
N. F. S. Grundtvig og udtrykket "Gud er Kiærlighed".....	3
Indledning.....	3
Beskrivelse af materialet.....	4
Det semantiske netværk omkring udtrykket "Gud er Kiærlighed":.....	5
Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed".....	6
"Fader", "faderlig" og "Faderlighed".....	7
En fader kan kun leve sammen med kærligheden.....	9
En fader er en fader.....	9
Den himmelske fader er altid hellig, ren og retfærdig.....	12
En fader stiller krav og har forventninger.....	12
Meningen med Guds kærlighed er, at vi skal udvikles, forandres og opdrages.....	15
Den ostensive definition på kærligheden.....	19
For Gud er mange ting ikke mulige.....	20
De fleste har misforstået udtrykket "Gud er Kiærlighed".....	21
Statistikken omkring udtrykket "Gud er Kiærlighed".....	23
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed".....	23
Konklusion.....	27
N. F. S. Grundtvig og kærligheden til næsten.....	28
Indledning.....	28
Det som gør en forskel.....	28
Grundtvigs bestemmelse af selve næsterelationen.....	29
Den sande og den falske kærlighed til næsten.....	32
Kristus og den himmelske fader viser os mønsteret for den sande kærlighed til næsten.....	34
Over for vores kærlighed reagerer næsten ofte med modvilje og modstand.....	35
Det faderlige og næstekærligheden.....	35
Grundtvig og begreberne "Medmenneske" og "Med-Menneske".....	37
Grundtvig-forskningen.....	38
Konklusion.....	42
Kærligheden til næsten og "Næstens Kiærlighed".....	43
Konklusion.....	50
Kærligheden, mesteren og mesterlæren.....	50
Indledning.....	50
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs læringsteori.....	50
Grundtvigs tanker om at gå i "Herrens Skole".....	54
At gå i skolen er at udholde, tåle og lide og at "nøies" og "døie".....	55
Eksempler på pædagogiske principper i "Herrens Skole".....	57
Eleverne i skolen fristes til stadighed af "Lysets Engel".....	59
Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener.....	60
Mesterlæren.....	61
Konklusion.....	61
Kærligheden er fuldkommenhedens bånd.....	63
Indledning.....	63
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Fuldkommenheds Baand".....	63
Grundtvigs prædiken "Pindse-Dag 1839".....	65
Martyriet og "Fuldkommenheds Baand".....	66

Grundtvigs brug af "Fuldkommenheds Baand" i salmen "Let er min Byrde"	67
Grundtvigs beskrivelse af "Fuldkommenheds Baand" i en prædiken fra 1833:.....	69
<i>Christenhedens Syvstjerne</i> og "Tysker-Menigheden"	70
<i>Det Danske Fiir-Kløver</i> fra 1836 og "Gylden-Aaret" fra 1834.....	72
En forklaring af ordene "Baand" og "binde" i Grundtvigs tekster	72
Hyppigheden af Grundtvigs brug af udtrykket "Fuldkommenheds Baand"	74
Konklusion: Hvorfor benægter verden, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd?.....	75
Kærligheden og "Blodets Baand"	76
Indledning	76
Oversigt over materialet	76
De kristne er evigt fremmede i denne verden	77
"Blodets Baand" og det kristne og jødiske folk.....	78
Er "Blodets Baand" nu i 1843 "et urimeligt Haab"?.....	80
De kristne er et adskilt og udskilt folk	81
"Vor naturlige Følelse af Blodets Baand".....	81
"At hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter"	83
Jesus og "Blodets Baand"	83
"Pindse-Søndag 1847"	84
"Marie Bebudelses-Dag 1848"	85
Når "Blodets Baand" engang vinder frem, vil børnenes hjerter igen vendes opad i en naturlig ærbødighed, respekt og kærlighed til deres fædre	85
Udtrykket "Blodets Baand" i Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab	86
Udtrykket "Blods Samfund" i Grundtvigs prædikener 1822-1856	88
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Blodets Baand"	91
Konklusion	92
Verdenskærligheden, verdens kærlighed og kærligheden til verden.....	92
Indledning	92
Eksempler på omtalen af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" før 1839:	94
Eksempler på Grundtvigs omtale af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" efter 1839:	96
Grundtvig-forskningen	106
Kærligheden og "den sønlige Udkaarelses Aand"	107
Den "sønlige Udkaarelses Aand"	107
Brugen af ordene "kaare", "udkaare" og "Udkaarelse" i Grundtvigs prædikener.	109
"Trældoms-Frygten" og "Trældoms-Aanden".	110
Kærligheden, den "sønlige Udkaarelses Aand" og "Trældoms-Aanden".	111
De, som har modtaget og antaget den "sønlige Udkaarelses Aand", kan, bør og skal døde "Legemets Gierninger". Kun derved viser de en sand kærlighed til deres fader og mester.	113
Den "sønlige Udkaarelses Aand" og det kristne martyrium.	113
Hvorfor vil verden ikke acceptere barnlighedens, sønlighedens og "den sønlige Udkaarelses Aand"?.....	115
Kærligheden, den "sønlige Udkaarelses Aand", "de Svage" og "de Stærke".	116
Kærligheden og det "mandige", "mandelige" og "mandlige".	117
Indledning	117

Det "mandige" og "Mandigheden" i Grundtvigs forfatterskab uden for hans prædikener.....	121
Kærligheden og det "mandelige" og "mandlige".....	122
Kærligheden og det "mandige" i Grundtvigs prædikener efter 1839.....	122
"5te Søndag efter Trinitatis 1839": "Herrens Huus skal vi mandig forsvare".....	123
"22de Trinitatis-Søndag 1840": Den "mandige Fasthed".....	123
"Allehelgens-Dag 1841": Den mandige bekendelse og det frygtløse vidnesbyrd.....	124
"24de Trinitatis-Søndag 1843".....	124
Eksempler på beskrivelser af det "mandige" i Grundtvigs prædikener før 1839.....	125
"2den Faste-Søndag 1836".....	125
"Paaske-Mandag 1837": Den "mandige" modsat den "kvindelige Glæde".....	126
"Lang-Fredag 1825 Aften-Sang".....	127
Kærligheden og det "mandlige".....	129
"8de Trinitatis-Søndag 1838": "Vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv".....	129
Grundtvig-forskningen.....	131
De kristne elsker og skal elske hinanden og deres kristne brødre.....	134
Indledning.....	134
De kristne elsker og skal elske hinanden og hverandre "som" Kristus elskede "Sine" og "sine Disipler" og "Venner".....	135
Er kærligheden til brødrene i Grundtvigs prædikener en vertikal eller en horisontal form for kærlighed?.....	141
En diskussion af Kaj Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om den kristne broderkærlighed.....	142
Grundtvigs tanker om "den høieste Kiærlighed".....	145
Indledning.....	145
Grundtvigs prædiken "10de Søndag Trinitatis 1833" om "den høieste Kiærlighed".....	146
Langfredag 1848: "Den høieste Kiærlighed".....	148
G forskningen om G og den høieste Kiærlighed.....	151
Konklusion.....	151
Forkortelser:.....	152
Litteratur:.....	152

N. F. S. Grundtvig og udtrykket "Gud er Kiærlighed"

Og vi have erkendt og troet den Kierlighed, som Gud haver til os. Gud er Kierlighed, og hvo som bliver i Kierlighed, bliver i Gud, og Gud i ham (1 Joh 4, 16 – 1740-bibelen).

Indledning.

N. F. S. Grundtvigs anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed", som skal undersøges i det følgende, åbner for tre forskellige problemstillinger nemlig: Hvad forstår Grundtvig ved ordet "Gud"? Hvad forstår han ved ordet "Kiærlighed"? Og på hvilken måde anvender han hele udtrykket "Gud er Kiærlighed" i den tekstlige sammenhæng, og hvilken rolle spiller eller hvilken funktion har dette

udtryk i konteksten? I den følgende analyse skal især det sidst nævnte spørgsmål – om Grundtvigs faktiske brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” – søges besvaret.

Det metodiske udgangspunkt for den følgende undersøgelse er, at vi – som nutidige læsere af historiske tekster – ikke kan have nogen umiddelbar, detaljeret eller entydig forhåndsviden om, hvad – i dette tilfælde – Grundtvig mener, når han anvender udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Der er ingen gode grunde til at tro, at vi som nutidige læsere skal, bør eller kan stole på vores intuitive eller umiddelbare forståelse af et udtryk som ”Gud er Kiærlighed”, når dette udtryk optræder i Grundtvigs tekster.

I det følgende vil der blive givet en oversigt over materialet for undersøgelsen, en forklaring af begrebet semantiske netværk og en række eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Til sidst vil eksempler fra Grundtvig-forskningen vedrørende Grundtvigs brug af udtrykket blive diskuteret.

Beskrivelse af materialet.

Grundtvigs prædikener i den sammenhængende periode fra 1832 til 1849 og derudover hans prædikener i de to kirkeår 1854-1855 og 1855-1856 er blevet undersøgt for at finde alle de steder, hvor Grundtvig anvender udtrykket eller bruger ordene ”Gud er Kiærlighed”, uanset, om Grundtvig måske tilslutter sig at bruge dette udtryk som sin egen formulering eller som et bibelcitat. Materialet viser, at det i Grundtvigs prædikener ikke er muligt – undtagen i ganske få tilfælde – med sikkerhed at adskille disse to slags brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

I perioden 1832 til 1849 er udtrykket ”Gud er Kiærlighed” fundet i 29 prædikener, hvoraf nogle enkelte af disse prædikener har flere forekomster af udtrykket. Oversigtsmæssigt kan det siges, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ikke forekommer et overvældende antal gange i Grundtvigs prædikener. ”Gud er Kiærlighed” er bestemt ikke en formulering, som Grundtvig bruger ofte eller vedholdende i sine prædikener. Forekomsterne af udtrykket fordeler sig dog meget ujævnt på de nævnte år.

I perioden fra 1832 til Grundtvigs indtrædelse som prædikant i Vartov-kirken i København den 9. juni 1839 – altså i løbet af hen ved syv år, hvor Grundtvig holder omkring 60 prædikener om året – forekommer ”Gud er Kiærlighed” kun i syv prædikener¹ – altså i gennemsnit én gang om året. I kalenderårene 1832, 1833 og 1834 forekommer udtrykket slet ikke. Grundtvig kan altså – i al fald ifølge hans efterladte manuskripter – gennemføre sine prædikener i hele kirkeår uden overhovedet – som et bibelcitat eller som sin egen formulering – at bruge sætningen ”Gud er Kiærlighed”.

I perioden fra begyndelsen af Grundtvigs virke som prædikant i Vartov i 1839 til begyndelsen af kirkeåret 1847-1848 forekommer ”Gud er Kiærlighed” i 16 prædikener fordelt over cirka 8 år – altså i gennemsnit noget oftere end i perioden 1832-1839². Også i perioden 1839-1847 er der meget store udsving i, hvor hyppigt Grundtvig anvender udtrykket. I 1840, 1844 og 1845 forekommer udtrykket kun en enkelt gang i løbet af et helt kalenderår, og i kirkeåret 1841-1842 forekommer ordene ”Gud er Kiærlighed” ikke et eneste sted i Grundtvigs prædikener.

¹ GP XI, 242 (”2den Søndag efter Trinitatis 1838”), GP VIII, 246, 248 (”1ste Trinitatis-Søndag 1835”), GP VIII, 112 (”3die Helligtrekonger-Søndag 1835”), GP IX, 246 (”3die Søndag efter Trinitatis 1836”), GP IX, 202 (”Almindelig Bededag 1836”), GP XI, 76 (”1ste Advents-Søndag 1837”) og GP X, 304, 305 (”13de Søndag efter Trinitatis 1837”).

² GPV VI, 269, GPV II, 161, GPV VII, 256, GPV I, 37, GPV V, 136, GPV II, 148, GPV II, 235, GPV V, 237, GPV I, 503, GPV I, 123, GPV I, 154, ”3die Onsdag i Faste 1847”, ”Onsdagen 3die Novbr 1847”, ”6te Søndag efter Paaske 1846”, ”Onsdagen 7de Octbr 1846” og ”Pindse-Mandag 1846”.

Den eksplicitte formulering ”Gud er Kiærlighed” optræder derimod oftere i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 nemlig i alt 11 tilfælde og i seks forskellige prædikener heraf ikke færre end i fire prædikener i kalenderåret 1848³.

I kirkeåret 1854-1855 forekommer ”Gud er Kiærlighed” i fire prædikener og i kirkeåret 1855-1856 i to prædikener⁴. Grundtvigs brug af udtrykket er altså ikke markant anderledes i kirkeårene 1854-1856 end i slutningen af 1840-erne. En analyse af Grundtvigs prædikener viser, at Grundtvig fortolker, forklarer og bruger udtrykket ”Gud er Kiærlighed” på samme måde i 1855 og 1856, som han har brugt udtrykket i 1840-erne.

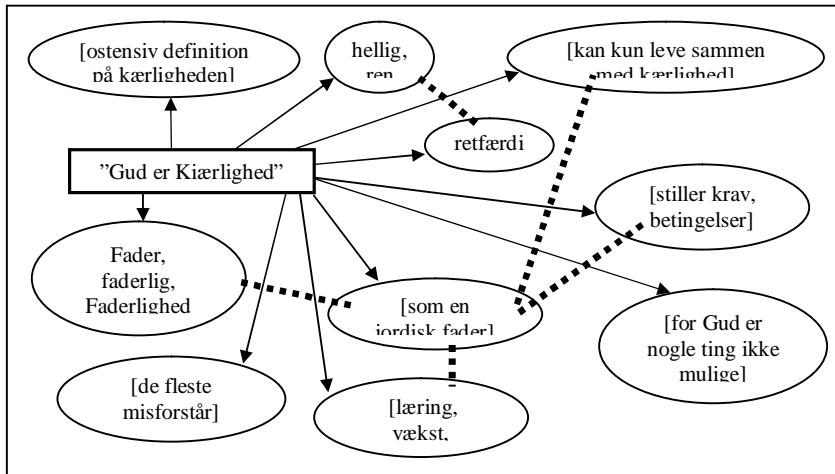
Det semantiske netværk omkring udtrykket ”Gud er Kiærlighed”:

I sine prædikener i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 anvender Grundtvig som nævnt formuleringen ”Gud er Kiærlighed” i ikke færre end 11 tilfælde. Den umiddelbare tekstlige sammenhæng omkring disse eksempler er blevet undersøgt. Hvilke ord og begreber anvender Grundtvig i konteksten, og hvilke større semantiske enheder - så som tanker eller forestillinger - optræder i den tekstlige sammenhæng?

På grundlag af denne undersøgelse er det nedenstående diagram over et semantisk netværk opstillet. I skarp parentes er her angivet større semantiske enheder, mens de ord, som er angivet i enhederne nedenfor – så som ”hellig” eller ”faderlig” - er de konkrete ord, som Grundtvig anvender i den tekstlige sammenhæng omkring udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Som en operationelt anvendelig grænse for denne kontekst er valgt de 1000 tegn, som ligger før og efter Grundtvigs anvendelse af udtrykket. Grundtvigs faktiske brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” i hans prædikener forekommer eller optræder - i følge det nedenstående diagram - inden for en bestemt figur eller struktur:

³ ”6te Trinitatis-Søndag 1848”, ”11te Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Decbr 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849” og ”9de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁴ Lindhardt 1974, 157 (”14de Søndag efter Trinitatis 1855”), Lindhardt 1974, 130 og 36. Lindhardt 1977, 136, 137, 138 (”8de Søndag efter Trinitatis 1856”) og Lindhardt 1977, 44.

Diagrammet ovenfor er en idealtypisk eller prototypisk model over den tekstlige sammenhæng, som forefindes i Grundtvigs prædikener omkring hans anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed". Med en idealtypisk eller prototypisk model menes her, at de nævnte semantiske og konceptuelle enheder – altså forestillinger og konkrete ord, som Grundtvig bruger i konteksten – hyppigt optræder i forbindelse med Grundtvigs anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed". Alle disse enheder forekommer kun i deres helhed i nogle få prædikener (som for eksempel: "Onsdagen 6te Juni 1849").

Netværket, strukturen eller systemet med alle dets relationer mellem forskellige enheder – som vist i diagrammet – udtrykker ifølge denne model billedligt talt en slags vane, sædvane, tilbøjelighed eller sandsynlighed i Grundtvigs prædikener. Dette netværk udgør et slags skema i Grundtvigs tekst. Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed" hænger ifølge modellen sædvanligvis sammen med de ovenfor angivne enheder, og nogle af disse enheder – her angivet med markerede, punkterede linjer – har i Grundtvigs prædikener en meget tæt indbyrdes sammenhæng. Modellen indebærer, at Grundtvigs tekst på den måde kan beskrives og forklares ved hjælp af dens skema, netværk eller struktur.

Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed".

Det er ikke muligt inden for rammerne af denne afhandling at analysere alle de eksempler, der i Grundtvigs prædikener findes på hans brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed", men i det følgende skal gennemgås en række eksempler på Grundtvigs faktiske brug af udtrykket.

Det nedenstående uddrag fra Grundtvigs prædiken "Onsdagen 6te Juni 1849" indeholder en række formuleringer, som svarer til de semantiske størrelser, som er indeholdt i den ovenfor introducerede netværksmodel. Grundtvig fremhæver i denne prædiken, at Guds kærlighed ikke indebærer, at Gud holder op med at være hellig, ren og retfærdig. Ifølge Grundtvigs prædiken er det heller ikke altid indlysende, hvad den egentlige mening er med udtrykket "Gud er Kiærlighed". Dette udtryk skal ifølge

Grundtvig forstås inden for rammerne af en tanke om det særligt faderlige - sådan som vi ifølge Grundtvig også kender dette særligt faderlige fra vores jordiske virkelighed. At Gud er kærlighed betyder ifølge Grundtvigs prædiken, at de kristne skal retfærdiggøres, helliggøres, vokse og udvikles i et samfund med den himmelske fader. Grundtvig anvender også i det følgende uddrag den ostensive eller pegende definition på kærligheden (jf. senere), som indebærer, at Gud i sig selv er kærlighed:

Gud er Kiærlighed, det er Sjælen i den ny Aabenbaring og det glædelige Budskab, som har skabt og opholder Christendom paa Jorden (...) Gud, Himmelens og Jordens Skaber er lige saa god og kiærlig, som Han er hellig og retfærdig (...) men hvorvidt [hvor langt] Guds Godhed og Kiærlighed kunde og vilde gaæ, det vidste man ikke engang i *Jødeland*, hvor dog Propheterne vidnede, at Han er god og barmhjertig, som en Fader ved sine Børn (...) saa det var i alle Maader først ved at give os sin eenbaarne Søn, at Gud aabenbarede (...) at Han er Kiærligheden selv i egen Person, i sin guddommelige *Fader-Person*. Ja m. V. [mine Venner] det er et stort Ord, langt større og dybere end de fleste tænker paa, hvad vi som Christne alle bekiende, at vi troer paa *Gud-Fader* (...) thi dermed siger vi udtrykkelig at vor Gud i sit Væsen er Kiærlighed selv, saa Hans Faderlighed har Hans Almagt og Alvidenhed, Hans Retfærdighed og Hellighed, saa Han bliver ved at være retfærdig, naar Han retfærdiggjør Syndere som troe paa Hans Søn, [Han] har alle Hans guddommelige Egenskaber i sin Magt, og er den levende Grund til alle Hans Gierninger, det salige Dyb, hvoraf Hans Aand opstiger og hvortil Hans Aand vil føre os, som Børn til Fader-Hjertet, føre os til det salige Dyb for at randsage det med ham og hvile med ham evindeligt.⁵

”Fader”, ”faderlig” og ”Faderlighed”.

I Grundtvigs prædikener kan rekonstrueres et bestemt skema om det faderlige og om faderligheden. Grundtvig anvender disse begreber på en bestemt måde, og han udtrykker, at en fader og det faderlige grundlæggende er ensartet eller af samme form uanset, om der tales om den himmelske fader, om en landsfader, om en mester i forholdet til hans disciple eller om en jordisk fader i en familie. Forskellen mellem forskellige slags fædre er ifølge Grundtvigs prædikener en forskel i grader.⁶

Faderligheden er i Grundtvigs prædikener det, som er nødvendigt, passende, naturligt og muligt, når man er en ”fader”. Når Grundtvig i sine prædikener forklarer udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, inddrager han i næsten alle tilfælde sin tanke om faderligheden. Guds kærlighed skal ifølge Grundtvigs prædikener forstås på en bestemt måde nemlig på den måde, som svarer til ”vores” jordiske erfaringer med vores egen fader og hans relation til os. En fader er på den måde i Grundtvigs prædikener en dydig myndighedsperson, et ideal, en tugtemester, en opdrager, en underviser, en vejleder og på den måde en frelser.

I en prædiken fra 1844 bruger Grundtvig en vigtig del af sin prædiken på at forklare selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. I denne forklaring bliver dette udtryk nøje sammenkædet med

⁵ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁶ Om denne tanke om grader i faderligheden: GPV VI, 267-272 og ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”. - Eksempler på Grundtvigs anvendelse af begrebet ”Faderligheden” i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 er følgende prædikener: ”Langfredag 1848”, ”Store Bededag 1848”, ”5te Søndag efter Paaske 1848”, ”4de Trinitatis Søndag 1848”, ”13de Trinitatis-Søndag 1848”, ”15de Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849”, ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”, ”7de Søndag efter Trefoldighed 1849” og ”16de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

Grundtvigs begreb om det faderlige. Det faderlige er i Grundtvigs prædikener både en deskriptiv teori, der beskriver en afgørende egenskab ved virkeligheden, og en normativ teori, som udtrykker, hvordan denne virkelighed bør indrettes – en teori om den gode tilstand i verden eller om det gode samfund. Det faderlige og faderligheden er det ”nødvendige”, som Grundtvig siger i citatet nedenfor fra hans prædiken på den 8. søndag efter trinitatis 1844.

Gud er en fader for de kristne på samme måde, som min ”Næste” ifølge Grundtvig i visse tilfælde kan fungere som en fader for mig. I sine prædikener på den 13. søndag efter trinitatis i 1840-erne forklarer Grundtvig ofte, at Kristus er vores ”Næste”, fordi vores ”Næste” ifølge Grundtvig er den jordiske eller himmelske part, som har gjort noget godt for os, inden vi har gjort noget godt for ham.⁷ I nogle af Grundtvigs prædikener er der på den måde en lighed i betydningsindholdet mellem begreberne ”Næste” og ”Fader”.⁸ Kristus er således ifølge Grundtvigs prædikener på én gang vores næste og vores fader.⁹

Et menneskes kærlighed til hans næste er ifølge nogle af Grundtvigs prædikener en genkærlighed på samme måde som de kristnes kærlighed til Kristus og den himmelske fader og på samme måde som ethvert barns genkærlighed til sin fader eller som enhver svagere eller undergiven parts genkærlighed til ham, som er større og mægtigere, og som har den svagere part i sin varetægt. Næsten er i nogle af Grundtvigs prædikener ham, som har elsket os først, og på den måde sætter Grundtvig udtrykket ”Gud er Kiærlighed” i forbindelse med en relation mellem en fader og en søn eller et barn.¹⁰

”Vi”, som i uddraget af Grundtvigs prædiken nedenfor tydeligt nok netop er fædre, elsker - og vi har evnen til at elske - kvinder og børn længe før, at de kan elske ”os” – fædre - igen. Enhver sand fader har ifølge Grundtvigs prædikener den karakter, dyd og evne, at han er i stand til at elske ”først” altså at elske den part, som endnu ikke elsker ham. Det gælder ifølge Grundtvigs prædikener ægtemanden i hans faderrolle over for kvinder og børn, og det gælder den himmelske fader i hans forhold til dem, som lever i et samfund med ham. Men enhver ægte fader må også ifølge Grundtvig nødvendigvis forvente og kræve, at hans indledende eller primære kærlighed til dem, som er svagere, end han selv er, og som er givet i hans varetægt, også skal blive gengældt på et senere tidspunkt. Når Grundtvig forklarer meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er der således en tæt sammenhæng mellem de semantiske enheder om kærligheden og faderligheden på den måde, som det ovenfor blev illustreret med den semantiske netværksmodel.

Der er i Grundtvigs brug af og forklaring af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” en klar parallelisering og en ensartethed mellem relationen mellem den himmelske fader og de kristne, relationen mellem en husfader og hans hus (kvinder og børn), relationen mellem to venner – hvor den ene spiller rollen som en ”fader” og den anden som en ”søn” - og relationen mellem et menneskes næste og det menneske selv.¹¹ Disse forskellige relationer har i det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på den 8. søndag efter trinitatis 1844 den samme form:

⁷ For eksempel: GPV II, 348-353, GPV VI, 300-306, GPV III, 342-349 og GPV VII, 316-321.

⁸ Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

⁹ GPV VI, 300-306.

¹⁰ I de fleste af de prædikener, hvor Grundtvig taler om næsten, er denne relation vendt om på den måde, at det kristne menneske, som elsker sin næste, optræder som en fader for næsten. Det fælles træk er, at når Grundtvig i sine prædikener taler om næsten, taler han ud fra et skema om faderligheden. De to parter i en næstekærlighedsrelation optræder i en faderlig og en sønlig eller bamlig rolle.

¹¹ Sml. Grundtvigs prædiken i Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

Gud er Kiærlighed (...) Det er saaledes med Guds Kiærlighed ligesom med Næstens, at vi maae *troe* paa den, før den kan aabenbare sig for os; men det er anderledes med vor Kiærlighed til Gud end med vor Kiærlighed til Næsten, thi vore Venner kan vi elske ligesaa tidlig, som de elske os, og *Kvinder og Børn* kan vi elske, længe før de elske os, men *for Gud* er vi *alle Kvinder og Børn*, saa Han maa nødvendig elske os først, som skrevet staaer: lad os elske Ham igien, som har *elsket os først*; og Han maa elske os længe, før vi ret mærke og føle Hans Kiærlighed, og endnu længere, før vi kan giengjælde den, og dog er det først ved at elske den Himmelske Fader, vi gjør Hans gode, velbehagelige og fuldkomne *Villie*.¹²

En fader kan kun leve sammen med kærligheden.

”Gud er Kiærlighed”, og dette udtryk forklarer Grundtvig i en prædiken på store bededag i 1843 ved at henvise til, at den himmelske fader kun kan leve sammen med kærligheden og sammen med de mennesker, som er formet af kærligheden. Gud kan umulig leve sammen med dem, som ikke har nogen godhed eller kærlighed eller motivation eller vilje til at blive mere kærlige. Det er ifølge Grundtvigs prædiken selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Det betyder ifølge Grundtvigs prædiken, at visse ting ikke er virkeligt mulige for Gud. Det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på store bededag i 1843 indeholder en markant formulering af, hvad Grundtvig opfatter som det reelt mulige. For Gud er mange ting ikke mulige:

Og skiøndt den Himmelske Fader ogsaa gjør Godt mod de Utaknemmelige, lader sin Soel opgaae over Onde og Gode og lader regne over Retfærdige og Uretfærdige, saa vil og kan Han dog umuelig give de Utaknemmelige sit Hjerte, umuelig give dem sin elskelige, eenbaarne Søn med det evige Liv, umuelig give dem sin Hellig-Aand med den evige Velsignelse og den fuldkomne Glæde, thi Kiærlighed vil Kiærlighed, og kan hverken troes eller kiendes af dem der ikke vil giengjælde den, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed!¹³

En fader er en fader.

Når Grundtvig ønsker at give en forklaring på og beskrive meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, anvender han ofte en slags logisk eller psykologisk fremgangsmåde, som det fremgår af det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken ”11te Trinitatis-Søndag 1848”. Grundtvig argumenterer med, at alle mennesker – fordi de er børn af en fader - ved, hvad en fader er, og hvad der er en faders natur, karakter, godhed og funktion. Derfor kan Grundtvig i det følgende uddrag sige, at mennesker på forhånd ved eller burde vide, hvad meningen er med udsagnet ”Gud er Kiærlighed”, fordi de har en forudviden eller forhåndsviden om det faderlige.

Tanken i Grundtvigs prædikener er, at en fader er en fader, fordi enhver slags faders væsen, karakter, dyder og opgaver er ensartede og har den samme form. Det, som adskiller den himmelske fader fra alle andre fædre, er et spørgsmål om grader.¹⁴ Grundtvig anvender i det følgende citat den ostensive definition eller reference i forbindelse med hans forklaring på udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Hvad sand kærlighed er, kan afgøres og bestemmes ved at pege på en bestemt referent eller agent. Enhver

¹² GPV VI, 269-270.

¹³ GPV V, 236-237.

¹⁴ ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Langfredag 1848” og GPV VI, 267-272.

sand eller ægte fader er på den måde ifølge Grundtvig i sig selv et sandt udtryk for kærligheden, selv om kun den himmelske fader er et udtryk for den "evige" kærlighed:

Er nu Gud en Fader i Sandhed og det saa langt over alle andre Fædre, at Han er den evige Kiærlighed selv, saa fulgde det af Nødvendighed, om det end ingensteds stod skrevet, at Han seer paa Hjertet og at for Ham er intet uden Kiærlighed Lovens Fylde (...) thi Gud er Kiærlighed.¹⁵

I en politisk farvet prædiken den 22. oktober 1848 - dagen før sammenkaldelsen af den grundlovgivende forsamling - anvender Grundtvig også udtrykket "Gud er Kiærlighed", og han bruger begrebet "Faderligheden" som et helt alment eller universelt, både deskriptivt og normativt begreb. I denne prædiken tager Grundtvig på en markant måde afstand fra de nationalliberales krav i revolutionsåret 1848, og Grundtvig opfordrer i stærke vendinger fra prædikestolen det danske folk til at være trofast imod sin traditionelle tillid til faderligheden. Det danske folk må ikke nu i 1848 ifølge Grundtvig svigte sin lange forbilledlige historiske tradition for "Hjerteligheden", og dette begreb om "Hjerteligheden" forklares i Grundtvigs prædiken ved folkets villighed til at ofre sig og til at sætte sin lid og sit håb til faderligheden.¹⁶

Der findes ifølge Grundtvigs prædiken "18de Trefoldigheds-Søndag 1848" mange slags fædre, og i denne prædiken taler Grundtvig både - og med helt tilsvarende udtryk - om det hjertelige danske folks landsfaderlige, dydige og uegennyttige konger og om den himmelske fader. Selve meningen med eller betydningsindholdet af udtrykket "Gud er Kiærlighed" er i denne prædiken nøje knyttet til tanken om denne allestedsnærværende faderlighed:

Jeg siger Sandhed og lyver ikke, naar jeg siger, at *Hjertelighed* har aldrig saaledes havt hjemme i noget af Verdens bekiendte Lande, som i det lille *Danmark*; thi ingensteds har Folket baade i Fred og Krig, gjort saa mange og saa store Opoffrelser for Kongen og Fædernelandet, ingensteds har heller Folket saa klarlig viist, at det søgde sin Frihed ikke i Selvraadighed men i Kongens Faderlighed (...) thi den Almægtige, Himmelens og Jordens Skaber, Han er Fader, den Alfader, af Hvem al Faderlighed i Himlen og paa Jorden bærer Navn, ja, Gud er Kiærlighed.¹⁷

I en prædiken på den 14. søndag efter trinitatis 1855 beskriver Grundtvig på samme måde, hvad der ligger i begrebet det faderlige, og han forklarer meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed" ved at henvise til det, som kan ske og ofte sker for alle fædre, når de udviser deres godhed og faderlige kærlighed. En jordisk fader bør således ifølge Grundtvig vise kærlighed også imod de utaknemmelige,

¹⁵ "11te Trinitatis-Søndag 1848".

¹⁶ "18de Trefoldigheds-Søndag 1848". - Revolutionsåret 1848 satte et tydeligt mærke på Grundtvigs prædikener i Vartov i 1848 og i 1849, når man sammenligner med hans øvrige prædikener i perioden fra 1832 til 1849. Ved at opstille bestemte operationelle kriterier er der fundet i alt 20 prædikener fra kirkeåret 1847-1848 og i alt 10 prædikener fra kirkeåret 1848-1849, hvor Grundtvig eksplicit forholder sig til den nationale og politiske situation. Eksempler er fra kirkeåret 1847-1848: "Nyaarsdag 1848", "3die Helligtrekonger-Søndag 1848", "4de Helligtrekonger-Søndag 1848", "Marie Bebudelses Dag 1848" [25. marts], "3die Faste-Søndag 1848" [26. marts], "Midfaste-Søndag 1848" [2. april], "Palme-Søndag 1848" [16. april], "Langfredag 1848", "Paaske-Søndag 1848", "Paaske-Mandag 1848", "1ste S. e. P. Confirmations-Søndagen 1848", "2den Søndag efter Paaske 1848", "3die Søndag efter Paaske 1848", "Bededag 1848", "4de Trinitatis-Søndag 1848", "15de Trinitatis-Søndag 1848", "16de Trefoldigheds-Søndag 1848", "17de Trefoldigheds-Søndag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848" [22. oktober], "21de Trefoldigheds-Søndag 1848" og fra kirkeåret 1848-1849: "Nyaarsdag 1849", "4de Helligtrekonger-Søndag 1849", "Paaske-Søndag 1849" og "Store Bededag 1849".

¹⁷ "18de Trefoldigheds-Søndag 1848".

men en sådan kærlighed er ifølge Grundtvig kun mulig inden for visse grænser. Hvis den faderlige kærlighed til de utaknemmelige konsekvent afvises af den anden part, bliver den faderlige kærlighed ifølge Grundtvigs prædiken ”umuelig”. Denne lovmæssighed gælder ifølge Grundtvigs prædiken fra 1855 for alle fædre og dermed også for den himmelske fader. Også i denne prædiken har relationen mellem den himmelske fader og hans ”Børn”, relationen mellem et menneskes ”Næste” og det menneske selv og relationen mellem en jordisk fader og hans børn den samme form. Et menneskes ”Næste” er også i denne prædiken det pågældende menneskes fader eller den part, som på en faderlig måde har ydet det pågældende menneske en velgerning:

Vel har Herren baade med Ord og Gierning lært os, at naar vi vil være den himmelske Faders Børn, da maae vi ogsaa gjøre Godt mod de Utaknemmelige og Onde (...) men derfor maa den sorte Utaknemmelighed dog være baade Gud og Mennesker lige vederstyggelig og derfor er det lige umueligt, at det utaknemmelige Hjerter kan blive saligt, da det, langt fra at aabne sig for Guds og Næstens Kiærlighed, tvertimod lukker sig for den ægte Kiærlighed, baade i sin himmelske og i sin jordiske Skikkelse, og udelukker dermed selv det evige Liv og Saligheden fra sig, thi (...) Gud er Kiærlighed.¹⁸

Det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1848 belyser en række træk ved Grundtvigs brug af tanken om Guds kærlighed. Gud er kærlighed, og han er en fader. ”Vi” er i Grundtvigs prædiken fædre, lige som den himmelske fader og lige som Kristus er en fader. Kun ved også at revse, tugte, straffe, advare og gøre bebrejdelser kan en fader gøre det, som er passende, nødvendigt og naturligt for en fader. Det ”vi”, som optræder i det følgende citat, refererer tydeligt nok til ”os”, som er jordiske fædre. Grundtvigs prædiken udtrykker derfor den tanke, at selve meningen med væksten, læringsprocessen og udviklingen i samfundet med den himmelske fader netop er hen ad vejen at udvikle ”os” – fædre - til at blive endnu mere fuldkomne fædre og på den måde nærme ”os” det fader-ideal, som er udtrykt og virkeliggjort af Kristus og af den himmelske fader. Det faderlige ideal er ifølge Grundtvig den dybe sammenhæng i tilværelsen og selve løsningen på alle ”Dunkelhederne”:

Og see, mine Venner! den Kongelige Mands Svar: Herre! kom ned, før mit Barn dør, og den Trøstighed, hvormed han troede det Herrens Ord til ham: din Søn lever, det beviser klarlig, at Herrens tilsyneladende haarde Ord er blevet følt af ham, som en af de kiærlige Bebrejdelser vi ogsaa kan gjøre vore Børn eller vore Venner, naar de søge Hjælp hos os enten lidt vel sildig eller med en blanding af Mistillid, med en Tvivl om vor Villighed ved Siden ad Troen paa vor Evne til at hjælpe, og har vi nogen Livserfaring, da veed vi at intet rører dybere et ædelt Hjerter, intet reiser vissere Frimodigheden og Tilliden end netop saadanne kiærlige Bebrejdelser.

Langt fra derfor, at vi (...) maae forarge os over hans [Herrens] tilsyneladende haarde Ord til den kongelige Mand (...) saa skal disse bekiendte Ord tvertimod være os en daglig og kiær Paamindelse om, ei at blive utaalmelige, naar Herren tugter os, fordi netop hvem han elsker, den revser han! Ja m. V. [mine Venner] ligesom der staaer skrevet, at Herren var i alle Maader som en af os, kun uden Synd, saaledes er vi ogsaa ligesom han (...) vi gjør dog den samme Forskiel paa dem, vi vil hjælpe, som Herren gjorde (...) Og see, m. V. denne naturlige Lighed mellem Menneske-Hjertet hos Vorherre *Jesus* og hos os (...)

¹⁸ Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

denne Lighed er ikke blot Nøglen til det Dunkle i Dagens Evangelium, men til alle Dunkelhederne (...) thi alle disse Dunkelheder klarer sig for os i samme Grad (...) som vi (...) lærer at kiende og forstaae vort eget Hjerter, Menneske-Dybet, hvori Guddoms-Dybet, som er Kiærligheden selv (...) kan og vil sammensmelte.¹⁹

Den himmelske fader er altid hellig, ren og retfærdig.

Gud er Kiærlighed (...) Gud, Himmelens og Jordens Skaber er lige saa god og kiærlig, som Han er hellig og retfærdig (...) at vi troer paa *Gud-Fader* (...) thi dermed siger vi udtrykkelig at vor Gud i sit Væsen er Kiærlighed selv, saa Hans Faderlighed har Hans Almagt og Alvidenhed, Hans Retfærdighed og Hellighed, saa Han bliver ved at være retfærdig, naar Han retfærdiggjør Syndere.²⁰

Det fremgår af Grundtvigs prædikener, at ”de fleste” har misforstået meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. ”De fleste” tror nemlig ifølge Grundtvig, at dette udtryk betyder, at Gud ikke længere er ren, hellig og retfærdig, når han retfærdiggjør syndere. De fleste opfatter ifølge Grundtvig sætningen således, at Gud retfærdiggør alle mennesker eller alle døbte kristne, uanset om de har forandret eller forbedret sig og derved opnået en ny karakter og natur. Denne teologiske opfattelse, som i følge Grundtvigs prædikener var vidt udbredt i samtiden, kritiserer Grundtvig hyppigt i sine prædikener.²¹

At Gud er hellig, ren og retfærdig, når han gør det muligt for mennesker at vokse ud af deres elendighed og syndighed, er en vigtig pointe, når Grundtvig forklarer meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Gud holder ikke ifølge Grundtvig op med at være ren, hellig og retfærdig, når han retfærdiggør mennesker. Udtrykket, at ”Gud er Kiærlighed”, betyder ikke ifølge Grundtvig, at Gud blot slår en streg over menneskenes synder.²² Udtrykket betyder, at Gud gør det muligt for de mennesker, som lever i et samfund med Helligånden, Kristus og den himmelske fader, at vokse ud af deres elendighed, afmagt og syndighed og derigennem erhverve sig den nødvendige ny ”Natur”, forandring af karakteren, dyd og godhed.²³ Ingen kommer ifølge Grundtvig ind i saligheden uden, at han er blevet helliggjort, saliggjort, forandret, udviklet og forbedret.²⁴

En fader stiller krav og har forventninger.

Udsagnet ”Gud er Kiærlighed” betyder i følge Grundtvigs prædikener, at den himmelske fader - som enhver anden ansvarlig fader - har nødvendige forventninger og stiller uomgængelige, naturlige, realistiske og passende krav til sine børn. Den faderlige kærlighed er ifølge Grundtvigs prædikener i en vis forstand ubetinget og uden vilkår. Faderen elsker ikke sine sønner, fordi de i udgangspunktet er gode eller kærlige, og den kærlighed, som konstituerer relationen og samfundet mellem faderen og hans børn – ”Fuldkommenheds Baand” – har ikke ifølge Grundtvig sit udgangspunkt i sønnens kærlighed til faderen, men i faderens indledende og primære kærlighed til sønnen på faderens eget initiativ.²⁵ Når en fader bliver en fader til en søn, kommer kærligheden og fuldkommenhedsbåndet i

¹⁹ ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”.

²⁰ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

²¹ Nyborg 2010.

²² ”11te Trinitatis-Søndag 1848”.

²³ GP VIII, 112-113: ”3die Helligtrekonger-Søndag 1835” og GPV II, 161.

²⁴ GPV V, 248, GPV V, 234, GPV I, 377, GPV V, 153 og GPV I, 317.

²⁵ ”5te Helligtrekonger-Søndag 1848”, ”3die Faste-Søndag 1848”, ”Langfredag 1848” og ”Onsdagen 5te Juli 1848”.

deres relation og samfund ikke fra barnet, men fra dets fader. Barnet har ifølge Grundtvigs prædikener ingen særlig godhed eller kærlighed.²⁶

Men den faderlige kærlighed er i en anden forstand ikke en ubetinget kærlighed ifølge Grundtvigs prædikener. Den faderlige kærlighed har til hensigt - og det er netop dens natur og godhed - at opdrage, forandre og forbedre sønnen, og det forudsætter nødvendigvis, at sønnen eller barnet er et ægte barn, som stræber efter at virkeliggøre sin faders billede, godhed og dyder, og som lyder og ligner og elsker eller kommer til at elske sin fader. Hvis ikke sønnen eller barnet lever op til sin natur og status som et barn, er det ifølge Grundtvigs prædikener ikke muligt for en fader at virkeliggøre sine dyder og sin kærlighed over for den svagere part nemlig barnet eller sønnen:

Gud er Kiærlighed (...) da intet Godt og Glædeligt lader sig tænke enten i Himlen eller paa Jorden, i Tid eller Evighed, som Guds Faderlighed, den almægtige Kiærlighed [som] jo baade kan og vil skiænke alle dem, der, som ægte Børn i Faderens Billede elsker Ham igien, der, som Fader fra Evighed i alle Maader har elsket dem først.²⁷

Gud er kærlighed, og denne sætning forklarer Grundtvig i sine prædikener - som i hans prædiken ”11te Trinitatis-Søndag 1848” - på den måde, at Gud kræver og forventer den nødvendige, passende og naturlige genkærlighed fra sine børns side. Denne genkærlighed er ifølge Grundtvig rationel, passende, nødvendig og naturlig for de mennesker, som lever i et samfund med den himmelske fader, og denne genkærlighed er netop blevet muliggjort ved dette samfund. Det, som ifølge Grundtvig er nødvendigt, er netop den personlige relation til den himmelske fader. En abstrakt, ikke-relationel eller ikke-kontekstuel tænke måde, teologi eller etik er ifølge Grundtvigs prædikener utilstrækkelig:

Hvem der ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed, og dette er Grunden til al selvgjort Retfærdighed, i det Synderen indbilder sig, at Gud er lige som han, har intet Hjerte og nøies med udvortes Handlinger (...) Og mon det nu være urimeligt, eller mon det ikke er aldeles nødvendigt, at hvem der troer paa Kiærlighed, som Lovens Fylde og troer paa Guds Kiærlighed i Jesus Christus, de beflitter dem ogsaa paa at elske Ham igien, som elskede os først, og stræbe dermed i Sandhed at gjøre den Himmelske Faders Villie, der ikke kan andet end sige til alle sine Børn: min Søn! min Datter! giv mig dit Hjerte!²⁸

I forhold til den himmelske fader er den blotte ”Tro” – af Grundtvig i det følgende uddrag forstået som en indre mental tilstand - ikke tilstrækkelig.²⁹ Det, som ifølge Grundtvig gør en forskel, er den virkelige tilstedeværende og virkende kærlighed hos Gud og mennesker. At det forholder sig sådan er ifølge Grundtvigs nedenfor citerede prædiken en selvindlysende kendsgerning – en kendsgerning, som ikke er afhængig af nogen åbenbaring fra Guds side.

I sin prædiken ”Onsdagen 6te Decbr 1848” forklarer Grundtvig betydningsindholdet af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” på den måde, at hele meningen med denne kærlighed er, at mennesker skal forandres og blive mere kærlige i deres gerninger, og at det forhold, at Gud er kærlighed, netop skal gøre det reelt muligt for dem at forandres og udvikles. Beviset for, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn eller en sand teori om virkeligheden, ligger ifølge Grundtvigs prædiken netop i, at der sker en

²⁶ Nyborg 2010.

²⁷ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

²⁸ ”11te Trinitatis-Søndag 1848”.

²⁹ ”Onsdagen 6te Decbr 1848”.

forbedring og forandring af menneskers "christelige Gierning" og "Arbejde".³⁰ En faders naturlige opgave er, at han skal opdrage, forandre, forbedre og udvikle sine sønner. Den himmelske fader ser ifølge Grundtvig på det, som gør en forskel for mennesker i det virkelige liv, og derfor kan han umuligt overlade menneskene til deres elendighed, afmagt og synder:

Dette er den store Oplysning i vor Saligheds Sag (...) som maa skinne ind til os, før vi kan opstaae af Søvn og udgaae til vor christelige Gierning, vort Arbeide i Herren, som ei er forfængeligt, men bærer Frugt i det evige Liv. Paa den ene Side staaer nemlig Troen i Mørke, saalænge vi ikke seer, at den fører til Kiærlighed, thi at Kiærlighed er Lovens Fylde, og at den sande guddommelige Frelser ei kan være kommet for at opløse, men for at opfylde Loven, det baade staaer der udtrykkelig skrevet og er uudslettelig indpræntet i Menneskets Hjerter, saa Tro uden Kiærlighed er en Drøm, der hverken kan træde i Kraft i det virkelige Liv eller lader sig forsvare mod den indlysende Sandhed, det Lys, som skinner midt i Mørket, at hvem der ikke elsker Gud, kiender Ham ikke og kan da umulig enten leve med Ham eller glæde sig ved Ham, thi Gud er Kiærlighed!³¹

Udtrykket "Gud er Kiærlighed" sættes i Grundtvigs prædikener ofte og regelmæssigt i forbindelse med de faderlige nødvendige og naturlige krav til børnene. Udsagnet "Gud er Kiærlighed" er ifølge Grundtvigs prædikener i en vis forstand en forfærdelig dom og "Forbandelse" over det naturlige ikke-kristne menneske,³² fordi dette udtryk "Gud er Kiærlighed" ifølge Grundtvig betyder, at Gud kræver kærligheden af mennesket, hvis det skal opnå saligheden og den nødvendige fremgang, godhed, fortjeneste, ros og retfærdighed. Det er ifølge Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1841 netop en faders dyd og også den himmelske faders væsen, rolle, dyd og godhed, at han på den måde stiller krav og forventninger til sine børn:

Derfor finde vi ogsaa, at denne Sandhed [om den himmelske faders krav og forventninger] blev ingeniende fortiet (...) i den gamle Pagts Dage, da den dog var anderledes forfærdelig, fulgt af Lovens Forbandelse, saa nu, da den ledsages af Evangeliets Velsignelse (...) nu er den Forfærdelse neppe værd at nævne, der kunde falde paa et virkelig troende Hjerter med den Sandhed, at hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed. I Evangeliets og den ny Pagts Dage er nemlig Indskærpelsen af Kiærligheds Nødvendighed ikke en Lov, der udstækker sig over hele vort Levnetsløb og fordømmer os for Gielden, vi umulig kan betale, men det er Guds Aabenbaarelse af

³⁰ Sml. Stokholm 2003, 92-93 om Grundtvigs opfattelse af mennesket som en oplevende iagttagere, som lever under visse fælles menneskelige "grundvilkår" og som "befinder sig" i en given verden. Stokholm fortolker ikke Grundtvigs menneskeopfattelse som en teori om et aktivt eller handlende menneske, men som en teori om et ikke-handlende, oplevende, fortolkende eller iagttagende menneske. Mennesket oplever og iagttagere begivenheder, som finder sted i dets omverden, men mennesket er ikke ifølge Stokholms Grundtvig-tolkning et væsen, som tager del i eller som selv handler i forbindelse med disse begivenheder: "Det er denne dualisme mellem godheden og synden, der efter syndefaldet bestemmer menneskets eksistens. I egentlig forstand er dualismen et udtryk for den kamp mellem Gud og Djævel, mellem liv og død, som mennesket befinder sig midt i, og som gælder for alle tilværelsens områder. Der er tale om en uforsonlig kamp, en åndelig strid, som kun kan komme til ophør med den ene parts undergang. Liv og død er uforenelige modsætninger. Det er Gud og Djævel, der som tilværelsens to grundmagter står over for hinanden. Hvad der hører til hos Gud, kan aldrig forenes med, hvad der hører til hos Djævelen. Sandhed er uforenelig med løgn, lys med mørke, godt med ondt - liv er uforeneligt med død. Denne "Modsigelsens Grundsætning" eller "Sandhedens Grundlov", som Grundtvig kalder den, er det grundvilkår, der bestemmer ethvert menneskes eksistens".

³¹ "Onsdagen 6te Decbr 1848".

³² GPV II, 161.

sit Væsen, som den dybeste, reneste Kiærlighed, som viser os Umueligheden af uden Kiærlighed at have Samfund med Ham, men viser os tillige Veien til, hvad vi naturlig fattes.³³

Selve meningen med sætningen ”Gud er Kiærlighed” forklarer Grundtvig i det følgende citat fra hans prædiken den 8. søndag efter trinitatis 1844 på den måde, at den himmelske fader – netop fordi han er en sand og fuldkommen fader – er i stand til at gennemskue en falsk form for kærlighed. Gud er kærlighed, og derfor ved han, hvad ægte kærlighed er. Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” bliver på den måde i Grundtvigs prædikener ofte kædet sammen med en tanke om adskillelse, dom og afsløring. I det følgende citat taler Grundtvig om alle fædre, og han taler på én gang og med helt tilsvarende udtryk om den himmelske fader og om enhver jordisk fader eller familiefader. En sand fader – som virkelig gør det, som er nødvendigt og passende for en fader, og lever op til sit ansvar og til sine naturlige opgaver, evner og dyder – elsker sine sønner, men han har også et kritisk skarpsyn og en klar forståelse af og fornemmelse for, hvornår sønnernes genkærlighed er en ægte kærlighed, og hvornår den er falsk og uægte:

Hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed, men hvem der elsker Ham, de er i Gud og Gud i dem. Naar derfor Herren siger: ikke enhver som siger Herre, Herre! til mig skal indgaae i Himmeriges Rige, men kun hvem der gjør min Himmelske Faders Villie, da er det igunden det Samme, som naar vi siger: ikke enhver, som siger til os: min Ven! min Kiære! og min Søde! skal have vor Kiærlighed og eie vort Hjerte, men kun hvem der virkelig elsker os i Gierning og Sandhed!³⁴

Meningen med Guds kærlighed er, at vi skal udvikles, forandres og opdrages.

I de prædikener, hvor Grundtvig anvender udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, forklarer han i mange tilfælde meningen med dette udtryk ved at henvise til den udvikling, forandring, forbedring og moralske vækst frem imod det ”fuldkomne”, som finder sted i og som er muliggjort ved samfundet med den kærlige himmelske fader.³⁵ At Gud er kærlighed er ikke ifølge Grundtvig et abstrakt, alment eller ikke-kontekstuelts udsagn. Sætningen beskriver ifølge Grundtvig netop noget, som ”vi” – nemlig deltagerne i samfundet med Helligånden, Kristus og den himmelske fader – kender og har erfaret.

Erfaringen af sandheden af sætningen ”Gud er Kiærlighed” afhænger ifølge Grundtvig af, om man er en deltager i dette samfund med den himmelske fader. At Gud er kærlighed er ifølge Grundtvig netop det, som deltagerne i dette kristelige samfund erfarer, og som kun de kan erfare. Disse deltagere gør netop denne erfaring - og erhverver sig denne viden - i og med, at de forandres, forbedres, opdrages og udvikles i samfundet. Ved at se på sig selv kan de over for sig selv bevise og bevidne, at udsagnet ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn nemlig et udsagn, der er virkeligt og stemmer overens med virkeligheden. Grundtvig formulerer på den måde en slags pragmatisk erkendelses- og sandhedsteori og en udpræget kontekstuel teologi:

Ja m. V. [mine Venner] vi føler det godt og vi bekiender det frit, at vi er langt fra at være fuldkomne (...) men vi føle dog ogsaa og Gud lade os daglig klarere vise det, at vi ved Troen paa Jesu Christi Navn har faaet Magt til at være Guds Børn, og er virkelig blevet

³³ GPV II, 161.

³⁴ GPV VI, 271.

³⁵ GPV I, 27 og ”6te Trinitatis-Søndag 1848”.

delagtige i den Christi Retfærdighed, som langt overgaaer de Skriftkloges og Pharisaernes, ligesom vi ogsaa ved denne Retfærdighed af Troen har fundet Indgang i det Himmerig paa Jorden, hvor der er *Fred og Glæde*, som mætter Hjertet, (...) som Himmerigs Fred og Glæde rodfæstes og voxer (...) fordi Kiærligheden, som er Kilden til al sand Retfærdighed, er ogsaa Kilden til vor Fred og Glæde, og den Kilde, den udtømmes og hentørres aldrig, fordi Gud er Kiærlighed!³⁶

Det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på den 4. søndag efter trinitatis 1839 er også et eksempel på en forklaring af selve meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed" ved en henvisning til den nødvendige åndelige og moralske vækst og læring. At Gud er kærlighed er i Grundtvigs tekst netop det forhold eller den virkelighed, som gør det muligt overhovedet at blive et medlem af et samfund med den himmelske fader og med Kristus, og derved gør det muligt at blive en elev og lærling i "Herrens Skole".

På grund af den faderlige kærlighed til de uvidende og udygtige får mennesker mulighed for at komme ind i den himmelske faders skole. I denne skole er den levende Kristus en underviser, et dydens mønster, et forbillede og en "Mester" for sine kristelige "Disipler", og i denne skole bliver det reelt muligt for deltagerne at erhverve sig de kristelige dyder. Men det fremgår også af det efterfølgende citat, at mange mennesker ikke vil underordne sig den naturlige faderlige autoritet, som nødvendigvis må herske i en sådan skole, hvis disciplene skal vokse og erhverve sig mesterens dyder:

Men lad os ikke fare vild, som de Mange, der roste sig af, at de var allerede fuldkomne Disipler, deres Mesters Lige, thi da blive vi det aldrig (...) og at hos Hans Disipler begynder al Fremgang indenfra, som Han siger: du blinde Pharisaer: rens først det Indvendige, saa bliver ogsaa det Udvendige reent. Lad det staae os levende for Øie, at hvad vor Mester (...) vil finde hos alle sine Disipler, er Sanddruhed og Barmhjertighed, og at hvad de fremfor Alt skal lære af Ham, er at være sagtmodige og ydmyge af Hjertet; thi Sanddruhed og Medlidenhed, Sagtmodighed og Ydmyghed, det er de guddommelige Børnedyder, som maae findes hos alle dem, der skal gjøre Fremgang i Herrens Skole, voxer i Hans Naade og Kundskab og nærme sig Mesteren, og desuden m. V. [mine Venner] er det kun saadanne Disipler, der kan finde sig i Herrens Læremaade og sætte Priis paa den himmelske Viisdom, som er Kiærlighed, dyb og reen, velgiørende og opoffrende Kiærlighed, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed!³⁷

"Gud er Kiærlighed", og det viser sig ifølge Grundtvig ved, at det, som nu er blevet muligt i den kristne menighed, er at udvikle den højeste kærlighed – den himmelske ild, som Grundtvig taler om i en prædiken fra julen 1854.³⁸ De, som er deltagere i samfundet med den himmelske fader, udvikler – netop i kraft af deres deltagelse i dette samfund – en stadigt højere godhed og kærlighed. På den måde betyder udtrykket "Gud er Kiærlighed" ifølge Grundtvigs prædiken i julen 1854 også, at afstanden mellem medlemmerne af den lille flok og verdens børn i løbet af historiens gang bliver stadigt større. Verden hader ifølge Grundtvigs prædiken dette samfund, som udgøres af de kristne og deres fader, og verden tænker mest på at tilintetgøre de kristne.

³⁶ "6te Trinitatis-Søndag 1848".

³⁷ GPV I, 27.

³⁸ Lindhardt 1974, 36.

I og med, at de kristnes kærlighed vokser og modnes ned igennem historien, nærmer de sig ifølge Grundtvig det endelige kristelige, åndelige og moralske fuldkommenhedsstadium nemlig martyriet. At ”Gud er Kiærlighed” viser sig ifølge Grundtvig netop ved, at de kristnes martyrdød bliver mulig. At ”Gud er Kiærlighed” beviser sin sandhed i de kristnes martyrium. Denne tanke om sammenhængen mellem kristentroen, kærligheden og martyrdøden findes mange steder i Grundtvigs prædikener i 1830-erne og 1840-erne, og denne tanke er tydeligt nok ikke et resultat af eller inspireret af Søren Kierkegaards kirkekamp i 1854-1855 eller af Kierkegaards skarpe pointering af det kristelige martyrium.³⁹

”Verden” hader på den måde og vil - ifølge Grundtvigs prædiken i julen 1854 - til evig tid hade den guddommelige og den faderlige kærlighed:

Og see, m. V.[mine Venner] jo svagere og mattere denne Herrens Ild [kærligheden] brænder, jo mere vi nærmer os de sidste Tider, da, som Herren har sagt, Kiærlighedens Ild bliver kold hos mange, (...) des ivrigere maae jo alle hans troe Tjenere og Sendebud indskærpe, at denne Ilds Optændelse var netop igrunnen hans eneste Ærinde paa Jorden, denne Ilds Vedligeholdelse, Udvikling og Forklaring til en reen og hellig Lue paa Alteret for Guds Ansigt evindelig, (...) thi Gud er Kiærlighed, [og han] kan og vil, som Kiærlighed, være alle Ting i alle. Det maa hverken forundre eller forskrække os, at jo villigere og bekvemmere Redskaber vi blive i Herrens Haand til at oppuste og nære og klare den Ild, han har kastet og optændt paa Jorden, og skarpt at skille fra den fremmede Ild, som brænder i Verdens-Kiærligheden, desmere vil Verden hade os, ligesom den hadede *Stephanus*, Herrens trofaste Sandheds-Vidne og Martyr, og som den hadede ham selv uforskyldt, det maa hverken forundre eller forskrække os, thi han har ikke blot i Dagens Evangelium forudsagt os det, men han har tillige oplyst os om, hvorfor det nødvendig maa saa være.⁴⁰

Også i en prædiken fra 1856 forklarer Grundtvig udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ved at henvise til den læring, vækst og udvikling, som finder sted i menigheden. At Gud er kærlighed viser sig ved, at de sande kristne vokser i godhed og kærlighed. Sætningen ”Gud er Kiærlighed” er ikke en abstrakt eller alment gyldig sætning, men en beskrivelse af den guddommelige vækst, helliggørelse og saliggørelse, som rent faktisk finder sted i samfundet med Kristus, Helligånden og den himmelske fader. Denne helgendannelse består ifølge Grundtvig ikke først og fremmest i, at deltagerne i samfundet med den himmelske fader tilgives eller forlades deres synder, men i, at de gradvist forandres, forbedres og vokser ud af deres synder - på samme måde, som sædekornet langsomt, gradvist og naturligt vokser på marken. At ”Gud er Kiærlighed” viser sig ifølge Grundtvigs prædiken og beviser sin sandhed derved, at de kristne, som er deltagere i det kristelige samfund, hen ad vejen forlader deres gamle gerninger, vaner og syndighed og erhverver sig en ny karakter og nye vaner, evner, dyder og egenskaber:

Ja, m. V. denne Lignelse af Herrens Mund [om sædekornet] (...) stiller os Frelsens og Saliggjørelsens Værk for Øine som en levende, hjertelig, menneskelig Hverdags-Begivenhed, hvorfra alt Opskruet, Overdrevent og Sværmende er langt borte, thi det er jo i sin Orden, at (...) naar Menneske-Hjertet virkelig er en aandelig Jordbund, at vor Frelse

³⁹ ”Onsdagen 7de Octbr 1846”, ”Langfredag 1848”, ”2den Juledag 1847”, ”2den Juledag 1848”, ”Allehelgens-Dag 1849”, GPV VI, 39, 46, GPV VI, 230, GPV I, 188, GPV VII, 199, GPV VI, 40 og GPV I, 189.

⁴⁰ Lindhardt 1974, 36.

og Saliggjøreelse da ogsaa udvikler sig af Ordet og Troen i Tidens Løb, saa at ligesom Sæde-Kornet (...) saaledes udvikler efterhaanden *Haabet*, Guds Herligheds Haab, sig i og af *Troen* paa *Guds Ord*, og beskæmmes ikke, men bærer sin Frugt i den *Guds-Kiærlighed*, som Apostelen skriver, hvo som virkelig elsker Gud, han er i Gud og Gud i ham, thi Gud er Kiærlighed.⁴¹

Som enhver ægte fader lever den himmelske fader op til sit ansvar, og derfor stiller han ogsaa ifølge Grundtvig krav til sine børn.⁴² De krav, som Gud stiller, er naturlige, nødvendige og passende, fordi deres hensigt er, at børnene skal forandres, udvikles og forbedres. Verden tror, at mennesker kan saliggøres ved en ren forladelse eller tilgivelse. Men en sådan tilgivelse gør i følge Grundtvigs prædiken fra 1837, som citeres i det følgende, ingen virkelig forskel. Kristne mennesker, som tænker sådan om Guds retfærdiggørelse, bliver ”deres egen Ulykke” og det, som de tænker om syndernes forladelse, er kun ”Tant” og ”Daarskab”.

Når Grundtvig i sin prædiken skal forklare meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, fokuserer han netop meget markant på det, som gør en ”Forskiel”. Det, som ifølge Grundtvig gør en forskel, er, at mennesker opnår en ny karakter, en større magt, viden og dygtighed, nye evner og en ny vilje til kærligheden, og en sådan vækst, udvikling og læring kan netop ifølge Grundtvigs prædiken fra 1837 finde sted i samfundet med den himmelske fader og i de virkelige, virkende og levende relationer, som i dette samfund findes mellem en fader og hans børn:

O, hvilken glædelig Forskiel, hvilket misundelsesværdigt Fortrin har ikke vi, som det Ny Testamentes Folk for det Gamles! Naar de havde læst andægtigst i Loven om Livets Vei, da maatte de jo reise sig eller knæle sukkende og sige: ak, hvem kan vandre, hvem kan følge den, hvem kan rose sig af at elske Gud af hele sit Væsen og Næsten som sig selv og hvem kan da blive salig. (...) Vist nok er dette [forskellen] ikke saaledes at forstaae, som Daarerne fordreie det til deres egen Ulykke, ikke saaledes at forstaae, som om Troen kunde gjøre os salige uden den Kiærlighed til Gud og Næsten, som Loven kræver, thi det er umueligt, da denne Kiærlighed netop udgjør Saligheden, fordi Gud er Kiærlighed og hvem der ikke elsker kiender Ham ikke, men Forskiellen mellem Loven og Evangelium er derfor lige glædelig, det Ny Testamentes Fortrin for det Gamle lige stor Lykke thi Loven sagde: elsk som du bør, eller bliv salig, saa lever du evindeligt, men den kunde ikke lære os hvordan vi skulde komme til at elske saaledes, altsaa ikke lære os hvordan vi skulde blive salige og derved undgaae Døden.⁴³

De mennesker, som er deltagere i det faderlige samfund med Kristus og med den himmelske fader, erhverver sig ifølge Grundtvigs prædiken fra 1835, som citeres nedenfor, en ny ”Villie” og ”Kraft”. Det, som sker i den kristne menighed, er en gradvis guddommeliggørelse af deltagerne, som får del i den guddommelige natur. Disse deltagere bliver ”indlemmede i den Guddommelige Natur, som overvinder Verden”. På denne måde forklarer Grundtvig meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Denne formulering, at ”Gud er Kiærlighed”, udtrykker ifølge Grundtvig ikke en statisk tilstand, men en historisk proces nemlig den dynamiske udviklingsproces, hvori de sande kristne er

⁴¹ Lindhardt 1977, 44.

⁴² Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

⁴³ GP X, 303-304: ”13de Søndag efter Trinitatis 1837”.

deltagere. I det kristelige samfund virker en kraft, energi og nåde, som kan forvandle deltagernes natur og karakter på den måde, at den virker og arbejder inden i dem.⁴⁴

Men denne vækst, forandring, udvikling og guddommeliggørelse er også ifølge Grundtvigs prædiken en skolings- og læringsproces, og Grundtvig formaner de kristne til ”ei at være lade, hvor Fliden lønner sig guddommelig”. Enhver mester vil elske de disciple, som er flittige, og enhver fader vil elske dem af sine børn, som udviser stræbsomhed og udholdenhed. At deltage i denne helliggørelses- og saliggørelsesproces er ifølge Grundtvig at gå i en skole og tage del i en dannelse og uddannelse, og det kræver ifølge Grundtvigs prædiken fra 1835 arbejdsomhed, omhu, opmærksomhed, hårdt arbejde og flid:

Det [er] Naaden som giver os baade Villie og Kraft til at ligne vor Frelser og Faderen i Himlene, og kun fordi Kiærligheden er af Gud og Gud er Kiærlighed, kun derfor er det en følgelig Sag, at jo inderligere vi tilegne os Guds Naade og jo stærkere den arbejder i os, desmere sammensmelter vort Liv med hans, som døde for os, og i samme Grad føle vi os overgangne fra Døden til Livet, indlemmede i den Guddommelige Natur, som overvinder Verden og aldrig opløses. Altsaa, Christne Venner! som en stor evangelisk Forjættelse om Samfund med Gud i Christo Jesu til Mættelse af Glæde for Hans Ansigt, som en saadan Forjættelse ledsaget af en faderlig Formaning om ei at være lade, hvor Fliden lønner sig guddommelig og med en lærerig Advarsel mod de Fristelser, vi møde, saaledes skal vi betragte Apostelens Tale, ei til at forskrækkes over, men til at opvækkes, voxer og glæde os ved.⁴⁵

Den ostensive definition på kærligheden.

Han er Kiærligheden selv i egen Person, i sin guddommelige *Fader-Person*.⁴⁶

En ostensiv definition eller forklaring af et begreb består i, at man peger på en reference ude i verden og dermed udtrykker, at det, som man mener med et ord eller begreb, er synligt eller virkeliggjort i denne reference. Hvis opgaven er at forklare, hvad kærlighed er, udtrykker den ostensive definition bestemmelsen således: - *Der er den!*

Når Grundtvig i sine prædikener forklarer, hvad udtrykket ”Gud er Kiærlighed” betyder, peger han på den himmelske fader.⁴⁷ Den bestemte form ”Kiærligheden” optræder ofte i Grundtvigs prædikener som en betegnelse eller som et navn for den himmelske fader.⁴⁸ Den ostensive definition eller reference,

⁴⁴ GP X, 304-305: ”13de Søndag efter Trinitatis 1837”: Verdens selvkloge teologer har en falsk ”Tyrkisk” opfattelse af Guds uendelige ”Naade”. Guds nåde består ikke i, at han på en blødgagtig måde blot tilregner mennesker en vis status. Nåden er den kraft, som ved en faderlig tugtelse forandrer og opdrager de kristne brødre, som lever i Herrens skole: ”Den selvkloge Verden (...) forstaaer slet ikke hvad der hører Guds Aand til men synes det er Daarskab, forstaaer hverken at Kiærlighed og Salighed paa Aandens Sprog sammensmeltes, eller at der er mindste Sammenhæng mellem disse Ting og Troen (...) og har ikke mindste Begreb om den christelige Naade, der opdrager til alt Godt men kun om den Tyrkiske, der seer igiennem Fingre med alt Ondt”.

⁴⁵ GP VIII, 112-113: ”3die Helligtrekonger-Søndag 1835”.

⁴⁶ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁴⁷ GP IX, 243: Kærlighed er i Grundtvigs prædikener ikke et begreb eller et fænomen men en personlig agent. Når vi ser ham – kærligheden – ser vi hvilke egenskaber han – kærligheden – har: ”Kiærlighed er Livets store Hemmelighed, som () hverken kan udgrundes eller med Ord forklares, fordi det er Faderens Hemmelighed der først aabenbares, naar vi see Ham Ansigt til Ansigt”.

⁴⁸ ”6te Trinitatis-Søndag 1848”.

som optræder i Grundtvigs prædikener, indebærer, at det, som en sand fader gør, og det, som Gud gør, i sig selv *er* kærlighed.

Der findes i Grundtvigs prædikener et overvældende antal eksempler på Grundtvigs brug af den ostensive reference og definition af begrebet ”kærlighed”.⁴⁹

Det, som Grundtvig gør, når han anvender ostensive referencer for eksempel i forbindelse med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, er måske fra hans side ment som en kritik af den abstrakte eller kantianske filosofi og teologi i samtiden. Vi kan ikke ifølge Grundtvig abstrakt eller ikke-kontekstuel definere en størrelse som Guds kærlighed eller kærlighed overhovedet. Guds kærlighed og udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er ifølge Grundtvig noget, som mennesker kan erfare, når de er gået ind i et samfund med den himmelske fader. Kærligheden er ifølge Grundtvigs prædikener noget, som vi kan forklare ved at pege på kærligheden.

Den ostensive definition på kærligheden er et afgørende led i Grundtvigs forklaring af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Uanset, hvad deltagerne i samfundet med den himmelske fader kommer til at erfare, er det - ifølge Grundtvigs brug af den ostensive definition på begrebet ”kærlighed” - netop Guds kærlighed og kærlige handlinger, og uanset, hvad disse deltagere erfarer, er det et vidnesbyrd om, at udsagnet ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn nemlig et udsagn, der ifølge Grundtvig er i overensstemmelse med virkeligheden.

For Gud er mange ting ikke mulige.

Alle ting er ikke ifølge Grundtvigs prædikener mulige for den himmelske fader. At Gud er almægtig betyder ikke ifølge Grundtvig, at Gud kan gøre, bevirke eller fremkalde alle ting. I et samfund med den himmelske fader er det muligt for mennesker at erfare, modtage og forandres af Guds kærlighed. Forudsætningen herfor er, at mennesker i et sådant samfund lever med en naturlig kærlighed til og passende lydighed over for den himmelske fader. Den proces, som derefter i et sådant samfund er reelt mulig, betegner Grundtvig ofte med begreber som ”hemmelig” og ”Hemmelighed”.⁵⁰ Den forandring, vækst og udvikling, som er blevet mulig i et sådant samfund, er i verdens øjne en uforståelig hemmelighed – men til gengæld netop en hemmelighed, som de, der er deltagere i samfundet, erfarer på deres egen krop:

[Vi ved] at Kiærlighedens Almagt ei kan give noget Hjerte Kiærlighedens Trøst og Glæde til evig Arv og Eie, uden de Hjerter, som aabne sig for Guds Kiærlighed og lade sig den taknemmelig meddele! Vi veed det nok, at denne Guds Kiærligheds Meddelelse er ligesaa dyb en Hemmelighed, som Guds Kiærlighed selv i sit inderste Væsen.⁵¹

For mennesker er mange ting ikke mulige, og det samme gælder ifølge Grundtvigs prædikener for den himmelske fader. Når Grundtvig skal forklare meningen med ”Gud er Kiærlighed” – som i eksemplet nedenfor - anvender han ofte en reference til denne tanke om, hvad der er reelt muligt. Kærligheden - og det gælder også ifølge Grundtvig den guddommelige kærlighed - kan kun forekomme inden for

⁴⁹ Eksempler, der alene er hentet fra 1848 og 1849 er følgende: ”Christi Himmelfarts-Dag 1848”, ”11te Trinitatis-Søndag 1848”, ”13de Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Allehelgens-Dag 1848”, ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849”, ”12te Søndag efter Trefoldighed 1849”, ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849” og ”16de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁵⁰ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁵¹ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

grænserne af det virkelig mulige. Det, som virkelig er muligt, bestemmes af de konkrete relationer i et samfund og af deltagernes adfærd. Vi skal gengælde ondt med godt og elske de utaknemmelige, lige som Gud elsker mennesker, men ifølge Grundtvigs prædiken i 1855 er ikke alle ting reelt mulige:

Gud er Kiærlighed, saa hvem der ikke elsker, kiender ikke heller Gud, og kun naar vi elsker hverandre, bliver Gud hos os med sin Kiærligheds Fylde. Vi veed det ogsaa nok allesammen, naar vi gaaer i os selv og besinder os derpaa, at om vi end kan blive ved at gjøre Godt mod Utaknemmelige, saa undergraver dog Utaknemmeligheden den indbyrdes Kiærlighed baade hos dem, der øver, og hos dem, der møder den.⁵²

De fleste har misforstået udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

Udtryk som ”de fleste”, ”de Fleste”, ”de Mange” og ”de fleste Stemmer” optræder hyppigt i Grundtvigs prædikener, og Grundtvig bruger disse udtryk til at forklare, at ”de fleste” tager fejl.⁵³

I en række af Grundtvigs prædikener, hvor han bruger udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, forklarer Grundtvig på samme måde, at ”de fleste” har misforstået meningen med dette udtryk. Grundtvigs forklaringer af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” har et klart polemisk sigte vendt imod visse andre former for kristendomsopfattelse og teologi i samtiden.⁵⁴ Den almindelige fortolkning af ”Gud er Kiærlighed” – det, som ”de fleste” ifølge Grundtvig mener – indebærer, at faderligheden og de faderlige krav og forventninger i forbindelse med kærligheden ignoreres, og denne ifølge Grundtvig udbredte samtidige fortolkning overser også spørgsmålet om, hvornår kærligheden er mulig. Hvis barnet ikke elsker sin fader, er kærligheden i samfundet mellem faderen og hans barn ifølge Grundtvig ikke længere mulig. Mange af de gængse tolkninger af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er derfor ifølge Grundtvig urealistiske og naive. De fleste har ifølge Grundtvig en ”besmittet” opfattelse af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” (jf. Grundtvigs tanker om ”hellig”, ”retfærdig” og ”ren”):

Og da vil Gud-Fader, som Kiærligheden selv ogsaa aande i vort Hjerte (...) det guddommelige *Fader-Navn*, som helliges kun derved, at Hans Børn med den Helligaand rensse deres Begreb om Hans faderlige Kiærlighed fra al Kiøds og Aands Besmittelse, og at de stedse varmere og fuldere elsker Ham igien, som har elsket os først; thi som Lysets og Dagens Børn seer vi jo strax, at Guds Kiærligheds Dyb maa være reent og helligt, og at hvor kiærlig Han end kommer os imøde, mens vi endnu er langt borte, ligesom Faderen den forlørne Søn, saa kan Hans Kiærlighed dog egenlig kun omfatte hvad der elsker Ham igien med den samme Kiærlighed.⁵⁵

I virkeligheden indebærer udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ifølge Grundtvig en dom over verden, som han siger i en prædiken på den 8. søndag efter trinitatis 1844. ”Gud er Kiærlighed” rummer ifølge Grundtvig en ”dyb Dunkelhed”, som er ”uudgrundelig og frygtelig for det naturlige Menneske”, og udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er derfor ifølge Grundtvigs prædiken noget, som truer ”Verden”, ”de selvkloge” og det naturlige, ikke-kristne menneske:

⁵² Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

⁵³ GPV I, 27, ”Søndag Sexagesima 1848”, ”2den Faste-Søndag 1848”, ”2den Søndag efter Trinitatis 1848”, ”4de Trinitatis-Søndag 1848”, ”6te Trinitatis-Søndag 1848” og ”15de Trinitatis-Søndag 1848”.

⁵⁴ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁵⁵ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

Ja, mine Venner! Verden troer det ikke, og det er Daarskab for de selvkloge Viismænd, at vi maae først *troe paa Sønnen* og annamme *Hans Aand*, førend vi kan forstaae det evige *Livs Ord* (...) men det er derfor lige sandt; og naar Spørgsmaalet er om den *Himmelske Faders Villie*, da er det igrunden soleklart, at vi maae først baade troe paa *Guds Faderlighed*, og at vi tillige maae blive Hans Børn paany for at kiende Hans Faderlige Villie. Da først gaaer der et Lys op for os over den dybe Dunkelhed, uudgrundelig og frygtelig for det naturlige Menneske, den dybe Dunkelhed, som vi kalde *Guds Villie*, thi dette Lys er ligesaa nødvendig "*Kiærligheds Lys*" som Gud er Kiærlighed, og kan derfor kun *kiendes* af dem, der *elsker* Ham!⁵⁶

Det er ikke ifølge Grundtvigs prædikener muligt at "udgrunde" - eller med en abstrakt fornuft at analysere sig frem til - hvad der er den egentlige mening med udtrykket "Gud er Kiærlighed". "Verden" tror ifølge Grundtvig, at den med sin abstrakte fornuft kan forstå, analysere og forklare dette udtryk, men kun en direkte erfaring og deltagelse i det kristelige samfund kan give mennesker en virkelig viden og forståelse. "De fleste" har ifølge Grundtvig – udtrykt med moderne begreber - en forvrænget og alt for privatiseret, abstrakt, ikke-kontekstuel og individualiseret opfattelse af ordene "Gud er Kiærlighed".

I et vist omfang formulerer Grundtvig på den måde en pragmatisk filosofisk erkendelsesteori, når han forklarer meningen med udtrykket, at "Gud er Kiærlighed". Viden og erkendelse kommer fra en deltagende praksis-virksomhed. Viden får man ved at gøre noget og ved at deltage i samfund og relationer:

Ja mine Venner! der er ingen anden Vei til at kiende den sande Kiærlighed end at dele den, end selv at elske, og da Gud er Kiærlighed, saa er der heller ingen anden levende Guds-Kundskab end Kiærlighed, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud.⁵⁷

Vi kan ikke - ifølge Grundtvigs prædiken på den 26. søndag efter trinitatis 1839, som citeres nedenfor - på abstrakt eller almen human vis eller på forhånd regne ud, hvad meningen er, når vi hører sætningen "Gud er Kiærlighed". Kun de, som er virkelige deltagere i samfundet med Kristus, kan have nogen forståelse for, viden om eller erfaring af meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed". Sand viden får man ved at gøre sig sine erfaringer. Hvad der rent faktisk virker i praksis, gør en forskel og bringer mennesket frem til målet, kan intet menneske vide på forhånd eller teoretisk udgrunde. Det, som virker, gavner og nytter, er ifølge Grundtvigs prædiken noget, som mennesker erfarer i en praktisk og aktivt deltagende virksomhed:

Saaledes er og bliver det da Herrens Mening, at det hverken først eller sidst er for vor Klogskab og Viisdom, men for vort Hjerte, den Himmelske Fader aabenbarer os, at Jesus Christus er Hans Søn og har det evige Livs Ord, alt som skrevet staaer, hvem der ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed! Ja m. V. fordi slet Ingen heneden kan blive saa vis eller klog, at han kan udgrunde Guds evige Kiærlighed (...) derfor kan Hans Raad til vor Salighed aldrig aabenbares for vor Viisdom og K!ogskab, men kun for vor Umyndighed, kun for den Følelse hos os, at vi af os selv slet ikke veed, hvad der hører

⁵⁶ GPV VI, 268-269.

⁵⁷ "Onsdagen 7de Octbr 1846".

Guds Aand til og tjener til vor Fred, hvad der kan give os Borgerskab i Himmelen og hjemføre os til de Levendes Land og den Himmelske Faders Huus.⁵⁸

Statistikken omkring udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

I forhold til det meget omfattende tekstmateriale, som udgøres af Grundtvigs prædikener fra 1832 til 1849, er det overraskende, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kun forekommer i forholdsvis få tilfælde – uanset om dette udtryk optræder som et bibelcitater eller som Grundtvigs egen formulering. I hele perioden fra 1832 til 1849 forekommer udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kun i 29 af Grundtvigs prædikener ud af en samlet mængde af ikke færre end 1295 prædikener (altså kun i 2 % af disse prædikener), og i de fleste af disse 29 prædikener forekommer ”Gud er Kiærlighed” kun en enkelt gang i Grundtvigs prædikentekst.

Der er altså gode grunde til at hævde, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” sjældent bliver brugt i Grundtvigs prædikener. Derudover har den ovenstående analyse vist, at i de tilfælde, hvor Grundtvig faktisk anvender udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, tilføjer han en lang række kvalifikationer, definitioner og bestemmelser, som ifølge hans opfattelse er nødvendige, hvis udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ikke helt skal misforstås. Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kan beskrives som en betydningsfuld del af Grundtvigs kærlighedsforståelse, men vel at mærke kun, hvis Grundtvigs egne forklaringer af udtrykket indregnes. ”Gud er Kiærlighed” kan ikke betegnes som en vigtig del af Grundtvigs teologi eller kærlighedsforståelse, hvis dette udtryk forstås uafhængigt af Grundtvigs specifikke bestemmelser af meningen med udtrykket.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning har i en række tilfælde beskæftiget sig med Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.⁵⁹ I det følgende skal nogle af disse bidrag refereres og diskuteres.

Den norske Grundtvig-forsker Synnøve Heggem (2005) har indgående analyseret Grundtvigs kærlighedsforståelse i hans *Sang-Værk til den Danske Kirke* fra 1837. Ifølge Heggem er kærligheden det dominerende tema i Grundtvigs salmer. Heggem fortolker Grundtvigs tanke på den måde, at kærligheden er en del af det værende og en kosmisk kraft eller energi i verden. Kærligheden er ifølge Heggems fortolkning af Grundtvig en del af det stof, som verden består af. Den kærlighed, som Grundtvig taler om, er en kærlighed, som mennesker føler, fornemmer eller erfarer i deres konkrete jordiske liv og i de daglige relationer, hvori de lever. Den kærlighed, som Grundtvig beskriver, er ikke et fænomen, som kun findes i den kristne menighed, men en virkelighed, som findes overalt i den jordiske verden. Når Grundtvig siger, at Gud er kærlighed, mener han også, at kærlighed og kærligheden er Gud og i sig selv er en guddommelig kraft og magt i verden:

Enhver lesning av Grundtvig (...) vil gi et klart inntrykk av hvor viktig og hvor grunnleggende kjærlighet er. Det er som om selve virkeligheten består av kjærlighet, selv om den både skjuler seg og åpenbarer seg på mangfoldige måter. Når den knyttes så dypt

⁵⁸ GPV I, 154-55.

⁵⁹ Eksempler er: Grell 1980, 237, 145, 81 og 82, Høirup 1949, 23 og 121, Glenthøj 1995, 249, Bjerg 2002, 143, 144, 145 og 149, Jensen 1977, 88, Thaning 1963, 637, Nielsen 1989 1990, 135, Præstegaard 2002, 88, Thyssen 1991, 22, Heggem 2005, 83, 142, 183, 21, 492, 506, 16 og 17, Birkelund 2008, 637 og Pedersen 1995, 93.

til gudsforståelsen, at *Gud er kjærlighet*, og *kjærlighet er Gud*, er det nærliggende å kalle Grundtvigs kjærlighetsforståelse som en del av hans ontologi, læren om det værende.⁶⁰

Grundtvig oppfatter i sine salmer kærligheden som noget allestedsnærværende, alment menneskeligt, helligt, kropsligt og kønsbestemt. Ifølge Heggems Grundtvig-tolkning viser kærligheden sig ikke mindst i de to køns indbyrdes kærlighed og i kærligheden mellem forældre og børn og mellem venner og venner. Når Grundtvig siger, at ”Gud er Kiærlighed”, udtrykker han den indsigt, at kærligheden kan erfares af alle mennesker, og at den arbejder overalt i de konkrete relationer mellem mennesker og ikke mindst i forholdet mellem den elskende mand og den elskende kvinde. Efter Grundtvigs kærlighedsopfattelse er kærligheden i høj grad et fænomen, som mennesker oplever på en kropslig måde som følelser, impulser og drifter:

Med kjærlighet mener jeg de *bånd mellom ulike instanser i hvert menneske, mellom mennesker, og mellom mennesket og verden*, som bekrefter og skaper *sannhet, skjønnhet og godhet*; i, mellom og utenfor mennesket i verden. Kjærlighet kan ikke tenkes uten sakralitet, hellighet. Hellighet kan ikke skilles fra kjærlighet uten å opphøre å være hellighet. Kropp og kjønn er primære kategorier i kjærlighetens diskurs (...) knyttet så nært som mulig til erfaring, som alltid er kjønn og knyttet til kroppen som sted og fenomen. Det aller viktigste aksiomatisk/ontologiske utgangspunkt og begrunnelse for disse overveielser og definisjoner ligger i forestillingen om at *Gud er kjærlighet*. Det betyr blant annet at det aller viktigste *maktprinsipp* i verden heter kjærlighet.⁶¹

Grundtvig oppfatter ifølge Heggem kærligheden som en egenskab ved det værende. Denne ontologiske kærlighed er det, som gør verden hellig og skøn og jordens mennesker hellige og skønne. Mennesket er et helligt væsen, fordi den universelle og kosmiske guddommelige kærlighed arbejder gennem eller kan virke gennem mennesket. Det er det, som Grundtvig mener, når han siger, at Gud er kærlighed. Grundtvig taler ikke så meget om Gud, men meget mere om verden, når han siger, at Gud er kærlighed:

Det er *Kiærlighedens Allmagt* som bekrefter og begrunner hele estetikken hos Grundtvig, er den essensielle sammenheng til og symbol på hans måte å bruke forestillingen om og troen på det ontologiske ved utsagnet *Gud er kjærlighet*. Det er noe av det mest fundamentale i hele hans salmeretorikk. Hva ordet *Gud* ellers måtte bety eller fortolkes som, er tildels en åpen og svært variabel sak. På samme måte som vi så overfor, at mennesket i kraft av det hellige er en del av et universelt liv, er det på tilsvarende måte del av en universell estetikk, et makrokosmos av skjønnhet som det ikke kan melde seg ut av, bare uttrykke på mangfoldige måter.⁶²

Heggem fortolker i sin disputats fra 2005 Grundtvigs kærlighedsforståelse, som den kommer til uttrykk i hans salmer. Heggem inddrager også Grundtvigs prædikener, men hendes vigtigste materiale er Grundtvigs *Sang-Værk* fra 1837. Alligevel er det interessant, at en række af de træk, som blev fremhævet ovenfor i forbindelse med analysen af Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, savnes i Heggems fremstilling. Det er også overraskende, at udtrykket Gud er kærlighed ifølge Heggem hos Grundtvig kan vendes om til sætningen, at kærligheden eller kærlighed er Gud. Ifølge Heggem taler Grundtvig om kærligheden som et alment menneskeligt fænomen, der dybest set er uafhængigt af

⁶⁰ Heggem 2005, 183.

⁶¹ Heggem 2005, 16.

⁶² Heggem 2005, 83.

den kristne tro og menighed. Sætningen "Gud er kærlighed" er hos Grundtvig en beskrivelse af de gode kræfter og skønne og hellige energier, som ethvert menneske på jorden kan opleve både ude i verden og inden i sig selv:

Jeg tolker Grundtvigs bidrag til den kristne tradisjons retorikk (...) som en attest til det å konsentrere oppmerksomheten genuint til fenomenet kjærlighet. I et slikt perspektiv er det mulig for Grundtvig å betro seg til den kristelige retorikk uten at den representerer et destruktivt maktspråk. Bare i dette lys vil den kristne retorikk kunne fremstå som en stolt, vakker og seirende maktfaktor, idet den igjen og igjen blir brukt som nødvendig støtte og utgangspunkt for det å forstå og fortolke fenomenet kjærlighet i verden, slik den i kristen retorikk får sitt aller helligste navn i og med betegnelsen Gud. Slik tolker Grundtvig *Gud er kjærlighet* som et utsagn om væren, et essensialistisk utsagn.⁶³

Svend Bjerg (2002) giver – især ud fra en undersøgelse af teologien i *Den christelige Børnelærdom* - en indgående analyse af Grundtvigs tale om, at Gud er kærlighed. Grundtvigs formuleringer kan ifølge Bjerg let misforstås således, at udtrykket Gud er kærlighed også kommer til at betyde, at kærlighed eller kærligheden "er Gud", eller, at kærligheden i sig selv eller uden videre "er" noget guddommeligt.⁶⁴ En sådan fortolkning er ifølge Bjerg ikke Grundtvigs mening med eller forståelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed". Udtrykket Gud er kærlighed er ikke en tautologi, og Grundtvigs mening er ikke, at der kan sættes et logisk lighedstegn mellem Gud og Kiærlighed på samme måde som det logiske lighedstegn "A = A".⁶⁵ Udtrykket "Gud er Kiærlighed" er hos Grundtvig ment som et virkeligt udsagn eller en proposition om virkeligheden, som udtrykker en i princippet ny viden nemlig dels, at Gud er kærlighed, og dels, at vi ikke kan tale om kærlighed uden samtidigt at tale om Gud:

Når "Gud" identificeres ved "kærlighed", så er selve Guds "væren" jo bestemt ved kærlighed. Gud kan ikke være noget som helst andet end kærlighed. Men, kunne man spørge, når Gud er kærlighed, hvorfor handler han da ikke altid kærligt? Dette er theodiceens spørgsmål.⁶⁶

Bjerg fortolker lidt overraskende Grundtvigs udtryk "Gud er Kiærlighed" på den måde, at Grundtvig taler om Guds "væren" og ikke om Guds handlinger. Ud fra Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed" i hans prædikener - men også i *Den christelige Børnelærdom*⁶⁷ - er det mere nærliggende at antage, at Grundtvig taler om Guds handlinger og ikke kun om Guds "væren", når han anvender udtrykket "Gud er Kiærlighed". Når Grundtvig anvender udtrykket i sine prædikener, er det i de fleste

⁶³ Heggem 2005, 506.

⁶⁴ Sml. opfattelsen hos Heggem 2005.

⁶⁵ Bjerg 2002, 144: "Resultatet af en (...) tautologisk læsning er, at man (...) kan nøjes med et af to, enten Gud eller kærlighed. Ordene står jo for det samme. Men så ofrer man enten "Gud" på kærlighedens alter eller "kærlighed" på Guds alter, "thi ofrer vi ikke Gud for kærlighedens skyld, så ofrer vi kærligheden for Guds skyld" (Feuerbach)". Men Bjerg mener dog stadig at Grundtvigs faktiske anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed" er problematisk: Bjerg 2002, 145: "Grundtvig gav kærligheden gudelig rang, åbenbart helt uden bekymring for, om religionskritikere a la Ludwig Feuerbach kunne have ret i, at så havde man reelt erstattet Gud med kærlighed". Bjerg refererer til den tyske venstrehegelianske filosof og religionskritiker Ludwig Andreas von Feuerbach (1804-1872). Feuerbach hævdede blandt andet i skriftet *Das Wesen des Christenthums* fra 1844, at menneskers religiøse forestillinger er en psykologisk projektion. Gud findes kun i menneskers fantasi. Gud har ikke skabt mennesket i sit billede, men mennesket har skabt Gud i sit eget billede og ud fra sine psykologiske mangeltilstande, behov og drømme.

⁶⁶ Bjerg 2002, 144.

⁶⁷ VU VI, 152, 120 og 127.

tilfælde ment som en definition af, hvad kærlighed er. Grundtvig anvender hyppigt en ostensiv definition på begrebet kærlighed ved at pege på Guds handlinger og samtidigt udtrykke, at sådanne handlinger er udtryk for den sande kærlighed. Bjerg fortolker ikke Grundtvigs tanke på den måde som et eksempel på en ostensiv, indeksikal eller pegende definition. I stedet fortolker Bjerg Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed" som et udsagn om Guds "væren". Ifølge Bjerg taler Grundtvig udtrykkeligt ikke om Guds handlinger, men kun om Guds "væren", og på den måde løber Grundtvig med sin brug af "Gud er Kiærlighed" ifølge Bjerg ind i teodiceens problem:

Det tilsyneladende misforhold mellem Guds kærlige væren og hans ukærlige handling afklarede Grundtvig i sin vision af altings genoprettelse (...) Når al ikke-væren er forsvundet, så følger anden fase med nødvendighed, for så kan og må kærligheden blive alt i alle (...) Sammenfattende sagt var Grundtvig advokat for en lære om apokatastasis (...) Grundtvig var tilhænger af en konsekvent lære om genoprettelse (...) Alt det, som er blevet skabt, bliver genoprettet.⁶⁸

Ifølge Bjerg får Grundtvig et problem med udtrykket "Gud er Kiærlighed". Dette postulerede problem løser Grundtvig derefter ifølge Bjerg ved en lære om apokatastasis eller alle tings genoprettelse⁶⁹ og ved en tanke om, at det onde er noget ikke-værende.⁷⁰ Ifølge Bjerg må Grundtvig nødvendigvis have en viden om, at alle Guds handlinger ikke altid er kærlige, sådan som de udfolder sig i historiens forløb, men Grundtvig hævder med sin lære om apokatastasis, at Guds kærlighed vil sejre til sidst ved tidernes ende:

Tro og erfaring tørner sammen. Det tilsyneladende misforhold mellem Guds kærlige væren og hans ukærlige handling afklarede Grundtvig i sin vision af altings genoprettelse. Da viste Gud sig at være helt på livets og dermed på kærlighedens side. Intet kan kile sig ind mellem Gud og kærlighed.⁷¹

Først på den yderste dag vil det vise sig, at Gud faktisk "er" kærlighed. Grundtvigs tanke om en sådan apokatastasis indebærer ifølge Bjerg, at ingen mennesker - heller ikke de ugudelige og spotterne af den guddommelige virkelighed - vil blive straffet på dommens dag.⁷² Ifølge Bjerg er enhver tanke om dom

⁶⁸ Bjerg 2002, 145 og 148.

⁶⁹ Bjerg 2002, 181, 145, 146, 147, 148 og 128. Bjergs tanke er, at Grundtvigs opfattelse af Gud er en forestilling om den milde, kærlige, omsorgsfulde, restituerende fader, som ikke kan, vil eller ønsker at straffe eller dømme nogen mennesker. Grundtvig skelner i sine prædikener mellem en faderlig og moderlig type af kærlighed. Den faderlige kærlighedstype er i Grundtvigs prædikener en mere fuldstændig, højere udviklet og mere sand form for kærlighed end den moderlige. Den moderlige kærlighed er den altid tilgivende, aldrig irttesættende og altid nærende og restituerende kærlighed. Det kan hævdes, at Bjerg indirekte - og uden at tale om nogen moderlig slags kærlighed - tolker Grundtvigs kærlighedstanke som en sådan moderlig kærlighedstype. Bjerg anvender dog ingen steder begrebet "moderlig" i sin analyse af Grundtvigs teologi eller kærlighedsforståelse.

⁷⁰ Bjerg tilskriver Grundtvig en filosofisk eller metafysisk tanke om, at der gives en form for "ikke-væren". Ondskaben, løgnen, den onde djævel og hans yngel er ifølge Bjergs tolkning af Grundtvig noget "ikke-værende". Begrebet "ikke-væren" optræder ikke i *Den christelige Børnelærdom*. Bjergs fortolkning af Grundtvigs metafysik om "ikke-væren" forekommer spekulativ. Jf. Bjerg 2002, 147 og 148, hvor begrebet "ikke-væren" optræder ikke færre end 14 gange som en forklaring på Grundtvigs tanker om kærligheden, Guds kærlighed og dommen på den yderste dag.

⁷¹ Bjerg 2002, 145.

⁷² Bjerg 2002, 146 og 148: "Det særprægede i Grundtvigs tankegang er, at "kampen" ikke kan siges at ende med "dom". Denne tanke lå ham åbenbart fjært". Bjerg 2002, 146: "Jeg vil nu vende tilbage til identifikationen af "Gud" ved "kærlighed" for at se, hvordan Grundtvig løste teodiceens problem med livets ondskab. Det kan af og til slå en, hvad Grundtvig ikke reflekterede over. Hans tavshed kunne være talende. Således spildte han ikke mange ord på domstanken, slet

fremmed for Grundtvig. Bjergs fortolkning af Grundtvigs tanke om alle tings genoprettelse og tanke om, at der ikke vil ske nogen dom, er overraskende⁷³ ud fra Grundtvigs prædikener, hvor Grundtvig ofte taler om helvede, straf og dom over de ugudelige og Guds fjender:

Gud kommer af Gud, kærlighed kommer af kærlighed. Begge er ”størst” og for så vidt fælles om alt. Kort sagt, Gud er kærlighed. Grundtvig citerede 1 Joh 4,8.16, ”Gud er kærlighed”. Han tilføjede konsekvent det lille markante ord ”kun”, ”kun Han er Kiærlighed”. Kun Faderen, ikke Sønnen og Ånden, er kærlighed (...) Grundtvig forstod altså ikke sætningen ”Gud er kærlighed” som en tautologi, men derimod som et udsagn om identifikation (...) så følger deraf, at man ikke kan tale om Gud uden samtidig at tale om kærlighed, lige som man ikke kan tale om kærlighed uden samtidig at tale om Gud.⁷⁴

Konklusion.

Ved at analysere den faktiske brug, som Grundtvig i sine prædikener gør af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, og ved at se på de forklaringer, som han giver til dette udtryk, kan man konstatere, at Grundtvig typisk refererer til størrelser, som svarer til de konceptuelle og semantiske enheder, som indgik i diagrammet ovenfor. Dette særlige træk ved Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” og den deraf følgende specifikke forståelse af udtrykket hos Grundtvig er ikke blevet fremhævet i Grundtvig-forskningen.

Når Grundtvig skal forklare selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, henviser han til forestillinger om faderligheden og det faderlige, begreber som hellig, ren og retfærdig, at Gud kun kan leve sammen med kærligheden, at den himmelske fader stiller krav og forventninger til sine børn, at ikke alle ting er mulige for den himmelske fader eller for nogen fader overhovedet, at de fleste mennesker har misforstået meningen med udtrykket, og at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” skal forstås som vedrørende den kristelige vækst i samfundet med den himmelske fader. I et overvældende antal tilfælde anvender Grundtvig også den ostensive definition og reference, når han forklarer meningen med ordene ”Gud er Kiærlighed”.

Ved at analysere Grundtvigs faktiske brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” og ved at rekonstruere det netværk eller det skema, inden for hvilket Grundtvigs forklaringer bevæger sig, kan man belyse hans forståelse og fortolkning af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Ved at anvende en sådan metode kan man i et vist omfang forklare, hvorfor Grundtvig siger det, som han siger. Ved at undersøge det semantiske

ikke på, hvad man så smagfuldt har kaldt dommen med ”dobbelt udgang”, frelse eller fortabelse. Denne tavshed provokerer naturligt et modspørgsmål frem: var Grundtvig da tilhænger af læren om apokatastasis, alle tings genoprettelse”. Bjerg giver især en analyse af Grundtvigs tankegang i *Den christelige Børnelærdom*, men det anførte citat inddrager Grundtvigs tanker om dom i det hele taget, og Bjerg inddrager i sin bog ofte tekster, Grundtvig-formuleringer og materiale, som ligger uden for *Den christelige Børnelærdom*. Ud fra Grundtvigs prædikener må det ovenstående citat om Grundtvigs forhold til dom og straf virke overraskende. Grundtvig taler hyppigt i sine prædikener om den dom og straf, der skal komme over spotterne, de ugudelige og Guds fjender. Det er også svært at se, at Grundtvig i sine prædikener skulle være konfronteret med et teodice-problem. Ifølge Grundtvigs tankegang er kærligheden defineret ved det, som den faderlige magt rent faktisk gør. Sml. også analysen af Grundtvigs brug af ”Gud er Kiærlighed” hos Grell 1980, 81 og 82, hvor Grell fremhæver, at Grundtvig sammenholder en række forskellige egenskaber hos den kærlige Gud på en sådan måde, at Grundtvig ikke har et teodice-problem eller ser en modsigelse mellem Guds kærlighed og hans handlinger.

⁷³ Ord som genoprettelse, alle tings genoprettelse, apokatastasis eller tilsvarende begreber forekommer ingen steder i *Den christelige Børnelærdom*. Dette indrømmes da også af Bjerg.

⁷⁴ Bjerg 2002, 143-144.

netværk af relationer omkring Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kan man opnå en ny viden om Grundtvigs teologiske budskab og om meningen med hans tekster.

N. F. S. Grundtvig og kærligheden til næsten.

Indledning

I den kristne tradition er kærligheden til næsten et vigtigt led i en kristen tro og anskuelse. Men hvem er denne næste, og hvad vil det sige, at et menneske skal elske sin næste? Ved at inddrage historiske kristne tekster kan man få forskellige svar på disse spørgsmål. I det følgende skal der gives en analyse af, hvordan Grundtvig forholdt sig til spørgsmålet om næsten og kærligheden til næsten. Det skal undersøges, hvordan Grundtvig rent faktisk anvendte begreberne ”Næste” og ”Kiærlighed til Næsten”, og hvordan han anvendte begreber som ”Medmenneske” og ”Med-Menneske”.

Den følgende undersøgelse af Grundtvigs opfattelse af næsten og kærligheden til næsten er baseret på en analyse af hans prædikener. Når man på den måde fokuserer på Grundtvigs prædikener, er det tydeligt, at Grundtvig ofte og indgående behandler spørgsmålet om næsten og næstekærligheden.

Grundtvig-forskningen vedrørende Grundtvigs opfattelse af kærligheden til næsten har ofte været baseret på andre tekster af Grundtvig end hans prædikener. Denne Grundtvig-forskning skal undersøges og diskuteres senere i dette afsnit. Grundtvigs prædikener udgør et righoldigt materiale til at belyse Grundtvigs tanker om næsten og kærligheden til næsten, og disse tekster udgør et materiale, som synes at være mere relevant, centralt og pålideligt – når vi ønsker at beskrive Grundtvigs tanker om næsten og kærligheden til næsten - end Grundtvigs mange andre skrifter om kirkepolitik, oplysnings- og samfundsspørgsmål, folk og fædreland.

Det som gør en forskel

Man finder i Grundtvigs prædikener en række eksempler på én bestemt central overvejelse – et slags ”moderne” problem, som plagede Grundtvig hele hans liv. Dette problem formulerede Grundtvig på denne måde: Er kristendommen eller den kristne tro – når det kommer til stykket – den rene ”Tant og Daarskab”?⁷⁵ Er kærligheden til næsten måske den rene ”Tant” eller ”Daarskab”? Gør kristendommen, kristentroen eller kærligheden egentlig nogen virkelig forskel?

Grundtvigs pointe i den forbindelse var, at kærligheden til næsten nødvendigvis skal og må gøre en forskel. Hvis en sådan kærlighed til det andet menneske ikke gør en virkelig forskel for ham eller hende, er kærligheden til næsten uden noget formål og derfor i følge Grundtvigs logik helt meningsløs.

I den sammenhæng trak Grundtvig en række paralleller mellem forskellige typer af relationer: Et menneskes forhold til hans næste svarer i strukturen til mesterens forhold til lærlingen, kongens forhold til sit folk, de skriftkloges forhold til de umyndige og vankundige, husfaderens forhold til hans hus og familie og en forælders forhold til et barn, som er i færd med en vækst-, lærings- eller udviklingsproces.⁷⁶

⁷⁵ GPV I, 317, GPV I, 377, GPV VII, 321, GPV II, 161, GPV I, 52.

⁷⁶ GPV II, 62. - Sml. GPV II, 360: ”Ja, m. V. [mine Venner] saaledes ønske vi jo, og kræve det med rette af vore Børn, saalænge vi sørge for, at de hverken fattes Mad eller Drikke eller Klæder, at de da skal gjøre med Glæde det Arbeide, vi

Grundtvigs bestemmelse af selve næsterelationen

Når jeg møder min næste, indebærer selve formen af denne relation ifølge Grundtvig nødvendigvis, at jeg møder – og netop bør og skal møde – dette andet menneske som en, der er større, stærkere, bedre og klogere end min næste.

Kærligheden til næsten skal gøre en forskel og have udviklende, omformende, forandrende og forbedrende virkninger på det andet menneske. Det, som kan være nyttigt for min næste, er ifølge Grundtvig netop, at denne næste i kraft af relationen til mig forandrer sig og bliver større, stærkere, klogere og bedre. Når det kristne menneske møder sin "næste", møder han et menneske, som – på grund af selve karakteren af denne næsterelation - er svagere, mindre vidende og mindre oplyst, og som sidder fast i denne verdens mørke, som lever i en ufrihed og mangel på dyd og godhed, og som har langt færre handlemuligheder og reelle muligheder for at gøre det gode.⁷⁷ Selve begrebet et menneskes "næste" er på den måde i de fleste tilfælde i Grundtvigs prædikener defineret som en, der er svagere og mindre vidende, og dette menneske optræder som en "næste" netop, fordi han har en svagere grad af magt, styrke, viden og godhed.⁷⁸

Når det kristne menneske møder sin næste, kan han komme til at tvivle om, hvorvidt han kan leve op til rollen som den, der er større og klogere, men i følge Grundtvigs prædikener skal det kristne menneske ikke tvivle, men fastholde bevidstheden om denne rolle. Over for næsten skal det kristne menneske være som en slags fader, som kan forbinde det knækkede rør og puste liv i den rygende tande.

Grundtvig siger om næstekærligheden i en prædiken fra 1836:

Men det skal trøste os, naar denne [vores] Mangel paa levende Tro og Tillid forfærder vor Sjæl, og det skal gjøre os billige og kiærlige mod Næsten, som tvivler, hvor han aabenbar burde troe. Vel har det ingen Nød, at vi til daglig Brug gaae for strængt irette med os selv, men just derfor fristes vi i Trangens og Farens Stund til aldeles at henfalde til Mistvivl og Mismod og fristes daglig til at gaae meget for strængt i Rette med Næsten, fristes til at nedbøie hvor vi skulde opreise, straffe hvor vi skulde trøste, saare hvor vi skulde læge.⁷⁹

Det centrale i kærligheden til næsten betyder i følge en af Grundtvigs prædikener fra 1832, at vi ikke må

undlade Noget, hvorved vi tør haabe at udrydde Næstens Sjæl af Dødens Strube, at udfrie (...) [dem, som er vores "Næste"] fra Mørkets Magt og overflytte dem i Guds Søns vor Herres Jesu Christi lyse og lykkelige Rige.⁸⁰

ønske og de kan overkomme, uden at plage sig selv med unyttige Sorger for den Dag i Morgen, og dog er Ingen af os nær saa god ved sine Børn som den Himmelske Fader ved Sine". Sml. også de samme paralleler i GPV VI, 270.

⁷⁷ GPV I, 24.

⁷⁸ Rollerne i næsterelationen kan dog også i Grundtvigs prædikener blive vendt den anden vej. Formen af selve relationen er i så fald stadig den samme i den forstand, at næsterelationen er en relation mellem to ulige parter, men i nogle tilfælde optræder "Næsten" i Grundtvigs prædikener som den stærkere part. Det er tydeligt, når Grundtvig i sine prædikener på den 13. søndag efter trinitatis forklarer, at Kristus er "vores" næste, fordi Kristus er den stærkere agent, som på en faderlig måde kan helbrede, forandre, opdrage, oplyse og trække de elendige ud af synden

⁷⁹ GP IX, 264: "7de Søndag efter Trinitatis 1836". - At Grundtvigs tanker om kærligheden til næsten på denne måde er forbundet med en tanke om faderlighed og den faderlige adfærd er helt blevet ignoreret i Grundtvig-forskningen. Jf. diskussionen af denne forskning nedenfor.

⁸⁰ GP V, 304-305: "Tiende Trinitatis Søndag 1832".

Grundtvig afviste på den måde to opfattelser, der i følge ham var fremherskende i samtiden. Den opfattelse af kærligheden til næsten, som formuleres i Grundtvigs tekster, afviser dels, at kærligheden blot skulle være en abstrakt valgmulighed, som uden videre står åben for alle mennesker,⁸¹ fordi alle mennesker er sideordnede individer med den samme form og udviklingsgrad, og dels, at en sådan kærlighed til næsten skal tage udgangspunkt i og skal opfylde, hvad det andet menneske – således som jeg kan se det hos det andet menneske – subjektivt skulle opfatte som sine egne nødvendige behov. Den sidste tanke, som Grundtvig kritiserede og afviste, går med andre ord ud på, at hvis jeg kan se og opfatte, at det andet menneske giver udtryk for bestemte og måske stærke behov eller ønsker om, at jeg skal handle på en bestemt måde over for ham eller hende, så skal jeg gøre, hvad jeg kan for at tilfredsstille sådanne ønsker og behov, og at en sådan handlemåde fra min side er at elske min næste.⁸²

Grundtvig havde to centrale pointer i sine tanker om kærligheden til næsten: (1) Det er ikke uden videre muligt for ethvert menneske at udvise sand og ægte kærlighed til sin næste. En sådan kærlighed forudsætter, at der er foregået en form for gradvis åndelig eller moralsk modning og udvikling i det menneske, som skal elske næsten. Det, som er reelt muligt for en fader eller en mester, er ikke – endnu – muligt for et barn eller en lærling, selv om meningen er, at det engang i fremtiden skal blive muligt. Grundtvig formulerede på den måde en slags metafysisk teori om det, som han kaldte det ”uundværlige”, der indebærer en forskel mellem det nødvendige, det mulige og det reelt mulige. (2) En sand og ægte kærlighed til medmennesket kan ikke tage udgangspunkt i, at denne næste eventuelt har subjektive opfattelser af, hvad der er hans eller hendes egne behov, trang eller nød, eller tage udgangspunkt i, hvad det andet menneske tilfældigvis tænker er til hans gavn eller glæde.

Vantroens ånd er stærk i verdens børn, og ”Djævelens (...) egen Aande (...) er mægtig i Vantroens Børn og driver dem til at trælle og at tale for sig”,⁸³ som Grundtvig ikke sjældent udtrykte sig i sine prædikener. Næsten lever i en slags ”falsk bevidsthed” eller med en ofte forekommende formulering i Grundtvigs prædikener: Næsten ”veed ikke, hvad der tjener til hans Fred”.⁸⁴ På samme måde som en forælder må optræde forstandigt og ansvarligt og handle ud fra sin position som en, der er større, bedre og klogere end barnet, må et kristent menneske handle ud fra et tilsvarende ansvar over for sin næste. Sand kærlighed skal på den måde – som Grundtvig siger – ”fremelske” en ”Dyd”, ”Dygtighed”, ”Evne” eller ”Godhed” i medmennesket på samme måde, som det er hensigten med relationen mellem et barn og en fader eller mellem en discipel og en mester.

At elske sin næste er i følge Grundtvig at ”drage” næsten opad og sætte ham i stand til at handle på en ny og bedre måde – dvs. på en måde, som han måske ikke lige nu i situationen forstår er en bedre måde, men som han engang i fremtiden vil indse er en langt bedre måde.

Grundtvig beskriver naturen af den opdragelse, som finder sted i menigheden, hvor Kristus i følge Grundtvigs prædikener optræder som en faderlig opdrager, ved det bibelske udtryk ”Hans Aag er lifligt

⁸¹ At kærligheden til næsten skulle være en åben handlemulighed for alle mennesker benægter Grundtvig for eksempel i sin prædiken ”Fastelavns-Søndag 1848”, i GP XI, 240: ”1ste Søndag efter Trinitatis 1838”.og i GP VIII, 247 og 248: ”1ste Trinitatis Søndag 1835”.

⁸² Det er denne form for falsk kærlighed til næsten, som Grundtvig i sine prædikener betegnede som en ”Abekiærlighed”. Jvf. eksempler senere i denne artikel.

⁸³ GP XI, 126: ”5te Helligtrekonger-Søndag 1838”. – Sml. det følgende udtryk, hvor Grundtvig taler om de mennesker, som er vores ”Næste”: ”den aandelige Dvale hvori de ere neddyssede af deres Sjæls og Saligheds bitte Fiende, som er mægtig i Vantroens Børn” (GP VII, 199: ”Almindelig Bededag 1834”).

⁸⁴ GPV I, 71, GPV VI, 283, GPV II, 328, GPV I, 452.

og Hans Byrde er let", og Grundtvig anvender dette udtryk til en almen beskrivelse af den faderlige opdragelses væsen.⁸⁵ At komme ind i en opdragelsesproces er ifølge Grundtvig ikke uden problemer.⁸⁶ Opdragelsen indebærer, at der stilles krav og forventninger til det menneske, som skal opdrages, men denne byrde og dette åg er i en dybere forstand ifølge Grundtvigs tankegang om opdragelsen let at bære. Byrden, åget og kravene fører nemlig efterhånden frem til en bedre tilstand, en forbedring og forandring af det menneske, som gennemgår opdragelsens proces.

Begreber som "Opdragelse" og "opdrage" spiller en afgørende rolle i Grundtvigs prædikener. Alene i hans prædikener i 1840-erne optræder disse begreber og den tilhørende tankegang om opdragelsen langt over 100 steder⁸⁷. En af de mest centrale tanker i Grundtvigs prædikener er, at hvis mennesker skal nærme sig frelsen og himmeriget, skal de drages ud af "Verden" gennem en opdragelsesproces. Når et kristent menneske ser på sin næste, byder den kristne tanke om næstekærligheden – og i følge Grundtvigs prædikener almindelig ansvarlighed og anstændighed – at det kristne menneske gør alt, hvad det kan gøre, for, at denne næste kan blive draget ud af, opdraget og befriet fra verdens mørke.

I Grundtvigs prædikener finder man ikke nogen stor tro eller tillid til det "naturlige". Den opfattelse, som vi finder i Grundtvigs prædikener i 1830-, 1840- og 1850-erne af det "naturlige" menneske, adskiller sig markant fra den opfattelse og fortolkning af Grundtvig, som ofte er blevet fremført i Grundtvig-forskningen.⁸⁸ Det "naturlige" menneske er i Grundtvigs prædikener i høj grad lig med "Næsten". Det "naturlige" menneske er det menneske, som endnu ikke er blevet en sand kristen, og som endnu ikke er kommet ind i den nødvendige opdragelsesproces. Grundtvig beskriver i en prædiken

⁸⁵ F. eks.: GPV I, 154, GPV VI, 286, GPV I, 208, GPV III, 79, GPV V, 186. Det faderlige er en dominerende værdi i Grundtvigs prædikener, både når han taler om det kristelige, og når han alment taler om det menneskelige og den ideale samfundsform. Også under revolutionsårene i 1848 og 1849 fremhæver Grundtvig i sine prædikener stærkt betydningen af det faderlige. Eksempler på Grundtvigs anvendelse af begrebet "Faderligheden" alene fra kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 er følgende prædikener: "Langfredag 1848", "Store Bededag 1848", "5te Søndag efter Paaske 1848", "4de Trinitatis Søndag 1848", "13de Trinitatis-Søndag 1848", "15de Trinitatis-Søndag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848", "Onsdagen 6te Juni 1849", "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849", "7de Søndag efter Trefoldighed 1849" og "16de Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁸⁶ Jf. GP X, 304-305: Verdens selvkloge teologer har en indbildsk, selvklog, falsk og "Tyrkisk" opfattelse af Guds uendelige "Naade". Guds nåde består ikke i, at han godkender og blødgjort tilregner eller i det udvortes tildeler mennesker en vis status. Nåden er den kraft, som virker og viser sig i den strenge ansvarlige faderlige straf, tugtelse og opdragelse.

⁸⁷ Eksempler på Grundtvigs brug af "Opdragelse" og "opdrage" alene i perioden 1839-1849 er for eksempel: GPV I, 456, GPV V, 298, GPV II, 62, GPV I, 24, GPV I, 34, GPV I, 431, GPV V, 104, 106, GPV V, 132, GPV II, 122, GPV II, 80, GPV VII, 10, GPV VI, 8, 29, GPV III, 206, GPV V, 165, 210, 238, GPV I, 367, 368, 370, GPV V, 364, 365, GPV III, 397, GPV VI, 327, 386, GPV I, 154, "Onsdag 3die Decber 1845", "1ste Helligtrekonger-Søndag 1846", "2den Juledag 1847", "4de Sønd. e. Paaske 1848", "Trinitatis-Søndag 1849" og "10de Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁸⁸ At Grundtvig gik ud fra en optimistisk menneskeopfattelse og ud fra en tillid til godheden i det skabte menneske hævdes f. eks. af Thaning 1963, Boas 1993, Heggem 2005, Stokholm 2003 og Birkelund 2008. - Sml. Bugge 1965, som flere steder understreger, at Grundtvig – på trods af hans ivrige tale om, at opdragelsen og oplysningen bør ske på en "naturlig" måde – ikke havde nogen tillid til det naturlige menneskes iboende moralske godhed. Jf. til eksempel Bugge 1965, 312. Når Grundtvig taler om det naturlige, taler han ifølge Bugge om opdragelsens funktion eller metode, men ikke om en eventuel godhed, som skulle eksistere hos dem, der skal oplyses og opdrages. Jf. også Prenter 1983, hvor Grundtvigs opfattelse af gudbilledligheden diskuteres, og hvor Prenter på en overbevisende måde argumenterer for, at Grundtvig ikke havde en tro på det naturlige ikke-kristne menneskes godhed (Prenter 1983, 63-64). Jf. Pedersen 1992, 107, der tilslutter sig Prenters kritik af tendensen til minimalisering og udvanding i den dominerende Grundtvig-forskning: "En sådan minimalisering af det grundtvigske, fulgt op af (...) en aversion over for Grundtvigs historiesyn (og dermed i vidt omfang, det indhold, Grundtvig tillagde menneskelivet), synes i høj grad at tale for Prenters vurdering af den nutidige Grundtvigtolkning som præget af (en forvirrende) udvælgelse fremfor helhed". Jf. også Nyborg 2012a.

”Fjortende Søndag eft. Trinitatis 1835” dette ”naturlige” menneske – i følge sammenhængen udtrykkeligt det samme som vores ”Næste” – således:

Nu er det vist nok saa, at det gamle Menneske, hvor helligt og gudfrygtigt det end anstiller sig, kan dog aldrig fornægte sig selv, men gaaer bestandig irette med Gud, søgende sin egen Ære.

Det naturlige menneske drives af selvklogskaben, selvrådigheden, indbildskheden og selvophøjelsen. Grundtvig siger om det naturlige menneske, at det ”ophører sig selv, eller kalder Noget sit Eget, eller er misfornøjet ved Noget af Alt det Gud har gjort, Hans Førelser og Foranstaltninger”. Det naturlige menneske er i følge Grundtvigs prædiken præget af ”Kiødets Gierninger ligesaavel Had og Avind, Kiv og Trætte, Tvedragt og Partier, som Hoer og Mord, Fraadseri og Drukkenskab”.⁸⁹

Kærligheden til næsten bør ifølge Grundtvig ikke kun være oplysende, kærligt givende eller ydende, men forandrende. I forholdet til sin næste er det kristne menneske således ifølge Grundtvig en slags opdrager dvs. en op-drager. Den centrale funktion i næsterelationen er i Grundtvigs tekster en læringsproces. I denne læringsrelation lærer begge parter noget nyt og bedre. Begge parter udvikler og forandrer sig og erhverver sig en ny viden, kraft, dyd, dygtighed og godhed og en ny vilje, motivation og karakter. Det kristne menneske agerer eller bør agere over for medmennesket ”som en Mand med sin Næste” på samme måde, som ”Herren” optrådte over for Moses på bjerget, og på samme måde, som Jesus optrådte over for sine disciple, ”som en Mand med sin Næste”.⁹⁰

Men ifølge Grundtvigs tankegang er det ikke meningen med denne ulige relation, at den part, der vælger at udvise næstekærlighed, skal løbe rundt i verden og ophøje sig selv som større, bedre eller klogere end sin næste. Grundtvigs tanke er, at enhver næsterelation – enhver relation, hvor et menneske relaterer sig til en, som er hans næste – eller i al fald den typiske næsterelation rent faktisk er en sådan ulige relation. Denne ulige eller asymmetriske relation er på den måde fra Grundtvigs side ikke ment som et postulat eller ment som en normativ teori om, hvordan virkeligheden bør indrettes, men ment som en beskrivelse af den faktiske virkelighed. Grundtvigs tese er, at den virkelige verden – og det er den eneste verden, som i følge Grundtvig gør en forskel – typisk eller næsten altid består af sådanne ulige relationer, og at sådanne ulige relationer i al fald typisk forekommer, når vi taler om eller tænker på kærligheden til næsten.

Den sande og den falske kærlighed til næsten

Grundtvig fremhævede i sine prædikener, at kærligheden til næsten let kan misforstås, og at tanken om næstekærligheden i samtiden ofte blev misforstået. Det kristne menneske kan komme til at tro, at det blot skal give næsten det, som han beder om. Over for næsten skal det kristne menneske ikke forfalde til en ”kiødelig Verdens-Kiærlighed” eller ”Sødtalighed eller Ligeegyldighed ved det Onde”.⁹¹ En falsk

⁸⁹ De tre sidste citater er fra: GP VIII, 313-314: ”Fjortende Søndag eft. Trinitatis 1835”.

⁹⁰ GP VII, 297. Udtrykket ”som en Mand med sin Næste” er 1740-bibelens oversættelse af 2 Mos 33, 11. Udtrykket optræder et overvældende antal gange i Grundtvigs prædikener, og relationen Herren-Moses bruges i Grundtvigs prædikener som en model for det kristne menneskes forhold til sin næste: GPV VII, 293, GPV III, 34, GPV III, 142, GPV I, 392, GPV III, 229, GPV VII, 135, ”Paaske-Mandag 1846”, ”3die Søndag efter Paaske 1846” og ”3die Helligtrekonger-Søndag 1847”.

⁹¹ GP X, 256: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”. Denne prædiken er et skarpt opgør med samtidens opfattelse af kærligheden til næsten, som er en ”Abekiærlighed, som Elis til sine ugudelige Sønner” (GP X, 256). Tanken om denne ”Abekiærlighed”, som i følge Grundtvigs prædikener var vidt udbredt i samtiden, og som – i en slags naiv accepterende

opfattelse af kærligheden til næsten, som er præget af en sådan kødelig og blødagtig sødtalenhed over for næsten, er i følge Grundtvigs prædikener en stor "Fristelse". Allerede Kristus blev udsat for denne fristelse, men han var klog og snedig nok til at undvige argumenterne fra de jødiske skriftkloge.⁹² Hvis vi blot giver næsten det, som han med sin falske bevidsthed beder om, gør vi ikke i følge Grundtvigs prædikener næsten nogen stor tjeneste.

Den opfattelse af næsten og kærligheden til næsten, som i følge Grundtvigs prædikener er populær hos de skriftkloge i verden, er falsk. Vi kan i følge Grundtvig tage ved lære af den måde, som Jesus reagerede på, da han mødte denne falske opfattelse af næsten og næstekærligheden:

Herren svarer i Dagens Evangelium ganske besynderlig paa de to Spørgsmaal, den Skriftkloge gjør til Ham: hvad skal jeg gjøre at jeg kan arve det evige Liv? og hvem er min Næste? saa naar de Skriftkloge derefter vil lære os Saligheds Vei og Næstens Ret, da faae vi ikke andet at høre end det store Bud i Moselov og en skiæv Anvendelse af Talen om den barmhjertige Samaritan.⁹³

Hos de skriftkloge i verden finder vi kun en lovprisning af en falsk form for næstekærlighed, som ikke rummer noget moment af formaning, irettesættelse eller opdragelse af næsten.⁹⁴ På den måde kan Grundtvig tale om "Kiærligheds-Budet, som Verden vel altid vil beskyldte os Christne for at ringeagte".⁹⁵ Jesus har i følge Grundtvigs prædikener vist os et billede af den sande i modsætning til den falske kærlighed til "Næsten".⁹⁶

I en prædiken fra 1835 giver Grundtvig et billede af forskellen på den sande og den falske form for næstekærlighed. Den sande kærlighed til næsten kan i følge Grundtvig på overfladen synes at være hård og afvisende, men den drives af den nødvendige "Nidkiærhed" for "Næstens" gavn og nytte. Uden en sådan "Nidkiærhed" er kærligheden til næsten kun "Tant" og "Daarskab".⁹⁷ Som Grundtvig udtrykker det i denne prædiken: Ikke bare tanken om den kristne næstekærlighed, men også almindelig menneskelig anstændighed og ansvarlighed må drive det kristne menneske til at have en "Nidkiærhed" for næstens frelse. Hvis ikke denne næste forandres, forbedres eller opdrages, vil han gå fortabt:

Ja, mine Venner! medens Jesus vandrede omkring og prædikede for Folket, forkyndte Guds Godhed og Verdens Ondskab, formanede, advarede og straffede baade Venner og Fiender uden Persons Anseelse, da veed vi det syndes tit en haard Tale selv for hans Discipler, og da var der sikkert Mange af de Lovkyndige og Skriftkloge, der syndes at være Engle i Sagtmodighed ved Siden ad ham, men kun af den simple Grund, at deres Hjerte brændte ikke som hans af Nidkiærhed for Guds Huus af Kiærlighed til Næstens

kærlighed til det jordiske – på en blødagtig måde ignorerer forskellen på kristeligt og ukristeligt og godt og ondt, beskrives også i Grundtvigs prædiken "2den Søndag efter Trinitatis 1847".

⁹² GPV II, 349.

⁹³ GPV II, 349.

⁹⁴ GP X, 253-254: "4de Søndag efter Trinitatis 1837".

⁹⁵ GP X, 253.

⁹⁶ "Pindse Søndag 1848".

⁹⁷ Denne "Nidkiærhed", der også fastholder det skarpe skel mellem ret og uret og kristeligt og ukristeligt i kærligheden til næsten, er et hovedmoment i Grundtvigs prædikener. Sml. Grundtvigs tale om nidkærheden for eksempel i de følgende prædikener: GPV III, 312, GPV V, 40, GPV II, 61, GPV III, 261-262, GPV VII, 249, GPV III, 291, GPV I, 26, GPV I, 88, GPV V, 303, "Midfaste-Søndag 1846", "2den Onsdag i Faste 1847", "3die Advents-Søndag 1848" og "Store Bededag 1849".

udødelige Sjæl og af Had til Guds og Menneskets, evig Sandheds og Saligheds Fiende med alle hans Gierninger og alt hans Væsen, thi alle de Prædikanter, der halte til begge Sider og tage sig det let baade med deres egen og Næstens Sjæl og Salighed, de har godt ved at være sagtmodige i alle de Ting der ikke angaae dem selv men kun Gud og Sandhed.⁹⁸

Kristus og den himmelske fader viser os mønsteret for den sande kærlighed til næsten

Over for næsten er det kristne menneske en, som er større, bedre og klogere. Men det kristne menneske er i sin kærlighed til næsten altid i følge Grundtvig udsat for en fristelse nemlig den fristelse at lade næsten sejle i sin egen sø og lade ”de Blinde selv see til, hvordan de slap ud af” deres nød, uvidenhed, blindhed og afmægtighed⁹⁹. Når det kristne menneske søger at elske sin næste, møder han desuden i reglen kun modvilje og modstand hos det menneske, som han forsøger at elske. I den situation skal det kristne menneske tage ved lære af det mønster, som han kan se hos Kristus, som også i sin kærlighed til menneskene blev mødt med uvilje, modvilje, vrede og modstand. Grundtvig beskriver denne situation i en prædiken fra 1836 på følgende måde:

Ja, mine Venner! saaledes er vi af Naturen: dørke til at gjøre det Gode, vi kan (...) saa hvormegen Lyst vi [i fortiden] end i vor Blindhed kan have havt til at oplyse og veilede Andre, saa taber den sig dog netop i samme Grad, som vore Øine [nu] virkelig oplades og oplyses, vi tav da helst med hvad vi veed og lod de Blinde selv see til, hvordan de slap ud af det, dersom ikke Aanden drev os til at lade Lyset skinne og straffede os for vor Mangel paa Menneske-Kiærlighed og paa brændende Lyst til (...) at ligne Ham, den barmhjertige Fader (...) Denne Ulyst og Trevenhed hos de virkelig Oplyste til at lade deres Lys skinne, der stikker saa besynderlig af imod de Blindes Iver for Næstens Oplysning, kan vi (...) see, er en almindelig Natur-Feil hos os syndige Mennesker.¹⁰⁰

Det ovenfor anførte citat er også interessant derved, at det viser, at Grundtvig ved begrebet ”Menneske-Kiærlighed” forstod det samme som ved sit begreb om kærligheden til næsten, og at begge begreber er defineret ved et stærkt faderligt eller paternalistisk element.

Hvis jeg – i en misforstået solidaritet med min næste – gør mig selv lige med dette medmenneske, og hvis jeg handler ud fra den tanke, at min næste og jeg uden videre er lige oplyste eller har de samme ressourcer, handler jeg ifølge Grundtvigs prædikener helt upassende, og jeg virkeliggør ikke på den måde nogen ægte kærlighed til min næste.¹⁰¹

I kærligheden til næsten skal det kristne menneske i følge Grundtvig være ”barmhjertig” og netop ”barmhjertig” på præcist den samme måde, som den himmelske fader er barmhjertig imod sine børn på

⁹⁸ GP VIII, 156: ”3die Søndag i Faste 1835”.

⁹⁹ GP IX, 251. Den samme tanke udtrykkes i den samme prædiken af Grundtvig således: ”Under disse Omstændigheder er det da intet Under, vi fristes til at gjøre en slem Anvendelse af Herrens Ord: lad dem fare! Blinde ere Blindes Veiledere, som om det var Meningen, at rigtig oplyste Folk aldrig skulde plage sig selv med de Blinde” (GP IX, 252: ”4de Søndag efter Trinitatis 1836”).

¹⁰⁰ GP IX, 251: ”4de Søndag efter Trinitatis 1836”.

¹⁰¹ Grundtvig taler på den måde om, at vi kan elske vores næste på en falsk måde, som kun overfladisk ser ud til at gavne næsten (GP X, 288, 289).

jorden.¹⁰² En sådan kærlighed og barmhjertighed betyder, at det kristne menneske alvorligt må bekymre sig om næstens ve og vel og derfor formane, advare, vejlede og irettesætte denne næste, når næsten tydeligt nok er på vildspor og går imod fortabelsen. Det kristne menneske skal på den måde lige som den himmelske fader og lige som Kristus optræde med en faderlig ansvarlighed over for sin næste.¹⁰³

Over for vores kærlighed reagerer næsten ofte med modvilje og modstand.

En af Grundtvigs centrale pointer var, at når det kristne menneske vælger at udvise ægte kærlighed til sin næste, vil denne næste erfaringsmæssigt i mange tilfælde reagere med modvilje, vrede eller modstand. Når næsten bliver mødt med en sand, selvopofrende og forstandig kærlighed, vil det andet menneske ofte ifølge Grundtvig søge at undvige, eller han eller hun falder ned i en slags benægtelse, ”Selv-Klogskab” eller ”Selvraadighed”.

Når en ansvarlig og fuldvoksen fader vil opdrage sit barn, og når et menneske vil elske sin næste, støder de således ifølge Grundtvig logisk nok på en modvilje og en modstand hos den anden part nemlig ”Selvklogskabens og Storagtighedens Fristelser”.¹⁰⁴ Men det eneste, som ifølge Grundtvigs prædikener kan gavne næsten for alvor, er, at han drages ud af mørket og syndens verden, og det er netop formålet og meningen med kærligheden til næsten.¹⁰⁵

Det faderlige og næstekærligheden

En sand fader fornægter og ofrer sig selv som en martyr og giver sit liv for dem, som er i hans varetægt. Når det kristne menneske skal elske sin næste som en slags fader for næsten, skal det kristne menneske på samme måde forholde sig selvopofrende og selvfornektende og udvise selvkontrol. Det kristne menneske må ikke lade sine følelser eller sin ”Hidsighed” få overtaget, og selv om næsten viser modvilje eller modstand imod denne næstekærlighed, skal det kristne menneske i følge Grundtvig optræde mandigt, faderligt og disciplineret:

Det er nemlig Grunden, mine Venner! hvorfor det falder de virkelig Oplyste saa tungt, flittig og vedholdende at arbeide paa Næstens Veiledning og Oplysning, langt tungere endnu i de aandelige og himmelske end i de verdslige og jordiske Ting. Vi maae nemlig

¹⁰² ”Barmhjertigheden” er i Grundtvigs prædikener den adfærd, som hos en faderlig agent er dydig, forbilledlig, passende, nødvendig, mulig og naturlig. Barmhjertigheden er den adfærd, som bevæger sig ovenfra og ned og som rettes imod de elendige og ”arme”. Jf. etymologien for ord som ”barmhjertighed” og ”misericordia”, hvori indgår ordene ”arm” og ”miser”. Barmhjertigheden er i Grundtvigs prædikener knyttet til faderligheden og den faderlige kærlighedstype. Grundtvig forbinder næsten aldrig i sine prædikener barmhjertigheden med det moderlige, den moderlige kærlighedstype eller moderligheden. Barmhjertigheden forudsætter en bestemt grad af myndighed, overlegenhed, indsigt, magt, kraft og styrke, som ifølge Grundtvigs prædikener ikke forefindes hos moderligheden eller i den moderlige kærlighed. Det kvindelige hører til ”det svagere Kiøn”. Eksempler på Grundtvigs særlige brug af begreberne ”Barmhjertighed” og ”barmhjertig”: GPV II, 258-263, GPV II, 277-281, GPV II, 224, GPV III, 289, GPV VI, 37-43, GPV I, 345 samt GPV VI, 8 og 10.

¹⁰³ GP X, 255: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”. Det kristne menneske skal ifølge Grundtvigs prædikener elske ”som” eller ”ligesom” Kristus og den himmelske fader dvs. på den samme måde, med den samme motivation, med det samme formål og ud fra den samme eller ud fra en tilsvarende position og autoritet. Denne definition af kærligheden til næsten som en form for opdragende ”Barmhjertighed” efter det mønster, som de kristne kan se hos deres himmelske fader, spiller en dominerende rolle i Grundtvigs prædikener: GPV VI, 234-235, GPV II, 272, GPV VII, 253, GPV III, 268, GPV III, 270, 272, ”4de Trinitatis Søndag 1848” og ”4de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

¹⁰⁴ ”1ste Helligtrekonger-Søndag 1846”.

¹⁰⁵ GPV V, 8.

overvinde baade vor Egenkiærlighed og vor Hidsighed, før vi kan gjøre det, altsaa ret egenlig fornægte og beherske os selv, hvortil Salomon med Rette siger, der hører meer end til at indtage Fæstninger.¹⁰⁶

En sand fader er i Grundtvigs prædikener ikke tænkt som nogen "Despot" eller "Tyran".¹⁰⁷ Den faderlige opdragelse er bestemt ved "Tugt" og "Optugtelse",¹⁰⁸ men denne opdragelse skal og bør ske på en "læmpelig", rolig, tålmodig, gradvis og naturlig måde. En opdragelse ved magt, pres eller tvang er ifølge Grundtvigs prædikener helt unyttig og bevirker kun det modsatte af det, som er tilsigtet med opdragelsen.¹⁰⁹ Den, som er en opdrager, skal "læmpe" sig efter den "Dunkelhed", som endnu findes, og som i lang tid vil findes hos den part, som skal opdrages.¹¹⁰ En opdrager skal ifølge Grundtvigs prædikener ikke dømme eller fordømme, men udvikle, give nye muligheder, give en ny "Aand", en ny "Kraft" og en ny "Lyst" til ham, som skal opdrages, uanset om det drejer sig om en faders barn eller om et menneskes næste.

At elske sin næste er at forbedre hans eller hendes reelle leve- og handlemuligheder og muligheder for lykke og fremgang i livet og med stor faderlig tålmodighed at hjælpe med til, at han eller hun får en ny lyst, vilje og kraft.¹¹¹ Hvis opdragelsen skal lykkes, må opdrageren kræve en vis "Barnlighed" hos ham, som skal opdrages, men "ikke for at bedrage eller undertrykke, men for at opelske og opdrage (...) til Alt, hvad der er Godt og Gavnligt".¹¹² Den sande opdragelse "knuser ikke men forbinder det knækkede Rør, udslukker ikke men oppuster den rygende Tande".¹¹³ I Grundtvigs prædikener er opdragelsen forbundet med det andet menneskes "Vext". Opdragelsen er det, "som gjør os (...) dygtige til al god Gierning".¹¹⁴ I disse prædikener er der en nøje sammenhæng mellem "Opdragelse", "Oplysning", "Oplivelse", "Opbyggelse" og "ret Forstand".¹¹⁵ Opdragelsen skal og kan kun ske efter en naturlig "Saliggjørelsens Orden", og opdragelsens mål – det gode menneske – opnås, når det er reelt muligt, nemlig "i Tidens Fylde".¹¹⁶

En vækst og udvikling kan ikke forceres eller presses frem. Det gælder også i det kristne menneskes forhold til næsten. Det kristne menneske skal på den måde forholde sig på en bestemt pædagogisk måde over for sin næste. At opdrage hænger i Grundtvigs prædikener sammen med at "luttre" – "ligesom Sølv bliver luttret" - og en sådan lutring og renselse kan kun med held gennemføres efter en "naturlig" orden og rækkefølge.¹¹⁷

For at opdragelsen kan lykkes, må den part, som skal opdrages, forholde sig på en bestemt positiv måde til den part, som er den opdragende agent. Den part, som skal opdrages, skal og bør i følge Grundtvigs prædikener reagere på en naturlig og passende måde og antage en velvillig og anerkendende indstilling

¹⁰⁶ GP IX, 252: "4de Søndag efter Trinitatis 1836".

¹⁰⁷ GP VI, 228: "Anden Pindse-Dag 1833".

¹⁰⁸ GPV I, 34.

¹⁰⁹ GPV II, 62.

¹¹⁰ "1ste Helligtrekonger-Søndag 1846".

¹¹¹ GPV V, 165 og GP VIII, 318.

¹¹² GPV V, 210.

¹¹³ GPV V, 238.

¹¹⁴ GPV I, 368.

¹¹⁵ GPV I, 370.

¹¹⁶ GPV V, 29.

¹¹⁷ GPV V, 8.

til den agent, som er den opdragende part, og altså ikke reagere med oprørskhed, modstand, indbildskhed, selvklogskab eller selvrådighed.¹¹⁸

I en prædiken fra 1838 taler Grundtvig på den måde om, hvad der sker, når det kristne menneske søger at elske sin næste. I den situation vil næsten måske reagere med benægtelse, modvilje og modstand, men Grundtvig fortsætter beskrivelsen af situationen på denne måde:

Da skal vor første Tanke altid være: det er værst for dem selv, thi kun da tage vi Oplysnings-Sagen fra den rette Side, saa vi for Næstens egen Skyld stræbe med Sagtmodighed at rette Feilen men kives ikke med ham, hvad kun gjør Ondt værre.¹¹⁹

I Grundtvigs prædikener er der en tæt forbindelse mellem en række begreber som at ”opdrage”, ”oplyse”, ”oplive”, ”kalde”, ”optugte” og ”styrke”.¹²⁰ Grundtvig anvender disse begreber både om Jesu forhold til hans disciple, om Kristi og Helligåndens forhold til menigheden, om en faders forhold til hans barn, om en mesters forhold til hans discipel og om det kristne menneskes forhold til hans næste.¹²¹

Grundtvig beskriver i sine prædikener opdragelsens forandrende proces med udtrykket: ”Dette er Veien paa det Jævne, som fører til Huset i det Høie”.¹²² Det, som sker i denne forandrende proces, er i følge Grundtvigs prædikener hemmelighedsfuldt – en stor ”Hemmelighed” – gådefuldt og dybest set ubegribeligt. Grundtvig bruger i sine prædikener begreberne ”hemmelig” og ”Hemmelighed” om de forandringer, der er en følge af en opdragelse.¹²³ Vi skal i følge Grundtvigs prædikener ikke – som det er vanen hos filosofferne og de ”Verdslig-Viise” – spille tiden med at ”udgrunde”, hvorledes sådanne ændringer af menneskers natur, dyd og karakter overhovedet er mulige.¹²⁴

Grundtvig og begreberne ”Medmenneske” og ”Med-Menneske”

I Grundtvig-forskningen er det blevet hævdet, at begreberne ”medmenneske” og ”menneskekærlighed” er de centrale begreber hos Grundtvig.¹²⁵ I nærværende undersøgelse er det tilsvarende blevet undersøgt, hvilken rolle begreber som ”Medmenneske” eller ”Med-Menneske” spiller i Grundtvigs prædikener. Resultatet af denne undersøgelse er, at disse begreber forekommer sjældent i Grundtvigs prædikener og langt sjældnere end begrebet ”Næste”,¹²⁶ og at Grundtvig bruger begreberne ”Medmenneske” og ”Med-Menneske” på samme måde, som han bruger ordet ”Næste”.

¹¹⁸ GPV II, 122 og ”1ste Helligtrekonger-Søndag 1846”.

¹¹⁹ GP XI, 114: ”2den Helligtrekonger-Søndag 1838”.

¹²⁰ GPV III, 206, GPV V, 364, 365.

¹²¹ GPV I, 438.

¹²² GPV III, 397.

¹²³ Grundtvigs hyppige udtryk om det hemmelige og hemmelighedsfulde er oftest i Grundtvig-forskningen blevet fortolket som en form for mystisk opfattelse hos Grundtvig. Eksempler på en sådan fortolkning er Heggem 2005, 516, 430 og 379, Bjerg 2002, 133, Thaning 1963, 668 og 675 og Jonas 1997 og 2007.

¹²⁴ GPV III, 397, GPV I, 431. Ordet ”Hemmelighed” optræder mere end 600 gange i Grundtvigs prædikener alene i perioden 1839-1849. Andre eksempler er: GPV II, 311, 317, 294, GPV VII, 284, 288.

¹²⁵ F. eks. Birkelund 2008, Stockholm 2003 og Thaning 1963. Sml. også Ehnevid 1998, 259-262.

¹²⁶ Til eksempel kan det nævnes, at i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 optræder ordet ”Med-Menneske” i ingen af Grundtvigs prædikener. Begrebet ”Medmenneske” optræder i fem prædikener. Til sammenligning kan anføres, at Grundtvig i løbet af disse to kirkeår holdt i alt 150 prædikener. I kirkeårene fra 1854 til 1856 holder Grundtvig i alt 120 prædikener, men begreberne ”Med-Menneske” og ”Medmenneske” forekommer hver især kun en eneste gang. Disse begreber anvendes

De agenter, som i Grundtvigs prædikener betegnes som vore ”Medmennesker”, er mennesker, som lever ude i verden, som ikke har nogen godhed eller kærlighed, som forfølger de sande kristne, som er mere ufri og svagere og mindre vidende, og som skal oplyses og opdrages, så de kan komme ud af verdens synd og mørke.¹²⁷ Mængdens adfærd over for ”den hellige Stephanus” og Jerusalems adfærd over for Jesus i dagene før hans korsfæstelse viser os i følge Grundtvigs prædikener et billede af, hvem og hvad dette ”Medmenneske” er. Det kristne menneske skal ikke – selv om der i følge Grundtvigs prædikener kunne være grunde nok til det¹²⁸ – dømme disse medmennesker, men på en forstandig, faderlig og lempelig måde søge at formane, advare, vejlede og undervise og drage dem ind i saliggørelsens orden. Det nytter ikke at anvende magt eller tvang over for ”Medmennesket”, for på den måde kan dette ”Medmenneske” ikke forandres eller forbedres. I vores kærlighed til medmennesket skal vi vise ”Barmhjertighed” og ”Skaansomhed”.¹²⁹ Vi skal elske vore ”Medmennesker”, selv om vi i følge Grundtvigs prædikener godt ved, at de vil ”misbruge” vores kærlighed.¹³⁰

Grundtvig-forskningen

I Grundtvig-forskningen i og uden for Danmark er især blevet fremført tre opfattelser af Grundtvigs forhold til og tanker om næstekærligheden:

Det første synspunkt er, at Grundtvig ikke havde nogen ægte forståelse af vigtigheden af den kristne tanke om næstekærligheden. Dette synspunkt blev i sin tid stærkt ført frem af den danske kirkehistoriker Hal Koch (1904-1963).¹³¹

Det andet synspunkt er, at tanken om næstekærligheden hos Grundtvig bliver naturaliseret. Kærligheden til næsten bliver hos Grundtvig til en naturbestemt kærlighed til ægtefælle, familie eller venner, altså til dem, som et menneske er knyttet til med naturlige bånd. Denne fortolkning af

uhyre sjældent i Grundtvigs prædikener, og det politiske systemskifte i 1848 får øjensynligt ikke Grundtvig til at ændre sprogbrug.

¹²⁷ GP VIII, 318: ”3die Søndag i Faste 1835”.

¹²⁸ GP IX, 314-315: ”Syttende Søndag eft. Trinitatis 1836”.

¹²⁹ GP X, 253-254: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”.

¹³⁰ Eksempler på Grundtvigs brug af ”Medmenneske” og ”Med-Menneske” er: GP XI, 98, GP VII, 204, GP IX, 301, GP X, 164, 165, GP X, 285, 287, 288, 289, GPV I, 438, GPV VII, 235, 236, GPV I, 407, GPV VII, 277, GPV I, 62, GPV I, 438, GPV I, 335 og GPV IV, 231, 232, 233.

¹³¹ Sammenlign: Christian Thodberg i GPV VIII, 264: Grundtvig gav i sine prædikener ikke ”kærligheden til næsten den vægt, som den faktisk har i evangelierne”, og Grundtvigs prædikener vidner også i følge Thodberg tydeligt om, at Grundtvig selv var klar over, at han ikke tillagde næsten og næstekærligheden den vægt, som disse størrelser burde have i en kristelig forkyndelse. - En tilsvarende fortolkning findes i Ehnevid 1998, 259-260: ”Svagheden i Grundtvigs opfattning av etik (...) Människan skall [blot] inte ljuga om sig själv eller om Gud inför medmänniskorna (...) I så mån får man ge Thaning rätt i att Grundtvigs filosofi är omedgörlig i etiskt avseende (...) Nästan kommer [kun] med i människans sanningsökande gåming som en bidragsgivare till den kraft, varmed den församlade människoskaran åkallar Gud. Kärleken till nästan uppgår i kärleken till Gud. Grundtvig är (...) själv fullt medveten om detta förhållande”. Ehnevids analyse er interessant, fordi han baserer sin undersøgelse på et udvalg af Grundtvigs prædikener. Ifølge Ehnevid er Grundtvig en filosofisk, mytologisk og poetisk, men ikke en etisk tænker, og Grundtvig overser og forbigår menneskets moralske ansvar over for næsten, hvilket Grundtvig selv var fuldt bevidst om (Ehnevid 1998, 259-262). - Hal Kochs kritik af Grundtvigs misvisende forståelse af næstekærligheden blev siden diskuteret og afvist af Henning Høirup jf. Høirup 1983, 27, 102, 50 og 58.

Grundtvigs tanke om næstekærligheden er siden 1960-erne blevet hævdet af et stort antal forskere, som også har fortolket Grundtvigs tanker om næstekærligheden ind i en form for skabelsesteologi.¹³²

Det tredje synspunkt, som ofte er blevet fremført i Grundtvig-forskningen, er, at kærligheden til næsten hos Grundtvig bliver til kærligheden til de fædrelandske brødre.¹³³

Regner Birkelund (2008) tolker på den måde Grundtvigs tanker om kærligheden til næsten dels som en national kærlighed til de mennesker, der tilhører det danske folk, og dels som en kærlighed til kærester, ægtefæller, børn og nære venner:

For Grundtvig var den almindelige menneskekærlighed (...) det absolutte mål, mens fædrelandskærligheden både var et mål i sig selv og samtidig middel for den almindelige menneskekærlighed. Han insisterer (...) på det nationale og folkelige som afgørende faktorer for den menneskelige dannelse og gør de nære og konkrete erfaringer til omdrejningspunkt for udvikling af næstekærlighed.¹³⁴

Egentlig mente han, at ægte fædrelandskærlighed i grunden er menneskekærlighed.¹³⁵

Svend Bjerg (2002) giver ud fra en undersøgelse af teologien i *Den christelige Børnelærdom* en omfattende analyse af Grundtvigs tanker om kærligheden og også af hans tanker om kærligheden til næsten og medmennesket. Bjergs undersøgelse omfatter en del materiale, som ligger uden for *Den christelige Børnelærdom*, men han inddrager ikke eksplicit materiale fra Grundtvigs prædikener.

Ifølge Bjerg taler Grundtvig kun om menneskers naturlige kærlighed til deres nærmeste, når han taler om kærligheden til næsten. Vi skal ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning kun elske og vi kan kun elske de nærmeste, som vi er eller kan være knyttet til med vore naturlige impulser og følelser. Det naturlige, mulige, nødvendige og gode er at elske de nærmeste – ægtefæller, børn og venner. Grundtvigs etik er ifølge Bjerg en "ontologisk" form for moralfilosofi, som beskriver det gode i det værende. Begrebet

¹³² Thaning 1963, Stokholm 2003, Birkelund 2008, Heggem 2005 og Jonas 2007. – Forskellige former for skabelsesteologi og skabelsesteologisk fortolkning af Grundtvig har været dominerende i Grundtvig-forskningen siden 1960-erne. En sådan fortolkning af Grundtvig problematiseres af, at der især siden 1960-erne er fremført mange former for skabelsesteologi. Der kan anføres mange grunde til at betvivle eller anfægte en ensidig skabelsesteologisk fortolkning af Grundtvig: Grundtvig taler i sine prædikener ret sjældent om Guds skabelse. Han omtaler uhyre sjældent Gud som "Skaber" eller "Skaberen". Hans teologiske hovedtanke er dynamisk og handler om læring, forandring, omvendelse og vækst. Hans teologi er i sin form mere sociologisk end naturbestemt. Grundtvigs teologi er ikke statisk og ahistorisk, som tilfældet er med mange former for skabelsesteologi. Han opfatter først og fremmest gudbilledligheden som et fremtidigt mål (Kristus-ligheden), som mennesket hen ad vejen skal eller kan vokse op til og ikke som en statisk egenskab i det skabte menneske. Han er mest optaget af at beskrive syndigheden og afmagten i det naturlige menneske, og han lægger vægt på, at Gud ikke som sådan elsker verden eller syndens verden. Det er også interessant, at han i sine prædikener refererer til Kristus dobbelt så ofte, som han omtaler "Gud", "Gud Fader" eller "Faderen" eller den første person i treenheden. Hans sprogbrug er udpræget Kristus-centeret og kristologisk. Sml. følgende overvejelse hos Iversen 2008, 92: "Så væsentligt det for Grundtvig er, at vi lever i kraft af det skabte livs gudbilledlighed, så afgørende er det samtidig for ham, at vi kristeligt må orientere os ud fra den sandhed, der (...) møder os i form af ånd og nåde, hvor også kærlighedens fylde i Guds Rige foregribes. Det er den teologiske tankestruktur, der giver Grundtvigs teologi dynamik, en dynamik, som er intet mindre end en teologisk bombe under den fremherskende skabelsesteologisk dominerede grundtvigianisme".

¹³³ Thaning 1963 og Birkelund 2008. Grundtvig omdefinerede ifølge Birkelund den kristne tanke om kærligheden til næsten til en almenmenneskelig "menneskekærlighed" (Birkelund 2008, 284, 286 og 288). Sml. fortolkningen af Grundtvigs tanke om næstekærligheden som en "menneskekærlighed" i Thaning 1963, 644 og 646, Thaning 1966, 83 og Thaning 1988, 62.

¹³⁴ Birkelund 2008, 286.

¹³⁵ Birkelund 2008, 288.

”nærhedsetik” er et nøgleord i Bjergs analyse af Grundtvigs moralske tænkning og kærlighedsforståelse:

Næsten [er] for Grundtvig (...) den ”Allernærmeste”. Hvem andre kan det være end ægtefællen? Her lanceres en radikal nærhedsetik, en ansigt-til-ansigt etik, som gør ægtefællen til næste og næsten til noget nær en ægtefælle. Skal et ægteskab lykkes, må al tvang forsvinde som dug for solen, så fordringen om kærlighed opfyldes, før den udtales.¹³⁶

Grundtvigs tankegang er ifølge Bjerg på ingen måde præget af nogen tanke om socialkonservatisme, faderlighed eller faderlig omsorg for de små og svage. Kærligheden skal og kan ifølge Grundtvig kun rettes imod dem, som mennesker følelsesmæssigt, erotisk, privat og personligt er knyttet til. Grundtvig var en rabiater, kold og kynisk liberalist:

På baggrund af en så radikal nærhedsetik er det ikke så sært, at man må lede forgæves efter en politisk etik hos Grundtvig. Enhver fjernetik lå ham fjernt (...) I praksis fulgte Grundtvig en benhård liberalistisk kurs, hvilket kom til udtryk under grundlovsforhandlingerne (...) Grundtvigs standpunkt udstråler en sær kulde (...) Han tænkte konsekvent ud fra kravet om frihed i det borgerlige samfund, men det endte i (...) stor ligestilling for, hvilke menneskelige omkostninger andre måtte bære for den attråede liberale politik. Ofrene havde han ikke blik for. Reelt stod Grundtvigs politiske ideologi for objektiv kynisme.¹³⁷

Bjerg fortolker Grundtvig ind i en form for skabelsteologi. Jordens mennesker har ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig – også selv om de endnu ikke har fundet vej til den kristne menighed – en guddommelig evne til skabende kærlighed.¹³⁸ Grundtvig formulerer ifølge Bjerg en helt ny fortolkning af den naturlige kærlighed og ”genbeskriver” den som en kristelig og guddommelig form for kærlighed. Gud elsker alle sine skabninger. Ifølge Grundtvigs opfattelse erklærer Gud sin kærlighed til alle jordens mennesker, og Gud bevidner og beviser med sin kærlighedserklæring, at alle mennesker uanset, om de er kristne eller ej, er udstyret med en guddommelig eller himmelsk kraft og evne til skabende kærlighed:

Når man genbeskriver naturlig kærlighed som gudelig, så står det lysende klart, at kærlighed er skabende. Den kærlighed, hvis væsen er at ”komme af sig selv”, har magt til at skabe kærlighed i kærlighedsløse forhold. Kærlighed afhænger af den magt, der er den iboende, en gudelig og guddommeligt skabende magt. Der ligger altså i Guds evangeliske ”Kærligheds-Erklæring” til mennesket en klar bevidsthed [hos Gud] om, at menneskets naturlige kærlighed er udstyret med en forunderlig skaberkraft.¹³⁹

Kristendommen medfører ikke ifølge Bjergs gengivelse af Grundtvigs kærlighedstanke et nyt begreb om eller en ny definition på kærlighed. Den kristne tro taler om kærlighed ud fra den samme forståelse af begrebet kærlighed, som den ikke-kristne verden gør. Indgangen i den kristne menighed indebærer ifølge Grundtvig på ingen måde, at det kristne menneske skal lægge afstand til det naturlige. Grundtvigs teologi bygger på en accept af og tillid og kærlighed til det naturlige. Al kristelig kærlighed

¹³⁶ Bjerg 2002, 94.

¹³⁷ Bjerg 2002, 94.

¹³⁸ Jf. om tolkningen af Grundtvigs teologi som en form for skabelsteologi: Bjerg 2002, 15, 54, 73, 146, 148, og 178.

¹³⁹ Bjerg 2002, 146.

udspringer af og er en organisk og harmonisk videreudvikling af naturlige impulser og følelser og af den naturlige kærlighed. Den kristelige kærlighed er ikke noget, som er modsat eller kvalitativt forskelligt fra den naturlige sanselige "eros"-kærlighed, som en mand og en kvinde kan opleve i ægteskabet.¹⁴⁰ Den kristelige kærlighed er ikke et brud med den naturlige kærlighed, og den kristne kærlighed er ikke som en type anderledes end den gensidigt tiltrækkende sammensmeltende erotiske kærlighed. Tværtom er den erotiske kærlighed ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig den eneste mulige "kimcelle" til den kristelige kærlighed:

Grundtvig [havde] kun anerkendende ord til overs for Luthers forsøg på at forny det naturlige liv, sådan som det navnlig kom til udtryk i "det christelige Ægteskab". Forankringen af ægteskabet i skabelsen kunne kun begejstre Grundtvig, da det imødekom hans egne bestræbelser på at se en vekselvirkning mellem det medfødte og det genfødte liv. Ægteskabet indtog en nøgleposition ved at være kimcellen til al kærlighed, menneskelig som kristelig. Troen bekendte sig udtrykkeligt til det naturligt skabte.¹⁴¹

En række af de fortolkninger af Grundtvigs tanker om næstekærligheden, som har været dominerende i Grundtvig-forskningen, synes ikke at være i overensstemmelse med Grundtvigs egne tekster - i al fald ikke hvad angår hans prædikener.¹⁴²

Ud fra denne forskning er det naturligt at spørge, om der i Grundtvigs prædikener 1832-1849 og 1854-1856 er eksempler på, at han definerer begrebet "Næste" enten som landsmænd og folkefrænder eller som venner, ægtefælle, familie eller børn. Svaret er, at der i alle disse mere end 1400 prædikener kun findes meget få eksempler på, at Grundtvig bestemmer begrebet næste og næstekærligheden på denne måde. Helt konkret er der i forbindelse med nærværende undersøgelse kun fundet to eksempler ud af dette overvældende antal prædikener på, at begrebet "Næste" kædes sammen med fædrelandske brødre eller landsmænd.

Det ene af disse to eksempler lyder sådan:

Om derfor Danmark end ikke var vort eget jordiske Fæderneland, hvortil alle Blodets Baand, al Mindets Sødhed og alle menneskelige Tilbøieligheder besynderlig knyttede os som vor nærmeste Næste, saa maatte og vilde vi dog, som ægte, levende og oplyste Christne, naar vi blot kiendte Danmark, tage inderlig Deel i dets Vee og Vel.¹⁴³

Denne prædiken blev holdt i den nationale rus – "ånden fra 48" - i marts 1848, men selv denne prædiken har ikke en uforbeholden definition af næsten som dem, der er "Danske". Pointen i denne prædiken er tværtom, at netop alle gode kristne – uanset om de er franske, tyske, spanske eller engelske - bør støtte eller sympatisere med den danske sag og Danmark, og Grundtvigs argument for denne påstand er i hans prædiken, at Danmark er en repræsentant for det traditionelle, sunde og gode faderlige samfund, som nu i 1848 – lige som tidligere i 1830-erne og 1840-erne – er blevet angrebet af de liberale revolutionære kræfter.

Det andet eksempel stammer ligeledes fra revolutionsåret 1848 og lyder som følger:

¹⁴⁰ Bjerg 2002, 133-134.

¹⁴¹ Bjerg 2002, 156.

¹⁴² Det kan også anføres, at ordet "Ægteskab" i årene fra 1839 til 1849 kun forekommer i 10 prædikener ud af i alt over 800 prædikener af Grundtvig i denne periode.

¹⁴³ "Marie Bebudelses-Dag 1848".

Ja m. V. vi veed det vel alle, der er en Dag i denne uge, som aabenbar er skicket til at vække vor Bekymring, og det i høiere Grad, jo alvorligere vi er, og jo mere vore nærmeste Medmenneskers, vore Bymænds og vore Landsmænds, vor Næstes Vel ligger os paa Hjerte, thi hvem af os veed det ikke, at paa *Torsdag* skal det være *Valgdag* for hele Danmarks Rige, da skal de Mænd udvælges her og allevegne, med hvem Kongen vil raadføre sig om alt hvad der angaaer hele Rigets, hele Folkets Vee og Vel, og hvad de fleste Stemmer raade til, det vil rimeligviis skee, enten det saa er godt eller ondt, til Gavn eller til Skade, enten for det indvortes eller det udvortes Menneske, enten det angaaer vor timelige Velfærds eller vor evige Saligheds Sag!¹⁴⁴

Denne prædiken blev holdt umiddelbart før valget til den grundlovgivende forsamling den 5. oktober 1848, hvor Grundtvig var opstillet, og han indrømmer selv i denne prædiken, at han er så forvirret og ophidset på grund af situationen, at han har opgivet at samle sig om sin prædiken. Det er i forhold til Grundtvig-forskningen bemærkelsesværdigt, at disse to formuleringer er de eneste i alle Grundtvigs prædikener i hele perioden 1832-1849 og 1854-1856, som på nogen måde sammenkæder begreberne "Næste" eller "Medmenneske" med det særligt danske, nationale eller fædrelandske.

I alle Grundtvigs prædikener i hele perioden fra 1832 til 1849 er der ikke fundet et eneste eksempel på, at Grundtvig sammenkæder begrebet "Næste" med de nærmeste i betydningen familien, vennerne eller ægtefællen. Begreber som "Ægtemand", "Ægtehustru" eller "Hustru" er i det hele taget sjældne i Grundtvigs prædikener. Kvinder nævnes typisk i disse prædikener med det faste udtryk "Kvinder og Børn".¹⁴⁵ I én eneste prædiken formulerer Grundtvig en højstemt hyldelse til det kristelige ægteskab, nærmere bestemt i hans prædiken på den 2. søndag efter trinitatis 1844.¹⁴⁶ Men i denne prædiken forekommer ordet "Næste" slet ikke, og denne prædiken handler ikke om – og sammenkæder heller ikke – den ægteskabelige kærlighed med begreberne næste eller næstekærlighed.

Konklusion

Ovenstående undersøgelse har vist, at Grundtvig tillagde kærligheden til næsten en afgørende vægt og vigtighed, og at begrebet "Næste" forekommer forholdsvis hyppigt i hans prædikener.¹⁴⁷ Men det mest karakteristiske ved Grundtvigs prædikener er måske følgende: Grundtvig definerer og forstår næstekærligheden og hele relationen mellem et menneske og hans eller hendes næste på en anden

¹⁴⁴ "15de Trinitatis-Søndag 1848".

¹⁴⁵ GPV I, 527, "3die Søndag efter Paaske 1848", "Nyaarsdag 1848", "4de Trinitatis-Søndag 1848", GP IX, 143, GP XI, 122, GP XII, 107, GP XI, 236, GP VI, 270. Pointen i disse eksempler fra Grundtvigs prædikener er, at børn, men altså også kvinder ikke – endnu – er i stand til at løfte den kristeligt set helt nødvendige martyr-, kriger- og helte-opgave, som kan løftes af den "fuldvoxne" mand.

¹⁴⁶ GPV VI, 222-227.

¹⁴⁷ Som et konkret eksempel kan anføres de følgende 18 prædikener alle fra Grundtvigs virke i Vartov i kalenderåret 1848. I skarp parentes er efter hver prædiken angivet, hvor mange gange Grundtvig i den pågældende prædiken kommenterer de to størrelser "Næsten" eller kærligheden til "Næsten": "Fastelavns-Søndag 1848" [1 gang], "Marie Bebudelses-Dag 1848" [1], "Langfredag 1848" [2], "4die Sønd. e. Paaske 1848" [2], "Pindse-Søndag 1848" [2], "Trinitatis Søndag 1848" [2], "1ste Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "Onsdagen 5te Juli 1848" [4], "3die Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "6te Trinitatis-Søndag 1848" [1], "8de Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "10de Trinitatis Søndag 1848" [1], "11te Trinitatis-Søndag 1848" [3], "12te Trinitatis-Søndag 1848" [2], "13de Trinitatis-Søndag 1848" [4], "14de Trinitatis-Søndag 1848" [1], "15de Trinitatis-Søndag 1848" [1], "Onsdagen 6te Decbr 1848" [2].

måde, end de fleste nutidige mennesker antageligt ville gøre. Grundtvig tænkte med andre ord ud fra andre kognitive skemaer.

Den mest typiske relation mellem to mennesker, som møder hinanden i den virkelige verden, er ifølge Grundtvig en ulige, asymmetrisk eller hierarkisk relation. Når to mennesker mødes, er den ene oftest større, klogere eller bedre. Når jeg møder det andet menneske, og hvis det menneske i situationen er eller bliver min næste, sidder jeg derfor ifølge Grundtvig med et særligt ansvar. At elske sin næste er at forsøge at drage ham ud af synden, uvidenheden og afmægtigheden, være medvirkende til, at nye evner, ressourcer, en ny vilje og en ny motivation og karakter kan udvikles i næsten. For Grundtvig er det helt afgørende, at en kærlighed til næsten skal tjene et formål. Målet med sådanne kærlighedens gerninger er, at det andet menneske bliver dygtigere og i den betydning mere dueligt og dydigt. Det er det eneste, der gør en virkelig forskel for ham eller hende, som lige nu er eller er blevet min næste.

Kærligheden til næsten og "Næstens Kiærlighed".

Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er i Grundtvigs prædikener et flertydigt begreb. Det betegner i en del tilfælde kærligheden til næsten, men det bruges også i Grundtvigs prædikener til at betegne den kærlighed, som et menneske kan modtage fra sin næste altså næstens kærlighed¹⁴⁸, og det anvendes også som en betegnelse for en egenskab, kraft eller evne, som gør det muligt for de sande kristne at udvise og virkeliggøre en sand kærlighed til næsten, og uden hvilken det ikke er muligt for noget menneske at elske sin næste. I den sidste betydning er "Næstens Kiærlighed" en slags indre kraft, evne eller karakter således, at de gode og kærlige gerninger ifølge Grundtvigs prædikener flyder og strømmer ud af denne indre godhed, kraft og impuls.

Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er kun fundet i tolv af Grundtvigs prædikener fra hele perioden 1821-1860¹⁴⁹. Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er ikke blevet undersøgt i Grundtvig-forskningen, men en analyse af dette begreb kan - som den følgende undersøgelse skal vise - føre ind i centrale dele af Grundtvigs kærlighedsforståelse.

I Grundtvigs prædiken på den 5. søndag efter påske 1821 anvendes udtrykket "Næstens Kiærlighed" i betydningen kærligheden til næsten. Medlemmerne af den kristne menighed skal stræbe efter at forandre sig, rense sig, vokse og modnes og sætte de velsignede frugter i de kristelige dyder, og disse dyder indbefatter "Næstens Kiærlighed". De kristne skal være flittige og arbejdsomme og stræbe efter at gå i Jesu Kristi fodspor. De skal lære at leve i denne verden, som Jesus gjorde, og have den samme

¹⁴⁸ Lindhardt 1974, 157: "14de Søndag efter Trinitatis 1855": De utaknemmelige blandt verdens børn værdsætter ikke "Næstens Kiærlighed", som i denne prædiken er den kærlighed, som disse mennesker møder hos deres "Næste". Ved en sådan adfærd bringer de fortabelsen og straffen over deres hoved: "Derfor maa den sorte Utaknemmelighed (...) være (...) vederstyggelig og derfor er det (...) umueligt, at det utaknemmelige Hjerte kan blive saligt, da det (...) udelukker dermed selv det evige Liv og Saligheden fra sig".

¹⁴⁹ GPP I, 192: "Dom Rogate", GPP II, 264: "Dom III p. Trinit 1822", GP I, 111-112: "1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang", GP V, 321: "13de Trinitatis Søndag 1832", GP VIII, 330: "18de Trinitatis Søndag 1835", GP X, 254: "4de Søndag efter Trinitatis 1837", GP XII, 217: "5te Søndag efter Paaske 1839", "8de Søndag efter Trinitatis 1848", "13de Søndag efter Trefoldighed 1849", "Onsdagen 3die Octbr 1849", Lindhardt 1974, 157: "14de Søndag efter Trinitatis 1855" og GVP, 409 (den 13. søndag efter trinitatis 1857).

relation til verden, som Jesus havde, og derved virkeliggøre ”Herrens Frygt” – frygten for Herren – og ”Næstens Kiærlighed” – kærligheden til næsten:

Naar vi spørge om (...) de velsignede Frugter i Ord og i Gierning som kan aldrig udeblive, hvor der bedes rettelig i Jesu Navn (...) hvor er de at finde? hvor see vi Folk at arbeide paa at omgaaes, som Herren omgikkes, at rense sig selv som han er reen, at vandre stadelig i Herrens Frygt og Næstens Kiærlighed med Gud for Øie!¹⁵⁰

Mange såkaldte kristne tror, at de gør gode gerninger og elsker deres næste. De bilder sig ind, at de kan gøre gode gerninger ved at efterleve moralske regler. Men et sandt kristent menneske skal lære at gå igennem ilden og bestå ”Ildprøven” for at blive retfærdiggjort og opnå saligheden. Hvis mennesker ikke forvandles og opnår en godhed, fortjeneste og ros i Guds øjne, er de fortabt. Denne ”Ildprøve” er i Grundtvigs prædiken på den 3. søndag efter trinitatis 1822 en forandring af de kristnes indre karakter. De gode gerninger er gerninger, som på en naturlig og nødvendig måde ”udstrømmer” af ”Næstens Kiærlighed”. Gud ser på hjertet, og det betyder, at han ser på det kristne menneskes indre væsen, karakter, natur, motivation, tilbøjelighed og evner. Uanset hvor meget det naturlige menneske anstrenger sig, evner det ikke at gøre de gode gerninger eller elske sin næste. Men hvis mennesker vender sig bort fra verden, kan de komme ind i en opdragelse i den kristne menighed, hvor Kristus er deres fader, herre og mester. Gennem en sådan opdragelsesproces kan deres natur og karakter gradvist forandres således, at de hen ad vejen erhverver sig en ny egenskab, evne og energi, som kan og nødvendigvis vil drive dem til de gode gerninger. Denne indlærte nye egenskab betegnes i Grundtvigs prædiken fra 1822 som ”Næstens Kiærlighed”.

Grundtvigs tanker i denne og andre lignende prædikener¹⁵¹ om ”Næstens Kiærlighed” minder om det aristoteliske dydsprincip om, at dyden er det, som den dydige mand gør, fordi de dydige og prægtige gerninger er det, som han vil:

Om vi end ere frie for aabenbare Laster saa er vi dog dermed ingenlunde retfærdiggjorte, thi Gud (...) seer grangiveligere og inderligere, indtil Tanker og Begjæringer, og den Ildprøve kan slet Ingen af os bestaae, og have vi ved Guds Hjælp gjort noget Godt, saa var det dog (...) langt fra at være saa reent udstrømmet af Guds og Næstens Kiærlighed som det sig burde (...) vi har alle syndet og fattes den Roes vi skulde have for Gud (...) Af Naturen er der Ingen, som jo [ikke] farer vild, og trænger høilig til at opsøges i Verdens Ørk af den gode Hyrde, og vende om i hans Fodspor, ledt ved hans høire Haand paa de rette Stier som føre til den levende Vandkilde.¹⁵²

Også i Grundtvigs prædiken ”1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang” optræder udtrykket ”Næstens Kiærlighed” især i betydningen det kristne menneskes kærlighed til hans næste. Gud elsker sin egen søn Jesus Kristus, men i samme grad som de kristne kommer til at ligne Guds søn, bliver de omfattet af en stadigt større ros, kærlighed og godkendelse fra den himmelske faders side. I menigheden kan de kristne lære at forandres, så de til sidst helt opgiver deres egne gamle tanker, følelser og gerninger. De lærer at fornægte, fornægte og ofre sig selv. ”Næstens Kiærlighed” eller kærligheden til næsten er de gode gerninger, som de kristne gør for at ofre sig for, adlyde og ære deres herre og konge. Når de virkeliggør ”Næstens Kiærlighed” realiserer de kristne det, som er målet og

¹⁵⁰ GPP I, 192: ”Dom Rogate”.

¹⁵¹ GP VIII, 330: ”18de Trinitatis Søndag 1835”.

¹⁵² GPP II, 264: ”Dom III p. Trinit 1822”.

formålet med deres dannelse og opdragelse i menigheden: De bliver et helligt, behageligt og sødtduftende offer for Herren.

”Næstens Kiærlighed” er i denne prædiken også en betegnelse for en forandret karakter hos de kristne. De kristne skal elske næsten på den måde, at de skal være redskaber for Guds ånd. De skal ikke elske næsten på en måde, som er bestemt af deres egne tanker om, hvad det vil sige at elske sin næste. De skal ikke handle ud fra deres egne tanker eller forestillinger om, hvad kærlighed er. De skal elske deres næste for at vise lydighed over for og for at ære deres konge og herre. De skal på den måde ikke ifølge Grundtvigs prædiken primært elske næsten for hans egen skyld, og de skal ikke elske næsten på den måde, at de blot tager udgangspunkt i de ønsker, som de måske kan møde hos næsten:

Hvad Apostelen kalder en fornuftig Guds-Dyrkelse, er en Indvielse af hele vort Legeme, til et levende Redskab og Tempel for Guds Aand, en Helliggiørelse af hele vort Levnet i Verden til Guds Ære, saa vi daglig blive ham meer velbehagelige, formedelst Lighed med hans elskelige Søn, i Hvem han finder sin Glæde og Velbehag. Kun (...) Naar vi saaledes gjøre vort Legeme til et levende, helligt og Gud velbehageligt Offer (...) og arbeide kun paa at bruge det ret i uskrømtet Guds og Næstens Kiærlighed, først [da] er vi levende Lemmer paa vor Herres Jesu Christi aandelige Legeme, som er hans Menighed; thi det er Loven for al Legemlighed, at hver enkelt Lem kun da er en levende Deel af Legemet, naar den opofrer sig for det Hele.¹⁵³

”Næstens Kiærlighed” er i Grundtvigs prædiken ”13de Trinitatis Søndag 1832” den bestemte form for kærlighed, som Kristus udviste i ”Hans Kiøds Dage”. Kristus er den gode søn, som i modsætning til den fortabte søn i den bibelske fortælling holdt ud og blev hos sin fader og som forblev en lydig søn under sin fader og efterlevede faderens normer og regler. Denne gode søn er idealet og mønsteret for de kristne. Den fortabte søn vendte ikke kun tilbage til sin fader, men også til sin broder nemlig til Kristus.

”Næstens Kiærlighed” består i at fornægte og fornedre sig selv, træde i Jesu fodspor, give sit liv for sine venner og dø martyrdøden:

Lad os gaae til ham, der ogsaa som Menneske blev i Faderens Kiærlighed, og elskede sine Venner saa højt at han satte Livet til for dem! Ja, lad os høre Ham alene, hvem Faderen lydelig gav det Vidnesbyrd paa Bjerget: denne er min elskelige Søn, ham skal I høre, lad os høre Ham om Næstens Kiærlighed og troe og træde i hans Fodspor!¹⁵⁴

De kristne, som lever i et virkeligt samfund med deres herre og mester, lever sammen med en kraft, som hen ad vejen kan forandre deres karakter. I løbet af deres løbebane i dette samfund får de efterhånden viljen, kraften og evnen til at udvise ”Næstens Kiærlighed”, som i Grundtvigs prædiken ”18de Trinitatis Søndag” fra 1835 er det samme som kærligheden til næsten på samme måde, som ”Guds Kiærlighed” i denne prædiken anvendes som en betegnelse for kærligheden til Gud.

Forskellen på de sande kristne og de mennesker, som lever i verden, er, at verdens børn ikke har noget værn imod det onde og ikke nogen kraft eller evne til at gøre det gode. Kun det menneske, som i en gradvis proces erhverver sig en himmelsk kraft og evne til ”Næstens Kiærlighed”, kan indgå i de himmelske boliger. Gud ser ikke på det udvortes, men på hjertet.

¹⁵³ GP I, 111-112: ”1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang”.

¹⁵⁴ GP V, 321: ”13de Trinitatis Søndag 1832”.

Verdens børn kan forsøge at elske deres næste ved at efterleve en moralsk regel om, at man skal elske sin næste, men en sådan kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken kun en kærlighed på skrømt. Den er på en kunstig måde en beslutning, hvor verdens børn forsøger at gå imod deres egen indre natur. Når verdens børn forsøger at være næstekærlige, handler de imod deres egen lyst, vilje og tilbøjelighed. Uanset hvor meget eller hvor længe de ukristne beflitter sig på at gøre gode gerninger efter Guds lov, kommer de aldrig frem til at udvise og virkeliggøre den sande "Næstens Kiærlighed". De handler på en slavisk måde, og de er fortabt i deres egen indre ukærlighed, selvrådighed, selvklogskab og onde tilbøjeligheder.

En sand "Næstens Kiærlighed" er aldrig på skrømt. Den flyder frit, nødvendigt og naturligt ud af et menneskes indre moralske karakter og væsen. Den er en naturlig følge af en bestemt viden og vilje. Når de sande kristne har opnået en ny natur i kraft af den faderlige opdragelse i menigheden, udviser og virkeliggør de "Næstens Kiærlighed" på en spontan og naturlig måde. Når de elsker deres næste, behøver de ikke at tvinge sig selv eller overvinde en selvrådig tilbøjelighed eller selvished, som hersker i deres hjerte. De handler af fri vilje og ud fra en viden og motivation, og de har – på samme måde som Kristus i hans køds dage - erhvervet sig viljen, evnen og kraften til "Næstens Kiærlighed":

*Lad det daglig klarere kiendes paa vort hele Liv og Levnet, at dit Ord er en Guds Kraft for hver den som troer, en Guds Kraft imod alt Ondt og til alt Godt, til uskrømtet og virksom Guds og Næstens Kiærlighed og dermed til Fred og Salighed i Christo Jesu, vor Herre!*¹⁵⁵

Verdens børn taler ivrigt og meget om kærligheden og kærligheden til næsten, men verdens børn har ifølge Grundtvigs prædiken "4de Søndag efter Trinitatis 1837" ikke forstået, hvoraf den sande kærlighed flyder. De sande kristne i den lille flok erhverver sig nye indre egenskaber, og alle de kristelige "Dyder", som er afgørende i den kristne helliggørelse, udspringer på en naturlig måde af de nye egenskaber og af den "Næstens Kiærlighed", som de kristne har lært i opdragelsesprocessen i "Herrens Skole":

Lad det være vor daglige Bestræbelse (...) at øve Barmhjertighed og (...) alle de milde Dyder, som udspringe af den sande Guds og Næstens Kiærlighed, men lad os tale saa lidt som mueligt derom, thi (...) Erfaring lærer, det er en farlig Sag at tale tit og meget derom (...) en Fristelse til at lade det beroe med det smukke Mundsveir og indbilde sig Man har og øver hvad Man saa smukt beskriver og berømmer, og det er Grunden, hvi Disipelen, som Herren elskede, og som derfor (...) kiendte Kiærlighed bedst, siger: Børnlille: lader os ikke elske med Ord og Tunge men i Gierning og Sandhed.¹⁵⁶

"Næstens Kiærlighed" er i Grundtvigs prædiken "5te Søndag efter Paaske 1839" den kærlighed til næsten, som det jordiske menneske skal virkeliggøre for at undgå døden, straffen og fortabelsen. Frelsen og himmeriget kræver nødvendigvis, at de kristne lærer at efterleve Guds evige lov. Den nødvendige virkeliggørelse af "Næstens Kiærlighed" kræver, at de kristne erhverver sig en "Kraft til at føde". Uden en ny indre magt og kraft kan intet menneske "føde" de nødvendige gode og kærlige gerninger.

¹⁵⁵ GP VIII, 330: "18de Trinitatis Søndag 1835".

¹⁵⁶ GP X, 254: "4de Søndag efter Trinitatis 1837".

Hos verdens børn findes en sådan kraft og evne ikke. Den kærlighed, som verdens børn kan udvise, er kun "Veir og Vind". Verdens børn har på en selvklog, naiv og indbildsk måde forvandlet den kristne kirke til en glad og lettet barnemoder, der har glemt sin gamle smerte. Verden indbilder sig, at jordens mennesker er blevet frelst eller kan frelses blot, fordi Guds søn er blevet født. Men jordens mennesker kan ifølge Grundtvigs prædiken kun opnå frelsen og nå målet ved, at de i sandhed og gerning virkeliggør den sande "Næstens Kiærlighed". At Kristus blev født, og at Gud på den måde viste sin "overflødige" kærlighed til verden, kan i sig selv ikke frelse noget menneske. Frelsen forudsætter nødvendigvis, at Guds kærlighed gør en forskel og får en "Virkning" og manifesterer sig i en forandring og moralsk udvikling hos jordens mennesker:

[Vi skal ikke lade os] bedrage af Skinnet, men mindes (...) Kong Ezekias Klage: der var ingen Kraft til at føde og tit om vor gamle Bibels Ord: vi fødte Noget som Veir og Vind, [vi skal] spørge bestandig, om Kirken ligner en glad Barnemoder, der har glemt sin Bedrøvelse over Glæden, at et Menneske er født til Verden, og saalænge der endnu fattes meget deri, da det dog kun skulde være en Lignelse, der blev vidt overgaaet af Virkeligheden, som Guds overflødige Kiærligheds Virkning, saalænge skal Ingen indbilde os, at vi er overgangne fra Døden til Livet i Guds og Næstens Kiærlighed.¹⁵⁷

Grundtvigs prædikener i 1848 og 1849 er ofte stærkt polemiske imod verdens indbildskhed, trang til selvstændighed og uafhængighed, oprørskhed, barnagtighed, trods og selvrådighed. Verdens børn bilder sig ind, at de allerede er fuldvoksne og ikke behøver nogen ledelse, opdragelse eller fader. I en prædiken "8de Søndag efter Trinitatis 1848" angriber Grundtvig på den måde selvklogskaben hos verdens børn i forbindelse med kærligheden til næsten. Når verdens børn hører evangeliet om Guds kærlighed, bliver det en kilde til "Hovmodighed" og "Selvophøielse". De indbilder sig, at de allerede har nået målet og er blevet frelst.

Den rette forståelse af "Næstens Kiærlighed" eller kærligheden til næsten er ifølge Grundtvigs prædiken, at der sås et frø i de af jordens mennesker, som omvender sig fra verden og går ind i den kristne menighed og dermed bliver lemmer på Jesu Kristi legeme. Dette frø vokser op og viser sig som en voksende kærlighed, kraft og viden hos den kristne menighed og hos de enkelte kristne. Hvis ikke Guds ånd på den måde gør en forskel og får en forandrende "Virkning" på menneskers moralske karakter, er de ifølge Grundtvigs prædiken fortabt. Den naive og forfængelige tro på frelsen, som trives blandt "de falske Profeter", er en indbildning og kun "Tant" og "Daarskab":

Lad os kun altid søge Frugterne i Ordets Virkning paa vore Sjæle og Hjerter til Liv eller Død, til Guds og Næstens Kiærlighed eller til Hovmodighed og Selvophøielse, da skal vi ikke skuffes, men stedse, eftersom vi (...) voxe i Kiærligheden, klarere see, at det kun er en barnagtig Forfængelighed, der frister os til at følge de falske Profeter, ligesom Eva til at æde af Kundskabens Træ, i det vi gjerne vilde være store strax og være kloge paa det underfulde Menneskeliv, førend vi endnu af Erfaring kiender det.¹⁵⁸

"Næstens Kiærlighed" er i Grundtvigs prædiken "13de Søndag efter Trefoldighed 1849" det samme som kærligheden til næsten. Det, som adskiller de sande kristne og verdens børn, er især de kristnes "Lykke". I Grundtvigs prædiken betyder de kristnes "Lykke", at de i kraft af deres deltagelse i den lille

¹⁵⁷ GP XII, 217: "5te Søndag efter Paaske 1839".

¹⁵⁸ "8de Søndag efter Trinitatis 1848".

kristne menighed sikres en beskyttelse, fremgang og succes i deres løbebane imod fuldkommenheden. Grundtvig bruger ikke ordet ”Lykke” i en moderne betydning af en følelse af lykke.

De disciple, som går i Herrens skole, er sikret en medgang og lykke, hvis de vedbliver og holder ud i skolen og forbliver under den faderlige tugt og opdragelse. Til verdens børn, som ikke er villige til at gå ind i skolen eller gå ind under fuldkommenhedens bånd, lyder kravet uden nåde: Elsk din næste, og gør, hvad der står i Guds evige lov! Men de kristne, som har vendt sig bort fra verden, har fået en mulighed for at blive som deres mester og virkeliggøre kærligheden til Gud og næsten. De har ved deres omvendelse erhvervet sig ”Livet”. Kun det menneske, som på den måde har modtaget livet – det nye liv, hvor de kristne ikke længere er sig selv eller lever i verden, men er blevet lemmer på Jesu Kristi legeme – har nogen vilje, evne eller kraft til at virkeliggøre ”Næstens Kiærlighed”. De, som i Grundtvigs sprogbrug er døde - så som verdens børn - kan ikke ifølge Grundtvigs prædiken fra 1849 – uanset hvor meget de anstrenger sig - elske nogen eller noget på en sand måde.

Det nye liv, som mennesker modtager ved deres omvendelse, er et liv lige som det liv, som Kristus levede i hans køds dage, nemlig et liv, som fører til fuldkommenheden og martyrdøden. De kristne skal lære at ”elske hverandre”, lige som Jesus elskede og gav sit liv for sine venner. De skal vokse op til at blive fuldvoksne fædre, der ofrer sig og ofrer deres liv for de små og svage. Kun ved en sådan martyrdød kan de kristne opfylde Guds lov. De er ikke længere sig selv, men Kristus lever inden i dem, og den guddommelige vækst, som de kristne gennemlever, er Jesu Kristi egen vækst gennem historien i hans ånds dage.

De kristne elsker og skal elske hinanden, fordi de øvrige brødre i den lille flok er lemmer på Jesu Kristi legeme og på den måde har en identitet med Kristus. I denne prædiken fra 1849 bestemmer Grundtvig udtrykket ”Næstens Kiærlighed” og kærligheden til næsten som den indbyrdes kærlighed som de kristne brødre har til hinanden. Næsten er i denne prædiken ikke et af verdens børn, men den kristne broder og søster.¹⁵⁹

Hos den kristne martyr er kærligheden til martyrens konge og herre forenet med hans kærlighed til de små og svage brødre og søstre, og det er denne kærlighed, som i Grundtvigs prædiken betegnes som den sammensmeltede ”Guds og Næstens Kiærlighed”. Denne type af kærlighed er på en gang en vertikal kærlighed nedefra og op imod den guddommelige herre og samtidigt en faderlig vertikal kærlighed oppefra og ned til de kristne venner, brødre og søstre på samme måde, som Kristus på en faderlig måde opofrede sig på korset dels i en sønlig lydighed imod sin himmelske fader og dels i en frelsende faderlig og mandig kærlighed til de små og svage:

Dette er (...) Jesu Disiplers Lykke (...) at til os siger Herren ikke: hvad staaer der skrevet i Loven? (...) gjører det, saa skal I leve, men han siger (...) troer paa mig, saa skal I leve, ligesom jeg lever, bliv i min Faders Kiærlighed, ligesom jeg blev deri og holdt Hans Befalinger og da skal I elske hverandre, ligesom¹⁶⁰ jeg elsker eder, og naar I da læser

¹⁵⁹ Grundtvig forklarer udtrykket ”Næstens Kiærlighed” på samme måde i Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”: ”Gud er Kiærlighed, saa *hvem* der ikke elsker, kiender ikke heller Gud, og kun naar vi elsker hverandre, bliver Gud hos os med sin Kiærligheds Fylde”.

¹⁶⁰ Når Grundtvig i sine prædikener skal forklare, hvad den sande kærlighed er, anvender han hyppigt formuleringer med ”som” og ”ligesom”. De kristne skal lære at elske ”ligesom” Kristus elskede. Heri består den eneste sande eller virkelige form for kærlighed. De kristne skal elske med den samme motivation, på den samme måde og efter den samme form, som Kristus elskede, da han som en fri mand gik ind i martyrdøden for at vise selvopofrelse, selvudmygelse, lydighed og

hvad skrevet staaer i Loven om Kiærlighed (...) da skal I forstaae at jeg er ikke kommet for at opløse Loven, men for at opfylde den, saa hos mine Disipler som hos mig fattes det ene ikke det andet, Livet fattes ikke Kiærlighed og Kiærlighed fattes ikke Liv, men Guds og Næstens Kiærlighed findes sammensmeltede til eet (...) Derfor m. V. [mine Venner] lad os skjønnne paa vor Lykke, til hvem Han (...) siger: lever, saa skal I gjøre alt hvad Loven kræver!¹⁶¹

Udtrykket ”Næstens Kiærlighed” kan som nævnt i nogle af Grundtvigs prædikener antage en flertydig karakter. I en prædiken fra 1857 siger Grundtvig således, at det syndige menneske ikke ”kan give sig selv den Guds og Næstens Kiærlighed, som han fattes”. Når Grundtvig her taler om de to slags kærlighed, ”Guds Kiærlighed” og ”Næstens Kiærlighed”, refererer han mest sandsynligt til kærligheden til Gud og kærligheden til næsten, men hans formuleringer her - som andre steder i hans prædikener - har måske en flertydig mening. De to slags kærlighed, som ingen synder på egen hånd kan erhverve sig, kan også i Grundtvigs prædiken på den 13. søndag efter trinitatis 1857 være Guds kærlighed til jordens mennesker og den kærlighed, som et menneske kan modtage fra sin næste. Et menneskes næste optræder ikke sjældent i Grundtvigs prædikener som en fader og frelser for det pågældende menneske. Denne sprogbrug er meget tydelig i Grundtvigs prædikener på den 13. søndag efter trinitatis i 1840-erne, hvor Grundtvig - ved sin kristologiske og allegoriske fortolkning af lignelsen om den barmhjertige samaritaner – forklarer, at Kristus er de kristnes næste.

Grundtvigs pointe i hans prædiken fra 1857 er, at kun det menneske, som til fulde efterlever Guds evige lov, kan undgå døden. Lovens overholdelse er det eneste, som kan gøre et menneske værdigt til at indtræde i de himmelske boliger. Kun godheden, dyden og kærligheden gør en forskel. Vejen til frelsen er tung, lidelsesfuld, krævende og besværlig. Hvis mennesker savner al ros og fortjeneste, har de ingen ret til at komme ind i faderens hus. Kun det fuldendte og fuldvoksne menneske, som har gennemløbet hele den kristelige dannelsesproces lige som den hellige Stefan, kan opnå saligheden.¹⁶² Etiske formaninger kan ikke bringe noget menneske fremad på vejen eller nærmere målet. Kun et virkeligt samfund med en levende mester kan ifølge Grundtvigs prædiken fra 1857 opdrage og forme de kristne deltagere, så de til sidst kan virkeliggøre den fuldkomne ”Næstens Kiærlighed”:

Her giælder det nemlig tilbunds, som Ordsproget lyder, at Loven er ærlig, men Holden besværlig. Thi Kiærligheds-Loven (...) er visselig god, hellig og retfærdig, saa det kan aldrig feile, at jo hvem der holder den, har det evige Liv, hvem der elsker Gud (...) og elsker Næsten som sig selv, skal ikke døe (...) fordi vor Død kun er Syndens Sold (...) Men det er ligesaa vist, at hvem der har syndet, har ikke holdt Kiærlighedens Lov, da Synd netop er denne Lovs Overtrædelse, og at ingen Synder kan give sig selv den Guds og Næstens Kiærlighed, som han fattes, og faaer den heller ingenlunde af Kiærligheds-Loven, der kun, som Hjertets Speil, aabenbarer Synden.¹⁶³

ærefrygt for sin fader. Denne særlige grundtvig'ske sprogbrug i hans forklaring af kærligheden er ikke blevet bemærket i Grundtvig-forskningen.

¹⁶¹ ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

¹⁶² Jf. ”2den Juledag 1847”: ”Derfor Ch. V. [Christne Venner] lad os ogsaa idag rolig og glædelig betragte vor fuldvoxne Broder i Christo, den hellige Stephanus, og prise Gud, som har givet Mennesker saadan Magt, Syndere saa overflødig Naade, Dødens Trælle det evige Liv!”

¹⁶³ GVP 409.

Konklusion

Grundtvigs brug af udtrykket "Næstens Kiærlighed" har som nævnt ikke været behandlet i Grundtvig-forskningen, men de ovenstående eksempler har vist, at en analyse af Grundtvigs brug af dette særlige udtryk fører ind i centrale dele af hans kristendoms- og kærlighedsforståelse. Grundtvig lægger stor vægt på den nødvendige opdragelses- og dannelsesproces i menigheden. Gennem en sådan proces kan de omvendte kristne, der er blevet lemmer på Jesu Kristi legeme, erhverve sig en ny kraft, evne og vilje, som kan gøre kærligheden til noget reelt muligt. De anførte eksempler viser også, hvordan Grundtvig lægger vægt på, at det naturlige menneske ikke med sin fornuft eller forstand kan udgrunde, hvad der er kærlighedens gerninger eller hvori den sande kærlighed består. Den sande og højeste kærlighed, som med Grundtvigs begreber viser sig i en sammensmeltning af "Guds Kiærlighed" og "Næstens Kiærlighed", fører det kristne menneske frem til fuldendelsen i selvfornedrelsen, selvopofrelsen og martyrdøden. I denne kærlighed er de kristne disciple blevet som deres mester, og de har virkeliggjort hans dyder, som er de dyder, som fører mennesker fra døden til livet.

Kærligheden, mesteren og mesterlæren

Indledning

Den danske Grundtvig-forsker K. E. Bugge skrev i 1983 om Grundtvigs pædagogiske tanker:

Hvad er det som knytter disse tanker sammen til en helhed, til et særpræget tankeunivers, der i forhold til andres har sin let genkendelige egenart?¹⁶⁴

I den videnskabelige forskning vedrørende Grundtvigs tanker om undervisning og læring har Grundtvigs prædikener kun været inddraget i et meget begrænset omfang. I det følgende skal der gives et indledende afsnit om forskningens hidtidige fortolkninger af Grundtvigs læringsteori, og derefter skal Grundtvigs tanker om dannelse, undervisning og læring, som disse tanker udtrykkes i hans prædikener, analyseres. Til sidst skal gives en sammenfattende analyse af det særegne ved læringsteorien i Grundtvigs prædikener.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs læringsteori

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning om Grundtvigs læringsteori har siden 1960-erne været præget af K. E. Bugges forskning og tolkninger.¹⁶⁵ En af de centrale teser i K. E. Bugges forskning har været, at Grundtvigs pædagogiske opfattelse var præget af en række moderne former for pædagogik,¹⁶⁶ som formuleredes i sidste halvdel af det 18. århundrede og i begyndelsen af det 19. århundrede blandt andet navne som Basedow (jf. nedenfor), den schweiziske pædagog Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) og de engelske pædagoger Andrew Bell (1753-1832) og Joseph Lancaster (1778-1838). Bell og Lancaster introducerede en ny slags pædagogik, hvor eleverne blev gjort ansvarlige for deres egen læring, og hvor de underviste og vejledte hinanden indbyrdes. Bells og Lancasters skoleform var

¹⁶⁴ Bugge 1983, 216.

¹⁶⁵ Bugge 1965 og 1968.

¹⁶⁶ Bugge 1965, 324 og 328, 329, 331-332.

præget af ”mutual instruction”, ”peer tutoring” og et ”monitorial system”, hvor læreren især fungerede som en engageret iagttager i forhold til eleverne.¹⁶⁷

Også den franske filosof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) og hans tale om den naturlige tvangsfrie eller ”frie” opdragelse og hans tillid til det gode i menneskenaturen påvirkede ifølge K. E. Bugge Grundtvig på en positiv måde i hans pædagogiske opfattelse.¹⁶⁸

Grundtvigs pædagogiske teori er ifølge Bugge i høj grad bestemt af tanken om den ”indbyrdes undervisning”, som indebar, at læreren underviste sine elever, men at eleverne også kunne undervise hinanden og undervise deres lærer. Tanken var – ifølge Bugge også hos Grundtvig - at en lærer kunne lære af sine elever, og skoleformen skulle ifølge Bell og Lancaster indrettes sådan, at læreren spillede en tilbagetrukket rolle, og at eleverne i et vist omfang skulle være selvstyrende. Ifølge tanken om den indbyrdes undervisning er lærer og elev i høj grad ligestillede, og interaktionen har form af en fri samtale og ikke af en envejskommunikation.¹⁶⁹ Grundtvigs mest centrale pædagogiske tanke er ifølge Bugge, at eleven og læreren er kolleger¹⁷⁰ og partnere, og at de er deltagere i en reciprok interaktion, hvor de i høj grad indgår som lige parter.¹⁷¹

Ifølge Bugge var Grundtvig også positivt påvirket af den tyske reformpædagog, oplysningsfilosof og teolog Johann Bernhard Basedow (1724-1790), som arbejdede for en rationel og naturlig opdragelse og undervisning af børn og unge, uden tvang, ud fra en naturlig lyst hos barnet og ud fra en optimistisk tro på det naturlige og en tro på de gode naturlige vækstmuligheder hos alle mennesker. En moderne opdragelse og undervisning skulle ifølge Basedow styrke barnets tro på sig selv, selvstændighed og selvtillid.¹⁷²

Grundtvigs pædagogiske tanker fik ifølge Bugge ikke den store betydning, mens Grundtvig levede, men i 1960-erne fik Grundtvigs tanker om pædagogik en ny interesse. K. E. Bugge fortolker på den måde Grundtvigs pædagogiske tanker som i overensstemmelse med de pædagogiske strømninger i 1960-erne:¹⁷³

Først ca. 100 år senere, da studiekredsformen med foredrag eller oplæg og derpå følgende diskussion slog igennem (...) blev der virkeliggjort noget af det, Grundtvig havde tilsigtet, når han talte om fri, levende og naturlig vekselvirkning.¹⁷⁴

Bugge fortolker Grundtvigs pædagogiske teori på den måde, at læreren skal respektere elevens individuelle frihed, uafhængighed og selvstændighed. Læreren skal ikke søge at omskabe eller forme

¹⁶⁷ Om Grundtvig som inspireret af Bell og Lancaster og ideen om ”mutual instruction” og ”peer tutoring”: Bugge 1968, 20, 26, Bugge 1965, 334, 335, 340, 284, 286, 365, 367, 368.

¹⁶⁸ Bugge 1968, 17, 26, Bugge 1965, 27, 28, 32, 39, 41.

¹⁶⁹ Om denne såkaldte indbyrdes undervisning i Grundtvigs tekster: Bugge 1983, 214, 217, 218, Bugge 1968, 20, 21, 26, Bugge 1965, 23, 323, 334, 339, 340. Bugge 1965, 298 sammenfatter Grundtvigs pædagogik således: ”Læreren selv bliver belært af sine elever” og ”først og fremmest optræder [læreren] som igangsætter”.

¹⁷⁰ Bugge 1965, 299 og 300.

¹⁷¹ Bugge 1965, 367. Bugge 1983, 216: Hvis og kun hvis interaktionen mellem lærer og elev er helt ”fri” og ”naturlig” er læring ifølge Grundtvigs læringsteori overhovedet mulig. Denne tese findes også: Bugge 1965, 323, 297, 302, 312, 314 og Bugge 1968, 26.

¹⁷² Om Basedows betydning for Grundtvigs pædagogik: Bugge 1968, 17, Bugge 1965, 32, 35, 328, 331, 332, 333, 334, 368, 369.

¹⁷³ Bugge 1965, 224.

¹⁷⁴ Bugge 1965, 223.

eleven efter sit eget billede. Undervisningen skal ikke tilsigte ”personlighedens dannelse”.¹⁷⁵ Læreren må ikke anvende pres eller tvang over for en elev,¹⁷⁶ og forholdene i skolen skal være præget af åbenhed, livsglæde og ”munterhed”.¹⁷⁷

I det følgende skal gives nogle eksempler fra de sidste års debat og forskning vedrørende Grundtvigs pædagogiske tanker:

Ove Korsgaard har fremhævet, at Grundtvigs skoletanker ikke er snævert nationalistiske, men sigter imod ”den universelle dimension” og ”det almenmenneskelige”.¹⁷⁸ Grundtvigs pædagogik er centreret omkring den frie og naturlige vekselvirkning mellem lærer og elev og mellem eleverne indbyrdes. Korsgaard tilslutter sig K. E. Bugges opfattelse af Grundtvigs pædagogik.¹⁷⁹ Korsgaard kritiserer den grundtvigianske bevægelse for at have drejet Grundtvigs pædagogik i en alt for national eller nationalistisk retning.¹⁸⁰

Kim Arne Pedersen har givet en analyse af, hvordan såkaldte grundtvigianske skoletanker er blevet kritiseret. Disse ”grundtvigianske” tanker er blevet kritiseret for at reducere undervisningen til en fri samtale mellem lige individer og for at underbetone, at undervisning drejer sig om indlæring af færdigheder og viden. Ifølge denne kritik har ”grundtvigianerne” forvandlet skolen og undervisningen til en perspektivløs rundkredspædagogik.¹⁸¹

Lene Frølund Thomsen opfatter Grundtvigs pædagogiske ideal som en almenmenneskelig ”livsoplysning”.¹⁸² Undervisningen skal ikke ifølge Grundtvig være nyttecentreret eller målrettet, og den skal ikke sigte imod, at eleverne lærer særlige evner, dygtigheder eller kompetencer. Den ideale undervisning er ifølge Thomsens Grundtvig-fortolkning ”eksistentiel” på den måde, at den består af frie, åndelige drøftelser mellem ligestillede parter. ”Formålet” med skolen og undervisningen er at styrke elevernes selvtilid og tro på sig selv og ”styrke livsglæden og livsmodet” hos den enkelte elev.¹⁸³ Undervisningen skal styrke elevernes lystfølelse, og den skal drives af elevernes ”lyst”.¹⁸⁴

Regner Birkelund har fremhævet, at Grundtvig tilsigtede en anti-autoritær pædagogik, hvis formål var at frigøre individets ”fællesmenneskelige potentiale”.¹⁸⁵ Grundtvig var imod en ”mål-middelpædagogik”. Undervisningens mål er en almen ”livsoplysning”, som ikke er præget af kristelige eller andre definerede værdier fra skolens eller lærerens side. Skolens formål er ”tilværelsesoplysning”.¹⁸⁶ Skolen skal ikke ifølge Grundtvig være mål-fokuseret, og den skal ikke tilsigte, at eleverne tager deres lærer som ideal eller model. Undervisningen skal ikke fokusere på hjernen, men på hjertet, følelserne og sanseligheden.¹⁸⁷ Undervisningen skal ikke styres af et nyttesynspunkt. Undervisningen skal være en fri udveksling af tanker mellem to frie og ligeværdige

¹⁷⁵ Bugge 1965, 345-346.

¹⁷⁶ Bugge 1965, 222.

¹⁷⁷ Bugge 1965, 218.

¹⁷⁸ Korsgaard 2000, 168-169.

¹⁷⁹ Korsgaard, 155.

¹⁸⁰ Korsgaard, 168-169.

¹⁸¹ Pedersen 2002a, 204, 230.

¹⁸² Thomsen 2002, 252-256.

¹⁸³ Thomsen 2002, 256.

¹⁸⁴ Thomsen 2002, 256.

¹⁸⁵ Birkelund 2005, 137-138.

¹⁸⁶ Birkelund 2008, 640.

¹⁸⁷ Birkelund 2008, 279-280.

individer - læreren og eleven - og undervisningens mål er, at eleven bliver bevidst om sine egne individuelle værdier og tanker.¹⁸⁸ Den frie samtale mellem lærer og elev skal være "æstetisk" og "poetisk" og være præget af "lyst og glæde" og styret af "lystprincippet".¹⁸⁹ Undervisningen skal være procesorienteret og ikke "instrumentalistisk" eller være en vej til et bestemt mål. Undervisningen skal være fri "livsoplysning" og foregå i et "frirum". Grundtvig havde en optimistisk menneskeopfattelse og troede på de naturlige vækstmuligheder i alle mennesker.¹⁹⁰

Uffe Jonas taler om Grundtvigs "progressive pædagogik".¹⁹¹ Meningen med skolen er ifølge Grundtvig, at mennesker som individer skal hjælpes igennem almenmenneskelige "livsovergange". Grundtvigs pædagogik er fokuseret på "det alment menneskelige", og undervisningens mål er at føre eleverne frem til at blive integrerede mennesker, hvor de har accepteret deres legemlighed og seksualitet, og hvor det kvindelige og mandlige er blevet forenet i det enkelte menneske.¹⁹²

Arne Ørtved fremhæver stærkt, at formålet med undervisningen ifølge Grundtvig ikke er, at eleven skal komme til at ligne sin lærer eller efterligne en lærers tanker, værdier eller handlemåder.¹⁹³ Grundtvigs teori bygger på, at eleverne skal opfattes som "mageløse" individer, som ikke skal formes efter fremmede værdier eller efter normer, som ikke kommer indefra hos den individuelle elev. Ifølge Grundtvig skal eleverne ikke i skolen lære "færdigheder" eller en bestemt "adfærd".¹⁹⁴ Skolen skal ifølge Grundtvig værne om det særegne og originale hos eleverne og "værne om det enkelte menneskes egenart og dets særlige evner og udviklingsmuligheder".¹⁹⁵ Undervisningen skal centrere sig om samtaler om det "gådefulde" og "guddommelige" i livet og i mennesket.¹⁹⁶ Barnets underfulde fantasiverden har ifølge Ørtveds fortolkning af Grundtvig en værdi i sig selv.¹⁹⁷

Den amerikanske Grundtvig-forsker Clay Warren har i 2009 beskrevet Grundtvigs pædagogik som en moderne fordomsfri form for voksenundervisning.¹⁹⁸ Ifølge Grundtvig skal individet ikke formes efter eksterne idealer eller værdier. Individet skal udfolde sig ud fra sine egne indre værdier og tanker. Grundtvig taler ifølge Warren på samme måde som voksenpædagogikken i det 21. århundrede om en personlig individuel vækst, som vokser frem indefra og ikke styres udefra. Grundtvigs ideal er "reciprocal teaching", hvor en lærer underviser sine elever, men hvor læreren også undervises af sine elever. Målet er, at individet opnår "knowledge of one's world and of one's self".¹⁹⁹ Skolen skal ifølge Grundtvig være et "free fellowship" mellem ligestillede individer.²⁰⁰

¹⁸⁸ Birkelund 2005, 138.

¹⁸⁹ Birkelund 2008, 305.

¹⁹⁰ Birkelund 2008, 639-641, 644, 243, 279, 30-32 og 37.

¹⁹¹ Jonas 2007, 172.

¹⁹² Jonas 2007, 172, 173, 175 og 184.

¹⁹³ Ørtved 2008, 26.

¹⁹⁴ Ørtved 2008, 21.

¹⁹⁵ Ørtved 2008, 26.

¹⁹⁶ Ørtved 2008, 27-28, 30.

¹⁹⁷ Ørtved 2008, 29.

¹⁹⁸ Warren 2009.

¹⁹⁹ Warren 2009, 181.

²⁰⁰ Warren 2009, 181.

Grundtvigs tanker om at gå i ”Herrens Skole”

Den forskning om Grundtvigs pædagogiske tanker, som ovenfor er blevet refereret, har kun i meget begrænset omfang behandlet den del af Grundtvigs læringsteori, som findes formuleret i hans prædikener. I de følgende afsnit skal der argumenteres for, at man kan finde en pædagogisk teori og forståelse i disse prædikener.

At være en sand kristen er i Grundtvigs prædikener at gå i ”Herrens Skole”.²⁰¹ At ”tro” eller at være ”troende” er i disse prædikener en bestemt slags adfærd og relateringsmåde nemlig at forblive som en elev i ”Herrens Skole” og ikke at falde for fristelsen til at falde fra og gå ud af denne skole.²⁰² De elever, som går i skolen, fristes hele tiden ifølge Grundtvigs prædikener til at gå ud af skolen, fordi det ifølge Grundtvig er forbundet med et tydeligt ubehag at gå i ”Herrens Skole”. At forblive i skolen kræver nemlig en disciplinering og underkastelse. At holde ud som en elev i ”Herrens Skole” kræver, at man opgiver sine egne tanker, værdier og følelser. De elever, som går i ”Herrens Skole”, lever under et tungt åg. De er underkastet et bånd, og de må bære på en byrde. At blive en elev i ”Herrens Skole” indebærer, at man tager sit kors op og bærer det hele vejen til enden. Den herre, som er mesteren i ”Herrens Skole”, stiller bestandigt det samme spørgsmål til sine disciple: - Ønsker I fortsat at være elever i min skole? Når I ved, hvad det kræver at gå i min skole, tror I så fortsat, at I har modet og viljen til at fortsætte skolegangen i min skole?²⁰³

At ”blive” eller ”forblive ved” mesterens ord er i Grundtvigs prædikener at vedblive med at leve sammen med ham som en mester i skolen, følge hans ord og eksempel, altid at være villig til at lyde og ligne ham som sin mester, sætte sit eget jeg til side og opgive sine egne vaner, værdier, tanker og følelser.

I en prædiken fra 1839, som er en detaljeret beskrivelse af den kristne menighed som en ”Herrens Skole”, formaner Grundtvig eleverne i ”Herrens Skole” til at ”forblive hos ham, om Hans Taler end synes os haarde at døje”.²⁰⁴ Beskrivelsen af mesterens ”haarde Tale” til sine elever spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædikener.²⁰⁵ Grundtvigs tanke er, at Kristus som en underviser, fader og mester lægger et åg og en tung byrde ned over de kristne elever i ”Herrens Skole”, en byrde, som er helt ubegribelig og uacceptabel i verdens øjne, men som ifølge Grundtvigs læringsteori er nødvendig for, at mesteren kan ”vinde Skikkelse” i sine elever.²⁰⁶

Når eleverne i ”Herrens Skole” hører mesterens ”haarde Tale”, bliver de stødt og forarget som verdens børn, men Grundtvig opmuntrer i sine prædikener disse disciple til at bære, udholde og tåle dette menneskeligt set utålelige åg. Eleverne kan ikke ifølge Grundtvig stole på deres umiddelbare opfattelse af og negative reaktion på mesterens hårde taler. Mesterens ”haarde Tale” er ifølge Grundtvigs læringsteori nødvendig for at virkeliggøre den uundgåelige ”Renselse fra al Kiøds og Aands Besmittelse”.²⁰⁷ Mennesker på jorden og eleverne i skolen er ifølge Grundtvigs prædikener fra naturens

²⁰¹ GPV II, 315, GPV II, 111, GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²⁰² Om Grundtvigs tanker om ”Herrens Skole”: GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²⁰³ GPV II, 38.

²⁰⁴ GP XII, 259.

²⁰⁵ ”2den Juledag 1848”, ”Paaske-Mandag 1849”, ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”, GP X, 370, GP IX, 113, GPV VII, 254, GPV I, 297 og ”Onsdagen April 22, 1846”.

²⁰⁶ GP IX, 113.

²⁰⁷ ”2den Juledag 1848”.

hånd urene og besmittede, og denne besmittelse kan kun uddrives med mesterens hårde og straffende form for kærlighed.²⁰⁸

Det ville ifølge Grundtvigs prædikener være ulige nemmere for mesteren, hvis han blot gav eleverne det, som de ønskede, eller det, som de ifølge deres egen opfattelse mente, at de havde brug for, men på den måde ville mesteren svigte sit ansvar. Mesteren har det ideal, den funktion, dyd og evne, at han skal se bort fra sin egen behagelighed og opofre sig for sine elever. Kun på den måde viser han sig som en sand mester.²⁰⁹

Når Grundtvig forklarer nødvendigheden af de hårde taler og den faderlige, hårde, tugtende form for kærlighed, beskriver han et - ifølge ham selv - helt alment fænomen, som ifølge Grundtvig kan genfindes i mange forskellige slags relationer. Relationen mellem mesteren i "Herrens Skole" og hans elever svarer således ifølge Grundtvig til relationen mellem en forælder og et barn. Grundtvig siger således om eleverne i "Herrens Skole":

Thi de kiende dog altid Frelseren paa *Røsten*, som Barnet sin Moder, og ligesom vi derfor tit kan see smaa Børn klynge sig fastere til deres Moder, jo haardere hun taler til dem, saaledes skal vi vide, det er altid med de sande Troende og Frelseren, fordi netop ved den haarde Tale komme de ret levende til at føle hvor ulykkelige de vilde være, om han slog Haanden af dem.²¹⁰

Verden og dens "vise Mestere" benægter ifølge Grundtvigs prædikener, at en sådan hård eller tugtende undervisningsmåde skulle være nødvendig eller ønskelig, og verden benægter, at det naturlige ikke-kristne menneske skulle være præget af en sådan fuldstændig besmittelse.²¹¹

At gå i skolen er at udholde, tåle og lide og at "nøies" og "døie"

Når Grundtvig beskriver forholdene i "Herrens Skole", er udtryk som at "nøies", at være "nøisom" og at "døie" nøglebegreber i hans tekst. Grundtvigs tanke er, at dels viser eleverne respekt og kærlighed til deres mester ved at "nøies" og ved at "døie", og dels opnår eleverne deres mål i skolen ved at lære at "nøies" og "døie", og de kan ifølge Grundtvig overhovedet kun nå deres mål med skolegangen ved at praktisere og lære den dyd at "nøies" og "døie".²¹²

At være en kristen er ifølge Grundtvig at gå i "Herrens Skole", og man når ifølge Grundtvigs prædikener ikke målet med skolegangen uden lidelse, smerte eller ubehag. Hvis man ikke er villig til at lide, vil man forblive i uvidenheden, ukærligheden og synden. Hvis man ikke er villig til at "nøies" og "døie", eller hvis man kun vil leve med det glædelige eller behagelige, vil man ikke nå målet. Mesteren spørger ifølge Grundtvig til stadighed sine elever i skolen: - Er I helt overbevist om, at I er rede til at gå ind i ubehaget, smerten og lidelsen?²¹³

²⁰⁸ GP VIII, 100, 108, 112, 127, 175.

²⁰⁹ GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²¹⁰ "Onsdagen April 22, 1846".

²¹¹ "2den Juledag 1848", GP XII, 259-260, GP V, 227, GP VIII, 260, GP XII, 210, GPV I, 264.

²¹² GPV I, 173: Den måde, som mesteren Jesus "døiede" på, er idealet for og den nødvendige og eneste reelt mulige vej for alle hans disciple.

²¹³ Om at "døie" i "Herrens Skole": GP V, 264, GP XI, 207, GP V, 270, GP VIII, 234, GP V, 251, GP VI, 317, GPV I, 173, GP XII, 379, GPV VII, 359, GPV V, 273, "4de Søndag efter Trefoldighed 1849" og "19de Trinitatis-Søndag 1847".

En af de vigtigste dyder, evner eller egenskaber, som eleverne i "Herrens Skole" skal lære, er i følge Grundtvigs prædikener, at de skal lære at udholde, bære og tåle sådanne oplevelser, som de - ifølge Grundtvig af helt naturlige grunde - opfatter som lidet ønskværdige, ubehagelige eller frastødende.²¹⁴ Eleverne skal lære at udvise denne passende og nødvendige adfærd over for smerten, ubehaget og lidelsen uden at falde fra, uden at gøre modstand og uden i deres tanker at betvivle nødvendigheden af denne lidelse.²¹⁵ Kun på den måde kan eleverne vokse i godhed og kærlighed.

Det, som eleverne i "Herrens Skole" umiddelbart og ifølge Grundtvig meget naturligt ønsker sig, er det behagelige, søde, bløde og glædelige. Eleverne i "Herrens Skole" skal altså nødvendigvis overtales og opdrages, ellers forfalder de til deres spontane trang til glæden, nydelsen og velbehaget. Deres karakterstyrke, selvkontrol og viljestyrke skal på den måde styrkes og formes. En dårlig lærer eller mester giver eleverne det, som de naturligt eller spontant ønsker sig. En sand mester ved, at han er nødt til at støde og forarge sine elever. Når Grundtvig i sine prædikener taler om "kløe" eller "kildre", udtrykker han denne tankegang om, hvordan sand læring må, bør og skal foregå. Den sande mester skal ikke vige tilbage fra at støde eller forarge sine elever, og han ved, at han nødvendigvis med sin faderlige kærlighed må skabe eller vække en vis ængstelse, frygt og angst i sine elever. Uden en sådan frygt og angst kan eleverne ikke vokse i kærlighed og nå målet med skolegangen, og uden en sådan frygt og angst vil de af naturlige grunde forlade "Herrens Skole" og alt det ubehagelige, som de oplever i "Herrens Skole".²¹⁶

Lidelsen er ikke en tilstrækkelig betingelse, men lidelsen, smerten og ubehaget er ifølge Grundtvig en nødvendig betingelse for at nå målet i "Herrens Skole". Hvis og kun hvis man er en sand discipel i "Herrens Skole", er denne lidelse og smerte et bevis for, at man går på den smalle vej.²¹⁷ Jo nærmere eleverne i "Herrens Skole" kommer til deres mesters dyd og dygtighed, og jo mere – med Grundtvigs udtryk - "fuldkomne" de bliver, jo større er ifølge Grundtvigs prædikener den smerte og lidelse, som de oplever. Eleverne i "Herrens Skole" kan altså se frem til, at deres smerte og lidelse vil vokse i løbet af deres skolegang. Hvis man derimod indbilder sig, at man er en sand elev i "Herrens Skole", men ikke lider eller hades, forfølges og bespottes, er man ikke nogen virkelig elev i denne skole. Så lever man ifølge Grundtvig i en illusion.²¹⁸

Det, som eleverne i "Herrens Skole" skal og kan lære, er dels en vilje til at elske og høre på deres mester uden at gøre modstand og dels en evne til at "døje" den "sunde Lærdom", som er "Ordet om Saliggjørelsens Vanskelighed", "Ordet om Sjælens Fare" og "Ordet om Dommedagen". De mennesker, som lever i verden, har ikke denne vilje, og de har heller ikke ifølge Grundtvig denne nødvendige dyd og evne:

Den Tid er kommet [1845] (...) da Folk ikke vil taale den sunde Lærdom, men tage sig selv Lærere i Hobetal, eftersom Ørene kløe, og den Deel af den sunde Lærdom, som Folk nuomstunder mindst vil høre og værst kan døje, er Ordet om Saliggjørelsens

Sammenlign GP XII, 379: "Det er en haard Tale, hvem kan høre, hvem kan døje ham! sagde selv Endeel af Herrens Disipler og forlod Ham".

²¹⁴ GP XII, 262.

²¹⁵ GP VII, 64, GP XII, 262.

²¹⁶ GP V, 302, GP IX, 255, GP IX, 134, GPV II, 87, GPV VII, 359.

²¹⁷ GP V, 264.

²¹⁸ GP V, 264.

Vanskelighed, om Sjælenes Fare og Dommedagen (...) Mange ere kaldede, men Faa [ere] udvalgte.²¹⁹

Eksempler på pædagogiske principper i "Herrens Skole"

Al slags god og sand undervisning, opdragelse eller læring er dybest set af den samme form. Den læring eller undervisning, som foregår uden for den kristne menighed, kan derfor ifølge Grundtvig sammenlignes med den undervisning og læring, som foregår i "Herrens Skole".

En lærer eller mester skal ikke ifølge Grundtvig "pine sin Sjæl" med de elever, som er uegnede eller uvillige – "de Dorske og Dovne" - men i stedet fokusere på dem, som er villige til at "underkaste" sig og elske mesteren, og som er flittige, ivrige og motiverede.²²⁰ At være "lærvillig" eller "lære-villig" paralleliseres i Grundtvigs prædikener med at være ikke-"selvklog", ikke-"selvraadig", ikke-oprørsk, "barnlig" eller "ydmag".²²¹ En menneskelig eller ikke-menneskelig agent, som underviser, skal ifølge Grundtvigs læringsteori ikke være en tyrant eller despot, men forholdene i "Herrens Skole" og i enhver sand undervisning og opdragelse forudsætter, at mesterens elever anerkender og føler sig tiltrukket af mesterens dyder og overlegenhed og derfor er villige til at stræbe efter selv at efterligne og realisere disse dyder.²²² Ukærligheden er i Grundtvigs prædikener forbundet med selvklogskaben og selvrådigheden.²²³

Skolegangen i "Herrens Skole" ender med "Høitidsdagen", og tanken om denne kommende dag, hvor de villige, begavede og arbejdsomme elever skal bestå prøven og bevise deres dyd, dygtighed, kærlighed, evner og godhed, opflammer og motiverer ifølge Grundtvigs prædikener de gode, duelige, stræbsomme og flittige elever i skolen.²²⁴

I "Herrens Skole" udkræves en naturlig underordning og underkastelse, stræbsomhed, flid og opfyldelse af høje krav, idealer og normer.²²⁵ Ifølge Grundtvigs menneskeopfattelse har ingen

²¹⁹ GPV VII, 359.

²²⁰ GPV II, 380, GP VI, 266.

²²¹ GPV II, 113, 380, GP VIII, 272, GP V, 278.

²²² "4de Søndag efter Trefoldighed 1849".

²²³ Bugge 2008, 121-122 analyserer Grundtvigs "pædagogiske grundbegreb" om "Vexel-Virkningen": "I en tekst fra 1843 hedder det i udkastet (...): 'Hvorledes nu Vexel-Virkningen mellem Lærerne eller Lederne og Ungdommen kunde bedst finde Sted, det er vist nok et vigtigt Spørgsmaal'. I den endelige, trykte tekst [i stedet] (...): 'Hvorledes nu Ungdommens Ledere bedst skulde bære sig ad med at opelske og udbrede folkelig Dannelse og Oplysning, er vist nok et meget vigtigt Spørgsmaal' (...) Her ses, at grundbegrebet "Vexel-Virkning" er usynligt til stede (...) selv om det ikke findes i den endelige tekst". Bugge lægger i artiklen stor vægt på, at Grundtvig har en "horisontal" opfattelse af "menneskelivet", men det eksempel, som Bugge fremhæver, synes at vise en stærk tanke om det vertikale hos Grundtvig. Bugge overser, at Grundtvig i det eksempel, som Bugge anfører, forklarer sit begreb om "Vexel-Virkningen" ved hjælp af en udpræget hierarkisk og vertikal relation. Ungdommen belæres og oplyses ovenfra og ned af sine "Lærere" og "Ledere". Uden sådanne førere, eksempler og mestre ville ungdommen forblive fortabt i mørket. Lyset kommer ifølge Grundtvig fra oven.

²²⁴ GPV II, 380. - Til sidst skal de kristne blive fuldenkte og udlærte som deres mester. Den hellige Stefan viser de kristne disciple, hvad det indebærer at blive udlært i "Herrens Skole" og opnå fuldkommenheden og den fuldkomne godhed og kærlighed. De kristne elever skal ikke frygte, men glæde sig til deres kommende martyrdød, for den er deres store højtidsdag, hvor de er blevet som deres mester. Jf. "2den Juledag 1847": "Fristes vi (...) stundum til, forskrækkede at bortvende Øiet fra Herrens trofaste Vidne med den straalende Martyrkronen, fra den lyksalige Kæmpe, der seirer herligst da han synker i Knæ (...) saa han har aabenbar stridt den gode Strid, han har fuldendt Løbet, saa han staaer ved Maalet, staaer, som en fuldkommen Discipel, tæt ved sin Mester".

²²⁵ Sml. Grundtvigs tanker om den gode børneopdragelse, som ikke skal fremme børnenes selvklogskab, men deres naturlige underordning, som er betingelsen for, at de kan "forfremmes" (GPV II, 65). Jf. Nyborg 2010b.

mennesker fra naturens hånd nogen umiddelbar lyst til på den måde at slide eller stræbe efter at forbedre sig og vokse i kærligheden. At gå i skolen er efter Grundtvigs prædikener at blive opdraget.²²⁶ Af naturen vil mennesker helst vige uden om opdragelsen, den snævre port og den smalle vej og undvige de hårde og menneskeligt set urimelige krav, som stilles i ”Herrens Skole”. Derfor medfører det et ubehageligt åg og en tung byrde for det naturlige menneske at passere ind over grænselinjen til ”Herrens Skole”:

Saaledes er det af Naturen med os alle, thi (...) selv naar vi er lærevillige, holde vi dog mest af den Lærer, som kræver mindst af os (...) saa det er intet Under, at (...) synes vi bedst om en Gud, der giver Saligheden for den Spot-Priis og det Røver-Kiøb, thi des mageligere bliver Himmel-Veien for vore Øine, des sikkrere drømme vi os om at naae Maalet, skiøndt vi see gennem Fingre med os selv.²²⁷

Hvis et menneske af egen fri vilje vælger at gå ind i ”Herrens Skole”, er en bestemt form for adfærd ifølge Grundtvig naturlig, passende og nødvendig for det menneske. At være en lærling i ”Herrens Skole” forudsætter ifølge Grundtvigs prædikener, at man erkender sin egen manglende godhed, sin dårskab, ondskab, ukærlighed, umoral og uvidenhed og er villig til i praksis at anerkende, at man nu lever sammen med en, som er større, bedre og klogere, og at anerkende, at man har brug for en ”Formynder”.²²⁸

I samtiden blev Grundtvig kritiseret for hans læringsprincipper og for den menneskeopfattelse, som - ifølge nogle af hans kritikere - lå til grund for disse principper. I sin prædiken ”26de Søndag efter Trinitatis 1839” refererer Grundtvig til denne samtids kritik af hans pædagogiske teori om mesteren og hans elever. Grundtvigs kritikere anklagede ham ifølge Grundtvigs prædiken for at fordreje bibelordet om de umyndige, uvidende, vise og kloge. De moderne, liberale og individualistiske forfattere i Danmark forarges ifølge Grundtvigs prædiken over, at et voksent menneske skal reduceres til et barn for at kunne indgå i en skole, dannelse eller læring, men sådanne folks tanker er ifølge Grundtvigs prædiken kun udtryk for selvklogskabens og selvrådighedens ånd.²²⁹

Grundtvig er i sine prædikener meget bevidst om den kritik, som i samtiden blev rettet imod hans tanker om skole og læring.²³⁰ I det følgende citat fra en prædiken fra 1839 indrømmer han da også, at det virkeligt ser ud til, at verden og hans kritikere har ret. Det ser ud til, at vi ikke skal gøre skolens

²²⁶ GP XII, 260.

²²⁷ GP V, 278.

²²⁸ GPV I, 153-154. – Hvis de kristne har en sand viden om sig selv, ved de, at de har brug for en herre, fader og formynder. De ved, at de ikke kan stole på deres egen dømmekraft, forstand eller fornuft. De ved, at de kun kan nå deres mål, hvis de styres og ledes af en, som er større, bedre og klogere, dvs. en, som kan være deres ”Tugte-Mester”. De ved, at de ikke magter at gå alene, men har brug for at føres i et ”Ledebaand”. Mesteren er ”Daarers Formynder”. Jf. GP VII, 125 og 155, GP XII, 375 og GPV III, 9. Et ”Ledebaand” er en snor, som bruges til at føre og kontrollere et dyr eller et barn. Eksempler på brugen af ”Ledebaand” i Grundtvigs prædikener: GP X, 314, GPP II, 208, GPV VI, 86 og GPV III, 251 (de kristne deltagere i menigheden ”begriber” ingenting og kan derfor ikke undvære et ”Ledebaand”). Jf. GPV VI, 86: Om Jesus, der vækkes af disciplene på den oprørte sø: ”Han vaagnede som en Moder, der kun har lukket Øinene, fordi hun var træt af at see paa Bamagtigheder, hun ei vilde straffe haardere, og for at lade de smaa Indbildske føle deres Afmagt, deres Raadvildhed, deres Trang til Ledebaandet, som synes dem overflødig!” Mesterens tankegang er ifølge Grundtvigs prædiken, at hvis hans forvildede disciple ikke vil høre hans ord, må de føle og erfare konsekvenserne af deres dårskab, selvklogskab og selvrådighed.

²²⁹ GPV I, 153-154.

²³⁰ For eksempel GP XII, 263, hvor Grundtvig taler om mesterens centrale rolle: ”Denne Læremaade kalder Verden Daarskab og den maa synes saa for Kiødets Sands”.

elever til små og svage over for en overlegen mester. Det ser ud til, at vi som moderne mennesker skal lægge vægt på individualiteten og selvstændigheden. Men hele denne moderne form for læringsteori og pædagogik er ifølge Grundtvigs prædiken en illusion, og en sådan moderne form for skole vil aldrig være til nogen nytte for eleverne:

Saaledes siger Man *sædvanlig* i vore Dage [nemlig at eleverne ikke skal gøres til børn uden selvstændige muligheder]; og *det har meget Skin*, men Herren siger ogsaa, at Skinnet bedrager, og det er ligefuldt sandt, at hverken kommer Nogen fra Først af til Christus, uden som et lille Barn, der troer Ham blindt paa Hans Ord, ikke heller kommer Man ved nogen Slags Lærdom eller Grublen, men kun ved Kiærlighed til den Følelse, at Han giver Sjælen Hvile, at Hans Aag er lifligt og Hans Byrde let.²³¹

Eleverne i skolen fristes til stadighed af "Lysets Engel"

Udtrykket "Lysets Engel" forekommer et stort antal gange i Grundtvigs prædikener.²³² I den danske kirkelige tradition er dette udtryk interessant på grund af den danske romantiske digter Bernhard Severin Ingemanns (1789-1862) salme "Lysets engel går med glans" fra 1837. Mens B. S. Ingemann i sin salme brugte udtrykket lysets engel på en positiv måde, anvendes udtrykket "Lysets Engel" i Grundtvigs prædikener med få undtagelser på en udpræget negativ måde.²³³

Det mest grundlæggende budskab, som ifølge Grundtvigs prædikener kommer fra "Lysets Engel", er, at "Lysets Engel" siger til eleverne i "Herrens Skole", at de ikke behøver at lide og "døie" i "Herrens Skole", men at de udmærket kan nå målet, selv om de forlader "Herrens Skole", og at Gud vil elske dem lige højt, selv om de går ud af "Herrens Skole".²³⁴

"Lysets Engel" lovpriser ifølge Grundtvigs prædikener sine egne "sorte Konster", som ifølge Grundtvig er selvklogskaben og selvrådigheden, og "Lysets Engel" siger derfor til de kristne, at de godt kan stole på sig selv.²³⁵ "Lysets Engel" vil have eleverne i "Herrens Skole" til at opfatte sig selv som lige med alle andre mennesker i denne verden og ikke som særlige eller udvalgte, og "Lysets Engel" vil have disse elever til at elske alle mennesker på jorden, uanset hvem eller hvad disse mennesker er, og uanset hvor ugudelige de er.

"Lysets Engel" er i Grundtvigs prædikener forbundet med "Bedrag", "Skin" og "Skygger", og denne engel giver sig ud for at være en god, sød og "skiøn" form for tænkemåde. "Lysets Engel" forvirrer eleverne i "Herrens Skole". "Lysets Engel" hænger sammen med "den gruelige Kiærlighed, der skulde udstrække sig til Alt baade Ondt og Godt".²³⁶ Eleverne i "Herrens Skole" oplever denne moderne form for kristendom som tiltrækkende og fascinerende og som omgivet af en guddommelig "Straale-Krands", og på den måde virker denne moderne form for tænkemåde stærkt "forførende" for de elever,

²³¹ GPV I, 154.

²³² Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "Lysets Engel" er: GP III, 196, GP III, 204, GP V, 116-117, GP VI, 227, GP VII, 258, GP VIII, 313, "4de Søndag efter Paaske 1849", "3die Advents-Søndag 1846", "Paaske-Mandag 1849", "4de Søndag efter Paaske 1848", "Paaske-Mandag 1848", GP X, 363, GPV III, 30 og GPV II, 103.

²³³ Grundtvigs markante og hyppigt forekommende tanker om "Lysets Engel" har ikke været behandlet af Grundtvig-forskningen. En delvis undtagelse udgør Bugge (2008, 120), som nævner, at begrebet "Lysets Engel" i et skrift af Grundtvig fra 1812 betegner modsætningen til den sande "Oplysning".

²³⁴ "4de Søndag efter Paaske 1849".

²³⁵ GP X, 362.

²³⁶ GP V, 117.

som går i "Herrens Skole". "Lysets Engel" "praler" af sin "umaadelig vide Kiærligheds-Kaabe".²³⁷ Eleverne i "Herrens Skole" fascineres ifølge Grundtvig i den grad af det attraktive ved "Lysets Engel", at de ville være fortabt og ville forlade "Herrens Skole", hvis de ikke klyngede sig til deres mester.²³⁸ "Lysets Engel" benægter værdien af hjerteligheden og fornægter, at man bør udvise kærlighed, lydighed og respekt over for sin herre og mester. "Lysets Engel" vil have de kristne til at tro, at alle mennesker er gode og kærlige, og at forholdene i verden er gode og herlige. "Lysets Engel" er udtryk for en falsk og ukristelig, men i samtiden ifølge Grundtvig udbredt form for "Oplysning".²³⁹ "Lysets Engel" fremstiller sig selv som en fortaler for det alment menneskelige, men i virkeligheden medfører hans budskab ifølge Grundtvig, at mennesker bliver forvandlet til dyr og umennesker, "Lysets Engel" er i Grundtvigs prædikener et udtryk for hjerteløsheden, ukærligheden, selvrådigheden, selvklogskaben og det selv-gjorte.²⁴⁰

Tanken om denne forførende og fristende engel udgør et centralt element i Grundtvigs læringsteori.²⁴¹ At gå i skolen indebærer nødvendigvis ifølge Grundtvig, at man bestandigt svæver i en fare og til stadighed fristes af tanker, som er helt forskellige fra og modsatte af mesterens tanker.²⁴² At være en elev i skolen er derfor netop at vandre i sin mesters fodspor og at gå på den smalle vej og gennem den snævre og lidelsesfyldte port. Kun på den måde kan eleverne gradvist erhverve sig en højere og sandere form for kærlighed. Eleverne lærer kærligheden ved at se på deres kærlige mester og ved at stræbe efter at efterligne hans kærlige gerninger, og de vokser i kærligheden ved at nøjes og døje og tåle og udholde mesterens hårde taler og faderlige tugt og opdragelse.

Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener

Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener er i en påfaldende høj grad præget af ord, som stammer fra en pædagogisk tankegang, og som leder tanken hen på en pædagogisk teori om en slags mesterlære.²⁴³ Grundtvig taler således om "Herrens Skole", "Vorherres Skole", "den Helligaands Skole"²⁴⁴, "Mester", "Tugte-Mester", "mesterlig", "Mesterværk", "Mesterstykke", "Skolegang", "Skolemester", det "fuldkomne Mønster"²⁴⁵, "Lærling", "Disipler", "udlært"²⁴⁶, "mestre"²⁴⁷, at "være som sin Mester"²⁴⁸,

²³⁷ GP V, 116-117. Sml. med Ingemanns salme fra 1837 (nummer 747 i den danske salmebog fra 2002): "Englen spreder over jord / glansen fra Guds Himmel; / i sin kåbes stråleflor / favner han alverdens glade vrimmel". Ordet "Vrimmel" optræder mange steder i Grundtvigs prædikener og øvrige tekster og betegner altid en hob eller mængde, som agerer på en kaotisk, destruktiv og selvrådig måde og som ikke anføres på en naturlig måde af en sand herre, mester eller fader. Jf. Nyborg 2011.

²³⁸ GPV II, 103.

²³⁹ "Paaske-Mandag 1848".

²⁴⁰ GPV VI, 62-63.

²⁴¹ Sml. Hans Adolph Brorson (1694-1764) i Den danske salmebog 2002 nr. 45: Brorsons salme fra 1734 første strofe: "Jeg går i fare, hvor jeg går, / min sjæl skal altid tænke, / at Satan alle vegne står / i vejen med sin lænke; / hans skjulte Helved-brand / mig let forvilde kan, / når jeg ej på min skanse står. / Jeg går i fare, hvor jeg går". Grundtvig gendigtede Brorsons salme og refererede i flere tilfælde til salmen i sine prædikener. Jf. for eksempel GPP I, 312.

²⁴² GP XII, 260.

²⁴³ Nyborg 2010, 104.

²⁴⁴ GP XII, 376.

²⁴⁵ Mesteren er det "fuldkomne Mønster", som eleven skal søge at efterligne og eftergøre: GP VIII, 260, GPV V, 173 og GP III, 113.

²⁴⁶ Hele "Skolegangen" drejer sig i Grundtvigs prædikener om at blive "udlært" og nå målet: GP VIII, 264, GP IX, 251, "2den Søndag efter Paaske 1849" og GPV I, 23, 24 og 26.

”til Mester og Mønster”, om mesteren som ”Dydens Mønster”²⁴⁹ og om mesterens ”Dyder”, ”Konst” og ”Konster”.²⁵⁰ Grundtvigs brug af og hans forklaringer på disse udtryk synes at indebære en pædagogisk teori, hvor læring foregår i en centripetal bevægelse på den måde, at eleven i et fællesskab med en mesterlig agent gradvist indlærer mesterens evner, tanker, vaner og færdigheder. Eleven lærer disse nye egenskaber ved at iagttage og efterligne sin mester. Til sidst når eleven målet og er ”udlært” på samme måde, som elevens mester engang i fortiden nåede målet og blev ”udlært”.²⁵¹

Mesterlæren

Det er synspunktet i Grundtvigs prædikener, at - hvis opdragelsen, undervisningen eller læringen ikke skal være en nytteløs tant og dårskab, som ikke gør nogen forskel for eleverne - skal skolen og undervisningen foregå efter principperne i en slags mesterlære.

I en sådan mesterlære er mesteren den centrale, dominerende og uundværlige agent. Eleverne kommer gradvist ud af deres oprindelige afmagt, udyd og uvidenhed – nemlig den fuldstændige udygtighed, ukærlighed og vankundighed, som prægede eleverne ved deres indtrædelse i skolen²⁵² - ved deres faktiske samliv med og interaktion med mesteren. Elevernes tilstedeværelse i skolen er præget af en centripetal bevægelse, hvor eleverne gradvist nærmer sig en identitet med mesteren og på den måde i stigende grad bliver ensformede nemlig efter mesterens form.²⁵³ Gradvist bliver eleverne stadig mere lig hinanden og stadig mindre individuelle og særegne. I Grundtvigs prædikener bevæger eleverne sig i løbet af deres skolegang fra punkt til punkt på den måde, at de ved deres ankomst til skolen befinder sig i periferien af en cirkel og ved enden af deres løbebane som lærlinge befinder sig i det centrum af cirklen, som udgøres af mesterens viden, evner og dygtighed.²⁵⁴

Hensigten med elevernes skolegang er i Grundtvigs prædikener en fuldstændig forandring af elevernes karakter, følelser, tænkemåde og handlemåde. En sådan forbedring og forandring af elevernes identitet og evner kan ifølge Grundtvigs prædikener kun lykkes i en mesterlære, hvor eleverne gradvist bliver som deres mester og efterhånden lærer at gøre hans gerninger, tænke hans tanker og have hans følelser. Hvis man følger den form for pædagogik, som ifølge Grundtvigs prædikener er populær ude i verden, kan man ifølge Grundtvig ikke opnå en sådan nødvendig og fundamental ændring af elevernes karakter og personlighed.

Konklusion

Den opfattelse af skole, undervisning og læring, som formuleres i Grundtvigs prædikener, adskiller sig på afgørende punkter fra det billede af Grundtvigs pædagogiske tanker, som er blevet fremsat i den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning. I sine prædikener understregede Grundtvig det markant

²⁴⁷ GP VI, 248, GP VI, 199, ”1ste Advents-Søndag 1848”, ”25de Treenigheds-Søndag 1849”, GPV I, 378, GPV I, 493 og GPV II, 38 og 64-65.

²⁴⁸ ”10de Trinitatis Søndag 1848”, ”25de Trinitatis -Søndag 1847”, GP XII, 259, GP VIII, 261, GP VIII, 283 og GPV VI, 238.

²⁴⁹ GPV II, 153, GP II, 270, GP IV, 41 og GP II, 359.

²⁵⁰ Mesteren har lært visse overlegne ”Dyder” og ”Konster”: GP XI, 299, 301, 302, GP XI, 229, GPV II, 240, GPV V, 175, GPV II, 420, GPV I, 393 og ”11te Søndag efter Trefoldighed 1849”.

²⁵¹ GP XII, 259: ”før Disipelen bliver fuldkommen udlært, bliver som sin Mester”.

²⁵² GP XII, 261-262.

²⁵³ GP XII, 261.

²⁵⁴ GP XII, 259.

ulige forhold mellem mesteren og hans elever, mesterens tugt og irettesættelse, elevernes imitation af og lydighed over for mesteren, læringen som en forbedring og opdragelse af elevernes karakter, den fristelse, den frygt og det ubehag, som eleverne oplever i skolen, og elevernes oprindelige fuldstændige mangel på dyd og godhed.

Grundtvig sammenfattede i en prædiken i 1839 sin læringsteori på denne måde:

Langt fra at ville mestre Hans Anordninger eller efter vort fattige Begreb drøfte og rette Hans hemmelighedsfulde Ord (...) maae vi (...) sætte os ydmyg ved Mesterens Fødder og vogte paa Hans Læber og gjemme Hans Ord i vort Hjerte. *Disipelen er ikke over sin Mester, men enhver som er fuldkommen, skal være som hans Mester!*²⁵⁵

Grundtvig havde i sine prædikener med hensyn til læring og undervisning to pointer: Dels at den ideale læring og undervisning er en form for mesterlære, og, at vi finder et billede af en sådan mesterlære i forholdet mellem mesteren Jesus og hans disciple som beskrevet i Det ny Testamente, og dels at denne læring og undervisning, som vi ifølge Grundtvig finder beskrevet i Det ny Testamente, er forbundet med lidelse, smerte, ubehag, frygt og angst, hårde krav, fristelse, anstød, forargelse, disciplinering og underordning. Vi finder ifølge Grundtvigs prædikener på den måde en idealtipe eller en prototype for læring og undervisning i Det ny Testamente.²⁵⁶

Grundtvig kritiserer forholdene i verdens skoler - altså den ifølge ham herskende teori om læring og undervisning i Danmark og i Europa i midten af det 19. århundrede - fordi verdens skoler ikke følger det mønster om en mesterlære, som vi ifølge Grundtvig kan finde i Det ny Testamente, og i det, som Grundtvig kalder "Herrens Skole". I kraft af denne kritik af den herskende pædagogiske tankegang i samtiden tager Grundtvig i sine prædikener klar afstand fra den moderne oplysningspædagogik, som blev formuleret i Europa i tiden 1750-1830.

De filosofiske præmisser for denne moderne form for pædagogik opfattede Grundtvig som individualistiske og oprørske og som en hyldest til hjerteløsheden, ukærligheden, selvklogskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden.²⁵⁷ Grundtvig afviste også denne moderne filosofis og pædagogikens ifølge ham helt naive tro på den naturlige godhed i mennesker. Grundtvigs synspunkt var, at hvis en opdragelse, skole eller undervisning drives efter sådanne moderne pædagogiske principper, bliver opdragelsen og undervisningen en tant og dårskab, som ikke kan gøre nogen virkelig forskel for skolens elever eller på nogen måde forbedre deres moralske karakter.

For de elever, som går i skolen, er ifølge Grundtvigs prædikener naturligt nok kun én ting af betydning, og det er, at de når frem til målet. Målet er den højeste grad af "Sandhed", "Magt", "Kraft", "Godhed" og "Kiærlighed". En sådan stræben kræver en høj grad af selvovervindelse og mandig selvkontrol. Kun ved at stræbe efter dette mål kan eleverne håbe på fremgang, sejr, held og lykke. Grundtvigs tanker om undervisning og læring var på den måde i højeste grad - og ifølge Grundtvig naturligvis - fokuseret på målet, slutpunktet og endemålet med elevernes skolegang.

²⁵⁵ GP XII, 260.

²⁵⁶ GP XII, 258, GPV V, 172-173.

²⁵⁷ GP X, 112-117.

Kærligheden er fuldkommenhedens bånd

Men over alt dette skal I iføre jer kærligheden, som er fuldkommenhedens bånd. Kristi fred skal råde i jeres hjerter; til den blev I jo kaldet som lemmer på ét legeme. Og vær taknemlige (Kol 3, 14-15).

Indledning

Grundtvig anvendte i sine salmer, prædikener og øvrige forfatterskab i en del tilfælde det bibelske udtryk om ”Fuldkommenheds Baand”. Det er tydeligt, at en af de vigtigste pointer, som Grundtvig fremførte i forbindelse med, at han anvendte udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”, var at sige, at teologerne og filosoferne ude i verden talte ivrigt og ofte om kærligheden, men at de i deres selvklogskab og selvrådighed ikke havde nogen sand forståelse af denne kærlighed. I en af sine prædikener siger Grundtvig således:

Derfor er der endnu en Ting for os at gjøre, den nemlig at vogte os for alle de falske, tomme og unaturlige Indbildninger om Kiærlighed, som vi enten selv har optænkt eller fundet hos de Verdsligvise.²⁵⁸

I de følgende afsnit skal gives en oversigt over den hidtidige forskning vedrørende Grundtvigs opfattelse af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”. Derefter skal Grundtvigs brug af udtrykket analyseres. En række eksempler vil blive givet på Grundtvigs faktiske brug af udtrykket. Disse eksempler vil blive taget fra hans prædikener, salmer og øvrige forfatterskab. Til sidst skal gives en samlet analyse af Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”

I forbindelse med nærværende undersøgelse er den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning siden 1945 blevet undersøgt for at finde analyser af Grundtvigs begreb om ”Fuldkommenheds Baand”.

Det overordnede billede er, at denne Grundtvig-forskning ofte i en slags sidebemærkninger har omtalt Grundtvigs brug af ”Fuldkommenheds Baand”, men at der kun findes ganske få eksempler i denne forskning på en egentlig analyse eller forklaring af Grundtvigs brug af udtrykket. I betragtning af den vægt og vigtighed, som Grundtvig tillægger dette udtryk, må dette fravær af en analyse eller forklaring af Grundtvigs sprogbrug siges at være overraskende.

Hvis denne forskningslitteratur gennemgås, viser der sig et andet alment træk: I denne litteratur er Grundtvigs udtryk om ”Fuldkommenheds Baand” i næsten alle tilfælde ganske enkelt blevet oversat til ordet ”kærlighed” og til den abstrakte tanke om, at mennesker skal leve i kærlighed.²⁵⁹

Som et nyligt eksempel fra denne forskning kan nævnes den danske Grundtvig-forsker Uffe Jonas. Jonas (2007) gennemfører en vidtgående omtolkning af Grundtvigs tankegang. Han fortolker - lige som Kaj Thaning i 1963 - Grundtvig ind i en slags sekulariseringstankegang og skabelsesteologi. Jonas tilslutter sig den thaning'ske tese om, at Grundtvig tænkte efter reglen ”Menneske først og kristen så”, og han fortolker Grundtvig på en måde, så det særligt kristelige bliver underordnet i den grundtvigske tankeverden.

²⁵⁸ GPV II, 161-162.

²⁵⁹ Thaning 1963, 665. Bugge 1968, II, 12. Grell 1980, 88, 89, 107, 140, 141, 142. Heggem 2005, 177-178.

Den åndelige vækst hos Grundtvig inden for "Fuldkommenheds Baand" tolker Jonas som en personlig, psykologisk, spirituel eller psykoterapeutisk udvikling og fremgang især på den måde, at sjæl, ånd og krop integreres i individet, og mennesker lærer at acceptere og elske deres krop og seksualitet. Den kærlighed og det fuldkommenhedens bånd, som Grundtvig taler om, fortolker Jonas som forbundet med menneskers naturlige individuelle tilbøjeligheder og følelser. Jonas tillægger på den måde også Grundtvig en optimistisk opfattelse af det naturlige ikke-kristne menneske:

Den daglige overbinding fra det, som Grundtvig kalder for det gammelmenneskelige til det nymenneskelige, foregår ikke kun i kirken og menigheden, men nok så meget i hjemmet, blandt kærlige ægtefolk. For det er ikke nødvendigvis de bogstaveligt retroende, men snarere *de elskende*, der er de sande indbyggere og medbyggere i det ny Jerusalem. Det er her, i de usynlige sprækker mellem nadvergangen, salmesangen og ægtefølsens, at man skal finde sporene af *den skjulte menighed*.²⁶⁰

Svend Bjerg (2002) giver en omfattende analyse af Grundtvigs kærlighedstanke. Medlemmerne af den kristne menighed og denne menighed i sin helhed oplever i løbet af en proces en stigende "livsfylde". Ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig er disse kristne mest iagttagere og vidner til begivenheder, som finder sted enten inden i eller uden for dem selv.²⁶¹ Den stigende "livsfylde" er en voksende mængde af kærlighed forstået som fænomener og begivenheder, som de kristne ser, oplever, føler, erfarer og forundes over. Den fremvoksende livsfylde og kærlighed i menigheden og hos den enkelte kristne er efter Bjergs fortolkning af Grundtvig noget, som "kommer af sig selv".²⁶² Den voksende kærlighed er ikke i nogen særlig grad ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning forbundet med noget, som de kristne vælger eller gør eller med forandringer i de kristnes karakter, moral eller dyder.

Kærligheden er fuldkommenhedens bånd, men Bjerg forstår ikke Grundtvigs begreb om dette "Baand" på den måde, at de kristne bindes, formes, opdrages eller underlægger sig et "Baand". Bjerg fortolker overvejende Grundtvigs tale om "Baandet" som følelse eller oplevelse. De kristne føler og oplever sig i stigende grad forbundet med Gud. De har visioner, syner og åbenbaringer. Bjerg fortolker Grundtvig som en slags mystisk teolog.²⁶³ Målet for den kristne menighed er, at den skal nå frem til den

²⁶⁰ Jonas 2007, 174-175.

²⁶¹ De kristne ser og iagttager ifølge Bjergs beskrivelse af Grundtvigs tanke om kærligheden og fuldkommenhedens bånd, hvordan livet, godheden og kærligheden efterhånden "sætter sig igennem" i deres indre sjælelige liv eller i den omgivende virkelighed. Eksempler er: Bjerg 2002, 147: "Faderens kærlighed sætter sig igennem", 22: "De tre faste formler, som viser, hvordan det suveræne liv sætter sig selv igennem", 22: "Det er tværtimod livet, som bliver sig selv klart. Den før nævnte livsudvikling sker derved, at livet sætter sig suverænt igennem og kommer til bevidsthed om sig selv i menneskets selv", 23: "Det suveræne liv sætter dog ikke selvet ud af spillet. Selvet har stadigvæk som opgave at nå til klarhed over det liv, der sætter sig igennem", 39: "Menigheden får med sit liv del i treenigheden, når gudsriget skridt for skridt sætter sig igennem i Åndens, Sønnens og Faderens navn" og 40: "som det, der sker, når gudsriget sætter sig successivt igennem i Menneskelivet".

²⁶² Bjerg 2002, 140, 143, 146, 90 og 21.

²⁶³ Bjerg 2002, 24, 81, 93, 142, 53, 130, 133, 151 og 91. Målet for det kristelige liv er ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning sammensmeltningen med Gud. Dette mål når de kristne frem til ved en forunderlig udefrakommende lykke og nåde. Sammensmeltningen består dog ifølge Bjergs tolkning stadig af en forskellighed i den sammensmeltede enhed. Mennesket kommer aldrig til fuldstændigt at smelte sammen med Gud, men forbliver menneske. Sammensmeltningen er hos Grundtvig ikke en restløs sammensmeltning af to substanser, men den mystiske tanke om sammensmeltningen er ifølge Bjerg afgørende i Grundtvigs teologi og kærlighedsforståelse. Kærligheden er især en eros-formet sammensmeltning af to parter som eksemplificeret i mandens og kvindens samleje (Bjerg 2002, 133) og i den kærlige akt og begivenhed, hvor Adam kom til at "kende" Eva altså opnåede en seksuel sammensmeltning med sin kvinde (Bjerg 2002, 133, 151).

fuldkomne kærlighed til Gud, men denne fuldkomne kærlighed er i Bjergs fortolkning en begivenhed, som de kristne engang skal opleve og erfare. Den fuldkomne kærlighed er en kommende tilstand eller et fremtidigt fænomen, som de kristne engang skal opleve enten som et fænomen derude i menighedens sammenhæng eller inden i deres eget sjælelige liv. De kristne medlemmer er ikke i egentlig forstand aktive agenter, som præsterer noget eller som i stigende grad binder og forpligter sig og efterlever Guds fordringer og forventninger. De er mest tilskuere. De sidder stille og forundres, oplever og føler en stigende grad af forbundethed.²⁶⁴

”Fuldkommenheds Baand” er den forunderlige kærlighed, som en mand og en kvinde på en overraskende måde kan opleve i deres ægteskab. De kristne er vidner til noget, som på en forunderlig og mirakuløs måde manifesterer, indfinder og viser sig. Til sidst skal de på en hemmelighedsfuld måde føle sig helt mættede, livs- og behovsopfyldte, lykkelige og sammensmeltede med Kristus og den guddommelige fader:

Grundtvig anskueliggjorde det sidste skridt fra Sønnens til Faderens rige (...) Kristus skal underlægge sig Faderen, for at han [Faderen] kan blive alt i alle (...) for at kærligheden kan ”vise sig at være Alt i Alt”. Ultimativ livsfylde indfinder sig da i fællesskabet mellem Gud og menneske (...) Livsfylde er en realitet, når kærligheden alene binder Gud og menneske sammen, ”fordi Kiærlighed ene er Fuldkommenheds-Baandet”, sagde Grundtvig med henvisning til Kol 3,14. Fællesskabet mellem Gud og menneske kan (...) forstås som en form for identifikation.²⁶⁵

Grundtvigs prædiken ”Pindse-Dag 1839”

I en prædiken ”Pindse-Dag 1839” taler Grundtvig indgående om, hvorledes det bibelske udtryk ”Fuldkommenheds Baand” skal forstås. I forhold til samtiden og det danske folk optræder Grundtvig ofte i sine prædikener som en revsende domsprædikant, og i denne prædiken omtaler han da også tidens manglende kærlighed og ikke mindst manglende forståelse af den sande betydning af ordet kærlighed. Den sande kristelige kærlighed består ikke i ømme følelser,²⁶⁶ men i at opgive verden, fornægte sig selv, efterfølge Jesus og opofre sit liv for Herren.

Grundtvig taler således om:

den Mangel paa himmelsk Glæde og brændende Kiærlighed, derfor ogsaa paa Sind til at opgive Verden og opoffre sig for Herren.²⁶⁷

I sin pinse-prædiken beskriver Grundtvig den første kristne menighed i Jerusalem, som i høj grad i Grundtvigs tekster er et billede på ”Fuldkommenheds Baand”. Det, som vi ifølge Grundtvig kan se hos denne menighed, er, at de kristne ikke længere er enkelte individer, men sammensmeltede og sammensnørede til en sjæl og et legeme, og deri består ifølge Grundtvig netop det væsentlige i

²⁶⁴ Bjerg 2002, 21: ”Vi [kan] med tiden tilegne os det liv, som vi er vis på har realitet (...) Men Grundtvig afviste på det bestemteste, at selvet er et suverænt subjekt. Af sig selv kan subjektet ikke gøre ret meget (...) Betingelse[n] er livets egenvirksomhed, dets ”udvikling”. Livet og ikke selvet er suverænt. Livet sætter sig selv igennem”.

²⁶⁵ Bjerg 2002, 149. Jf. også Bjerg 2002, 147.

²⁶⁶ Grundtvig siger om de ømme følelser i en prædiken fra 1836: ”Det er ikke med Ord og Tunge men med Gierning og Sandhed, der skal elskes; thi hvem agter det vel for Andet end Falskhed eller dog Fjas og Tant hvor ømt og kiærligt en Moder taler om og til sine Børn eller Ægte-Fæller om og til hinanden” (GP IX, 243).

²⁶⁷ GP XII, 229.

”Fuldkommenheds Baand”. Medlemmerne af denne første kristne menighed tænker ikke længere deres egne tanker, og de har ikke længere deres egne følelser, og beviset ifølge Grundtvig for denne tilstand er, at de går i Jesu fodspor, glæder sig, når de forfølges, og lige som den hellige Stefan er villige til at lide martyrdøden ”med Tak til Herren og Bøn for deres Bødler”.

”Fuldkommenheds Baand” består ikke ifølge Grundtvigs prædiken i, at mennesker enkeltvis eller i flok elsker eller i kærlighed forbinder sig med Gud. ”Fuldkommenheds Baand” består i det samfund, som er blevet bundet sammen ovenfra og ned. Alene eller enkeltvis kan jordens mennesker ifølge Grundtvigs prædiken ikke komme ud af deres selvrådige, indelukkede individualitet og smelte sammen i en højere ild til en sjæl og et legeme. Det kan kun Gud gøre.

På den måde skaber den himmelske fader et nyt rige på jorden:

Himmeriget paa Jorden i Jerusalem, hvor Kiærlighed, som Fuldkommenheds Baand, sammenknyttede de Troende i Tusindtal, saa de var eet Hjerte og een Sjæl, og det guddommelige Hertesind i Apostlerne og deres første Disipler, der var glade naar de vanæredes for Jesu Navns Skyld, og leed Martyrdøden med Tak til Herren og Bøn for deres Bødler.²⁶⁸

Martyriet og ”Fuldkommenheds Baand”

I sin prædiken på den 2. juledag 1838 fremhæver Grundtvig en lignende tanke. Ifølge verden er martyriet en gru og rædsel, men for de sande kristne er martyriet udtryk for den højeste godhed, dyd og kærlighed. At være en sand kristen er at gå ”i Jesu Christi Fodspor”, og Stefan var netop den første, som gik i Jesu fodspor, og som gik hele vejen. Stefan består den endegyldige prøve og prøvelse, og han beviser dermed, at han er blevet og fundet værdig til at indgå i Himmeriget. Den ”hellige Stephan” er et ”Mønster”, et ideal og en målestok for alle sande kristne. Når de ser på Stefan, bliver de glade og trøstede. De kan se, at det er blevet muligt for dem at nå det fuldkomne. Når de ser på, hvordan den hellige Stefan som en slags ældre broder bestod den store prøvelse, får de et fornyet håb.

Fuldkommenhedens bånd betyder i Grundtvigs prædiken fra 1838 tydeligt nok ikke bare ”kærlighed”. ”Fuldkommenheds Baand” er den nødvendige ydre ramme og kontekst om den kristelige vækst. En sådan forandring er kun virkeligt mulig inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand”, og kun inden for grænserne af dette ”Fuldkommenheds Baand” kan der forekomme sådanne mennesker, som Grundtvig i sine prædikener kalder ”Venner”. I Grundtvigs prædikener er disse ”Venner” mennesker, der lige som Grundtvig selv har forladt denne verden, og som er i gang med at modtage en ny karakter, og hvis gamle natur gradvist tilintetgøres, opbrændes og omsmeltes i ”Fuldkommenheds Baand”.

Inden for rammerne af dette ”Fuldkommenheds Baand” foregår der ifølge Grundtvigs prædiken en skoling, dannelse og karakterforandring. Fortællingen om den hellige Stefan er ifølge Grundtvigs prædiken den centrale kristne fortælling og er nøglen til at forstå meningen med det bibelske udtryk om, at de kristne skal iføre sig ”Fuldkommenheds Baand”. At iføre sig ”Fuldkommenheds Baand” er at være villig til at ofre sig, fornægte sig selv og give sit liv for sine venner.

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning om Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” har ikke bemærket denne centrale fortolkning hos Grundtvig af fuldkommenhedens bånd som

²⁶⁸ GP XII, 229.

en binding, et bånd, en opdragelse og karakterforandring, som er forbundet med en lidelse, et afkald og et offer, og som kun er reelt mulig i et slags faderligt tugtende samfund.

I sin prædiken på den 2. juledag 1838 siger Grundtvig om ”Fuldkommenheds Baand”:

Christne Venner! Barne-Tro, Ungdoms-Ild, Manddoms-Kraft og Oldings-Viisdom, det er Elementerne i det Christelige Helteliv, som efterhaanden skal sammensmelte i den himmelske Kiærlighed, som er Fuldkommenheds Baand, og som et Mønster paa en saadan christelig Helt har den hellige *Stephan* ligefra Apostlernes Dage svævet for Menigheden og kan vi ikke følge ham endnu, saa skal vi dog følge ham herefter, ligesom han fulgte Herren. Ja, mine Venner! det er det glædelige Lys (...) hvori vi skal lære at betragte alt Christeligt, den Oplysning, at hvad som er tilforn skrevet om de Hellige og Udvalgte [*Stephan*], det er hverken skrevet til ørkesløs Beundring eller til at binde svare Byrder af, som tyngte os til Jorden, men til et lysende Exempel, til en venlig Trøst og velgrundet Haab, saa vi opmuntres derved til at gjøre vort Bedste og lettes efterhaanden til at løfte os over Jorden og vandre med Gud.²⁶⁹

Grundtvigs brug af ”Fuldkommenheds Baand” i salmen ”Let er min Byrde”

Grundtvigs salme ”Let er min Byrde” fra 1855-1856 indeholder en gengivelse i kort form af en række forestillinger, som i Grundtvigs tekster – som i et netværk - knyttes til den semantiske enhed ”Fuldkommenheds Baand”.²⁷⁰

Udtrykket ”Hans Aag er lifligt og Hans Byrde er let” er et af de mest almindelige udtryk i Grundtvigs prædikener. Ikke sjældent fortolker Grundtvig Herrens åg og byrde som det kristne martyrium altså den nødvendige skæbne og det nødvendige endemål, hvor det kristne menneske til sidst bliver et med Kristus i selvfornægtelsen, selvfornedrelsen, korsfæstelsen og martyrdøden.²⁷¹

Som et eksempel på, at Grundtvig sammenkæder (a) tanken om ”Fuldkommenheds Baand” og (b) udtrykket om Herrens åg og byrde med (c) tanken om det kristne menneskes korsfæstelse og martyrdød kan anføres det følgende citat fra Grundtvigs prædiken på palmesøndag 1839:

Ja, i Kraft skal de træde, alle de gode Ord, som vor Gud har talt over os og vore Fædre, ikke Et af dem skal falde til Jorden (...) Er det ny Menneske kun svagt og spædt i os eller dog i sin første Opvext, saa er der dog samme Sind, som i Jesus Christus (...) fordi Ingen gaaer paa den, Livets Vei [*Jesu vej til korset*], kiendelig fra alle Andre [*Veie*] paa vor Herres Jesu Christi uudslettelige og lysende Fodspor, saa ogsaa nu er de Christne stærke i Herren og kan i Hans Kraft fare i Guds fulde Harnisk, ogsaa nu kan de fornægte sig selv, tage Korset op og følge ham, ikke tvungen men frivillig, ikke klynkende men sjungende: (...) *Hosianna i høien Sky!* Jesus Christus er vor Herre (...) Han lægger os en Byrde paa, men Han er vor Sandheds Gud, som udfrier fra Døden [*martyrdøden*], Hans Aag er lifligt og Hans Byrde er let!²⁷²

²⁶⁹ GP XII, 106.

²⁷⁰ Salmen ”Let er min Byrde” er udgivet i GSV V, 136-137, nr. 84.

²⁷¹ Eksempler er: GP XII, 106, GP XII, 170, GP XII, 381, GP VII, 357, GP VIII, 169, GP XI, 86, og den utrykte prædiken ”Skjærthorsdag 1848”.

²⁷² GP XII, 170.

Som det fremgår af nogle af de nedenfor citerede udtryk fra Grundtvigs salme ”Let er min Byrde”, synes Grundtvig med ”Herrens Aag” at tænke på det kristne martyrium altså på det offer, selvoffer, den selvfornedrelse og selvfornægtelse, som det kristne menneske skal gennemleve for at nå målet og frelsen:

Kun ad det Aag kan vi smile,
Som giver Sjælene Hvile!
(...)
Hvad er din Byrde,
Og hvad er dit Aag?
Byrden: Guds Kiærligheds Tro,
Den giver Sjælene Ro.

Når det kristne menneske siger farvel til verden og kommer ind i den kristne menighed, som er Jesu Kristi legeme, bliver det menneske underkastet en ifølge Grundtvig nødvendig faderlig tvang. Det er denne tvang og nødvendighed, som Jesus taler om, når han siger: Mit åg er lifligt! Det kristne menneske mister sin frihed i verdens forstand, og det kristne menneske bliver fanget, indfanget og tvunget. Det er ifølge Grundtvig essensen af det ”Fuldkommenheds Baand”, som det kristne menneske indgår i, underkaster sig eller ifører sig, når det omvender sig eller vender sig bort fra denne verden.

Ifølge Grundtvigs tankegang har ethvert menneske altid en herre over sig. Enten har det menneske den onde djævel til sin fader, herre og mester, eller det kan vælge at have Kristus som sin fader, herre og mester. Den vilkårlige frihed eller ”*liberum arbitrium*” altså friheden til at gøre, hvad man har lyst til, er ifølge Grundtvig ikke mulig, og den er heller ikke ønskelig. Den sande frihed er ikke en frihed til at følge sine egne tanker eller følelser. Den sande frihed består i at gøre det gode nemlig at tænke sin gode faders, herres og mesters tanker, have hans følelser og gøre hans gerninger. Livet i menigheden og inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand” må derfor nødvendigvis indebære en form for opdragelse og tvang. Frivilligt eller ud fra deres egne naturlige tanker og følelser ville jordens mennesker ifølge Grundtvig aldrig begynde at gøre det gode:

Aaget er Tvangen,
Hjertet er Fangen,
Liflig Guds Kiærligheds Finger
Hjerterne fanger og tvinger!
(...)
Byrden, med Fred og med Haab,
Det er din *Pagt* ved vor Daab.

Ved nadveren lyder ordene til det kristne menneske: Du skal drikke denne kalk! Det åg, som Jesus taler om, og som Jesus beskriver som lifligt, består i, at det kristne menneske skal drikke denne kalk og udtømme dette bæger. Den kalk, som det kristne menneske skal drikke ved nadverbordet, er en byrde og et åg, som Kristus lægger og nødvendigvis må lægge ned over det kristne menneske, og denne kalk er ifølge Grundtvig den samme kalk, som Jesus måtte drikke umiddelbart forud for sin korsfæstelse. At drikke dette bæger er derfor et slags ”Aag”. Når nadvergæsten tømmer denne kalk udfører han i en vis forstand den samme handling, som Jesus udførte umiddelbart forud for sin martyrdød. At drikke den bitre og beske kalk ved nadverbordet er en handling, hvor det kristne menneske accepterer

selvfornægtelsen, martyriet og korsfæstelsen som sin snarlige eller endelige uundgåelige skæbne og fuldendelse:

Aaget er Ordet
Til os ved Bordet
Det er Fuldkommenheds-Baandet
Som du dit Liv har indaandet!

Grundtvigs beskrivelse af ”Fuldkommenheds Baand” i en prædiken fra 1833:

I en prædiken ”2den Faste-Søndag 1833” giver Grundtvig en beskrivelse og forklaring af ”Fuldkommenheds Baand” ud fra evangelieteksten om Jesu helbredelse af den kanaanæiske kvindes datter (Matt 15, 21-28).²⁷³ Grundtvig siger i denne prædiken, at den sande forståelse af ”Fuldkommenheds Baand” er en slags mellemvej mellem opfattelsen i den romersk-katolske - ifølge ham - tvangskirke og den modsatte moderne opfattelse af kirken og menigheden, hvor kirken bliver helt opløst i blotte individer uden nogen som helst bånd, snore eller lænker.

Den romerske opfattelse indebærer ifølge Grundtvig, at mennesker binder hinanden med tvang. Den romerske opfattelse har ifølge Grundtvig forstået en del af sandheden derved, at den forstår, at det er helt nødvendigt, at et kristent menneske bliver bundet med en slags bånd og lænker efter sin indgang i menigheden, men den romerske kirke mener helt fejlagtigt, at det er mennesker, som indbyrdes skal binde hinanden, og at det kan ske ved en ydre tvang.

Den individualistiske, moderne, liberalistiske opfattelse af kirken har slet ikke forstået, at de kristne i menigheden skal bindes til at være et legeme og en sjæl. På den måde har hverken den romerske eller liberale opfattelse ifølge Grundtvig forstået meningen med det sande ”Fuldkommenheds Baand”.

Den sande opfattelse af ”Fuldkommenheds Baand” indebærer ifølge Grundtvig, at de kristne bliver bundet ovenfra og ned og ført i et ledebånd af deres fader og konge. De kristne går frivilligt ind under dette bånd. De handler ikke på en slavisk måde, men i frihed. De tvinges ikke ved nogen ydre jordisk magt som i den romerske kirke, men ”Fuldkommenheds Baand” betyder, at et bånd bliver lagt ned over de kristne således, at de på en vis måde sammenlænkes og sammensmeltes i en slags frivillige bånd og kæder:

Ogsaa det [en romersk katolsk opfattelse af kirken] har Erfaring lært os, er en farlig Sag for hvem der vil blive ved Christum, thi da [i den romerske ”tvangs”-kirke] opløses efterhaanden det Fuldkommenhedens Baand som i Kiærlighed skal omslynge os alle (...) naar vi skal alle være Eet i Christo Jesu, saa enten sammenlænke vi os [selv] da med Tvangs-Baand som er Slave-Kiæder, eller vi gaae hver sine Veie og maae i begge Tilfælde smertelig erfare at Herren bliver borte for os, og Troen paa ham (...) bliver os til Byrde.²⁷⁴

Grundtvig fortsætter i den samme prædiken med at forklare karakteren af ”Fuldkommenheds Baand” altså naturen af det samfund, som opstår mellem de kristne i menigheden og deres herre, fader og konge Kristus. At fuldkommenhedens bånd på den måde netop hos Grundtvig er et samfund eller socialt system er i det væsentlige blevet overset og forbigået i Grundtvig-forskningen. Men kvinden,

²⁷³ GP VI, 131-136.

²⁷⁴ GP VI, 134.

som optræder i evangelieteksten, viser os ifølge Grundtvig, hvad det vil sige at være et medlem af eller en deltager i "Fuldkommenheds Baand" forstået som et samfund, og beretningen om den kanaanæiske kvinde viser os ifølge Grundtvig, på hvilken måde det kristne menneske optugtes og opdrages inden for rammerne af "Fuldkommenheds Baand". Evangeliet giver os et billede af, på hvilken måde den faderlige tugt og opdragelse med dens hårde taler finder sted i menigheden og inden for rammerne af kærligheden og "Fuldkommenheds Baand":

Den lyksalige Kvinde (...) giver sig lydelig og tydelig tilkiende som hun der raaber efter ham: Herre, du Davids Søn! forbarm dig over mig, som, naar han tier og ligesom gjør sig døv, trænger ind paa ham, kaster sig i Støvet for ham og gientager trøstigt sit: Herre! hjælp du mig! og som endelig naar han lader som han vil spise hende af med Steen for Brød, afvise hende haanlig, lader sig deraf hverken forbitte eller forvirre, men tager det for en Prøvelse, som det er, tilegner sig Skammen som velforskyldt, men suger Honning af Giften, og gjør det derved umueligt for Herren at skjule sig længer, lader sig gerne kalde en Hund, hvor det ikke gjælder om et Been men om det Brød, hvis mindste Krumme mætter til et evigt Liv!²⁷⁵

Inden for grænserne af "Fuldkommenheds Baand" optræder Kristus som en herre, fader og opdrager. De mennesker, som er givet i hans varetægt, har ifølge Grundtvigs prædiken i udgangspunktet ingen værdi i sig selv og ingen godhed, retfærdighed eller dyd. De, som skal have nogen glæde af opdragelsen i samfundet og i "Fuldkommenheds Baand", skal give afkald på alt det jordiske og kødelige, som de naturligt elsker. De skal give afkald på selvet og individualiteten, stoltheden, selvrådigheden, selvklogskaben og personligheden og fornægte sig selv. Hvis vi, som er kristne, skal afdø fra vores individualitet og sammensmelte til et legeme og en sjæl, skal vi ifølge Grundtvig lige som Abraham "glemme vor Moder og vor Faders Huus", hjem, folk, venner, fædreland og ejendom. De kristne, som skal bindes og snøres sammen med "Fuldkommenheds Baand", skal glemme og forlade deres gamle tanker, værdier og følelser.

De mennesker, som er givet til Kristus i hans egenskab af at være en opdrager, fortjener egentlig ikke hans kærlighed, og de er ikke elskværdige, men gennem den faderlige ansvarlige tugtende opdragelsesproces bliver disse små og svage, som oprindeligt levede i mørket, efterhånden værdige til at modtage kærligheden. Denne gradvise forvandlingsproces er den centrale proces i "Samfundet" og i "Fuldkommenheds Baand" og er ifølge Grundtvigs prædiken den egentlige mening med udtrykket om, at "Fuldkommenheds Baand" er "Kærligheden":

Vel er den Kvinde i os (...) hedensk af Byrd (...) saa hun maa være belavet paa at finde hos Herren hvad der ligner døve Øren og hvad der klinger haardt, men naar Samfundet (...) med Herren lever op hos os, saa vi glemme vor Moder og vor Faders Huus, da veed vi, Kongen finder Behag i os (...) da smelter Hjertet i ham, da giver Han med begge Hænder.²⁷⁶

Christenhedens Syvstjerne og "Tysker-Menigheden"

Christenhedens Syvstjerne er en slags versificeret kirkens historie, som Grundtvig skrev i årene 1853 og 1854. Også i dette epos behandler Grundtvig spørgsmålet om den rette forståelse af det bibelske

²⁷⁵ GP VI, 135.

²⁷⁶ GP VI, 135-136.

udtryk om ”Fuldkommenheds Baand”. I afsnittet om ”Tysker-Menigheden”, som først og fremmest beskriver Martin Luthers betydning for den kristne kirke, skriver Grundtvig således i strofe 104:

Snart nu sees ved Naade-Bordet,
Hvad selv Engle studse ved,
Sees i Troens Favn Guds-Ordet:
Herren med sin Menighed,
Som ei nogen Trolld forstener,
Som Gud-Fader selv forener
Med *Fuldkommenhedens Baand!*²⁷⁷

Grundtvig forudser i midten af 1850-erne, at en ny vækkelse og form for kristenliv vil bryde igennem i Danmark, som er præget af ”Fuldkommenheds Baand”. I nadveren begynder det kristne menneske at sammensmelte med Kristus, og dermed er det netop i nadveren, at det kristne menneske påtager sig at følge Kristus, og om fornødent at dø en martyrdød. Det, som mennesker og engle næsten ikke kan forstå, og som verden ikke vil acceptere som muligt, er, at Gud har gjort det muligt for mennesker, der vender sig bort fra verden, at smelte sammen med Kristus og smelte sammen med hinanden, så deres individualitet, personlige særpræg, selvished og selvrådighed trænges tilbage.

”Fuldkommenheds Baand” er ikke ifølge *Christenhedens Syvstjerne* et bånd, som stammer fra mennesker eller fra menneskers følelser. ”Fuldkommenheds Baand” er det bånd, som den himmelske fader snører rundt om Kristus og de sande kristne, som lever i faderens hus eller i den kristne menighed. Når man bliver en kristen, bliver man bundet og lænket af dette bånd, og derved mister man den såkaldte frihed, som verden taler så ivrigt om, men som ifølge Grundtvig kun eller mest er en frihed til at gøre det onde.²⁷⁸ Hvis mennesker kun agerer som individer i verden, kan de ikke sammensmelte til en sjæl og et legeme. Verden, som befinder sig uden for den kristne menighed, stræber ifølge Grundtvig efter at tilintetgøre dette ”Fuldkommenheds Baand”, som Gud har lagt ned over de kristne i menigheden. Verden forstår ikke betydningen af og accepterer heller ikke nødvendigheden af dette bånd på det naturlige menneske.

I den følgende strofe 105 fortsætter Grundtvig med at tale om ”Fuldkommenheds Baand”. Grundtvig understreger det element af tvang og ubehag, der dybest set ligger i ”Fuldkommenheds Baand”, men dette bånd er noget, som på en positiv måde tvinger, presser og styrer det kristne menneske. I ”Fuldkommenheds Baand” er det kristne menneske kommet i et slags fængsel, og det har mistet det, som verden kalder ”frihed”. At leve inden for ”Fuldkommenheds Baand” er på en vis måde og i al fald i verdens øjne at opleve en menneskelig smerte eller brand. Grundtvig henviser i denne strofe til, at ”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at det kristne menneske til sidst må være villigt til at dø martyrdøden og på den måde endegyldigt opgive sit eget ego og fornødre og fornægte sig selv:

Ja, det Baand, som os til Vinger
Voxer ud i *Jesu* Navn,
Som kun Frihed os paatvinger,
Fængsler kun i Naadens Favn,

²⁷⁷ Balslev 1955, 171.

²⁷⁸ GP II 109. I denne prædiken ”Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824. Aften-Sang” forklares udtrykket ”Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand” ikke færre end 33 forskellige steder. Denne prædiken er også et følelsesladet opgør med tidens voksende individualisme, selvklogskab og selvrådighed i den politiske og samfundsmæssige sfære.

Brænder kun, som Glæden flammer
I Guds-Husets Brude-Kammer,
Er Gud-Faders Kiærlighed!²⁷⁹

Det Danske Fiir-Kløver fra 1836 og ”Gylden-Aaret” fra 1834

Det bibelske udtryk om ”Fuldkommenheds Baand” og den dermed forbundne tankegang anvendte Grundtvig også i forbindelse med helt jordiske eller samfundsmæssige forhold. Et eksempel er hans skrift *Det Danske Fiir-Kløver* fra 1836, hvor Grundtvig udviklede en slags almen samfundsfilosofi. I dette værk beskriver han relationen mellem det danske folk og dets landsfader med udtryk, som er helt analoge til den måde, som han i sine prædikener og salmer beskriver relationen mellem Kristus og menigheden:

Tal aldrig om *Frihed*, hvor *Fyrsten* er *Træl*,
Men sjunger, *Smaa-Fugle*, om *Dannemarks Held*,
Hvor *Fredegods-Tiden* sig klarlig fornyer,
Hvor *Friheden* hersker og *Trældommen* flyer,
Hvor *Kongen* og *Folket*, med *Mund* og med *Haand*,
Til *Skyerne* løfte »*Fuldkommenheds Baand*«.²⁸⁰

I sit digt ”Gylden-Aaret” fra 1834, som er en beskrivelse af og profeti om det danske enevældige samfund, forklarer Grundtvig også ”Fuldkommenheds Baand” med udtryk, som helt svarer til hans beskrivelser af ”Fuldkommenheds Baand” i den kristne menighed:

Et Lys sig da udbreder,
Som trindt i Mark og Skov
Om *Liv* og *Sandhed* freder,
Forklarer *Friheds Lov*,
Som *Idræt*, *Ord* og *Tanker*
Kun holder saa i *Skranker*
At *Frihed* kan bestaae!²⁸¹

De ovenfor citerede strofer viser tydeligt, hvordan Grundtvig netop fortolker fuldkommenhedens bånd som et faderligt samfund eller socialt system og ikke blot som individets knytten sig i kærlighed til en anden part eller agent, således som Grundtvigs tanke om kærligheden som fuldkommenhedens bånd er blevet fortolket i Grundtvig-forskningen.²⁸²

En forklaring af ordene ”Baand” og ”binde” i Grundtvigs tekster

Når der i Grundtvigs tekster tales om ”Fuldkommenheds Baand”, rejses der direkte eller indirekte fire forskellige spørgsmål:

²⁷⁹ Balslev 1955, 171.

²⁸⁰ Bugge 1968, II, 12.

²⁸¹ US VIII, 19. Sml. beskrivelserne af ”Fuldkommenheds Baand” i samme udgave af ”Gylden-Aaret”: US VIII, 18, 20, 21, 22, 23, 24 og 25. – Også i *Brage-Snak* fra 1844 om den nordiske mytologi anvender Grundtvig tankegangen om ”Fuldkommenheds Baand”, som stammer fra hans beskrivelse af den kristne menighed, på almene ideale samfundsforhold og i en klar opposition til den liberale samfundsfilosofi: Jf. udgaven af *Brage-Snak* i US VIII, 674-676. Også i Grundtvigs kirkehistorie *Kirke-Speil* fra 1871 fremhæves stærkt idealet om det faderlige samfund og ”Fuldkommenheds Baand” (Jf. US X, 109, 206 og 207).

²⁸² Jf. de referencer til Grundtvig-forskningen, som blev anført ovenfor.

Det *første* spørgsmål kan formuleres således: Hvem eller hvilke agenter bliver bundet? Hvem er så at sige objektet for denne handling at binde? Svaret i Grundtvigs tekster er, at de mennesker, som har omvendt sig til Kristus, bliver i og med "Fuldkommenheds Baand" bundet til Kristus.

Det *andet* spørgsmål kan formuleres således: Hvem eller hvilke agenter er den aktive part, som binder, eller hvem er subjektet i handlingen? I Grundtvigs tekster er det den faderlige agent, som er den aktive part. Når Grundtvig taler om den kristne menighed, taler han oftest om, at den himmelske fader eller "Gud Fader" binder de omvendte kristne til Kristus, eller han kan i sjældnere tilfælde sige, at Kristus er den aktive part, som binder de kristne til sig selv.

"Fuldkommenheds Baand" etablerer ifølge Grundtvigs tekster et sandt samfund, og et sådant ægte samfund etableres ifølge Grundtvig ovenfra og ned ved en handling fra den faderlige agents side. Et ægte fællesskab eller samfund kan ikke ifølge Grundtvig etableres nedefra og op eller ved en gensidig aftale, en venlig kontrakt eller kærlig forening af individer.

Den kristne menighed består ikke ifølge Grundtvig af en mængde af individer, som har fundet sammen, fordi de har de samme religiøse forestillinger. Den kristne menighed består af dem, som den faderlige guddommelige agent har udvalgt og taget ud af verden. Et "Folk" er i Grundtvigs tekster altid et "Folk", fordi det er blevet kaldet, kåret og udvalgt af en konge – uanset om det drejer sig om "Christen-Folket" eller om et af "Verdens-Folkene".

Det *tredje* spørgsmål, som Grundtvigs tekster søger at besvare, er: Hvad indebærer selve det at blive bundet? Tanken i Grundtvigs tekster er, at det at blive bundet er en begivenhed, som foregår i et bestemt punkt. I det punkt siger det pågældende menneske farvel til sit gamle selv og til denne verden på den måde og muligjort af det faktum, at det af en faderlig agent bliver befriet for og taget ud af verden. I dette punkt får det pågældende menneske en ny identitet og på den måde holder det op med at være sig selv. At passere periferien til "Fuldkommenheds Baand" er selvets og det individuelle særegne livs ophør og død. Tidligere var dette menneske bundet til verden, men efter sin omvendelse og efter at have passeret periferien til "Fuldkommenheds Baand" er det bundet til Kristus. Det lever nu inden for rammerne og afgrænsningen af "Fuldkommenheds Baand".

Den vilkårlige bevægelses- og handlefrihed eller den "frie vilje", som det pågældende menneske måske havde forud for sin omvendelse – en frihed til at følge sine egne værdier, ønsker eller lyster – mister det pågældende menneske, når det træder ind i "Fuldkommenheds Baand". At komme ind i "Fuldkommenheds Baand" indebærer ifølge Grundtvigs tekster tydeligt nok, at mennesker mister en bestemt form for frihed – en vilkårlig individuel handlefrihed, sådan som Grundtvig kendte den fra de liberalistiske filosoffer.

Det *fjerde* spørgsmål, som Grundtvigs tekster søger at besvare, kan formuleres således: Hvad betyder det at være bundet? Det menneske, som er kommet ind i "Fuldkommenheds Baand", tænker ikke længere ifølge Grundtvigs tekster sine egne tanker, det har ikke længere sine egne følelser, og det gør ikke længere sine egne gerninger, men sin faders gerninger. På den måde er der i Grundtvigs tekster et tydeligt skel – en "Paradisets Mur" eller "Sions Mur" – mellem denne verdens børn, som følger deres egne tanker og følelser, og lysets børn, som gør deres faders gerninger og lærer at have hans tanker og følelser.²⁸³

²⁸³ Nyborg 2010, 120.

”Fuldkommenheds Baand” er på den måde et slags åndeligt og moralsk system, som er omgivet af en klar grænse i forhold til den omgivende verden. At befinde sig inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand” er at befinde sig i en opdragelsesproces, hvor det gamle syndige egoistiske naturlige menneske gradvist fortrænges. At leve som et medlem af og en deltager i ”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at mennesket underlægger sig en vis tvang, disciplin og tugt og accepterer, at det må underkaste sig en vis selvdisciplinering, impuls- og selvkontrol.²⁸⁴

Grundtvig-forskningen har ofte hævdet, at Grundtvig havde et optimistisk syn på det naturlige menneskes muligheder for at udvikle sig til et kærligt menneske,²⁸⁵ men denne fortolkning af Grundtvigs tekster svarer ikke til Grundtvigs egne formuleringer. Over for det naturlige menneske må en faderlig agent nødvendigvis ifølge Grundtvig anvende en vis tugtelse, revselse og tvang, og det er også det, som Grundtvig beskriver, når han taler om ”Fuldkommenheds Baand”.

At leve inden for ”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at det kristne menneske lærer, at det skal gå i Jesu fodspor og derfor nødvendigvis må fornægte og fornædre sig selv. Inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand” lærer mennesker efterhånden en ny godhed, dyd og kærlighed og lærer at efterligne Kristus, og de indser, at hvis de skal efterfølge Kristus, må de tømme den samme bitre kalk, som Jesus drak umiddelbart forud for sin korsfæstelse. I Grundtvigs tekster er der på den måde en nøje sammenhæng mellem tanken om ”Fuldkommenheds Baand” og det kristne menneskes villighed til at ofre sig og sætte sit liv til og tage sit kors op og følge Jesus.

Hypigheden af Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”

Materialet for denne artikel er Grundtvigs tekster og især hans prædikener mellem 1832 og 1856. Grundtvig anvender udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” langt hyppigere i sine prædikener i de to kalenderår 1847 og 1848 end i de øvrige år i den undersøgte periode. I kalenderåret 1847 forekommer udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” i ikke færre end 10 og i kalenderåret 1848 i 11 prædikener. I årene fra 1832 til 1846 forekommer ”Fuldkommenheds Baand” i gennemsnit hos Grundtvig i kun to prædikener om året.

Det er derfor naturligt at spørge, hvorfor Grundtvig anvender udtrykket langt hyppigere i 1847 og i 1848. Ligeledes er det naturligt at undersøge, om denne meget hyppigere brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” netop i disse to politisk dramatiske år kan fortælle os noget om, hvordan Grundtvig opfattede tankegangen i udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”.

Grundtvigs prædikener i 1847, 1848 og 1849 synes - sammenlignet med hele perioden 1832-1856 - at skille sig ud på mange forskellige måder. Et eksempel herpå er også, at begrebet ”Faderligheden” forekommer langt oftere og med større vægt i disse tre år og specielt i 1848 end sædvanligt i Grundtvigs prædikener.²⁸⁶ Denne statistik synes at kunne underbygge, at Grundtvig med sin tale om ”Fuldkommenheds Baand” også peger på en ideal tilstand nemlig en tilstand, som han både med hensyn til menigheden og med hensyn til det verdslige danske samfund modstiller til den moderne liberalistiske og individualistiske samfundsfilosofi altså de samfundstanker, som sejrede i Danmark i 1848.

²⁸⁴ GSV I nr.23: ”Christus den Første regierer endnu”. Eksempler fra Grundtvigs prædikener er: GP II, 109-110, GP VIII, 243-244, GP XII, 338, GP XII, 229, GP X, 300, GP VI, 134-136, GP XII, 106, GPV II, 161-162 og den utrykte prædiken ”Onsdag 1ste Aug. 1849”.

²⁸⁵ Et nyligt eksempel er Birkelund 2008.

²⁸⁶ Nyborg 2011.

Konklusion: Hvorfor benægter verden, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd?

De tanker, som bliver udfoldet i Grundtvigs tekster omkring udtrykket "Fuldkommenheds Baand", er på mange måder de modsatte af de tanker om værdien af det individuelle og særegne, som kom til at præge det 19. århundrede.²⁸⁷ Grundtvig talte bibelsk og paulinsk om at af dø og give afkald og om selvets og individets død, og om, at det kristne menneske ikke længere lever sit eget gamle liv, men nu lever inden i Kristus. Et sandt kristent menneske er formet af kærligheden, og det betyder i følge Grundtvig, at det ikke længere drives af sine egne tanker eller følelser. Det gør ikke mere sine egne gamle gerninger.²⁸⁸

Grundtvigs tanke var, at hvis et menneske ikke tugtes, opdrages og formes af et faderligt samfund med fælles værdier, er det pågældende menneske fortabt i sin egen afmægtighed, individuelle vilje og blindhed og dermed udleveret til sine egne naturlige impulser. Grundtvigs tanke var, at hvis mennesker forbliver begrænsede af deres egen private eller personlige, særegne individualitet, er de stadig lukket inde i syndens verden.

I sine tekster hævdede Grundtvig, at denne verden benægter, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd. At Grundtvig opfattede verdens falske opfattelse af kærligheden på denne måde er blevet forbigået i Grundtvig-forskningen, som tværtom har tillagt Grundtvig en slags naturlig opfattelse af kærligheden, som ligner den opfattelse, som Grundtvig netop kritiserede og angreb hos verden.

Grundtvig hævdede, at Kristus har fortalt os sandheden om alle ting såvel de jordiske som de himmelske ting, og, at vi - når vi skal forholde os til samfundsmæssige, moralske, kulturelle eller politiske spørgsmål - skal se alle ting "i Herrens Lys".²⁸⁹ De opfattelser af værdien af det naturlige og individuelle eller særegne, som Grundtvig bekæmpede, har siden vundet en stadig større udbredelse. På den måde er Grundtvigs tanker om værdien af det faderlige og den faderlige opdragelse og om "Fuldkommenheds Baand" måske endnu mere interessante i dag, end da disse tanker blev fremsat i midten af det 19. århundrede.

²⁸⁷ Et eksempel herpå er Grundtvigs samtidige den engelske liberale filosof John Stuart Mill (1806-1873). Mills politiske hovedværk *An Essay on Liberty* fra 1859 er helt fokuseret på værdien af det individuelt særegne. Samfundets fremgang og lykke afhænger ifølge Mill fuldstændigt af tilstedeværelsen af og den frie udfoldelse af de uafhængige og originale individer.

²⁸⁸ Følgende centrale værker fra de sidste ti års Grundtvig-forskning vedrørende Grundtvigs teologi og livs- og menneskeopfattelse nævner ikke med et eneste ord, at Grundtvig havde en tanke om martyriet: Birkelund 2008, Stokholm 2003, Pedersen 2002, Præstegaard 2002 og Iversen 2008.

²⁸⁹ Nyborg 2011a.

Kærligheden og ”Blodets Baand”

Indledning

Blodets Baand kræve nuomstunder allevegne deres Ret og maae nødvendig faae den hos os.²⁹⁰

N. F. S. Grundtvig levede i en tid, hvor nationalfølelsen og nationalismen var i kraftig vækst i Danmark og i hele Europa.²⁹¹ Men det spørgsmål, som rejser sig af Grundtvigs netop citerede formulering fra en af hans prædikener i 1843, er, hvorfor Grundtvig i 1840-erne mente, at denne hævde af ”Blodets Baand” skulle være nødvendig og påkrævet i den danske og europæiske samfundsmæssige virkelighed, og et afgørende spørgsmål er derfor også, hvad Grundtvig i sine tekster egentlig forstod ved udtrykket ”Blodets Baand”. I det følgende skal det analyseres, hvordan Grundtvig rent faktisk anvendte begrebet ”Blodets Baand”.

Udtrykket ”Blodets Baand” er ikke et udtryk, som forekommer ofte i Grundtvigs forfatterskab. I de følgende afsnit skal en række tekster af Grundtvig, hvor udtrykket ”Blodets Baand” forekommer, analyseres dels fra hans prædikener fra perioden 1822-1849 og 1854-1856, dels fra hans salmer og fra hans øvrige forfatterskab. Til sidst skal gives en analyse af Grundtvigs begreb om ”Blods Samfund”, som har en nøje sammenhæng med hans tanker om ”Blodets Baand”. Til en indledning skal der gives en oversigt over alle de steder i Grundtvigs forfatterskab, hvor udtrykket ”Blodets Baand” forekommer.

Oversigt over materialet

Der er kun fundet de følgende 10 prædikener fra perioden 1822-1849 og 1854-1856, hvor udtrykket ”Blodets Baand” overhovedet forekommer: ”Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824”²⁹², ”Tredie Søndag efter Paaske 1830”²⁹³, ”2den Søndag efter Paaske 1834”²⁹⁴, ”Søndag Septuagesima 1835”²⁹⁵, ”Skiærthorsdag 1843”²⁹⁶, ”Pindse-Søndag 1847”, ”Marie Bebudelses-Dag 1848”, ”Langfredag 1848”, ”1ste Helligtrekonger-Søndag 1849” og ”3die Advents-Søndag 1855”.²⁹⁷ I Grundtvigs prædiken ”Skiærthorsdag 1843” forekommer udtrykket fem steder i hans prædiken.²⁹⁸ I de øvrige nævnte prædikener forekommer udtrykket kun en enkelt gang i hver prædiken.

Udtrykket ”Blodets Baand” optræder på samme måde kun meget sjældent i Grundtvigs salmer nemlig i de følgende fem salmer: ”Børne-Lærdoms Parter fem!” fra 1837²⁹⁹, ”Vor Tro er Hjertets Vished paa”

²⁹⁰ GPV V, 176.

²⁹¹ Vind 1999.

²⁹² GP II, 109.

²⁹³ GP IV, 176.

²⁹⁴ GP VII, 185.

²⁹⁵ GP VIII, 132.

²⁹⁶ GPV V, 175, 176, 177.

²⁹⁷ Lindhardt 1977, 15: ”3die Advents-Søndag 1855”.

²⁹⁸ GPV V, 175, 176 (3 steder) og 177.

²⁹⁹ GSV I, 88.

fra 1856-1860³⁰⁰, ”Som du dig venter Godt af Gud” fra 1855³⁰¹, ”Frihed bedre er end Guld” fra 1855-1856³⁰² og ”Der er et Folk saa vidt adspredt” fra 1852-1853³⁰³.

”Blodets Baand” optræder nogle få steder i Grundtvigs øvrige forfatterskab nemlig i de følgende fire værker: *Brage-Snak* fra 1844, *Nordens Mythologi* fra 1832, *Haandbog i Verdens-Historien* fra 1833 og *Dansk Ravne-Galder* fra 1860. De nævnte eksempler fra Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab vil blive analyseret i et senere afsnit.

Som det kan ses, ligger langt de fleste forekomster i Grundtvigs forfatterskab af udtrykket ”Blodets Baand” efter året 1842. Danske historikere har peget på, at det netop var i året 1842, at den nationale bølge slog igennem i Danmark.³⁰⁴

I de følgende afsnit skal analyseres en række af Grundtvigs prædikener, hvori udtrykket ”Blodets Baand” forekommer.

De kristne er evigt fremmede i denne verden

I sin prædiken ”Tredje Søndag efter Paaske 1830” giver Grundtvig udtryk for en række opfattelser af ”Blodets Baand”, folk og fædreland, som genfindes i mange af hans prædikener. I denne prædiken tager Grundtvig afstand fra verdens tale om folk og fædreland. De sande kristne, som Grundtvig betegner som ”det christne Folk”, tilhører ikke denne verden, og de danske kristnes fædreland er ifølge Grundtvigs prædiken ikke Danmark, men det himmelske fædreland. Det danske folk, som de sande kristne i Danmark lever midt iblandt, er ifølge Grundtvigs prædiken ikke deres sande ”Landsmænd og Med-Borgere”. Når de kristne ser på Jesu forhold til hans eget historiske fædreland, kan de ifølge Grundtvig hurtigt se, at det ville være en naiv forestilling at tro, at de øvrige danskere, som lever ude i verden, skulle være deres brødre, landsmænd, venner eller medborgere.

Det, som de sande kristne oplever fra deres jordiske fædrelands side, er kun had og forfølgelse. At være en sand kristen er ifølge Grundtvigs prædiken at være en ”Fremling”, ”Udlænding” og ”Pilegrim” i denne verden:

Til ingen Tid og paa intet Sted under Solen kan Man være en Christen i Aand og Sandhed, uden at finde sig fremmed i den nærværende Verden, ihvor nær saa end Blodets Baand knytter os til Skarerne omkring os, og ihvor eenstemmig saa end Herren vi tilbede end blev lovsjunget af Millionerne vi i jordisk Forstand kalde Landsmænd og Med-Borgere. Grunden er klar; thi (...) vi har vort Borgerskab i Himlen (...) og hvad have vi mere Vidnesbyrd behov, end Herrens eget Levnets-Løb paa Jorden, hvor han kom til sine Egne, men fandt kun Modtagelse som en Fremmed, og Behandling som en Fiende (...) saa det er klart, at vi skal være i denne Verden, ligesom Han var, med vort Hjem og vort Fæderneland i Himlen.³⁰⁵

³⁰⁰ GSV V, 156.

³⁰¹ GSV IV, 347.

³⁰² GSV V, 73.

³⁰³ GSV IV, 287.

³⁰⁴ Bjørn 1990, 260-271.

³⁰⁵ GP IV, 176: ”Tredje Søndag efter Paaske 1830”.

”Blodets Baand” og det kristne og jødiske folk

I en prædiken ”2den Søndag efter Paaske 1834” sammenligner Grundtvig det jødiske og det kristne folk. Et folk er et folk, og det gælder ifølge Grundtvig ethvert folk uanset, om det drejer sig om det jødiske, danske, tyske, franske eller kristne folk, men der er særlige ligheder og forskelle mellem det jødiske og det kristne folk:

Ligheder er ifølge Grundtvigs prædiken, at både det jødiske og kristne folk altid gennem historien er blevet forfulgt, bespottet og forhånet af ”de grove” og ”grumme Hedninger”, og at det er et mirakel, at de to folk stadig eksisterer. Både det kristne og det jødiske folk lever inden i verden og vandrer som et særligt folk gennem verden. Denne verden er som ørkenlandet, der truer og vil tilintetgøre det adskilte, særegne folk, som har forsaget og vendt ryggen til verden. En lighed er endvidere, at begge folk stadig er ”kiendelige” og ”levende”, og at begge folk føler sig indvortes forbundet og føler sig skilt ud fra verden.³⁰⁶ En lighed er også, at Jerusalem både er hovedstaden for ”det christne Folk” og for det jødiske folk.³⁰⁷ De kristne, som lever i Danmark, har ifølge Grundtvigs prædiken Jerusalem og det kommende nye Jerusalem og ikke København som deres ”Hovedstad”:

Ja, mine Venner! det er klart, at alt for meer end sytten Aarhundreder siden, ved Jerusalems Forstyrrelse, mistede det Christne Folk, ligesaavel som det Jødiske, sin Hoved-Stad paa Jorden.³⁰⁸

Det kristne folk er skabt ved, at dette folks konge har udvalgt, udtaget og adskilt visse ”Brud-Stykker” af de forskellige verdensfolk, isoleret disse stykker og sat dem sammen til et helt nyt og særegent folk. Den kongelige agent har på den måde ved sin skabelse af folket ophævet og tilintetgjort de mulige nationale forskelle eller modsætninger, som eksisterede forud for hans skabelse af dette folk. Dette nye kristne folk vandrer ifølge Grundtvigs prædiken gennem verdens grusomme, ondsindede og åndeligt døde ørkenland. Der er på den måde en lighed mellem det jødiske folks situation i det 19. århundrede og efter adspredelsen og det kristne folk. Både det jødiske og det kristne folk er udlændinge, fremmede og pilgrimme³⁰⁹ i denne verden:

Det Christne Folk, der ikke er af denne Verden, er kun ved et stort Mirakel skabt af lutter Brud-Stykker af allehaande Folk under Himmelen, er aandelig talt ligesaa vidt adspredt mellem Hedningerne som det gamle Israel.³¹⁰

³⁰⁶ GP VII, 186-187: ”Vi ere aandelig langt nærmere i Slægt med Herrens Folk end med det [Folk], hvorfra vi naturlig nedstamme” og GP VII, 190: ”Thi naar Man ikke meer betragter Daaben som det store Igienfødsels Bad der skaber [udskiller] et Folk som er i Slægt i Herren, da bliver det Christne Folks Eenhed kun som en sød Drøm”.

³⁰⁷ GP VII, 185.

³⁰⁸ GP VII, 185.

³⁰⁹ Det kristne folk betegnes i Grundtvigs prædikener ofte som ”Fremmede”, ”Fremlinge” og ”Udlændinger” og ”Pilgrimme”. Et eksempel er GP XI, 265 (”6te Trinitatis-Søndag 1838”): ”Thi at vi ved denne Tro blive som Fremmede og Udlændinger i denne Verden og maae være belavede paa Dens Had og Foragt endogsaa til det Yderste, det lærer Erfaringen fra Slægt til Slægt, og det var jo Daarskab at give Afkald paa denne Verden og opoffre Livet i den, naar vi ikke til Giengæld indfødtes i en bedre Verden til et Liv, mere sikkert og lysteligt”. Sml. GP V, 241 (”det christne Folk” er ”Udlændinge og fremmede Reisende i Verden”), GPV VII, 225 (det kristne folk er ”dem, der vandrede i denne Verden, som Udlændinge og Pilegrimme, længselsfulde efter Fædrelandet heroventil”), GPV III, 189 (det kristne folk har ikke sit ”Borgerskab” i Danmark, men i himlen), GP VIII, 357, GPV II, 196, GPV II, 199, GPV III, 343 og ”10de Trinitatis-Søndag 1847 Aftensang”. De sande kristne er ifølge Grundtvigs prædikener ”Himmelborgere” og ”det christne Folks” fædreland er ikke Danmark, men det ”himmelske Fædreland” eller ”Fædemeland”.

³¹⁰ GP VII, 185.

En forskel mellem det jødiske og kristne folk er ifølge Grundtvigs prædiken i 1834, at det kristne folk er sammenblandet med de forskellige verdensfolk, mens jøderne er bundet og beskyttet af og adskilt fra verden ved "Blodets Baand". En forskel er også, at det jødiske folk lever efter moseloven, og det giver et ensartet folkeliv for det jødiske folk, mens det kristne folk ikke har sådan en lov, som på en positiv måde kan beskytte folket og være et forsvar imod den omgivende hedenske verden. Det kristne folk er derfor ifølge Grundtvigs prædiken svagere stillet i sit forhold til verden, og det er sværere for det kristne folk at skille sig klart ud fra verden. En forskel mellem de to folk er ifølge Grundtvigs prædiken, at det, som sammensnører det jødiske folk, i høj grad er noget synligt og ydre, mens det, som skal sammenbinde det kristne folk og udskille det fra verden, i høj grad er noget usynligt, indvortes og u håndgribeligt.

I denne prædiken bruger Grundtvig "Blodets Baand" på to måder: "Blodets Baand" er en fordel og beskyttelse for det jødiske folk, fordi det holder folket adskilt fra verden, men "Blodets Baand" er en fare og svaghed for det kristne folk, fordi "Blodets Baand" på en vis måde binder det kristne folk til de hedenske verdensfolk, eller fordi dette "Blodets Baand" får de kristne til at tro, at de hører til denne verden, og derfor betyder dette "Blodets Baand" hos det kristne folk, at det er svært for det kristne folk at adskille sig tydeligt fra den omgivende hedenske verden. Det kristne folk havde i følge Grundtvigs prædiken været bedre stillet, hvis det skulle følge en lov, som svarede til moseloven hos det jødiske folk, og det kristne folk havde været bedre stillet, hvis det internt havde eller adlød et "Blodets Baand", som svarede til "Blodets Baand" hos det jødiske folk.

Grundtvigs prædiken i 1834 er bemærkelsesværdig, fordi han udtrykker, at han på en vis måde er misundelig på det jødiske folk på grund af de "Baand" og "Kiæder", som sammensnører det jødiske folk.³¹¹ Fordi det kristne folk mangler sådanne "Kiæder", trues det hele tiden ifølge Grundtvig af "Spliden", "Sønderriksen" og "Opløsningen"³¹², og det er ofte svært for "det kristne Folk" - hvilket ikke gælder tilsvarende for det jødiske folk - at fastholde "den Christne National-Følelse og Fædrenelands-Kiærlighed".³¹³ Når Grundtvig her taler om de kristnes "National-Følelse" og "Fædrenelands-Kiærlighed" er det meget tydeligt, at han ikke taler om de danske kristnes følelse for eller kærlighed til Danmark, men om deres særegne fædrelandskærlighed og nationalfølelse som et folk, der er helt adskilt fra det danske folk og fra verdens folk. Det jødiske folk har ifølge Grundtvigs prædiken lige som det kristne folk som sin historiske opgave og som sit kald at skille sig ud fra verden, men det er på grund af "Blodets Baand" i det jødiske folk ulige nemmere at gøre dette for det jødiske folk end for det kristne folk.

Det problem, som ligger under Grundtvigs prædiken i 1834 nemlig, at det kristne folk ikke besidder et "Blodets Baand" som det jødiske folk, løste Grundtvig i sine senere prædikener ved at sige, at også det kristne folk ejer og sammensnøres af et indbyrdes "Blodets Baand" blot af en anden karakter end det, som man finder hos det jødiske folk.

I sin prædiken "2den Søndag efter Paaske 1834" siger Grundtvig om det forfulgte kristne folk:

Saa er det dog endnu et (...) Mirakel, at det Christne Folk, trods (...) Trængsel og Forhaanelse af grumme Hedninger (...) og trods Sammenblandingen med allehaande Folke-Færd paa Jorden, at det Christne Folk, trods alt Dette, endnu er kiendeligt og følger

³¹¹ GP VII, 185.

³¹² GP VII, 186.

³¹³ GP VII, 186.

sig indvortes forbundet (...) Det Christne Folk, som er taget [ud] af Hedningerne, er jo ved Blodets naturlige Baand knyttet til dem [Hedningerne] (...) og har ingen Lov, der giver dem en egen Leve-Maade eller hindrer dem fra at følge deres hedenske Fædres Skik og Brug.³¹⁴

Er ”Blodets Baand” nu i 1843 ”et urimeligt Haab”?

”Blodets Baand” er i Grundtvigs prædikener ofte det særlige bånd, som forbinder et folk med dets fader og konge, som vender landsfaderens hjerte til hans folk, så han kommer til at elske og beskytte sit folk, som får folket til at elske sin fader og konge, og som gør en stat, et rige eller et land så mægtigt, at det kan overvinde og sejre i hele verden. Hvis et folk eller en stat bliver præget af ”Blodets Baand”, vil de samfundsmæssige tilstande i det rige ifølge Grundtvig være præget af liflighed, inderlighed, kærlighed, hjertelighed, dejlighed, fred og harmoni.

Det folk, som er gennemsyret af tanken om ”Blodets Baand”, tænker ikke længere ifølge Grundtvig sine egne tanker og har ikke længere sine egne følelser. Det gør sin faders og herres gerninger, og det bor i faderens eller kongens hus og land. Fædrelandet er i Grundtvigs prædikener ikke ”vores” eller folkets land, men kongens land. Den rette sociale adfærd, som fremgår af tanken om ”Blodets Baand”, består derfor ifølge Grundtvig for et folk deri, at det - i en hellig ild, brand og kærlighed til dets konge og hans rige - ofrer sig for denne konges velfærd og lykke. Det er denne forbilledlige adfærd, som Grundtvig i sine prædikener betegner som ”Hjerteligheden”.

Det kristne folk er i sin form et folk som alle andre folk på jorden. I det følgende citat drager Grundtvig en nøje parallel mellem et jordisk folk, et jordisk fædreland og en jordisk konge og det kristne folk, de kristnes fædreland og de kristnes konge. I en jordisk stat afhænger statens styrke og evne til at overleve af ”Blodets Baand”, og på samme måde gælder det for Guds rige, hvor Kristus er herre og konge.

De politiske vinde, som blæste ind over Danmark i 1843, gik imod disse grundtvigske værdier og idealer. - Jeg ved godt, at jeg har vinden, strømmen og styrmændene imod mig, som Grundtvig senere skrev i *Danskeren* i 1848. De politiske og åndelige strømninger i Danmark i 1840-erne synes ifølge Grundtvigs prædiken, som citeres nedenfor, at få Grundtvigs særlige tanke om ”Blodets Baand” til at se ud som et ”urimeligt Haab”. Hele tanken om vigtigheden af ”Blodets Baand” og betydningen af børnenes kærlighed til fædrene og de undergivnes naturlige kærlighed til og hjertelige følelser for de foresatte synes nu i 1843 ifølge Grundtvig at være gået tabt i Danmark:

Ja Ch. V. [Christne Venner] dette maa vist nok for Øieblikket synes Mange et urimeligt Haab; men lære vi igjen at føle, hvilken vidunderlig Kraft, der er i det Blodets Baand, som naturlig forbinder M[enne]sk[en]s Børn, da vil vi dog finde, det er en følgelig Sag, at Jesu Christi (...) Blod, der gjør de Christne til et Folk [et folk og eet folk], maa have endnu langt større Kræfter til inderlig og liflig at forbinde dette Folks Hjerte med deres Konge (...) og med vort himmelske Fæderneland, saa hverken *Græker* eller *Dannemænd* skal nogensinde have havt (...) saa brændende, selvopoffrende en Fædernelands-Kiærlighed, som det Folk, der føler, at i deres Aarer rinder Jesu Christi, Guds Søns Blod

³¹⁴ GP VII, 185-186.

og gjør dem alle til en mageløs kongelig Slægt, der skal indtage og evindeligt besidde
baade Himlen og Jorden!³¹⁵

De kristne er et adskilt og udskilt folk

De sande kristne er ifølge Grundtvigs prædikener et adskilt folk, og de deler på ingen måde ”Byrd og Blod” med denne verden og dens børn. Verdens børn er på ingen måde de sande kristnes brødre eller søstre. Når Grundtvig taler om ”Blodets Baand” og dets sammenhæng med den kristne menighed, bliver denne tydeligt adskilte status for kristenfolket stærkt understreget - som det fremgår af det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843. Opgaven for det kristne folk er netop at holde sig fri af og bevare sin enhed og renhed i forhold til verden:

Lad det da være vort fælles Ønske (...) at vi igien maae føle, af hvad Byrd og Blod vi er, føle, vi er baade først og sidst den Høiestes Slægt (...) Da vil Gud ogsaa hjælpe os til efterhaanden at blive det Altsammen kvit, hvad der nu baade indvortes og udvortes vanærer Bordet i Himmeriges Rige³¹⁶, og hindrer den guddommelige Virkning af Jesu Christi, Guds Søns Blod til at skabe et heelt Christen-Folk, over hvilket Herren ved Gud-Faders Høire-Haand velsignende udstrækker sine Hænder og siger: see min Moder og mine Brødre.³¹⁷

”Vor naturlige Følelse af Blodets Baand”

I sin prædiken på skærtorsdag 1843, som citeres nedenfor, taler Grundtvig om ”vor” - altså om Grundtvigs egen og ifølge Grundtvig danskernes - ”naturlige Følelse af Blodets Baand”. Men Grundtvig bruger ikke dette udtryk på en national eller nationalistisk måde. Alle danskerne har fra deres tidligste historie følt en ifølge Grundtvig naturlig og passende respekt og kærlighed til deres herrer, mestre, fædre og konger, og det er især dette forhold og denne særlige danske tradition for en naturlig og passende respekt for og kærlighed til de overordnede agenter, som Grundtvig refererer til i sin prædiken, når han taler om ”vor naturlige Følelse af Blodets Baand”.

Det er også netop derfor, at denne naturlige følelse - for blodets bånd - ifølge Grundtvig er vigtig i forbindelse med den kristne nadver. Hvis nadveren skal have sin virkning og frembringe en velsignelse og lykke for den lille kristne flok, skal deltagerne i nadveren netop have denne ifølge Grundtvig naturlige følelse for blodets bånd og på den måde holde op med at tænke og føle, som verden gør.

Nadverens velsignelse afhænger ifølge Grundtvig af, at de kristne elever i ”Herrens Skole”³¹⁸ føler en sand, naturlig og passende ærbødighed, kærlighed og tillid til deres mester og ikke er selvkloge eller selvrådige:

Og er det vor naturlige Følelse af Blodets Baand, der ligesom er indsovet [nu i 1840-erne], da er det Herrens mindste Konst at vække den hos alle Folk under Himmelen, end

³¹⁵ GPV V, 177.

³¹⁶ Grundtvigs tanke i denne prædiken er, at nadverbordet i den kristne menighed mange steder vanæres af, at mennesker, som er aldeles ukristne og derfor helt uværdige gæster ved nadverbordet, tager del i nadverhandlingen, og at nadverens vin og brød i mange menigheder uddeles i flæng til kristne såvel som ukristne. Denne uorden undergraver det kristne folks identitet, forhindrer kærligheden i at vinde frem blandt brødrene, forhindrer kristenfolkets fremgang, lykke og held og er en forhånelse og bespottelse af de kristnes herre og konge.

³¹⁷ GPV V, 177-178.

³¹⁸ Om Grundtvigs tanker om den kristne menighed som en ”Herrens Skole”: GP X, 358-363 og GP XII, 259 og 258-263.

sige da hos os [i Danmark], i hvis Bryst den fra Arildstid var vidunderlig vaagen, stærk og øm.³¹⁹

Det, som Grundtvig i 1840-erne opfatter som "Hovedhindringen" for, at en kristelig vækkelse kan udbredes i Danmark, og for, at kristentroen og den kristne anskuelse kan vinde frem, og for, at den kristne nadver faktisk kan få de tilsigtede velsignede virkninger, er en bestemt tænkemåde, som nu i 1840-erne er vidt udbredt. Den artikuleres især fra den akademiske og samfunds- og enevældekritiske elite, og den er stærkt kritisk over for tanken om den naturlige følelse af blodets bånd og imod tanken om menneskers naturlige lydighed, ærbødighed og kærlighed til deres fædre, herrer, konger og mestre.³²⁰ Denne akademiske elite er ifølge Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843 præget af de oprørske, individualistiske, liberale og til dels kantianske ideer fra oplysningsfilosofien i det 18. århundrede:

Naar det falder os paa Sinde, at Hovedhindringen for den hellige Nadvers guddommelige Virkning til stedse fuldere og inderligere at forbinde os med Vorherre Jesus Christus og med hinanden i uforkrænkelig Kiærlighed, Hovedhindringen er vor Skolegang hos daarlige, h[e]d[en]ske Læremestere, der vilde være klogere (...) end Paulus og Christus, og som istedenfor at vække og styrke Blodets naturlige Baand (...) tvertimod stræbde at indbilde os, at Blodets Baand og alt det Hjertelige var en Svaghed, en Sandselighed, vi maatte overvinde, før vi ret kunde blive stærke Aander og rette Mennesker.³²¹

Tanken om blodets bånd bliver ifølge Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843 enten afvist eller helt misforstået af den kulturelle elite i Danmark og i København.

Hvis denne elite - så som de danske nationalliberale - accepterer tanken om blodets bånd, opfatter denne elite denne tanke på en nationalistisk og etnocentrisk måde, så at alle danskere skulle være særligt biologisk beslægtede og blodsbrødre. Men det er ifølge Grundtvigs prædiken en fuldstændig misforståelse af begrebet om blodets bånd. "Blodets Baand" indebærer, at vi i stadig højere skal bindes til og lyde og ligne og komme til at elske vores mester, konge og herre, og det gælder i samme grad om ethvert folk uanset om det drejer sig om "Christen-Folket" eller "Dansker-Folket".

Hver gang de kristne elever i "Herrens Skole" deltager i nadveren, bliver denne naturlige tanke om underordning, respekt, ydmyghed og egen uværdighed bestyrket. Hvis de kristne elever i "Herrens Skole" bøjer sig ind under det nødvendige bånd - "Blodets Baand" - vil de ifølge Grundtvigs prædiken få en real mulighed for at udvikle de dyder, som de kan se hos deres fader, mester og herre Kristus. Den, som indbilder sig, at han er klogere end sin herre, fader og mester, og som ophøjer sig selv - som verden gør, når den taler om fædreland, folk og "Blodets Baand" - skal fornædres, men den, som fornægter, ydmyger og fornædres selv, skal engang ophøjes:

Naar vi opdage det, da aabne sig rige og glædelige Udsigter især for Danske Christne, thi Blodets Baand kræve nuomstunder allevegne deres Ret og maae nødvendig faae den hos os [i Danmark]; og hvor der da er christen Tro, der vil det inderlig glæde os, at den store

³¹⁹ GPV V, 175.

³²⁰ Et godt eksempel på den oprørske akademiske elite, som Grundtvig angreb i sine prædikener, er den danske teolog og professor H. N. Clausen (1793-1877), som også i 1840-erne blev en af de danske national-liberale førere. H. N. Clausen kritiserede skarpt Grundtvig og samtidens konservative kræfter for deres undersåtlige sind og underdanige holdning til samfundets autoriteter. Jf. Bjørn 1990, 252-253.

³²¹ GPV V, 175-176.

Mester J[esus] Ch[ristus], langt fra at fordømme vor naturlige Følelse, tiltaler og bestyrker den, [og] der vil da ogsaa Blodets Baand mellem (...) Jesus Christus og os, vinde Styrke hvergang vi gaar til Herrens Bord, og [denne følelse af "Blodets Baand" vil] indgyde os baade Lyst og Magt til at elske Ham, som opoffrede sig for os og til at ligne ham, som fornedrede sig selv og sidder nu ved Guds Høire-Haand.³²²

"At hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter"

Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843 indeholder en markant afvisning af den i samtiden populære opfattelse af "Blodets Baand", folk og fædreland. En sand kristelig opfattelse er ifølge Grundtvig, at alle mennesker på jorden er af det samme blod. Tanken om, at der skulle eksistere et forskelligt slags blod i de forskellige folk på jorden, er ifølge Grundtvigs prædiken helt misvisende, hedensk og ukristelig. Et folk konstitueres ikke ved evige naturbestemte kategorier, men ved, at det bliver kaldet og udvalgt af en konge. Grundtvigs prædiken indeholder en fuldstændig afvisning af den voksende danske liberale nationalisme i 1840-erne:

Vor Skaber, Han har gjort, at hele Menneske-Slægten, som beboer Jordens Kreds er af eet Blod (...) Hvordan nu disse Apostel-Ord klang i de Græske Philosophers eller Verdslig-Vises Øren (...) det er vel ikke udtrykkelig sagt, men (...) saa kan vi nok vide, dette Ord om hele Menneske-Slægten af eet Blod har ogsaa været Daarskab for deres Viisdom, deres Selvklogskab; og vi veed desuden, det var deres Tanke, at hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter, der enten var voxt op af Jorden, eller faldet ned fra Skyerne.³²³

Jesus og "Blodets Baand"

Hvem var denne *Jesus*? (...) Dette kan vel synes et sært Spørgsmaal mi[d]t i Christenheden, men det er dog ingenlunde overflødig, thi Jesus maa vel sige, som skrevet staaer: jeg er blevet mine Brødre fremmed og en Udlænding for min Moders Børn.³²⁴

Jesus siger - som Grundtvig fremhæver - til sine disciple: I er mine mødre. I er mine søstre og brødre. Jesus afviser ifølge Grundtvig på den måde det traditionelle begreb om blod, "Blods Samfund", "Blodets Baand", folkelighed og folk.³²⁵ Et folk etableres ikke og konstitueres ikke - ifølge Grundtvigs fortolkning af de bibelske skrifter - af, at der statisk eller på forhånd eksisterer et såkaldt blodets bånd mellem dets medlemmer. Et folk skabes og opstår derimod ifølge Grundtvig derved, at det bliver udvalgt og taget ud af verden af en konge som hans særlige folk, og dette folk viser sig og opretholder sig selv som et sandt folk ved, at det følger, elsker, lyder og stræber efter at ligne sin konge.³²⁶

³²² GPV V, 176.

³²³ GPV V, 171.

³²⁴ GPV VI, 107: "Fastelavns-Søndag 1844".

³²⁵ GPV V, 177-178, GP XI, 154-155, GPV III, 133, og GPV VI, 107 om Jesu forhold til hans fædreland og "18de Trinitatis-Søndag 1847" og "5te Faste-Onsdag 1846".

³²⁶ GPV I, 395: Folkeligheden betegner den adfærd som er nødvendig, naturlig og passende for et folk i forhold til dets landsfaderlige konge og herre. I relationen mellem Kristus og de kristne finder man ifølge G et prototypisk billede af den mageløse folkelighed: "Det er langt fra at Christendommen skulde formindske vor Deeltagelse i Alt hvad der er vigtigt for det Danske Folkeliv, og hvad er vel vigtigere for det, end den *Aand*, der besjæler Majestæten paa Danmarks Throne, den

Alle mennesker, som lever på jorden, har ifølge Grundtvig det samme slags blod i deres årer, og de er alle af det samme blod. Verden forkaster denne tanke, fordi verden hævder, at de forskellige folk i verden – det danske, det spanske, det tyske og det engelske folk – er forskellige og i en vis forstand har hvert deres blod, og verden hævder, at dem, som tilhører det danske folk, indbyrdes er blodsbeslægtede som brødre og søstre, fædre og børn, men at de slet ikke er blodsbeslægtede med dem, som for eksempel tilhører det tyske folk. Grundtvig afviser i sin prædiken ”Skiærthorsdag 1843” fuldstændigt denne verdens teori, som ifølge Grundtvig er udtryk for en slags falsk og ukristelig nationalisme og fædrelandstankegang og udtryk for en forkert opfattelse af begrebet ”Folk”:

Spørge vi nu, hvad der staaer iveien for denne Tro [at de kristne bliver til et folk og til eet samlet folk i nadveren], staaer iveien ikke hos de Vantroer, som intet har ved Herrens Bord at gjøre, men hos de Troende, da finde vi, det er (...) den hedenske Tanke, at der er mange Slags Folk, væsenlig forskellige i Verden, saa de kan ikke alle være af eet Blod.³²⁷

Verden vil ifølge Grundtvig have os til at tro, at alle mennesker på jorden eller at alle mennesker i Danmark er vore brødre, men det er ifølge Grundtvig ikke sandt. De fleste danskere er aldeles ukristne, og de er bestemt ikke ifølge Grundtvig ”vore” – de kristnes - brødre. Det er også ifølge Grundtvig dette forhold, som Jesus refererede til, da han sagde: Du er min moder, og I er mine brødre og søstre:

*Hvem er det vel, Herren kalder sine Brødre? Dertil vil de Selvkloge naturligvis svare: alle Menneskens Børn (...) men da spørge vi igien: hvordan kan det da være, at da En sagde til Herren: see, din Moder og dine Brødre staae udenfor og vil tale med dig, at Herren da svarede og sagde til ham: hvem er min Moder og hvem er mine Brødre? og udstrakke saa Haanden over sine Disipler og sagde: see min Moder og mine Brødre!*³²⁸

”Pindse-Søndag 1847”

Også i sin prædiken på pinsesøndag den 23. maj 1847 lægger Grundtvig afstand til den opfattelse af folk og ”Blodets Baand”, som er populær ude i verden. Det, som bestemmer et folks styrke og karakter af at være et sandt folk, er ikke dets naturbestemte egenskaber, men dets konges og herres væsen. På den måde er kristenfolket et folk i endnu højere grad end noget andet folk på jorden på trods af, at de kristne ikke deler fædreland, kulturel tradition, etnicitet eller modersmål i nogen jordisk forstand:

Dette vidner om (...) en mageløs Aand hos Christen-Folket, og de Troende under alle Himmelegne føle det ogsaa at denne Aand, som [er] Kiærlighedens Aand [,] har Magt til at forbinde dem inderligere med hverandre end baade Blodets Baand og Vanens Magt nogensteds forbinder dem, der i Verden rose sig af at udgiøre et enigt [Folk] og [dem, der i Verden rose sig af at udgiøre et] gennem Tidens Løb fast sammenvoxet Folk.³²⁹

Aand, der besjæler vor uindskrænkede Konge”. Jf. Nyborg 2011a. At være kongehadsk er at være umenneskelig og ufolkelig. Folkeligheden og kongeligheden er to sider af den samme sag.

³²⁷ GPV V, 175.

³²⁸ ”18de Trinitatis-Søndag 1847”.

³²⁹ ”Pindse-Søndag 1847”

”Marie Bebudelses-Dag 1848”

Grundtvigs prædiken ”Marie Bebudelses-Dag 1848” fra den 25. marts 1848 – en prædiken, som blev holdt i de hektiske dage lige efter den politiske revolution i Danmark den 20. og 21. marts 1848 og samtidigt med udbruddet af den danske borgerkrig 1848-1851 – er på en række enkeltområder i klar strid med synspunkter og sproglige formuleringer, som Grundtvig tidligere har givet udtryk for. På den måde kan man måske sige, at Grundtvigs prædiken i al fald i sin form er præget af den ophidsede stemning i København i slutningen af marts 1848.

Men mere afgørende er, at Grundtvigs prædiken ikke på fundamentale teologiske områder er i modstrid med hans tidligere prædikener. Grundtvig formulerer sig på en ny måde, men helt grundlæggende har han stadig den samme opfattelse af ”Blodets Baand”, folk, folkelighed, konge og fædreland. Når de kristne ifølge Grundtvigs prædiken skal bede Gud om at bistå Danmark i marts 1848, er det ikke i Grundtvigs prædiken et udtryk for nationalisme. Grundtvigs argument er lige modsat, at enhver sand kristen – uanset om han er spansk, fransk, engelsk eller tysk – må støtte Danmarks sag, fordi den danske sag drejer sig om en kamp for det faderlige, ikke-selvkloge, ikke-selvrådige og ikke-liberalistiske samfund:

Om derfor Danmark end ikke var vort eget jordiske Fæderneland, hvortil alle Blodets Baand (...) knyttede os (...) saa maatte og vilde vi dog, som (...) oplyste Christne, naar vi blot kiendte Danmark, tage inderlig Deel i dets Vee og Vel, bede Gud i Jesu Navn afvende dets Ødelæggelse, lade det seierrigt udgaae af sin farlige Kamp [mod] aabenbart Forræderi, ugudeligt Oprør, og skrigende Uretfærdighed, og at fornye Dets Fred og Frihed og lykkelige Dage, bede Ham gjøre det (...) for Hans egen Æres og Hans eget Riges Skyld.³³⁰

Når ”Blodets Baand” engang vinder frem, vil børnenes hjerter igen vendes opad i en naturlig ærbødighed, respekt og kærlighed til deres fædre

Johannes Døber-skikkelsen i Det ny Testamente viser os ifølge Grundtvig den rette sammenhæng mellem kristen tro, praksis og anskuelse, moralske og samfundsmæssige værdier og den rette opfattelse af begreber som ”Blodets Baand”, ”Blods Samfund”, folk, folkeliv, folkelighed og fædreland.

Det kristne evangelium forudsætter ifølge Grundtvig både logisk og ontologisk en bestemt samfundsopfattelse, som er præget af respekt og kærlighed over for de naturlige mestre og fædre, og det kristne evangelium kan ikke for alvor sejre, hvis mennesker ikke er præget af denne opfattelse af sig selv og af de naturlige autoriteter. De moderne demokratiske, individualistiske, kritiske og liberalistiske samfundsteorier er ifølge Grundtvigs prædiken ”3die Advents-Søndag 1855” ukristelige, og hvis de bliver udbredt, har evangeliet og kærligheden ikke mange reale muligheder for samfundsmæssigt at vinde frem eller blive udbredt. Den moderne ånd er selvrådige, oprørske, hjerteløse, kongehadsk, bløddagtig, umenneskelig, ukærlig og ufolkelig, og der er ifølge Grundtvigs prædikener en stærk indre logisk sammenhæng mellem alle disse begreber og fænomener.³³¹

³³⁰ ”Marie Bebudelses-Dag 1848”.

³³¹ Lindhardt 1977, 20-23: ”1ste Juledag 1855”. Det ufolkelige kædes i Grundtvigs prædikener ofte sammen med det kongehadske, kongefjendtlige eller antifaderlige. Den moderne ånd, som sejrede i Danmark i 1848 og 1849, er på en gang kongehadsk, folkehadsk og ufolkelig. Jf. Nyborg 2011 og Nyborg 2011a.

De synspunkter, som Grundtvig giver udtryk for i det følgende citat fra hans prædiken ”3die Advents-Søndag 1855”, svarer til de synspunkter, som han fremførte i striden om nationaliteten, nationalismen og folkeligheden med den danske teolog Andreas Gottlob Rudelbach (1792-1862) og andre i 1847 og 1848.

Herren kan ifølge Grundtvigs prædiken ikke komme eller hans evangelium kan ”ikke træde i Kraft”, med mindre Herrens vej i forvejen er blevet banet og jævnet af en menneskelig agent. Alle ting er ikke mulige til enhver tid, og for Gud er mange ting ikke mulige. Meget tyder på, at Grundtvig opfattede sig selv som en sådan Johannes døber-skikkelse, som skulle bane Herrens vej i Danmark i det 19. århundrede. På den måde indebærer virksomheden at bane Herrens vej også, at visse samfundsmæssige idealer, værdier og opfattelser skal fremmes for, at de kan vinde frem i Danmark – tanker, som ifølge Grundtvig var de modsatte af de tanker, som blev udtrykt under de franske revolutioner i 1789 og i 1830, og som også var de modsatte af de værdier og teorier, som prægede den danske politiske revolution i 1848-1849.

Det, som de sande kristne i Danmark nu i 1855 efter den politiske revolution i 1848 må håbe på, er, at disse traditionelle samfundsmæssige socialkonservative værdier - om de svagere agents respekt, kærlighed og ærbødighed for dem, som er større og klogere, og om de stærkere agents mildhed, omsorg og barmhjertige opdragelse af dem, som er svagere - må sejre i Danmark. Det, som de sande kristne i Danmark ifølge Grundtvig må håbe på, er, at børnenes hjerter igen må vendes til en kærlighed til deres naturlige fædre, og at fædrenes hjerte igen må vendes i en naturlig, faderligt opdragende og passende kærlighed og omsorg for deres børn:

Naar vi derfor betragter *Johannes den Døber* (...) som Engelen, der gik foran for Gienløserens Ansigt og beredte hans Vei, ved, som det lyslevende Udtryk af hele det israelitiske Folkeliv (...) at vende Forældrenes Hjerter til Børnene og Børnenes [Hjerter] til Forældrene, og saaledes med Blodets Baand oplive Folkets Tro paa Abrahams, Isaks og Jakobs Gud og [saaledes med Blodets Baand oplive] Haabet om (...) den Davids Søn, der skulde reise en evig Throne (...) der skulde lyksaliggjøre hele Guds-Folket med den Glædens Olie hvormed han selv var salvet til Konge og Præst.³³²

Udtrykket ”Blodets Baand” i Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab

Udtrykket ”Blodets Baand” forekommer som nævnt kun meget sjældent i Grundtvigs salmer. I salmen ”Frihed bedre er end Guld” fra 1855-1856 beskriver Grundtvig ”Blodets Baand” og tanken om ”Blodets Baand” som et fænomen, som hører til verden, men som ikke på samme måde gælder for medlemmerne af den kristne menighed. Grundtvigs tanke i denne salme er, at den kristne menighed bindes sammen af noget andet end blodets bånd, men af noget, som kan sammenlignes med blodets bånd ude i verden:

Som i Verden Blodets Baand
Brødre binder, Haand i Haand,
Binder Syster og til Broder,
Begge til den søde Moder,

³³² Lindhardt 1977, 15: ”3die Advents-Søndag 1855”.

Saa er Livet i Guds Huus!³³³

I salmen ”Børne-Lærdoms Parter fem!” fra 1837 beskriver Grundtvig dødens og unaturens ånd, hvormed han refererer til individualismen og liberalismen i filosofien i det 18. århundrede. Denne antifeudalistiske ånd vil opløse de naturlige relationer mellem konge og folk og mellem herrer og undersåtter. Denne moderne ånd er ukristelig og ugudelig, og i det 19. århundrede bør der nu ifølge Grundtvig indledes en krig imod denne ukristelige holdning:

Luren drøner saa til Strid
 Imod Fienden og hans Iid,
 (...)
 Døds og Unaturens Aand,
*Aare-Kræft for Blodets Baand.*³³⁴

I Grundtvigs salme ”Vor Tro er Hjertets Vished paa” fra 1856-1860 omtales også ”Blodets Baand”. I denne salme omtolker Grundtvig verdens begreb om ”Blodets Baand”. Inden for den lille kristne menighed findes det sande ”Blodets Baand”, som er den kærlighed, som de kristne føler for deres fader, herre og mester. På denne måde er begrebet ”Blodets Baand” i Grundtvigs salme ikke en biologisk eller naturbestemt kategori, men en egenskab ved det faderlige samfund altså i den kristne menighed, som er skabt af og gennemsyret af faderligheden:

Vor Kiærlighed i Christi Aand
 (...)
 Paa Aandens Sprog er Blodets Baand
 (...)
 Udspringer fra den Fader-Favn,
 Hvoraf al Kiærlighed har Navn.³³⁵

”Blodets Baand” optræder som tidligere omtalt kun ganske få steder i Grundtvigs øvrige forfatterskab: *Brage-Snak* fra 1844³³⁶ *Nordens Mythologie* fra 1832,³³⁷ *Haandbog i Verdens-Historien* fra 1833³³⁸ og *Dansk Ravne-Galder* fra 1860.³³⁹

Den eneste mere udførlige omtale af tanken om ”Blodets Baand” i Grundtvigs tekster - ud over hans prædikener og salmer - findes i Grundtvigs mytologiske foredrag *Brage-Snak*. I disse foredrag siger Grundtvig således:

[Vi] kan trøste [os] ved, at naar først Ungdommen ligner Tyr, vil inden kort Tid (...) Norden [ligne] sig selv, sin herlige Fortid, sine dybe Myther (...) Jeg troer virkelig, at

³³³ GSV V, 73: ”Frihed bedre er end Guld” fra 1855-1856.

³³⁴ GSV I, 88: ”Børne-Lærdoms Parter fem!” fra 1837.

³³⁵ GSV V, 156: ”Vor Tro er Hjertets Vished paa” fra 1856-1860.

³³⁶ US VIII, 597, 706 og 707.

³³⁷ US V, 506 og 705.

³³⁸ US VI, 350.

³³⁹ US X, 434.

Nordens *Ungdom* vil det; thi det Nittende Aarhundrede har allerede viist, at her er dog langt (...) dybere Spor af Nordens Guder end man seer i *Tirsdag*, *Onsdag* og *Torsdag*, (...) Blodet (...) er jo dog tykkere end Vand, og derfor tør jeg haabe, at jo skiørere vi føle Blodets Baand er blevet (...) Hvor Nordlyset skinner, vil Ungdommen selv i Vinter-Natten see, at (...) hver Seier, Ungdommen vinder over sig selv, giver Æren forlods og en høi *Liv-Rente* fra Slægt til Slægt!³⁴⁰

Grundtvigs overvejelser i *Brage-Snak* viser tydeligt, at han ved ”Blodets Baand” ikke forstår det forhold, at alle danskere skulle være af eet blod og blodsmæssigt beslægtede. Ifølge Grundtvigs foredrag er tanken om ”Blodets Baand” nu i 1840-erne, hvor nationalismen var klart voksende i Danmark, netop under angreb, og dette gamle bånd er nu midt i ”Vinter-Natten” blevet svagere og ”skiørere”. Det, som Grundtvig henviser til, er de moderne liberale politiske kræfters angreb på de gamle dyder. Den moderne samfundsfilosofi er i strid med de gamle danske værdier, men i 1844 har Grundtvig et håb om, at den danske ungdom kan rejse sig til forsvar for de traditionelle samfundsmæssige dyder.

Udtrykket ”Blods Samfund” i Grundtvigs prædikener 1822-1856

Den kristne menighed er i Grundtvigs prædikener et ”Blods Samfund”. Denne betegnelse ”Blods Samfund” er fundet i et overvældende antal eksempler i Grundtvigs prædikener. Grundtvig bruger i sine prædikener udtrykket ”Blods Samfund” både til at betegne selve nadver-samfundet eller nadver-fællesskabet og dels til at betegne hele den kristne menighed.

Selve nadver-handlingen eller nadver-begivenheden betegnes i reglen i Grundtvigs prædikener som et eller som ”Hans [Kristi]” ”Legems og Blods Samfund” på den måde, at (1) de kristnes og deres mesters ”Samfund” eller ”Fællesskab” produceres og reproduceres i nadver-handlingen og nadverbegivenheden, og på den måde, at (2) eleverne forandres ved, at de får del i mesterens blod og legeme under denne handling eller begivenhed. Grundtvigs mening er også, at elevernes natur, karakter, motivation og deltagelse udvikler sig hen ad vejen i og med, at disse elever tager del i interaktionen og i det praktiske samspil med deres mester. Når Grundtvig taler om ”Blodets Baand” og ”Blods Samfund” giver han ikke udtryk for en statisk biologisk teori, men for en dynamisk sociologisk læringsteori:

Vi skal (...) troe, at ved H[errens] B[or]d blive vi virkelig delagtige i det Jesu Christi, Guds Søns Blod, der kan og skal rense os fra al Synd og skabe det samme Hjertelag i os, som var og er i Jesus Christus, og være os et himmelsk Pant paa vor skjulte Delagtighed i Herrens [Legeme] det u dødelige og herliggjorte Legeme (...) Hvor Blodet virkelig er eens, er Hjertelaget igunden ogsaa [eens], vil Tænkemaaden ogsaa efterhaanden blive det.³⁴¹

Den faderlige agent eller mesteren handler ifølge Grundtvig på en bestemt måde dels på egen hånd og dels i et samarbejde med sine elever, og på den måde producerer – etablerer – og reproducere den faderlige agent eller mesteren ”Blodets Baand” og ”Blods Samfund”. ”Blods Samfund” er ifølge Grundtvigs prædikener dels noget, som allerede eksisterer forud for nadveren, og som er en forudsætning for, at nadveren overhovedet kan finde sted og er reelt mulig, og dels noget, som

³⁴⁰ US VIII, 597.

³⁴¹ GPV V, 175.

produceres, etableres og bringes til veje under nadveren, som er mesterens og hans elevers kollektive handling og virksomhed.³⁴²

At nadveren og menigheden er "Blods Samfund" betyder i Grundtvigs prædikener især to ting:

For det første modtager eleverne efterhånden et nyt blod, som ikke er deres eget, men stammer fra mesteren. Under nadveren blander eleverne blod med den faderlige agent.³⁴³ På den måde bliver deres natur og karakter gradvist forandret.

For det andet lærer eleverne af mesterens dyder ved direkte at iagttage og ved i nogen grad at tage del i hans dydige forbilledlige handlinger. Dyden er i Grundtvigs prædikener noget, som eleverne kan se, når de ser på deres mester. Eleverne ser, hvordan mesteren hæver kalken og siger, at den er velsignet, og de ser, hvordan mesteren tømmer denne kalk. "Blods Samfund" betyder på den måde i Grundtvigs prædikener også, at eleverne i løbet af en proces lærer at efterligne deres mester, så at de til sidst handler lige som deres fader og mester nemlig: Hæver kalken, siger, at den er velsignet, og tømmer denne bitre kalk. At udføre denne handling er at gå ind i selvfornedrelsen, selvfornægtelsen og martyrdøden. Menigheden er ifølge Grundtvig et "Blods Samfund" også på den måde, at engang og til sidst skal de kristne elever i "Herrens Skole" komme til at bløde på samme måde, som Jesus blødte, da han hang på korset. Ved en sådan handling er eleven blevet som sin mester, og Grundtvigs teori om læring indebærer, at mesterens elever har lært denne godhed og dyd ved at være sammen med mesteren, se på mesteren, i et vist omfang at tage del i hans virksomhed og ved hen ad vejen at lære at efterligne og eftergøre deres mesters gerninger og handlemåde, tanker og følelser.

At de kristne blander blod med deres mester får i Grundtvigs prædikener to vidtrækkende følger for de kristne: For det første får de kristne en ny bevidsthed og en ny klar intuitiv viden om, at visse tanker, følelser og handlinger er højst upassende, og at andre tanker, følelser og handlinger er passende for dem som kristne. For det andet ophører de kristne gradvist rent faktisk med at have bestemte tanker og følelser og gøre bestemte handlinger, og til gengæld begynder de hen ad vejen at have visse andre tanker og følelser og gøre en ny form for gerninger nemlig de gerninger, som er faderens og mesterens gerninger. At de kristne blander blod med deres mester får i Grundtvigs prædikener følger for det, som Grundtvig kalder de kristnes "Liv" og "Lys":

Er vi døbt paa denne Tro, og tage vi Brødet og Kalken i den hellige Nadver, paa vor Herres Jesu Christi egne Ord, for hans Legems og Blods Samfund og Fællesskab, gjør vi det af et oprigtigt Hjerte, da har vi Ret [magt, evne] til at tilegne os [efterligne, eftergøre] den Herre Jesus Christus, hans Død og Opstandelse og Alt hvad der er hans [liv, skæbne] i Tid og Evighed, og da faaer vi baade Magt dertil og en evig Trøst deraf.³⁴⁴

³⁴² Eksempler på anvendelsen af udtrykket "Blods Samfund" i Grundtvigs prædikener er: "8de Søndag efter Trinitatis 1848", GP V, 111, GP V, 205, GPV VI, 249-250, GPV V, 151, GPV VI, 72, GP XII, 366, GP XII, 333, GPV V, 350, GPV V, 208, GPV V, 178, GPV V, 172, 176, GPV V, 89, GPV V, 63, "Onsdagen 7de Juli 1847", "Onsdagen 4de August 1847", "Onsdagen 14de April 1847", "2den Søndag efter Trinitatis 1847", "2den Faste-Søndag 1847" og "Palme-Søndag 1846".

³⁴³ GPV V, 173 ("Skiærthorsdag 1843"): "Thi der kan jo dog umuelig nævnes eller tænkes noget Trøsteligere for os svage og frygtsomme, syndige og dødelige Mennesker, end at (...) den Hellige og Udødelige, vil blande Blod med os (...) ei heller kan der være noget Glædeligere for os, som midt i vor Lighed med Engens Blomst, der staaer idag og imorgen kastes i Ovn, dog har inderlig Lyst til at leve evindeligt (...) der kan intet Glædeligere være for os end at blande Blod med den guddommelige Helt, der lover os Bod og Oprejsning for Døden, og har ved sin egen seierrige Opstandelse beviist, Han, til Trods for Døden, kan holde sit Ord".

³⁴⁴ "Onsdagen 7de Juli 1847".

Når eleverne deltager i mesterens nadver sker der ifølge Grundtvig en blod-blanding mellem mesteren og eleverne på den måde, at elevernes blod efterhånden i løbet af et tidsforløb erstattes med blod, som de hen ad vejen modtager fra deres mester. Elevernes blod bliver gradvist skiftet ud, og på den måde helbredes de fra den dødelige sygdom, som de havde og var ofre for, dengang de indtrådte som elever i ”Herrens Skole”. Ved at elevernes blod gradvist og kontinuerligt udskiftes og erstattes med nyt blod, så de til sidst slet ikke har noget tilbage af deres eget blod, ”renses [de] fra al Kiøds og Aands Besmittelse”.³⁴⁵

Grundtvig har et skarpt blik for, at denne teori, som ifølge Grundtvig helt forkastes ude i verden, har sine svagheder. Man kan jo med rette ifølge Grundtvig spørge, om det skulle være så vigtigt, hvilket slags blod, der rinder i et menneskes årer? Verden benægter i al fald, hvad angår de kristne, at det skulle være vigtigt, og Grundtvig er grundlæggende enig med det synspunkt, men det afgørende ifølge Grundtvig er følgende to forhold nemlig: dels, at elevens relation til mesteren fuldstændigt forandres, når de blander blod med mesteren, og dels, at deres egne tanker, følelser og dyder hen ad vejen transformeres ved, at elevernes blod på den måde erstattes og udskiftes. Grundtvigs teori er ifølge hans prædiken ikke først og fremmest biologisk, men mere sociologisk, moralsk eller læringsteoretisk:

Naar vi derfor vel troe, at Jesus Christus er Guds eenbaarne Søn og vil være vor Frelser fra Synd og Død, men dog ingen Bestyrkelse og Glæde finde af at gaae til Herrens Bord, og høre Hans Ord: drikker Alle heraf, dette er mit Blod, da maa det jo komme af, at vi enten tænker, det er umueligt, at Herren virkelig kan blande Blod med os, eller vi tænke, det gjør i Grunden, i aandelig Henseende hverken fra eller til, hvad Blod der rinder i vore Aarer.³⁴⁶

Når Grundtvig i disse eksempler fremhæver, at den kristne menighed er et ”Blods Samfund”, formulerer han en kritik af det, som ifølge ham er verdens opfattelse af menigheden og kirken: Den kristne menighed eller ”Christen-Folket” er ikke ifølge Grundtvig en forening eller sammenslutning af personer, som har de samme eller lignende religiøse anskuelser, eller en forening af mennesker, som deler den samme religiøse tro. Menigheden eller det kristne folk er en størrelse, som er stiftet ovenfra og ned, og hvor de enkelte lemmer bindes sammen af blodets bånd og derfor lever i et ”Blods Samfund”. Grundtvigs tanke er, at - analytisk eller abstrakt forstået - eksisterede menigheden eller ”Herrens Skole” forud for, at noget menneske på jorden besluttede sig for at gå ind i det fællesskab og blive et lem på det legeme. Logisk set kan man ifølge Grundtvig kun gå ind i ”Herrens Skole”, hvis en sådan ”Herrens Skole” eksisterer i forvejen. ”Herrens Skole”, det kristne folk eller den kristne kirke og menighed på jorden er altså ikke de kristnes skabelse, lige så lidt som fædrelandet eller Danmark er noget, som det danske folk har skabt.

Grundtvig havde en klar bevidsthed om, at hans teori om den kristne menighed som et ”Blods Samfund” var lidet troværdig, tvivlsom og ubegribelig både i verdens øjne og for så vidt også i de sande kristnes øjne, men han fremfører i sådanne tvivlsøjeblikke sædvanligvis sit filosofisk pragmatiske argument – nemlig at selv om de kristne ikke teoretisk kan udgrunde sagen, kan de erfare de faktiske virkninger - som for eksempel her i en prædiken fra 1848:

Hvor dunkel end de sande Propheters Tale kan og maa falde om det Troens Ord, som er Aand og Liv, om Gienfødelsen af Vand og Aand og om Christi Legems og Blods

³⁴⁵ GPV V, 174.

³⁴⁶ GPV V, 173.

Samfund og Fællesskab, ja, hvormeget Skin af Daarskab der er i den Prædiken (...) saa kiender dog Herrens Disipler (...) de sande Propheter paa deres Frugter, paa den urokkelige Styrke, det yndige Lys og den milde Varme, som deres Ord indgyde i Sjæl og Hjerte, og bevise sig dermed at være Livets [Ord], det evige Livs Ord!³⁴⁷

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand”

Selv om den danske Grundtvig-forsker Svend Bjerg hævder, at Grundtvigs ”teologiske vision” er gået ”os” i blodet³⁴⁸ er Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand” kun meget sjældent blevet analyseret i Grundtvig-forskningen. Som det fremgår af de følgende afsnit, har Grundtvig-forskningen fortolket Grundtvigs tale om ”Blodets Baand” som en tanke om danskhed, nationalisme eller nationalfølelse. Grundtvigs kærlighedstanke er således ofte blevet fortolket som en kærlighed til venner, biologisk slægt og landsmænd.³⁴⁹ Grundtvig-forskningen har ikke sjældent tillagt Grundtvig nogle af de opfattelser af folk og nation, som Grundtvig især i sine prædikener tog afstand fra, men som bredte sig især hos de nationale liberale i Danmark fra og med begyndelsen af 1840-erne.

Regner Birkelunds (2008) analyse bygger ikke i nogen større grad på Grundtvigs prædikener eller salmer, men især på visse artikler i Grundtvigs ugeskrift *Danskeren*, som Grundtvig skrev og udgav 1848-1851. Birkelund siger om Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand”:

Det folkelige var for ham (...) ”Skielnemærke” for, hvad der er folkeligt (...) og i denne forbindelse var modersmaalet og den historie, der forbinder de enkelte slægtled med hinanden (...) helt afgørende elementer. Det var disse elementer, han betegnede som ”Blodets Baand” (...) ”Blodets Baand” refererer til en ”skjult Sammenhæng” i folket, som ”naturligvis ikke lader sig forud bevise”. Grundtvig indrømmer, at der er tale om en ”Troes-Sag”, hvilket vil sige troen på, at der findes en ”Grund-Eenhed”, der har ”Fædernelandet” og ”Modersmaalet” som de bærende elementer.³⁵⁰

Birkelunds analyse af Grundtvigs brug af ”Blodets Baand” er i høj grad beslægtet med analysen hos Kaj Thaning (1963). Thaning fortolker Grundtvigs tale om blodets bånd som en tilslutning til den fremkørende danske nationalfølelse:

Om denne danske oplysning (...) gælder det, at den (...) ”langtfra, som den hjerteløse Oplysning, at opløse eller overskiære Blodets naturlige Baand, vidunderlig helliger og befæster dem, langtfra at undergrave Hjertets huslige forhold: mellem Brud og Beiler, Forældre og Børn, Sydskende, Slægt og Venner, tvertimod straalende oplyser og opliver dem”.³⁵¹

Den danske Grundtvig-forsker Flemming Lundgreen-Nielsen skriver i sin analyse af Grundtvigs politiske opfattelse i skæbneåret 1848 følgende om Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand”. Lundgreen-Nielsen citerer Grundtvig for at sige, at det sande eller ideale menneske er

³⁴⁷ ”8de Søndag efter Trinitatis 1848”.

³⁴⁸ Bjerg 2002, 19.

³⁴⁹ Thaning 1963 og Birkelund 2008.

³⁵⁰ Birkelund 2008, 291-292.

³⁵¹ Thaning 1963, 645.

”et ordenligt, skikkeligt Menneske, der føler sit Adelskab mellem de Levende paa Jorden, og elsker Blodets hellige Baand, der, giennem Forældre og Børn, inderlig sammenknytter den nærværende Slægt med den Forbigangne og Tilkommende, i det virkelige og levende Begreb, som vi kalde en Stamme eller et Folke-Færd”.³⁵²

Konklusion

Den danske litteraturprofessor Georg Brandes (1842-1927) angreb i 1870-erne den ifølge ham udbredte danske nationalisme, fædrelandsfølelse og tilbøjelighed til ”fædrelanderi”. Den ovenstående analyse har vist, at N. F. S. Grundtvig i høj grad var bevidst om denne voksende nationalfølelse i al fald i den kulturelle elite i Danmark i midten af det 19. århundrede, men, at Grundtvig i mange tilfælde lagde klar afstand til dette voksende ”fædrelanderi”. Det er karakteristisk for Grundtvigs opfattelse af ”Blodets Baand”, at han i 1844 – på et tidspunkt, hvor nationalfølelsen var i kraftig vækst i al fald i dele af den danske kulturelite – kunne sige, at tanken om ”Blodets Baand” nu var blevet stadigt mere svag og ”skjør”. I sine prædikener kritiserede Grundtvig den voksende nationale stemning - og denne nationalismes præmisser om folk og folkelighed - som ugudelig, hedensk og ukristelig.

I Grundtvigs tekster bliver der - når han taler om ”Blodets Baand” – på en indirekte måde rejst tre spørgsmål: (1) Er det muligt for mennesker at leve i et mange-kulturelt, fler-sprogligt, multi-etnisk, fler-nationalt samfund? (2) Er det muligt for mennesker at trives og leve godt i et sådant samfund? (3) Er et sådant samfund ønskeligt eller efterstræbelsesværdigt? Er et sådant samfund et eksempel på ”det gode samfund”?

Den analyse, som er givet ovenfor, synes at vise, at Grundtvig i sine prædikener og øvrige tekster på en vis måde svarer bekræftende på disse tre spørgsmål. Et folk bindes ifølge Grundtvig sammen af og konstitueres, ved, at det bliver kaldet og kåret af en kongelig og faderlig agent. Folket er kongens folk, og det kan bo i mange riger og lande og tale mange sprog og have mange slags kulturer og traditioner, men ethvert folk bindes sammen af, at det udgøres af undersætter under den samme faderlige og kongelige agent. Modellen for, hvad et folk er, finder vi ifølge Grundtvigs prædikener i Jesu disciple og deres kaldelse. Et folk konstitueres ikke af evigt gyldige, statiske eller naturbestemte kategorier. På dette område tog Grundtvig afstand fra den fremstormende danske nationalistiske liberalisme, som ifølge hans opfattelse var et udtryk for ukærlighedens og hjerteløshedens selvrådige ånd. Grundtvigs tanker om folk og folkelighed er nøje forbundet med hans tanker om kærligheden. Et folk viser sin naturlige kærlighed, hjertelighed og folkelighed i forhold til en faderlig agent ved sin villighed til at følge, ære og lyde sin fader og herre..

Verdenskærligheden, verdens kærlighed og kærligheden til verden

Indledning

I Grundtvigs prædikener optræder i et stort antal tilfælde udtryk som ”Verdens-Kiærlighed”, ”Verdens-Kiærligheden” og ”Verdens Kiærlighed”. Med disse ord refererer Grundtvig til to forskellige forhold nemlig dels til den forestilling eller regel, at mennesker bør eller skal elske ”Verden”, og dels til den opfattelse af begrebet og fænomenet kærlighed, som ifølge Grundtvig er almindelig i samtiden. Når

³⁵² Lundgreen-Nielsen 1998, 143-144.

Grundtvig kritiserer og afviser denne verdenskærlighed, kritiserer han altså på samme tid to forskellige ting. Grundtvig kritiserer dels "Verdens Kiærlighed" i betydningen af den definition på kærligheden, som ifølge ham trives ude i verden, og han kritiserer den falske tankegang hos verdens børn, forfattere, "vise Mestere" og teologer om, at det kristne menneske og i det hele taget alle mennesker skal elske "Verden".

En statistisk optælling af de mest betydningsfulde ord,³⁵³ som forekommer i Grundtvigs prædikener, viser, at en række nøgleord – bortset fra ord, som henviser til de guddommelige personer - er blandt de fem oftest forekommende ord i alle Grundtvigs prædikener i årene 1832-1849 og i kirkeårene 1854-1856. Det gælder ordene "Verden", "Liv", "Tro", "Sandhed" og "Aand".³⁵⁴ Man kan på samme måde opstille en liste over de ti oftest forekommende ord i Grundtvigs prædikener. Disse yderligere fem ord er de følgende: "Hjerte", "Børn", "Venner", "Kiærlighed" og "Lys".

Ordet "Verden" er efter en sådan kvantitativ opgørelse et af de hyppigst forekommende ord i Grundtvigs prædikener, når man ser bort fra ord og udtryk, som refererer til de guddommelige personer. Ordet "Verden" forekommer i Grundtvigs prædikener langt hyppigere end en række andre almindelige nøgleord så som "Hjerte", "Sandhed" eller "Kiærlighed".³⁵⁵

Ordet "Verden" bruges i Grundtvigs prædikener dels til at betegne noget rumligt og dels til at betegne noget ikke-rumligt. "Verden" er den jordiske virkelighed, som rumligt befinder sig uden for grænselinjen til den kristne menighed. Verdens børn lever uden for periferien af den lille flok, som består af de mennesker, som har vendt sig bort fra verden og valgt Kristus som deres herre og konge. Ude i verden går den onde djævel omkring som en glubende løve, og vantroens ånd er mægtig i verdens børn.³⁵⁶ Herudover bruger Grundtvig sit begreb om "Verden" til at betegne de tanker og den ånd, som ifølge hans opfattelse florerer ude i verden altså blandt verdens børn. I den sidste betydning betegner ordet "Verden" altså ikke noget rumligt, men noget mentalt, åndeligt eller moralsk.

Grundtvigs tale om verdenskærligheden er en nøgle til at forstå hans opfattelse af karakteren af den sande kristne kærlighed. I det følgende skal gives nogle eksempler på, hvordan Grundtvig i sine prædikener taler om "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed". Det kan sammenfattende siges, at Grundtvig på en stærkt polemisk måde kritiserer den ifølge ham almindelige verdenskærlighed både som et socialt og moralsk fænomen og som en bestemt opfattelse af kærligheden. Ifølge Grundtvig har "Verden" simpelt hen ikke forstået, hvad sand og ægte kærlighed er.

I Grundtvigs prædikener er denne verdenskærlighed det samme som en "Abekiærlighed" og en "Sødtalenhed". Verdenskærligheden og verdens kærlighed er et udslag af "Menneske-Frygten" og "Blødagtigheden". På den måde er "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" ifølge

³⁵³ I denne statistik ses altså bort fra almindelige ord som "er", "man", "vi", "Jorden", "Apostelen", "Dagens Evangelium" og lignende.

³⁵⁴ Ordet "Aand" refererer i Grundtvigs prædikener i nogle tilfælde til Helligånden og i andre tilfælde til ånd i en betydning, som ikke direkte er en betegnelse for eller henvisning Helligånden.

³⁵⁵ Grundtvigs prædikener er domineret af hans tale om og angreb på "Verden". Hans prædikener har på den måde en udpræget polemisk og til dels aggressiv form. I gennemsnit forekommer ordet "Verden" 7 til 8 gange i hver eneste af Grundtvigs prædikener i perioden 1832-1849 og 1854-1856. Til sammenligning kan det anføres, at ordene "kiærlig" og "Kiærlighed" i gennemsnit forekommer 3 eller 4 gange pr. prædiken, og at ordene "Hjerte" og "hjertelig" i gennemsnit optræder 4-5 gange pr. prædiken i den nævnte periode. I Grundtvigs prædikener i årene 1839-1849 forekommer ordet "Verden" i alt 5622 gange. Ordet "Sandhed" optræder 4042 steder, og ordet "Kiærlighed" forekommer 2768 gange.

³⁵⁶ Nyborg 2012a.

Grundtvigs prædikener barnagtig, umandig, kødelig, uværdig, indbildsk, selvklog, selvrådlig og selvophøjende og derfor et udslag af ukærligheden. Den stadigt mere fremtrædende "Verdens-Kiærlighed" i moderniteten og "Forstands-Tiden" er ifølge Grundtvigs prædikener et udslag af en stigende feminisering af det moderne samfund og et udtryk for en sejr for de moderne tanker om frihed, lighed og broderskab. Den agent, som Grundtvig i nogle af sine prædikener omtaler som "Lysets Engel", forfører menneskenes børn til at tro på det moralsk værdifulde i "Verdens-Kiærligheden" og forfører dem til at tro, at "Verden" taler sandt, når den taler om kærligheden.

Eksempler på omtalen af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" før 1839

Den største fristelse og fare for de sande kristne og for de kristne prædikanter er ifølge Grundtvigs prædiken "Advents-Søndag 1823" "Menneskefrygten" og "Verdens-Kiærligheden". At bekende Kristus er at angribe verden. Grundtvig øver i denne prædiken en slags selvkritik og indrømmer, at han ikke altid er hård nok, når han prædiker evangeliet for de vantro. At elske verden og verdens børn betyder i mange tilfælde at tie med talen om Guds kærlighed og indebærer i de fleste tilfælde, at man modsiger og konfronterer hedningerne med deres ugudelighed:

Jeg veed af egen sørgelig Erfaring, at det sædvanlig er saa med vor Bekiendelse blandt Hedninger; thi at jeg her bekiender Herren, det er Intet, det er, som mellem Christne (...) og Hedningerne veed desuden godt, at vi er kaldte til og lønnes for i Kirken at forkynde Jesum Christum (...) som Mesteren og Frelseren, saa her har vor Menneskefrygt og Verdens-Kiærlighed Undskyldning Nok. Nei, kun der hvor vi kan tie, kun der hvor vi maae modsige for at bekiende Herren, kun der bekiende vi ham blandt Hedninger.³⁵⁷

Grundtvig taler ligeledes om verdenskærligheden i sin prædiken "Fjerde Søndag efter Paaske 1824 Aften-Sang". Verden trodser Gud med sin selvklogskab og selvrådighed og vil ikke se i øjnene, at Gud engang ved "den store Rettergang" vil dømme og straffe de ugudelige. Verden sover sig på den måde lige ind i fortabelsen. De sande kristne fristes og trues af deres tilbøjelighed til en umandig og blødgagtig accept af og imødekommenhed over for verden. De kristne er tilbøjelige til at tilpasse sig og tage hensyn til verden, men hvis de ikke bryder med denne dårlige og uværdige vane, vil de bringe deres egen salighed og frelse i fare:

Men vi, mine Venner, som ikke vil trodse [Gud], som føle vor Afmagt, som see vor Ureenhed, som frygte for den store Rettergang, da Hver skal have Sit, Skaberen hvad Ham hører til, som er Livet og Kraften, Synderen hvad der er hans: Skylden og Kvalen, Synden og Døden (...) Vi, mine Venner! vi vil dog vel ikke med Dorskhed, med Skamfuldhed for Verden, og med Kiærlighed til den [Verden], med Sjæle-Søvn, Menneske-Frygt og Verdens-Kiærlighed forspilde den Naade og Salighed som os tilbydes, [vi vil dog vel ikke] tilliste, tilsove os Deel med de Vantro.³⁵⁸

De kristne helte og martyrer har ifølge Grundtvig vist og bevist over for de kristne, at den sande kristelige kærlighed ikke er en blødgagtig accept eller sødtalighed over for verden, men består i at "ødelægge" det, som er imod Guds lov, kæmpe imod kødet og verden og sejre over Guds fjender. At elske i en sand kristen betydning er at vise sin troskab imod Gud og derfor at hade hans fjender. Også i Grundtvigs prædiken "Ottende Søndag efter Trinitatis 1824 Aftensang" trues de kristne indefra af deres

³⁵⁷ GP II, 32: "Advents-Søndag 1823".

³⁵⁸ GP II, 221: "Fjerde Søndag efter Paaske 1824 Aften-Sang".

menneskefrygt og verdenskærlighed. For at kunne udvise og virkeliggøre en sand kristen kærlighed må de kristne disciplinere sig selv og overvinde deres tilbøjelighed til en svagelig forsonlighed over for verden og overvinde fristelsen til en ukristelig blødagtighed og konfliktskyhed over for verdens børn:

Da bliver det efterhaanden vor store Lyst og Glæde, at være Guds Medarbejdere til at ødelægge, hvad der stræber at fordærve Hans Plantning (...) det bliver vor Lyst og Glæde at være deeltagende Vidner til Aandens guddommelige Kamp imod Kiødet saa seierrig, at Fienden taber alle Slag, og gaaer for vore Øine aabenbar med stærke Skridt sin visse Undergang i møde. Lad os dog fatte Mod til at prøve, om den store Hob Vidner foer med Tant, da de eenstemmig sagde, at naar man kun først bliver levende i Aanden, da hader man (...) Alt hvad der fører til Døden, Alt hvad der truer Livet (...) Kiødet og alle dets Gierninger, Selvraadighed, Selvklogskab, Menneske-Frygt, Verdens-Kiærlighed og Alt hvad deraf følger.³⁵⁹

Ingen kan tjene to herrer. Ingen kan samtidigt elske både Gud og ”Verden”. De sande kristne skal ikke elske det jordiske eller det synlige, men det himmelske og usynlige. Guds lov og evangelium kan på den måde ifølge Grundtvigs prædiken ”Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang” lyde som ”en haard Tale”, men denne lov og dette evangelium beskriver den sande form for kærlighed og vejen til himlen. Verden kritiserer Grundtvig for at forkynde en ”menneskefjendsk” form for kristendom og for at optræde som en mørkets apostel.³⁶⁰ Verdens vise mestre og falske profeter bilder sig ind og vil have de kristne til at tro, at man på engang både kan elske Gud og verden, men verdens indbildske skriftkloge og forvirrede teologer er på vilde veje. Deres form for kærlighed og deres forståelse af hvad, der er den sande kærligheds væsen, er kun en ”Verdens-Kiærlighed”. De forstår ikke, at kærligheden til Gud og kærligheden til verden er uforenelige, og at de gensidigt udelukker hinanden:

Værer ikke lige skikkede efter denne Verden (...) elsker ikke Verden, ei heller de Ting, som ere i Verden! dersom nogen elsker Verden, da er ikke Faderens Kiærlighed i ham, thi alt det som er i Verden (...) er ikke af Faderen men er af Verden, og Verden forgaaer med dens Begjæring men den som gjør Guds Villie, bliver evindelig³⁶¹, det er Sandheds Ord, om hvilke vel alle syndige Mennesker have sagt i deres Hjerter: det er en haard Tale, men nuomstunder vil man ei engang forstaae, at det er Sandheds Ord til alle Tider, nu har man sat sig fast i den Indbildning at det er med Kiærlighed til Verden, som med Kiærlighed til Gud, at begge ere Dyder som kun, naar de overdrives, udelukke hinanden og blive derved til Laster, nu maa det vist nok synes forgjæves at ivre mod al Verdens-Kiærlighed, at vidne, den er i sin mindste som i sin høieste Grad, uforenelig med Christnes Tro og Haab, uforenelig med Kiærlighed til Gud; thi denne Sandhed er blevet Menneskene saa fremmed at den agtes for en Vildfarelse, er blevet dem saa modbydelig, at de erklære den for menneskefiendsk, og vil ikke see, hvad dog er soleklart, at Ingen bliver lige skikket efter Frelseren, Ingen kommer til Faderen, uden ved den.³⁶²

Det liv, som de sande kristne dagligt må gennemleve, er et liv i kamp. De kristne kæmper samtidigt på to fronter nemlig imod den vantro, ugudelighed og verdenskærlighed, som trives uden for den kristne

³⁵⁹ GP II, 305: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1824 Aftensang”.

³⁶⁰ Nyborg 2010, 122 og Nyborg 2011b, 65.

³⁶¹ Grundtvig citerer 1 Joh 2, 15-17.

³⁶² GP II, 77-78: ”1ste Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang”.

menighed, og imod den verdenskærlighed, som lever som en farlig og djævelsk slange i deres eget hjerte. De kristne har ikke bare "Fjenden" uden for, men også "inden Voldene". De må til stadighed være på vagt og holde sig vågne, for de trues altid af fristelsen til at give efter for verdenskærligheden. Kun den smalle, tornestrøede og lidelsesfulde vej fører til himlen. De sande kristne lever et liv i kamp, hvor de på daglig basis må afdø fra verden, døde kødets fristelser og disciplinere og kontrollere de impulser til det onde, som lever og arbejder i deres sjæl og legeme:

De Christnes Kamp er haard, fordi Hoved-Slagene staae langt fra Verdens Øine, staae inden i os (...) derfor er den haard, de Christnes Kamp, fordi vi have Fjenden inden Voldene, fordi den udvortes Kamp er kun som en Skygge af den Indvortes, fordi i os *selv*, det er i vort Kjød, boer intet Godt; fordi den falske Viisdom, den Vantro, den Spot, den Hovmod, den Verdens-Kiærlighed, den Dorskhed, Ligegyldighed og Lunkenhed, vi i Verden har at drages med, de beleire idelig vort eget Hjerte, bryde ind, saasart vi slumre kun et Øieblik, og kan da umuelig uden haardnakked Kamp og dybe Saar igjen uddrives (...) Det er den haardeste Kamp, de [Christne] føre hos sig selv i det Skjulte, med Verdens Aand i deres eget Bryst, med Slangen i Barmen! Ingenlunde vil vi dølgge for os selv og for hverandre, at den christelige Kamp er haard.³⁶³

Eksempler på Grundtvigs omtale af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" efter 1839:

Thi saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Søn den eenbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv (Joh 3, 16 efter 1740-bibelen).

I Grundtvig-forskningen er det blevet fremhævet, at de johannæiske skrifter i Det ny Testamente og at ikke mindst bibelstedet Joh 3, 16 spillede en vigtig rolle i Grundtvigs teologi.³⁶⁴ Denne forskning har i nogle tilfælde fortolket Grundtvig som en "kærlighedens" teolog, og den har i nogle tilfælde hævdet, at "kærligheden" – forstået som et alment begreb og fænomen - var den højeste værdi i Grundtvigs tekster og tankegang.³⁶⁵

³⁶³ US IV, 435: "Den christelige Kamp" (Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1825).

³⁶⁴ Grundtvig er i forskningen blevet fortolket som en særlig "johannæisk" teolog og fortaler for en særlig "johannæisk" kristendoms- og kærlighedsopfattelse: Jensen 1977, 87, Iversen 1988, 70, 71, 82, Iversen 2008, 22, 94, Boas 1993, 181, Thaning 1963, 643, Pedersen 2002b, 79, Heggem 2005, Thodberg 1989, 307, 324, Allchin 2002, 221, Thyssen 1991, 68, Balslev-Clausen 1991, 77 og Jonas 2007, 170 ("Grundtvig var en universel tænker, kristen johannæer, kosmolog og videnskabsfilosof").

³⁶⁵ Heggem 2005 og Jonas 2007.

En undersøgelse af Grundtvigs prædikener tegner imidlertid i nogen grad et andet billede.³⁶⁶ For det første bestemte Grundtvig i sine prædikener ikke kærligheden på en abstrakt eller ubestemt måde. Grundtvigs kritik af verdens opfattelse af kærligheden gik netop ud på, at verden opfattede kærligheden på en almen menneskelig, uspecifik og ubestemt måde. For det andet viser en undersøgelse af Grundtvigs prædikener, at han i al fald fra og med 1841 indså, at tankegangen i Joh 3, 16 havde sine problemer set fra et kristent synspunkt. Både før og efter 1841 citerede og henviste Grundtvig ikke sjældent til Joh 3, 16 i sine prædikener, men i 1841 – eller i årene omkring 1841 – synes han at have opdaget, at dette bibelsted om Guds kærlighed til verden kan mistolkes, og at problemet med verdens opfattelse af kærligheden netop er, at verden mistolker og misforstår tankegangen i Joh 3, 16.

”2den Pintsedag 1841”: Joh 3, 16 er ”et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden”.

Det bekendte bibelsted i Joh 3, 16 kan ifølge Grundtvigs prædiken ”2den Pintsedag 1841” let misforstås af det syndige menneske, og verdens børn forstår i reglen dette berømte bibelsted, som taler om Guds store kærlighed til verden, på en forkert måde. Verdens børn tror, at Gud elsker på samme måde, som de selv elsker, og verden tror, at Gud opfatter kærlighed på samme måde, som den selv i sin forvirring og uvidenhed opfatter ordet kærlighed. Men verden har et forvrænget begreb om kærlighed, og den fortolker bibelordet i Joh 3, 16 på en misvisende måde. Verdens børn elsker deres eget, og verdens børn elsker derfor verden. De fortolker det berømte bibelsted Joh 3, 16 på den måde, at Gud elsker verden på samme måde, som de selv elsker verden, og at Gud har den samme ”Verdens-Kiærlighed”, som de selv har. Men Gud elsker ikke ifølge Grundtvigs prædiken ”2den Pintsedag 1841” verden på den måde, som verdens børn tror, at Gud elsker verden. Verdens børn har ifølge Grundtvigs prædiken fordrejet meningen med bibelstedet til deres egen fordel og for at redde deres eget skind:

Først nævnes nemlig Guds Kiærlighed til Verden, som enhver Synder, naar han selv skal forklare det, regner til samme Slags som hans egen Kiærlighed til Verden, og hermed er Alt fordreiet, thi dersom Gud elskede Verden saaledes som vi³⁶⁷ efter Syndefaldet da var Han (...) ligegyldig ved Synden, og hele Christendommen, Igienfødslen, Fornyslen og Helliggiørelsen, saavel som Forsoningen var da omtrent overflødig (...) Hvem der ikke har Hjerte til at troe bruger den aldeles ubestemte Tro (...) til et Skalkeskjul for sin Vantro, og indbilder sig nu (...) at han ved denne Aabenbaring af Guds Verdens-Kiærlighed (...) er fri nok for at fordømmes eller fortabes og har de bedste Udsigter til et evigt Liv efter hans egen Smag. Til en christelig Bekiendelse kan da intet af Herrens Ord

³⁶⁶ Grundtvig fremhæver selv flere steder i sine prædikener, at den hellige Peders tvende breve er en opsummering af hele tankegangen i Det ny Testamente. Jf. f. eks. GPV I, 339: ”Intet Blad i hele det Ny Testamente er da sikkrere Apostel-Skrift end begge Peders Breve, og de kan ikke noksom anbefales alle Christne til flittig Læsning”. En ren statistisk undersøgelse kan ikke afgøre, om Grundtvigs prædikener i en særlig grad tager udgangspunkt i de johannæiske skrifter i Det ny Testamente, men det er dog stadig interessant at undersøge, hvor ofte Grundtvig refererer til forskellige bibelske personer. I hans prædikener 1832-1849 og 1854-1856 omtaler Grundtvig Moses på 458 steder, Paulus i 611 tilfælde og Peder i 419 tilfælde. ”Apostelen” Johannes – i modsætning til Johannes døberen – omtales til sammenligning kun i 62 tilfælde i alle disse prædikener. Det kan også anføres, at Martin eller ”Morten” Luther omtales i 781 tilfælde. Rent statistisk forekommer der altså forholdsvis få referencer til ”Apostelen” Johannes i Grundtvigs prædikener. Grundtvig refererer til Paulus hen ved ti gange så ofte som til Johannes.

³⁶⁷ Ordet ”vi” kan i Grundtvigs prædikener henvise til mange forskellige agenter og referenter. Ofte mener Grundtvig med ordet ”vi” sig selv, de sande kristne i den lille flok eller de voksne fædre eller mænd, som er medlemmer af den kristne menighed. I det ovenstående tilfælde refererer ordet ”vi” til jordens mennesker i almindelighed.

være mindre skikket end det [Joh 3, 16]: saa elskede Gud Verden, at Han gav sin eenbaarne Søn.³⁶⁸

Grundtvigs overvejelser i denne prædiken i pinsen 1841 vedrørende forståelsen af Joh 3, 16 fører frem til en dramatisk konklusion. Dette bibelsted er ifølge Grundtvig højst uegnet som et grundlag for en sand kristelig tro og anskuelse. Ordene i bibelstedet er ganske vist sande og gode, men meningen med dette bibelsted fordrejes og mistolkes så ofte og så frygteligt af verdens teologer, at Grundtvig i sin prædiken må sige, at dette bibelsted ikke er skikket til at være et grundlag for de sande kristnes tro, anskuelse og opfattelse af den særlige natur af Guds kærlighed. Joh 3, 16 bruges i reglen kun som et "Skalkeskjul" af verdens børn, og dette bibelsted får det syndige menneske til at tro, at det allerede er frelst og har nået målet, og at det er sikker på saligheden og kan føle sig sikker på, at Gud ikke vil dømmes og straffe synden eller verdens børn for deres ugudelighed, vantro og synder. Men Guds kærlighed er ifølge Grundtvig ikke - som verdens børn på den måde indbilder sig - blødagtig, umandig eller kvindagtig eller uden nidkærhed for det gode og sande. Verdens hjørstede taler og tanker om Guds store nådige og tilgivende kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken i 1841 naive, selvkloge og ugudelige.

Gud elsker ikke uden videre verden i sin nuværende skikkelse. Gud elskede Adam og verden og sin egen skabelse forud for syndefaldet. Men den verden, som fremkom efter syndefaldet, og de mennesker, som kom til at leve i og som nu lever i syndens verden, elsker Gud kun på den særlige måde, at han har en vilje til at frelse og forandre dem, hvis de vender sig bort fra synden og ugudeligheden. Hvis verdens børn fortsætter med at være verdens børn, elsker Gud dem ikke i al fald ikke på den måde, at Gud elsker eller accepterer dem, som de er. Verden hader lyset, og Gud elsker sine egne og dem, som vender sig bort fra verden og går ind under fuldkommenhedens bånd. De sande kristne skal ikke forfalde til en blødagtig eller umandig "Verdens-Kiærlighed". Deres kald er, at de uden nogen menneskefrygt eller klæben til det jordiske eller kødelige og med øjet rettet mod det himmelske skal besejre og overvinde verden. Verden skal ifølge Grundtvigs prædiken ikke elskes, men modsiges og bekæmpes:

Det er en ganske anden Troes-Bekjendelse, der paa Herrens Vegne forlanges af alle dem, der ved Daaben vil optages i Hans Menighed til at arve Velsignelsen (...) Den Verden, Gud elsker, det er den, Han selv skabte uden noget Djævelskab (...) Dette er en Tro og Bekjendelse der ikke blot gjør de Christne kiendelige men skiller dem saa skarpt som mueligt fra denne Verden, der gjerne vil lade en aldeles tom, ubestemt Tro (...) gjælde for Saligheds-Middel (...) Dog, hermed ville vi lade den Verden fare, som vi veed, den Christne Tro aldrig kan forliges med, men troe, Den kan og skal overvinde ved Ham som siger: værer frimodige: jeg har overvundet Verden.³⁶⁹

Bibelstedet Joh 3, 16 er "et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden". I sin prædiken i pinsen 1841 er Grundtvig mest optaget af at forklare, at dette bibelsprog kan misforstås og bliver misforstået af samtidens teologer, men på trods heraf er talen om Guds kærlighed i Joh 3, 16 ifølge Grundtvig et sandt udsagn, hvis det vel at mærke forstås på den rigtige måde. At verden konsekvent misbruger dette bibelcitater for at tjene sine egne interesser skal ikke få de sande kristne til at ophøre med at elske og bruge disse gode ord fra den hellige skrift:

³⁶⁸ GPV II, 251: "2den Pintsedag 1841".

³⁶⁹ GPV II, 251-252: "2den Pintsedag 1841".

Saaledes forklaret af den Hellig-Aand er det [Joh 3, 16] et dyrebart Ord, saa elskede Gud Verden, og al Verdens Misbrug skal [ikke] bringe os til at forandre en Lyd deraf eller skatte det mindre eller bruge det sjældnere, men det skal netop være os som et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden.³⁷⁰

Grundtvigs fortolkning af Joh 3, 16 efter pinsen 1841.

Grundtvig henviser til Joh 3, 16 et antal steder i sine prædikener i 1820-, 1830-, 1840- og 1850-erne, selv om citatet ikke forekommer særligt hyppigt i Grundtvigs prædikener.³⁷¹ Han synes i pinsen 1841 at have set eller opdaget et problem i forbindelse med fortolkningen af dette bibelsted.³⁷² Et spørgsmål er derfor, om hans brug af Joh 3, 16 ændrer sig efter pinsen 1841, eller om hans overvejelser i pinsen 1841 sætter sig spor i hans prædikener i de følgende år.³⁷³ Der kan peges på en række steder i Grundtvigs prædikener efter 1841, hvor han anvender eller henviser til Joh 3, 16, og hvor han giver en nøjere forklaring af, hvad der ifølge hans opfattelse skal forstås ved dette bibelcitat. Grundtvigs overvejelser i pinsen 1841 synes i årene efter 1841 at få ham til i sine prædikener at forholde sig mere kritisk og mere reflekteret til anvendelsen af det bekendte bibelsted Joh 3, 16.³⁷⁴

³⁷⁰ GPV II, 254.

³⁷¹ Som et eksempel kan det nævnes, at der i alle Grundtvigs prædikener i 1832 kun findes to referencer til Joh 3, 16. I 1833 tre henvisninger, i 1834 ikke en eneste henvisning til Joh 3, 16, i 1835 en enkelt, i 1836 en enkelt reference, i 1837 to steder, hvor Joh 3, 16 citeres, og i 1838 et enkelt sted, hvor bibelstedet citeres. Ud fra den samlede mængde af prædikener, hvor Grundtvig i disse år holder ca. 60 prædikener om året, forekommer citater af eller overhovedet referencer til Joh 3, 16 altså sjældent.

³⁷² Det er interessant, at det problem, som Grundtvig i pinsen 1841 ser med hensyn til forståelsen af Joh 3, 16, ikke forekommer i hans prædikener før 1841. Grundtvig indser i 1841, at dette bibelsted er problematisk på den måde, at det fordrejes og mistolkes af verden: Sml. Grundtvigs prædikener før 1841, hvor Joh 3, 16 citeres: GP XI, 224, GP V, 226-232, GP V, 336, GP VI, 187, GP VI, 221, GP VI, 302, GP VIII, 121, GP IX, 296, GP X, 220 og 290 og GP XII, 180.

³⁷³ Efter pinsen 1841 og i årene frem til og med kirkeåret 1848-1849 citerer eller henviser Grundtvig til Joh 3, 16 i sytten prædikener. Som det gælder for hans prædikener fra 1830-erne og som det også gælder for hans prædikener i kirkeårene 1854-1856 forekommer henvisninger til Joh 3, 16 altså forholdsvis sjældent. Henvisninger til Joh 3, 16 optræder i gennemsnit kun i to prædikener om året. I perioden 1841-1849 forekommer de følgende referencer til Joh 3, 16 i Grundtvigs prædikener: GPV II, 376: "18de Trinitatis-Søndag 1841", GPV III, 329: "11te Søndag efter Trinitatis 1842", GPV III, 174: "Onsdag 6te April 1842", GPV V, 281, 284: "Pindse-Mandag 1843", GPV VI, 266: "7de Søndag efter Trinitatis 1844 Aftensang", GPV VII, 166: "Onsdag 9de April 1845", GPV VII, 318: "13de Trinitatis-Søndag 1845", "16de Trinitatis-Søndag 1846", "9de Søndag efter Trinitatis 1846", "Pindse-Mandag 1846", "Søndag Septuagesima 1846", "14de Søndag efter Trinitatis 1847", "2den Faste-Søndag 1847", "Pindse-Mandag 1848", "Onsdagen den 2den August 1848", "7de Trinitatis-Søndag 1848" og "11te Trinitatis-Søndag 1848". - I kirkeårene 1854-1856 citerer Grundtvig Joh 3, 16 i de følgende 5 prædikener: Lindhardt 1974, 35: "2den Juledag 1854", Lindhardt 1974, 128: "2den Søndag efter Trinitatis 1855", Lindhardt 1974, 119 og 121: "Pindse-Mandag 1855", Lindhardt 1977, 106: "Pindse-Mandag 1856" og Lindhardt 1977, 115: "2den Søndag efter Trinitatis 1856". – Denne opgørelse viser, at Grundtvig kun i forholdsvis få prædikener ud af den samlede mængde af prædikener i nogen form refererer til Joh 3, 16. Det ville i høj grad være muligt at finde andre bibelcitater, som forekommer langt oftere i Grundtvigs prædikener. Det er altså ud fra denne opgørelse svært at hævde, at dette bibelsted Joh 3, 16 skulle være et gennemgående, hyppigt eller fremtrædende element i Grundtvigs prædikener.

³⁷⁴ En række af Grundtvigs prædikener i årene efter 1841, hvor han citerer Joh 3, 16, rummer en kritik af verdens forståelse af dette bibelsted: Verdens tolkning er misforstået, naiv, "overfladelig", "letsindig" og "skiødesløs" (GPV II, 376 fra 1841). Verdens fortolkning af Joh 3, 16 overser synden og overser, at der ret beset ikke er noget håb for synderne (GPV III, 329 fra 1842). Verden citerer uafsladeligt Joh 3, 16, men fortolker bibelcitatet uden ånd og på en selvklog og selvgiort måde. Verdens fortolkning af Joh 3, 16 er "bagvendt" og "afmægtig" dvs. uden virkninger eller konsekvenser for syndens mennesker (GPV V, 281 fra 1843). Verden taler ivrigt om, at Gud elsker verden, men verden har ikke og kan ikke have nogen viden eller erfaring af, om dette rent faktisk er sandt. Kun de omvendte kristne har erfaret og kan erfare, at Gud elsker

Som et mere udførligt eksempel på Grundtvigs fortolkning af Joh 3, 16 fra årene efter 1841 kan anføres hans prædiken ”Onsdag 6te April 1842”, hvor Grundtvig forklarer, på hvilken måde det kristne menneske mere præcist kan og skal elske ”Verden”.

Grundtvig udtrykker i denne prædiken en tanke om kærligheden til verden, der svarer til hans tanker om det kristne menneskes kærlighed til næsten. Det kristne menneske skal elske verden på samme måde, som Gud elsker jordens syndere. Det kristne menneske skal elske verden på den måde, at det skal søge at frelse verden ved at medvirke til, at verden rives ud af mørket, synden og ondskaben. Det kristne menneske skal elske verden, men vel at mærke med det formål, at verden skal forandre sig, forbedre sig og vende sig bort fra sin gamle ånd. Det kristne menneske skal uden nogen menneskefrygt elske verdens børn på samme måde, som Kristus elskede verden, nemlig revse, irettesætte, sige sandheden til og advare verdens børn om, at de er på vilde veje og går imod fortabelsen. Kærligheden til verden skal altså have et befriende, forandrende, omformende og opdragende formål.

Endvidere skal det kristne menneske elske verden på den måde, at det skal ynke verden dvs. føle og vise medlidenhed med verden, have ondt af verden, vise nåde og barmhjertighed over for verden og forbarme sig over verden. At elske verden indebærer, at man uden frygt siger sandheden og gør det klart for verden, at den er fordømt og fortabt i sin nuværende tilstand og tænke måde. Kærligheden til verden betyder ikke, at det kristne menneske uden videre skal elske i betydningen acceptere eller godtage verden, som den er, eller verdens børn, som de er. En sådan form for kærlighed til verden ville ifølge Grundtvig være en ”Abekærlighed” og en blødagtig og kvindagtig ”Sødtalenhed” og ”Verdens-Kærlighed”:

Hvad (...) Verden angaaer, da bruges dette Ord (...) snart om al Guds Skabning og snart om den ved Synden fordærvede [Verden] (...) Lægge vi ikke Mærke hertil, da er det for os, som Guds Ord modsagde sig selv, thi der staaer jo skrevet: saa elskede Gud Verden (...) og (...) elsker ikke Verden³⁷⁵ (...) som om vi ikke maatte elske hvad Gud elskede

verden, som det lyder i Joh 3, 16. Verdens børn har ikke noget grundlag for at sige, at Gud elsker verden, for de har ikke omvendt sig fra verden. Kun de mennesker, som vender sig bort fra verden, erfarer og kan erfare, at Gud elsker verden, og forstå, på hvilken måde Gud elsker verden. ”De *Vantro* tale om Guds Naade (...) ligesom den Blinde om Farverne, saa hvem der følger dem, maa vide, at der ledes den ene Blinde af den Anden, saa det er intet Under, om de Begge falde i Graven” (GPV VI, 266 fra 1844). Verden overser, at et kristent menneske kun skal elske ”det, som er født af Ham [Gud]”. Verden indbilder sig, at Guds kærlighed er som ”vor egen naturlige Kærlighed”. Joh 3, 16 kan ikke forstås af den kødelige selvklogskab (GPV VII, 166 fra 1845). Verden forstår ikke meningen med Joh 3, 16, fordi den har en falsk accept og opfattelse af det jordiske liv (”16de Trinitatis-Søndag 1846”). Verden forstår ikke Joh 3, 16, fordi verden elsker og hænger fast ved det jordiske liv og ikke higer efter udfrielsen fra den jordiske lidelse og ikke længes efter himlen (”9de Søndag efter Trinitatis 1846”). Verden forstår ikke, at Joh 3, 16 er ”Guds Kald” til, at jordens syndere skal omvende sig fra ”Verdens Trældom”. Verden står ”ørkesløs” og passivt tilbage efter at have hørt kaldet i Joh 3, 16 (”Søndag Septuagesima 1846”). – Konklusionen på Grundtvigs overvejelser i årene efter 1841 kan formuleres således: Ifølge Grundtvig består Joh 3, 16 af to udsagn nemlig dels, at Gud elskede og elsker verden, og dels, at Gud elskede og elsker verden på en bestemt måde. Grundtvig hæfter sig i sine prædikener ved formuleringen: ”således elskede Gud ... at han ...”. Af disse to udsagn er det sidste udsagn ifølge Grundtvigs prædikener det vigtigste, men det er netop også det sidste udsagn, som verden ifølge Grundtvig overser eller misforstår. Verden hæfter sig blot ved det første udsagn, at Gud elskede og elsker verden. På den måde mistolker verden den egentlige mening med Joh 3, 16. Det er interessant, at en udtrykkelig eller absolut formulering som ”Gud elsker Verden” eller et udtryk som ”Guds Kærlighed til Verden” ikke forekommer i en eneste af Grundtvigs prædikener i 1820-, 1830- eller 1840-erne.

³⁷⁵ Grundtvig henviser til 1 Joh 2, 14-16: ”v14 Jeg har skrevet til jer, I unge: I er stærke, Guds ord bliver i jer, og I har overvundet den Onde. v15 Elsk ikke verden og heller ikke det, som er i verden. Hvis nogen elsker verden, er Faderens kærlighed ikke i ham. Elsk ikke verden og heller ikke det, som er i verden. Hvis nogen elsker verden, er Faderens

(...) Naar saaledes Herren [Joh 3, 16] siger: saa elskede Gud Verden, da mener Han med Verden den Guds Skabning, som ved Synden er faldet under (...) Dødens Dom, hvorfor Gud ynkes over den og vil gienløse den (...) men naar Aanden³⁷⁶ siger: elsker ikke Verden, da mener Han, den Syndighed som besmitter Skabningen.³⁷⁷

Tanken om, at Gud elsker verden, og tanken om, at det kristne menneske skal elske verden, er ifølge Grundtvigs prædiken blevet fordrejet af verdens teologer. De fortolker kærligheden til verden på den måde, at man grundlæggende og som et udgangspunkt skal godkende, godtage, gå ind på, antage og acceptere verden, som den er. På den måde er verdens opfattelse af kærligheden til verden en "Verdens-Kiærlighed" eller en "Sødtalenhed", som fornægter verdens evige fjendskab med Gud, syndighed og ondskab. Verden skal ifølge Grundtvigs prædiken elses på den måde, at det kristne menneske skal søge at opdrage og få verden til at ophøre med at være sig selv altså ophøre med at være en gudsfjendtlig, syndig, ulydig og oprørsk verden:

Hele Skabningen havde vist nok ved Synden fortjent at ødelægges (...) men det forhindrede netop Skaberens Kiærlighed til sit Værk, som Han sendte sin eenbaarne Søn til at frelse (...) Verden ligger i det Onde, og det Onde (...) skal overvindes og ødelægges, men Verden som Guds Skabning skal dog frelses og forklares! Det er en dyb Hemmelighed, som de Vantroer ikke forstaae, ligesaa lidt som de forstaae, at vi netop ved at fornægte og overvinde os selv, skal frelses og forklares.³⁷⁸

Grundtvig giver i sin prædiken "7de Trinitatis-Søndag 1848" en længere forklaring af den rette forståelse af Joh 3, 16, og Grundtvig søger på den måde at forklare den rette kristne forståelse af kærligheden til verden. Grundtvig henviser i sin prædiken til "vore gamle Lutherske Præster", som sammenlignede

denne Verden med en Ørk, tom og øde for Alt hvad der i Sandhed kan (...) fryde Menneskets Hjerter (...) heri tog (...) vore gamle Præster ikke mere fejl end deres Tilhørere, og Feilen laae ingenlunde deri at [de] skildrede denne Verden med alt for mørke Farver, som en aandelig Ørk, men kun deri, at de ikke saae, at der (...) er to Meninger, hvori man kan og maa tale om Verden.³⁷⁹

De ortodokse lutherske præster i det 16. og 17. århundrede havde ifølge Grundtvig ret, når de med de mest dystre farver beskrev verden som en ugudelig ørken. Kristne mennesker skal ikke elske verden. Verden er ond og Guds fjende og elsker kun sig selv. Meningen med ordet om, at Gud elskede verden, er ifølge Grundtvigs prædiken "7de Trinitatis-Søndag 1848", at Gud elskede og elsker de mennesker, som vender sig bort fra verdens ånd, og som indser, at de ikke hører hjemme i verden, og som derfor ophører med at elske denne verden:

Naar saaledes Herren selv siger: saa elskede Gud Verden [Joh 3, 16] (...) da modsiger han ingenlunde sig selv eller sine Propheter og Apostler, som raader os fra at elske Verden og vidner, at den er ond (...) men misforstaaes dog nødvendig, saalænge vi ikke

kærlighed ikke i ham; v16 for alt det, som er i verden, kødets lyst og øjnernes lyst og pral med jordisk gods, er ikke af Faderen, men af verden".

³⁷⁶ 1 Joh 2, 14-16.

³⁷⁷ GPV III, 174: "Onsdag 6te April 1842".

³⁷⁸ GPV III, 174-175: "Onsdag 6te April 1842".

³⁷⁹ "7de Trinitatis-Søndag 1848".

besinder os paa, at Ordet vel er det samme, men at det har to Bemærkelser, eftersom man enten regner alt det til Verden, der findes (...) i den, eller blot det, der finder sig hjemme i denne Verden og vil have sit Gode i den.³⁸⁰

Gud elsker ifølge Grundtvigs prædiken sine egne og den lille flok af de sande kristne. De sande kristne skal ikke elske verden på den måde, som Gud elsker sine egne. Verden er det, som befinder sig uden for og som truer den kristne menighed. De kristne skal elske Gud og dem, som er født af Gud. De skal elske dem, som har forladt verden, og som har indset, at verden er en gudsfjendtlig ørken. De skal elske det, som er adskilt fra eller som er skilt ud fra eller som er taget ud af verden. Det kristne folk vandrer adskilt fra og igennem verden, lige som Israels folk vandrede gennem ørkenlandet på sin vej til fædrelandet. Den kristne menighed er en lille adskilt enklave inden i den store verdensørken:

Menneske-Livet i denne Verden ligner (...) virkelig en Ørk (...) en Ørk, ligesom den, hvorigennem Israels Børn reiste fra Ægypten til det forjættede Land, thi der læse vi, de fandt en grøn Plet (...) denne grønne Plet i Ørken var (...) et Forbillede paa det ny Paradis i Ørken (...) og for denne Plets Skyld var det, Gud elskede Verden.³⁸¹

Ukærligheden, umenneskeligheden, tomheden og hjerteløsheden hersker i verden. I den verdensørken, som befinder sig uden om den lille kristne menighed, findes intet godt. Den kærlighed, hjertelighed og menneskelighed, som findes inden i og som kun er mulig i kraft af den kristne menighed, er klart adskilt og udskilt fra verden:

Naar vi forestiller os Verdens-Ørken (...) føler Menneske-Hjertet under alle Himmelegne, at der aldrig kan bruges for stærke Ord til at beskrive det øde og Tomme, som hersker i denne Verden, og paa den anden Side det Deilige og Frugtbare som Christi Evangelium bringer, thi overalt hvor der slaar et kiærligt Hjerte i denne Verden, finder det sig (...) som en eenlig Fugl paa Taget (...) men overalt hvor Christi Evangelium kommer levende til et kiærligt Hjerte (...) der fødes og opblomstrer en ny Skabning, et nyt Menneskeliv, som har hvad det gamle i sin bedste Skikkelse fattedes: Kraft til at vare og voxer.³⁸²

Grundtvigs tanker om "Verdens-Kiærligheden" i 1854.

I sin prædiken på den 2. juledag 1854 forklarer Grundtvig forskellen på verdenskærligheden eller verdens kærlighed og den sande kristelige kærlighed. Ved verdenskærligheden forstår Grundtvig i denne prædiken både verdens opfattelse af og teori om kærligheden og den tanke og norm, at man skal elske verden. Den sande kærlighed, som ifølge Grundtvig er det modsatte af verdenskærligheden, er den ild, som Jesus kom for at kaste ned på og ud over jorden, nemlig den hellige ild, som brændte i Jesus selv og i den første kristne kirkes hellige martyrer. Disse vidner og martyrer er sammen med Jesus ifølge Grundtvigs prædiken vidner på to måder: Deres adfærd og skæbne viser de kristne, hvori den sande kærlighed består, og de ord, som de siger, giver de kristne en sand viden om, hvad sand kærlighed er:

³⁸⁰ "7de Trinitatis-Søndag 1848".

³⁸¹ "7de Trinitatis-Søndag 1848".

³⁸² "7de Trinitatis-Søndag 1848".

Ære være Dig i det Høie nu og evindelig, fordi Du har æret Steph. [Stephanus] og alle vor Herres Jesu Christi trofaste Vidner paa Jorden, som de rette Sandheds-Vidner, hvem Livets Krone venter i Dit Rige!³⁸³

Det er kosteligt for Herren naar hans Hellige dør! Jeg er kommen at kaste Ild paa Jorden og hvor gjerne vilde jeg ikke, at den allerede var optændt!³⁸⁴

Der er imidlertid en (...) Ild (...) som Vorherre Jesus Christus klarlig er kommet for at optænde paa Jorden, hvor den var hardtad udslukt, og det er en Kiærlighedens, den sande Kiærligheds Ild.³⁸⁵

Denne Ild, som brænder i og med sand, hjertelig Kiærlighed til Gud og Næsten, det er den eneste Ild, som Vorherre Jesus Christus kom til Jorden for at optænde.³⁸⁶

Modsat verdenskærligheden og verdens opfattelse af kærligheden er den sande kristelige kærlighed en hellig ild, som får de kristne til at fornede sig selv, acceptere selvoferet og martyriet og gå i døden for deres venner.³⁸⁷ Ved nadveren forberedes og styrkes de kristne til deres kommende martyrium. Når de tømmer kalken ved nadverbordet, begynder den hellige ild, der skal føre dem frem til fuldendelsen, at blusse og opflamme. Modsat verdenskærligheden, men ligesom Jesu kærlighed til hans himmelske fader er den sande kristelige kærlighed ifølge Grundtvigs prædiken først og fremmest en kærlighed, som retter sig opad mod den faderlige overmagt. Jesus udtømte den bitre kalk og ofrede sit liv for sine venner, fordi han ærede og elskede sin fader, og de kristne skal på samme måde tømme den bitre kalk og give deres liv for at frelse deres venner, fordi de elsker, følger og ærer deres konge og herre:

Da nærer og opflammer han [Kristus] denne Ild ved sit Kiærligheds-Maaltid i den samme Aand, som udgaar fra Faderen, indtil vort Hjerte kommer til at brænde som hans [Kristi] Hjerte.³⁸⁸

den Kiærlighed hvormed han elskede sin Fader og sagde: alt hvad mit er, det er dit, og alt hvad der er dit er mit, og den Kiærlighed, hvormed han elskede Sine og satte Livet til for dem.³⁸⁹

³⁸³ Lindhardt 1974, 34: "2den Juledag 1854".

³⁸⁴ Lindhardt 1974, 34-35.

³⁸⁵ Lindhardt 1974, 35.

³⁸⁶ Lindhardt 1974, 35.

³⁸⁷ Grundtvig formulerer den samme tanke i en prædiken i påsken 1855. Verden kender intet til den sande kærlighed. Verden tror, at kærligheden skal bestemmes ud fra, hvad der har værdi for det jordiske, menneskelige og dennesidige. Den sande kærlighed er ikke en kærlighed som "Verdens Kiærlighed", og den er ikke en kærlighed, som er defineret ud fra jordiske eller menneskelige normer eller værdier. Den sande kærlighed er den himmelske kærlighed, som fører de kristne til at fornede sig selv og ofre deres liv for deres venner. Jf. Lindhardt 1974, 83: "Skjær-Torsdag 1855": "Ligesom vi derfor godt (...) kan kalde Daaben *Haabets Moderskiød*, naar vi kun med Flid indskærpe, at det er ikke Verdens Haab, men det ehristelige Haab, Guds Bøms og Guds Herligheds Haab, vi taler om, saaledes kan og skal vi ogsaa kalde Herrens Nadver et Kiærligheds-Maaltid, men naturligviis med dobbelt Flid indskærpe, at det er ikke Verdens Kiærlighed, eller engang vor egen menneskelige Kiærlighed, men at det er *Christi Kiærlighed*, vi taler om (...) Da Herren indstiftede den hellige Nadver, da gjorde han det, fordi han som havde elsket Sine, han elskede dem til Enden". - Jf. ogsaa Grundtvigs prædiken "6te Søndag efter Paaske 1848 Aftensang": "Ja m. V. [mine Venner] det maae vi alle vide, at den Kiærlighed, hvormed Aanden (...) vidner (...) det er netop det Modsatte af Verdens Kiærlighed, som ikke blot selv er Synd men alle Synders Kildespring, og den [den sande kærlighed] maa fremdeles baade i Reenhed, i Styrke og Dybde være saa langt over den reneste, stærkeste og dybeste Kiærlighed, der naturlig kan findes i det besmittede Menneske-Hjerte, som Himlen er over Jorden".

³⁸⁸ Lindhardt 1974, 36.

Her som i mange andre prædikener formulerer Grundtvig en pessimistisk beskrivelse af sin egen samtid. Tiden er præget af, at kærlighedens hellige ild, som skal adskille det gode fra det onde og opbrænde og fortære det onde, og som var Jesu eneste anliggende på jorden, bliver stadigt svagere, og tidens forståelse af den kristelige kærlighed er blevet en verdenskærlighed eller kærlighed til verden. Tidens fremherskende kristendom er præget af lunkenhed, blødagtighed og umandighed, og den forstår ikke, at kærlighedens hellige ild er den ild, som brændte i Jesus og i den hellige Stefan, og som drev dem frem imod deres martyrdød. Men de sande kristne ved ifølge Grundtvigs prædiken, at de engang lige som den hellige Stefan netop skal se Gud i flammerne fra denne hellige ild, som er kærlighedens altfortærende ild:

Jo svagere og mattere denne Herrens Ild brænder, jo mere vi nærmer os de sidste Tider, da, som Herren har sagt, Kiærlighedens Ild bliver kold hos mange, ja da han vil finde den syvende og sidste Menighed til en Tid hverken kold eller varm, men lunken, des ivrigere maae jo alle hans troe Tjenere og Sendebud indskærpe, at denne Ilds Optændelse var netop igrunnen hans eneste Ærinde paa Jorden, denne Ilds Vedligeholdelse, Udvikling og Forklaring til en reen og hellig Lue paa Alteret for Guds Ansigt evindelig, den Lue, i hvis Lys vi skal skue Ansigt til Ansigt, hvad vi her kun seer i Gaade-Speilet, det er igrunnen hele hans Omsorg i Himlen, see dertil skal hele hans Evangeliums Forkyndelse med Troen og Daaben og Nadveren tjene, det er igrunnen hele den Helligaands Gierning, som udgaaer fra Faderen og vil forsamle os alle, som af Hjertet troer paa den eenbaarne Søn, i Faderens Huus og Faderens Favn, ja i Kiærlighedens Favn, thi Gud er Kiærlighed, kan og vil, som Kiærlighed, være alle Ting i alle.³⁹⁰

Verden omtolker den kristne kærlighed, så den bliver en verdenskærlighed eller kærlighed til verden. Jo stærkere de sande kristne bliver i troen og kærligheden, jo mere bliver de hadet og forfulgt af verden. De kristne ved, at den sande kristelige kærlighed ikke er en kærlighed til verden, men tværtom er en ild, som skal overvinde og besejre verden. Jesus har kastet kærlighedens hellige ild på jorden for, at den skal adskille det, som hører til verden, fra det, som hører til Guds rige. De sande kristne skal ikke elske verden eller verdens børn, for verdens børn hader lyset og kærligheden:

Det maa hverken forundre eller forskrække os, at jo villigere og bekvemmere Redskaber vi blive i Herrens Haand til at oppuste og nære og klare den Ild, han har kastet og optændt paa Jorden, og skarpt at skille fra den fremmede Ild, som brænder i Verdens-Kiærligheden, desmere vil Verden hade os, ligesom den hadede *Stephanus*, Herrens trofaste Sandheds-Vidne og Martyr, og som den hadede ham selv uforskyldt, det maa hverken forundre eller forskrække os, thi han har ikke blot (...) forudsagt os det, men han har tillige oplyst os om, hvorfor det nødvendig maa saa være, thi han siger: det skal de gjøre, fordi de kiender hverken Faderen eller mig.³⁹¹

Verden pønser evigt på at undergrave, nedrive og ødelægge den lille kristne menighed på samme måde, som verden stræbte efter at ydmyge og tilintetgøre Kristus og alle de hellige martyrer. Grundtvig taler i det følgende om ”Herrens Lys” og ”Herrens Ild”. ”Herrens Lys” er de kristnes viden og forståelse især vedrørende den syndige verden. Verden hader lyset. ”Herrens Lys” giver de kristne en viden om,

³⁸⁹ Lindhardt 1974, 36.

³⁹⁰ Lindhardt 1974, 36.

³⁹¹ Lindhardt 1974, 36.

hvordan de skal forholde sig til verden, og en viden om, på hvilken måde de skal vise kærlighed til verdens børn. "Herrens Ild" er de kristnes nidkærhed for og kærlighed til deres herre og konge og deres kærlighed til dem, som er født af Gud, altså de kristnes indbyrdes kærlighed.³⁹² Det er "Herrens Ild" – den sande kristelige kærligheds ild og flammer - som får de kristne til at fornede sig selv og ofre deres liv for deres venner, og det er "Herrens Ild", som brænder i de hellige martyrer. Men "Herrens Ild" viser sig også i den måde, som de kristne forholder sig til verdens børn. De kristne skal forholde sig til verden på samme måde, som den hellige Stefan under stenregnen. De skal vise deres kærlighed og manifestere den hellige ild, som brænder i deres hjerte, ved at vidne om sandheden over for verden - uden al frygt og uden nogen sødtalenhed, svaghed eller blødgørelse. Der var ifølge Grundtvigs prædiken fra 1854 ikke nogen gnist af "Verdens-Kiærlighed", kvindagtighed eller "Menneske-Frygt" tilbage i den hellige Stefan, da han segnede under stenregnen fra den rasende vrimmel:

Verden (...) kan dog ligesaa lidt adskille Herrens Lys og Herrens Ild i hans Menighed, som den kunde forhindre Stephans Ansigt fra at skinne som en Engels Ansigt, eller Stephans Øie fra at see Himlen aaben og sin Frelser ved Guds høire Haand, eller Stephans Hjerte fra at brænde af Herrens Ild eller hans Tunge fra at gløde i det Kiærligheds-Ord under Steen-Regnen: Herre! tilregn dem ikke denne Synd!³⁹³

De kristne skal ikke "elske Verden".

Grundtvig bruger i sine prædikener i en del tilfælde udtrykket, at det kristne menneske ikke skal "elske Verden".³⁹⁴ Et eksempel herpå er Grundtvigs prædiken "Marie Bebudelses-Dag" i 1855. Grundtvig angriber i denne prædiken sider af tidens dominerende form for kristendom. Verdens selvkloge prædikanter og teologer hævder dels, at det kristne menneske skal elske verden, og dels, at det er troen alene, som frelser det kristne menneske fra fortabelsen. I sin prædiken afviser Grundtvig begge disse udsagn. Det kristne menneske skal elske Gud og ikke elske verden. Det menneske, som elsker og

³⁹² Denne tanke om sammenhængen mellem den sande kærlighed og nidkærheden forekommer i en lang række af Grundtvigs prædikener. Det er netop den mandige nidkærhed for Gud og for Guds sag der ifølge Grundtvig adskiller den sande form for kærlighed fra verdenskærligheden og verdens kærlighed. Den sande kærlighed er i Grundtvigs prædikener i høj grad formuleret i et billede af den kristne krigers troskab og lydighed over for hans herre og konge. En sådan mandig lydighed og nidkærhed findes slet ikke i "Verdens-Kiærligheden" eller i "Verdens Kiærlighed", som ifølge Grundtvig drives af en tanke om lighed og broderskab. Jf. GP XI, 98: "Stephans-Dagen 1837": "Den brændende Nidkærhed for Guds [Ære] og Sandheds Ære, det er den mandige og den inderlige Kiærlighed (...) som Herren har kastet paa Jorden og optændte, da Han udsendte den Sandhedens Aand som udgaaer fra Faderen som er Kiærlighed Selv (...) En Menneske-Kiærlighed, der fattes Nidkærhed for Gud, er en kiødelig Verdens-Kiærlighed, som Elis Kiærlighed til sine ugudelige Sønner, der ei tillod ham at see surt til dem, men kostede ham baade Liv og Præstedømme". Hvis de kristne falder for verdenskærlighedens fristelse til en accept af og forsonlig indstilling over for verden, vil de bringe fortabelsen, dommen og straffen over deres hoved.

³⁹³ Lindhardt 1974, 36-37.

³⁹⁴ GPP II, 306: "Dom X p. Trinit. 1822", GPP II, 290: "Dom VIII p. Trinit. 1822", GP II, 110: "Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang", GP III, 49: "Sankt Stephans Dag 1824", GP IV, 45: "Fjerde Søndag i Advent 1825 Aftensang", "7de Trinitatis-Søndag 1848" og Lindhardt 1974, 77: "Marie Bebudelses-Dag 1855". Andre eksempler: GP I, 89: "Anden Jule-Dag 1822": De, som elsker verden, lider af "Menneske-Frygten" og skælver for verdens had og vrede. Kærligheden og friheden er "ei af denne Verden, den voxte ei op i det Kiød og Blod som elsker Verden og skiælver for dens Had og Vrede (...) deres Munde skal stoppes som tale Løgn". GPP II, 283: "Dom VII p. Trinitatis 1822": "Verden er, som den har altid været (...) elsker sit Eget hader de Retfærdige og spotter deres Vei som en Daarlighed (...) Ogsaa vi maa gaae i Ørken, naar vi vil finde Frelseren (...) Verden skal vi vende Rygg i Hjerte og Sind (...) Elsker ikke Verden!". GP II, 78: "1ste Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aften-Sang" og GPV III, 174: "Onsdag 6te April 1842".

hænger ved verden, går imod fortabelsen. Kun det menneske, som adskiller sig fra verden, kan frelses. Det er kærligheden til Gud og villigheden til martyriet, som frelser det kristne menneske fra synden og døden:

Man har indbildt sig og endnu indbilder sig blandt os, at *Troen* (...) at denne Tro kan troe og stole paa sig selv (...) og kan overtale og ligesom tvinge Vorherre til at giøre os salige, skiøndt vi bliver ved at elske Verden iste[de]nfor at elske ham, blive ved at vandre vort eget Hjertes vildfarende Veie istedenfor at træde i hans Fodspor, tage vort Kors og følge ham.³⁹⁵

Grundtvig-forskningen.

Grundtvigs prædikener er domineret af talen og tanken om "Verden". Når han i sine prædikener ønsker at forklare, hvad han forstår ved kærlighed, sker det gennem en aggressiv polemik mod opfattelsen af kærligheden i "Verden". Den sande kærlighed og den kærlighed og den opfattelse af kærligheden, som ifølge Grundtvig findes ude i verden – uden for den kristne menighed - er helt uforenelige og modsatte størrelser. Hvis man ønsker at undersøge, hvad Grundtvig i hans prædikener forstår ved begrebet og fænomenet kærlighed, skal man altså i høj grad se på, hvordan han kritiserer og afviser "Verdens Kiærlighed" og "Verdens-Kiærligheden". Når Grundtvig beskriver det særegne ved verdenskærligheden, beskriver han ukærligheden, og på den måde forklarer han også, hvad han opfatter som den sande kærligheds væsen og egenskaber.

Der er en vej, som verden ikke kender, og denne vej er i Grundtvigs prædikener den sande kærligheds vej, som får de kristne til at fornægte og fornedre sig selv for at lyde og ligne deres konge og herre og give deres liv for deres venner. Denne markante pointe hos Grundtvig – at den sande kærlighed netop er det modsatte af verdens kærlighed – er ikke blevet fremhævet i Grundtvig-forskningen.³⁹⁶ Tværtom har denne forskning i nogle tilfælde indirekte tillagt Grundtvig en kærlighedsopfattelse, som kan minde om den kærlighedsopfattelse, som Grundtvig angriber hos "Verden".

Den norske Grundtvig-forsker Synnøve Sakura Heggem analyserer kærlighedsopfattelsen i Grundtvigs *Sang-Værk* fra 1837 og Grundtvigs opfattelse af sammenhængen mellem kærligheden og "verden".³⁹⁷ Kærligheden er hos Grundtvig "kjærlighetsforholdet mellom mennesket" og "verden".³⁹⁸ Mennesket er ifølge Grundtvig "det elskende og elskede mennesket i verden".³⁹⁹ "Verden" er ifølge Grundtvig "overfyldt med betydning".⁴⁰⁰ Grundtvig fokuserer på "det vennlige" i "vekselvirkningen" mellem mennesket og "verden". Mennesket er ifølge Grundtvig et "mikrokosmos" i "verden" og af "verden". Mennesket i "verden" er et "helligt" væsen, og "verden" er "hellig", fordi kærlighedens "hellige" energier ifølge Grundtvig arbejder i "verden". Disse hellige energier virker gennem verdens

³⁹⁵ Lindhardt 1974, 77-78: "Marie Bebudelses-Dag 1855".

³⁹⁶ Sml. Bjerg 2002, 146: Grundtvig "genbeskriver naturlig kærlighed som gudelig". Jf. den samme fortolkning af Grundtvigs kærlighedsforståelse i Bjerg 2002, 145. Jf. Bjerg 2002, 132: Kærligheden har for Grundtvig en "nær føling med naturlig kærlighed" nemlig den jordiske kærlighed mellem elskende ægtefæller, børn og forældre, søskende og nære venner. Den kærlighed, som naturligt findes ude i verden, er ifølge Grundtvig et eksempel på den sande kærlighed. Der er ikke ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning nogen uforenelighed eller modsætning mellem verdens kærlighed og den kristne kærlighed eller den kristne opfattelse af kærligheden. Jf. Bjerg 2002, 150, 79, 156, 90, 27, 132, 145 og 146.

³⁹⁷ Heggem 2005, 153, 137, 495-501 og 505.

³⁹⁸ Heggem 2005, 495.

³⁹⁹ Heggem 2005, 496.

⁴⁰⁰ Heggem 2005, 496.

menneskers "relasjonalitet". Kærligheden er ifølge Heggems fortolkning af Grundtvig "kroppslig", fordi den virker i de legemlige impulser og følelser, som mennesket i "verden" oplever og erfarer.⁴⁰¹ Mennesket har ifølge Grundtvig en "længsel" efter "verden".⁴⁰² Det "hellige" er ifølge Grundtvig noget, som findes i kroppen og i "verden".⁴⁰³ Mennesket i "verden" forholder sig til "den andre" i "verden". Kvinden er modsat manden ifølge Grundtvig en "prototyp på mennesket i verden". Kvinden er mere relationelt orienteret end manden, og hun længes mere end manden efter "den andre" i "verden". Kvinden er ifølge Grundtvig nærmere det guddommelige, og "Guds kjønn" er derfor "ikke entydig" ifølge Grundtvig.⁴⁰⁴ Grundtvigs tale om kærligheden er en almen menneskelig "relasjonstenkning og kjønn forståelse av mennesket i verden".⁴⁰⁵ Når Grundtvig forklarer kærligheden, beskriver han "det elskende og elskede, det krenkende og krenkede mennesket i verden, som tegn på helliget". Når Grundtvig vil forklare det centrale i tanken om kærligheden, beskriver han ifølge Heggem "mennesket som kropp i verden".⁴⁰⁶

De mange kritiske overvejelser, som findes i Grundtvigs prædikener vedrørende forståelsen af Joh 3, 16, er heller ikke blevet bemærket i Grundtvig-forskningen.⁴⁰⁷ Denne forskning har antaget, at Joh 3, 16 var grundlaget for Grundtvigs kærlighedsforståelse. Det er interessant, at der ikke i Grundtvig-forskningen er fundet nogen omtale, analyser eller forklaringer af de – ifølge de ovenfor refererede eksempler – helt centrale grundtvig'ske begreber om "Verdens Kiærlighed" og "Verdens-Kiærligheden".

Kærligheden og "den sønlige Udkaarelses Aand"

Den "sønlige Udkaarelses Aand"

I Grundtvigs prædikener spiller tanken om "den sønlige Udkaarelses Aand" en vigtig rolle i hans beskrivelse og forklaring af den sande jordiske og kristelige kærlighed.⁴⁰⁸ Når Grundtvig i sine prædikener skal forklare tanken om den sønlige udkårelses ånd, tager han især udgangspunkt i Rom 8, 12-17, som ifølge den danske oversættelse fra 1740 lyder således:

12, Derfor, Brødre, ere vi ikke Kiødets Skyldnere, saa at vi skulde leve efter Kiødet; 13, thi dersom I leve efter Kiødet, skulle I døe, men dersom I døde Legemets Gierninger formedelst Aanden, skulle I leve. 14, Thi saa Mange, som drives af Guds Aand, disse ere Guds Børn. 15, Og I annammede ikke en Trældoms Aand atter til Frygt; men I annammede en sønlig Udkaarelses Aand, i hvilken vi raabe: Abba, Fader! 16, Denne

⁴⁰¹ Heggem 2005, 497.

⁴⁰² Heggem 2005, 497.

⁴⁰³ Heggem 2005, 498.

⁴⁰⁴ Heggem 2005, 500.

⁴⁰⁵ Heggem 2005, 501.

⁴⁰⁶ Heggem 2005, 505. - Sml. også de tilsvarende fortolkninger af Grundtvigs kærlighedstanke i Heggem 2000 og 2007.

⁴⁰⁷ Sml. Thyssen 1991, 35 og 121, Jensen 1977, 77 og Thodberg 1989, 303, 304 og 357. - En delvis undtagelse udgøres af Lindhardt 1974, 18 og 19. P. G. Lindhardt bemærker her, at Grundtvig i forbindelse med en reference til Joh 3, 16 i en prædiken forholder sig kritisk til verden.

⁴⁰⁸ Sammenhængen mellem Grundtvigs tanker om "den sønlige Udkaarelses Aand" og hans kærlighedsforståelse har ikke været inddraget i Grundtvig-forskningen. - Begreberne "udkaare" og "Udkaarelse" forekommer et overvældende antal steder i Grundtvigs prædikener. De to ord optræder således i ikke færre end 83 prædikener i perioden 1821-1849. Grundtvigs tanke om udkårelsen er inspireret af tanken i Det gamle Testamente om Herrens udvælgelse af Israel og af beskrivelserne i Det ny Testamente af Jesu udkårelse og kaldelse af disciplene.

Aand vidner med vor Aand, at vi ere Guds Børn. 17, Men dersom vi ere Børn, ere vi og Arvinger, nemlig Guds Arvinger og Christi Med-Arvinger; saafremt vi lide med ham, at vi da ogsaa skulle herliggiøres med ham.

Begrebet "Udkaarelsens Aand" forekommer hyppigt i Grundtvigs prædikener. Den sønlige udkårelses ånd bruges om den "Aand" – tænke-, føle- og handlemåde - som i følge Grundtvig er passende, nødvendig, mulig og naturlig for en agent, som har accepteret, at han er en "Søn" eller en sønlig agent under en faderlig agent.

Grundtvig taler i sine prædikener om "den sønlige Udkaarelse", "den sønlige Udkaarelses Aand", "den barnlige Udkaarelse", "den barnlige Udkaarelses Aand", "Børne-Udkaarelsens Aand", "Kuldlysningens Aand", om "Lysets Børn", som de "udkaarede", om "Kongerne på Jorden", som "udkaarer" deres forskellige "Folk", om Kristus, der har "udkaaret" sit "Folk" ved "Daabs-Pagten", om de sande kristne som dem, som Kristus har "udkaaret" til at være sine "Venner" og "Brødre" og om "Christen-Folket" som det "udkaarede Folk".⁴⁰⁹

Det menneske, som modtager og af en fri vilje accepterer den sønlige udkårelses ånd, opnår ifølge Grundtvigs prædikener - eller får en mulighed for at erhverve sig – en ny "Magt", "Kraft", "Sandhed" og "Kiærlighed". "Aand" er i Grundtvigs prædikener typisk ikke noget, som mennesker naturligt ejer som en egenskab, men noget, som kommer eller kan komme til et menneske udefra eller ovenfra. Et menneskes modtagelse af den sønlige udkårelses ånd betyder, at det opnår en bestemt bevidsthed eller viden. Det opnår en forståelse af, at det er eller er blevet en "Søn", som er blevet udkåret, og det opnår en forståelse af, at det har sin identitet fra denne udkårelse og ikke fra sig selv. Den sønlige udkårelses ånd meddeler en vis kraft, evne og magt således, at dette menneske efter sin modtagelse af denne ånd kan gøre noget, som det tidligere ikke var i stand til.

Den sønlige udkårelses ånd sætter mennesket ind i et nyt kærlighedsforhold. Det oplever og erfarer, at det er udkåret og elsket, og det lærer efterhånden, hvordan det skal elske tilbage, og det opnår også kraften og evnen til at elske tilbage på den måde, som er passende i den nye relation og inden for rammerne af det nye samfund, som det er indtrådt i og er blevet et medlem af.

Når et menneske på den måde modtager den sønlige udkårelses ånd, bliver det et nyt menneske. Det får en ny identitet. Det afdør fra det gamle naturlige menneske. Det ophører med at tænke sine egne gamle

⁴⁰⁹ Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "den sønlige Udkaarelses Aand": GP I, 336 ("Ottende Søndag efter Trinitatis 1823 Aftensang"), GP I, 99 ("Nyaars-Dag 1823 Aftensang"), GP II, 251 ("Første Pindse-Dag 1824"), GP III, 225 ("Trettende Søndag efter Trinitatis 1825 Aftensang"), GP VI, 303 ("13de Søndag Trinitatis 1833"), GP VI, 311 ("15de Søndag Trinitatis 1833"), GP VI, 241 ("1ste Søndag efter Trinitatis 1833"), GP VII, 297 ("14de Sønd. eft. Trinitat. 1834"), GP VIII, 319 ("15de Trinitatis Søndag 1835"), GPV III, 84 ("Fastelavns-Søndag 1842"), GPV III, 214 ("5te Søndag efter Paaske 1842"), GPV III, 238 ("Pindse-Søndag 1842 Aftensang"), GPV V, 103 ("Fastelavns-Søndag 1843"), GPV V, 133 ("3die Faste-Onsdag 1843"), "5te Søndag efter Paaske 1846", "8de Søndag efter Trinitatis 1847", "8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang" og "1ste Faste-Søndag 1849". - Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "den barnlige Udkaarelses Aand": GP XI, 84 ("3die Advents-Søndag 1837"), GP XI, 256 ("4de Trinitatis-Søndag 1838"), GP XI, 204 ("4de Søndag efter Paaske 1838"), GPV I, 194 ("Jule-Søndag 1839"), "8de Søndag efter Trinitatis 1846", "1ste Søndag i Faste 1847", "5te Søndag efter Paaske 1848" og "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849". Udtrykket "den barnlige Udkaarelses Aand" er ikke fundet i Grundtvigs prædikener før 1837. Udtrykket "den barnlige Udkaarelses Aand" forekommer langt sjældnere i Grundtvigs prædikener i 1830- og 1840-erne end udtrykket "den sønlige Udkaarelses Aand", som er det udtryk, som anvendes i 1740-bibelen. Grundtvig bruger de to udtryk - den "sønlige" og den "barnlige" "Udkaarelses Aand" i den samme betydning. Ved denne "Udkaarelse" bliver mennesker forvandlet og får en ny identitet som "Guds Sønner" eller "Guds Børn".

tanker, føle sine egne gamle følelser og gøre sine egne gamle gerninger. Det bliver taget ud af den verden, hvori det engang levede. En sådan udfrielse fra den gamle verden kan et menneske ifølge Grundtvig ikke udvirke ved egne kræfter. En sådan befrielse, udfrielse eller udgang kan kun ske ved et initiativ fra en agent, som står uden for og oven over det pågældende menneske.

Den ”sønlige Udkaarelses Aand” er kærlighedens ånd og er det modsatte af den ånd, som udtrykker sig i selvrådigheden, selvkløbskaben, selvophøjelsen, selvstændigheden og selvtiliden. Kærligheden til den faderlige agent forudsætter dels, at man rent faktisk er blevet udvalgt og udkåret af en faderlig agent til at være en ”Søn”, og dels, at man mentalt og følelsesmæssigt og med hjertet har accepteret, at den agent, som har foretaget denne udkårelse, er større, bedre og klogere og derfor bør elskes og er værd at elske og værd at søge at efterligne.

Evangeliet har ikke ophævet og kan ifølge Grundtvigs prædikener heller ikke ophæve Guds evige lov. De kristne må aldrig glemme, at have ”aabne Øren for Moses og Propheterne”⁴¹⁰. Den himmelske fader kan kun frelse de mennesker, som opfylder hans guddommelige lov. Når et menneske kommer ind i det kristne samfund, er han uren og lider af ”al Aaands og Kiøds Besmittelse”, og så længe det er tilfældet, er han ”uskikket” til at indgå i himmeriget.⁴¹¹ En mester kan kun elske sådanne disciple, som stræber efter at komme til at ligne ham, lige som en fader umuligt kan vedblive med at elske et barn, som ikke viser nogen vilje til at prøve at blive som sin fader, altså ikke på nogen måde er præget af den ”sønlige Udkaarelses Aand”.

Det kristne evangelium gør det muligt for de kristne at modtage den ”sønlige Udkaarelses Aand” og derved vokse i godheden og kærligheden, indtil de til sidst bliver som deres guddommelige fader og mester. De kristne lever under ”Naaden” dvs. de lever i et samfund med Kristus og den himmelske fader nemlig et samfund, som gør det muligt for dem ”efterhaanden” at blive forandret, forbedret og rensat for deres besmittelse⁴¹²:

Dette er nu vist nok ikke saaledes at forstaae, som om vi ikke skulde høre Moses og Propheterne, thi hvem der ikke vil høre dem (...) de troer heller ikke paa Opstandelsen fra de Døde, saa naar vi troer paa den, har vi ogsaa aabne Øren for Moses og Propheterne, men det er saaledes at forstaae (...) at der er ingen Lov givet, som kan gjøre levende, men at os er givet et Evangelium, som kan det, og at derfor har vi ikke annammet en Frygtens Aand, men en barnlig Udkaarelses Aand, ved hvem vi raabe Abba! Fader!⁴¹³

Brugen af ordene ”kaare”, ”udkaare” og ”Udkaarelse” i Grundtvigs prædikener.

Ord som ”kaare”, ”udkaare” og ”Udkaarelse” optræder hyppigt i Grundtvigs prædikener. Grundtvigs brug af disse begreber kan sammenfattes på følgende måde: At ”udkaare” er at fremdrage eller at foretrække efter et forudgående valg. At være ”udkaaren” er at være udvalgt eller udsøgt. At ”udkaare” en person er at udvælge ham af en mængde eller gruppe og give ham en ny status. De, som bliver ”udkaaret” ved en ”Udkaarelse”, bliver taget ud af og adskilt fra den mængde eller gruppe, som de tidligere tilhørte. Brugen af udtrykket at ”udkaare” en person kan i Grundtvigs prædikener sammenlignes med at adoptere en person således, at personen får en ny identitet og nye egenskaber og

⁴¹⁰ ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁴¹¹ ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁴¹² ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁴¹³ ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”.

bliver underordnet en ny faderlig autoritetsfigur. Når et menneske er blevet udkåret, er det blevet en deltager i et nyt samfund eller i en ny relation. Et menneskes betingelser, "Vilkaar" eller "Kaar" er i Grundtvigs prædikener i høj grad noget, som han er blevet kaldet og "udkaaret" til, eller som er kommet til ham udefra. Efter at man er blevet "udkaaret" lever man under nye "Kaar", og man kaldes - og er blevet kaldet - til en ny livsform, stilling, rolle eller virksomhed.⁴¹⁴

"Trældoms-Frygten" og "Trældoms-Aanden".

Kun en fribåren mand kan virkeliggøre en sand og oprigtig form for kærlighed, og et menneske kan ifølge Grundtvigs prædikener kun opnå friheden på een måde nemlig ved at acceptere den "sønlig Udkaaresels Aand" og give sig ind under og fatte tillid til og hengivenhed for en faderlig agent. Det gælder ifølge Grundtvigs prædikener lige så meget i den verdslige som i den kristelige sfære. I Grundtvigs prædikener optræder en række begreber, som Grundtvig bruger til at betegne det modsatte af "den sønlig Udkaaresels Aand". Ved at undersøge disse udtryk kan man få et billede af, hvad han mener med den sønlig udkaaresels ånd.

At være en træ er det modsatte af at være en fri mand. Prototypen på ufriheden er den tilstand, hvori Israels folk levede i Egypten - i "Trældoms-Landet".⁴¹⁵ De sande kristne er vandret ud af denne verden, ligesom Israels folk vandrede ud af "Trældoms-Landet". Da Israels folk levede i "Trældoms-Landet", levede det i "Mørket", uden "Sandhed" og "Lys", uden "Kraft", "Magt" og "Styrke" og uden nogen "Lykke" eller noget "Held".

I Grundtvigs prædikener optræder på den måde en række begreber, som udtrykker hans tanker om at være en træ og om trældommens tilstand. Det gælder udtryk som "Trældoms-Frygten"⁴¹⁶, "Trældoms Frygt"⁴¹⁷, "Trældoms-Aaget", "Trældoms-Synden", "Trældoms-Gierninger", "Trældoms-Arbejde", "Trældoms Aand"⁴¹⁸, "Trældommens Aand"⁴¹⁹, "Aands-Trældommen", "Trældommens og Frygtens Aand" og "Trældoms-Aanden"⁴²⁰. Med disse begreber beskriver Grundtvig dels forskellen i en kristelig henseende mellem at være et verdens barn og et lysets barn, dels bruger han disse begreber til at beskrive det ideale faderlige samfund.

⁴¹⁴ GPV VI, 212, GPV VI, 357, GPV III, 358, GPV III, 31, "Onsdagen 4de Juli 1849", "5te Søndag efter Paaske 1848" og "8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang".

⁴¹⁵ GPP II, 186 ("Skier-Thorsdag 1822"). Jf. også VU X, 45: "Ebrærnes Udgang fra Ægypten", Grundtvigs bibelhistoriske digt fra 1839.

⁴¹⁶ GP XI, 239-240, GP XI, 103, "Midfaste Søndag 1846 Aftensang" og GPV I, 435-436.

⁴¹⁷ GP XII, 312-313.

⁴¹⁸ "8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang", GP X, 239, GP XI, 83-84: "3die Advents-Søndag 1837". Sml. også US X, 360: *Kirke-Spejl* 1871, US IV, 562-563: *Om Christendommens Sandhed* 1826-1827 og Bugge 1968 II, 181-182: *Bøn og Begreb om en Dansk Høiskole i Soer* 1840.

⁴¹⁹ GP XI, 204: "4de Søndag efter Paaske 1838", GP XII, 186-187: "Paaskemandag 1839", GP XII, 200: "3die Søndag efter Paaske 1839", GPV I, 492-493: "17de Søndag efter Trinitat. 1840" og GP III, 225: "Trettende Søndag efter Trinitatis 1825 Aftensang".

⁴²⁰ De mennesker, som ikke er villige til at acceptere den "sønlig Udkaaresels Aand", lever under trældomsåget, og de kan på grund af deres frygt og ufrihed ikke virkeliggøre en sand form for kærlighed, og det er heller ikke muligt for dem at komme ind i en moralsk eller åndelig læring og vækst. Jf. "1ste Faste-Søndag 1849", GP XII, 177 og GP VI, 303. Jf. også GPV III, 305-306: "8de Trinitatis-Søndag 1842 Aftensang". I denne ene prædiken optræder en lang række af forskellige ånder: "Guds Aand", "Faderens Aand", "Guds Børns Aand", "Faderaanden", "de ægte Børns Aand", "de falske Propheters Aand", "Trældoms Aand", "Trældoms-Aanden", "Helligaanden", "Barnligheds Aand", "Barnlighedens Aand", "Gud-Faders Aand" og "Hovmodens Aand".

Verdens børn drives af selvklogskaben og selvrådigheden og vil ikke modtage den ”sønlig Udkaarelses Aand”. De mennesker, som lever uden for den lille menighed af de sande kristne, lever ifølge Grundtvigs prædikener i ”Trældoms Landet”, under ”Trældoms-Aaget”, med ”Trældoms-Frygten” og drevet af ”Trældoms-Aanden”. De gør ”Trældoms-Gierninger” og ”Trældoms-Arbejde”. De er ufrie og fulde af frygt og ejer ikke megen ”Kraft”, ”Magt”, ”Sandhed”, ”Godhed” eller ”Kiærlighed”.

Kærligheden, den ”sønlig Udkaarelses Aand” og ”Trældoms-Aanden”.

Det er den ”slaviske” ånd, trældommens ånd og trældomsfrygten, der får den fortabte søn til at forlade sin fader, og det er udkårelsens ånd, som får den gode søn i evangeliet til at blive hos sin kærlige fader.⁴²¹ Hvis den første ånd hersker, er kærligheden ikke mulig. Hvis den anden ånd hersker, er kærligheden både mulig, naturlig og passende. Når Grundtvig taler om den ”sønlig Udkaarelse” og dens ”Aand”, udtrykker han sin tanke om, at et ”Samfund” består af to agenter nemlig en faderlig og en sønlig agent, og at ethvert ”Samfund” er blevet etableret ved et oprindeligt faderligt initiativ. Den ”sønlig Udkaarelse” er den udkårelse, hvor et menneske bliver udvalgt til at være en ”Søn” under og sammen med en ”Fader”.

Den ”sønlig Udkaarelses Aand” er ikke menneskets egen ånd, men en fremmed ånd.⁴²² Når det kristne menneske har accepteret og modtaget udkårelsens ånd, er der derefter to ånder, som vidner inden i det menneske. Modtagelsen af denne udefra kommende ånd giver på den måde mennesket en ”Samvittighed”, hvori der taler to stemmer og ikke kun menneskets egen stemme.⁴²³ Det er denne ”Samvittighed” eller viden, som gør det muligt for og som driver det kristne menneske til at stræbe efter at lyde og ligne sin himmelske fader.⁴²⁴

Efter at et menneske har modtaget den sønlig udkårelsens ånd, er visse ting blevet mulige, som tidligere ikke var mulige. På den måde er der en afgørende kvalitativ forskel på et menneske, som har modtaget, og et menneske, som ikke har annammet udkårelsens ånd. De har helt forskellige egenskaber, evner, kræfter og muligheder.⁴²⁵

⁴²¹ Tanken om det ”slaviske” (især som det selvrådige, oprørske, mistroiske og umandige) som det modsatte af kærligheden og hjerteligheden findes mange steder i Grundtvigs prædikener: GP XII, 200, GP XI, 304, GP VIII, 356, GP I, 108, GPV VI, 125 og ”6te Søndag efter Paaske 1847”.

⁴²² Sml. ”Nyaarsdag 1848”: En ”Aand” er en ulegemlig, men selvbevidst agent, som trænger ind i den menneskelige sfære og hævder sin overlegenhed og herremagt ved at overvinde udbredte tanker hos mennesker. ”Den Hellig-Aand” er ikke en betegnelse for en vis åndelighed eller form for religiøsitet hos de kristne, ligeså lidt som ”Folke-Aanden” betegner naturligt udbredte tanker eller værdier hos et folk. Helligånden er de kristnes herre og konge, lige som ”Folke-Aanden” er et folks faderlige herre og konge. Ordet ”Aand” betegner i Grundtvigs prædikener en udefra kommende magtfuld agent og ikke et princip, en tænkemåde, værdiforestilling, stemning eller sindstilstand eller naturlig kognitiv evne i mennesket. I Grundtvigs prædikener optræder både ”gode” og ”onde” ånder, men fælles for disse ånder er, at de skildres som usynlige magtfulde ikke-menneskelige agenter, der søger at skaffe sig herredømme og lydige undersåtter i den menneskelige sfære. Ethvert menneske står under en ”Herre”, men mennesker kan vælge, hvilken ”Herre” eller ”Aand” de vil efterfølge, lyde og ligne. Jf. Grundtvigs tanker om ”Lysets Engel”.

⁴²³ Grundtvig anvender i sine prædikener ordet ”Samvittighed” i dets betydning af ”Vittighed” og ”samviden”. Jf. Nyborg 2011d. Den sande kærlighed er afhængig af, et produkt af og en naturlig følge af en sand viden. Sml. Platons tanker om sammenhængen mellem viden, handling og dyd.

⁴²⁴ GPV III, 238: ”Pindse-Søndag 1842 Aftensang”.

⁴²⁵ ”8de Søndag efter Trinitatis 1846 Aftensang”.

En discipel kan kun være en discipel, hvis han er blevet ”udkaaret” af en mester. Hvis et menneske afviser mesterens tilbud om en ”sønlig Udkaarelse”, handler han i følge Grundtvigs prædikener ukærligt, og han bliver et offer for sin selvklogskab og selvrådighed.

Tanken om, at en sådan sønlig udkårelses ånd er en betingelse for, at kærligheden overhovedet er mulig, spiller også en fremtrædende rolle i Grundtvigs kærlighedsforståelse uden for den egentlige kristne sammenhæng. Kærligheden er kun mulig i et verdsligt, jordisk eller politisk samfund, hvis den svagere agent - folket eller undersåtterne - annammer den sønlige udkårelses ånd - i en udvidet ikke-kristen betydning - og kærligheden er kun mulig i en jordisk familie eller i et ægteskab, hvis den svagere part annammer og accepterer en form for en barnlig udkårelses ånd. Kærligheden er kun mulig i et ægteskab, hvis den svagere agent – hustruen, ”det svagere Kiøn” - antager den barnlige eller ”sønlig” udkårelses ånd, og hvis hendes ægtemand udviser en sand faderlig form for kærlighed.⁴²⁶

Kærligheden er kun mulig i en jordisk familie, hvis børnene accepterer den barnlige udkårelses ånd, og hvis deres forældre udviser en sand faderlig kærlighed. Faderen har udvalgt sine sønner, fordi han ønsker at elske, tugte og forme dem.⁴²⁷ Hvis de reagerer passende på dette faderlige initiativ, vil de elske deres fader tilbage med en genkærlighed, som udtrykker sig ved deres stræben efter at lyde, efterligne og efterfølge deres fader og gå i hans fodspor.⁴²⁸

Den sønlige udkårelses ånd fortæller mennesket, at det er udvalgt og kåret og dermed taget ud af verden eller ud af sin oprindelige sammenhæng. Når et menneske modtager eller antager den sønlige udkårelses ånd, indser det to ting, nemlig dels, at det rent faktisk er en ”søn” altså en agent, som har en ”fader”, og dels, at det indtil videre kun er en søn, altså en, som lever sammen med en fader, der er langt større, klogere og bedre. Men den sønlige udkårelses ånd giver også mennesket et herlighedens håb om, at det engang kan blive som sin fader. Trældommens ånd er derimod ifølge Grundtvigs prædikener helt uden håb og benægter, at en vækst, forbedring og opdragelse er mulig eller overhovedet ønskelig.

Et helt folk kan afvise udkårelsens ånd. I så fald benægter dette folk, at det har sin identitet fra, at det engang er blevet udvalgt og kåret af en kongelig agent. I så fald handler det selvrådigt og selvklogt, ukærligt, hjerteløst og ufolkeligt. Både ”Dansker-Folket” og ”Christen-Folket” er et kåret og udvalgt folk, men begge folk kan handle ukærligt, hjerteløst og oprørsk imod sin konge ved at afvise udkårelsens ånd.

⁴²⁶ GPP II, 141 og GPV I, 436: ”Ja m. V. [mine Venner] at den (...) sande Overmagt (...) er menneskekærlig, det er en Sandhed som kun behøver at blive levende, for at helbrede alle Christne for Trældoms-Frygten, og for at neddæmpe den saavidt hos alle Mennesker med Hjerter, at det daglige Liv kan tilbagevinde sin tabte Rolighed; thi saaledes omgaaes jo under alle Himmelegne de Svage med de Stærke, og det svagere Kiøn med det Stærkere [Kiøn], som har afgjort Overmagt, uden al Frygt, naar de [de Svage, det svagere Kiøn] blot troe at Kiærlighed er forenet med Magten”.

⁴²⁷ Den bløde og milde, nærende og accepterende moderlige kærlighed er i Grundtvigs prædikener utilstrækkelig, når det gælder opdragelsen og karakterdannelsen. GP XI, 103: ”Lad os endelig ogsaa huske, at naar det gaaer naturligt til med det ny Menneskes Vext, kun i en høiere Orden og med en bedre Aand, da maa der paa de glade, sorgløse BARNEDAGE i Moderskiødet følge en Opvext, der er udsat for mange Farer og Fristelser, trængende til megen Tugt og Formaning, og i mange Henseender tung for Kiød og Blod, uden at det maa indskyde os Tvivl om vor Børne-Ret og Guds Faderkiærlighed thi hvem Han elsker, den tugter Han”.

⁴²⁸ Grundtvigs tanker om kærligheden til ”Næsten” kan også tolkes på den måde, at det kristne menneske ifølge Grundtvig tilbyder sin næste en modtagelse af en ”sønlig Udkaarelse Aand”, som kan gøre næsten fri af hans ”slaviske” tænkemåde, trældomsånd og trældomsfrygt.

I den rent verdslige verden bør der ifølge Grundtvigs prædikener herske en ånd, som svarer til og ligner den sønlige udkårelsens ånd, som findes i den kristne menighed. Den sønlige udkårelsens ånd hænger nøje sammen med Grundtvigs begreber om ”Hjerteligheden” og ”Folkeligheden”. I den sande kristne menighed, som drives af den ”sønlige Udkaarelses Aand”, finder vi ifølge Grundtvig den ”mageløse Folkelighed”.⁴²⁹

De, som har modtaget og antaget den ”sønlige Udkaarelses Aand”, kan, bør og skal døde ”Legemets Gierninger”. Kun derved viser de en sand kærlighed til deres fader og mester.

Når et menneske vælger at gå ind i det kristne fællesskab, er det ifølge Grundtvigs prædikener et urent og besmittet menneske både i ”Kjødet” og i ”Aanden”. I sin beskrivelse af den sønlige udkårelsens ånd tager Grundtvig udgangspunkt i Romerbrevets forklaring af udkårelsens ånd.⁴³⁰ En renselse eller helbredelse af det naturlige menneskes urenhed er ikke mulig ude i verden, men i høj grad mulig, når et menneske bliver et lem på Jesu Kristi legeme, nemlig derved, at det villigt accepterer den ”sønlige Udkaarelses Aand”. Denne ånd er en kaldelse til og en accept af en opdragelse, tugtelse og renselse under en faderlig agent.⁴³¹

Det at lære at udvise en sand sønlig kærlighed i et samfund med en faderlig agent er ifølge Grundtvigs prædikener noget, som gør ondt, noget, som mennesker ikke umiddelbart har lyst til, og noget, som kræver, at de ofrer sig og giver afkald på deres naturlige lyst og tilbøjelighed, altså noget, som kræver, at de bliver disciplineret, og at de kan lære at disciplinere, tugte og kontrollere sig selv.⁴³² Kærligheden kræver, at det kristne menneske binder sig selv, og at det bliver snøret og bundet udefra i ”Fuldkommenheds Baand”. Denne tanke om sammenhængen mellem bånd, binde, snøre, tugte og disciplinere optræder også hos Grundtvig, når han taler om kærlighed i almindelighed. Hvis det jordiske menneske skal lære at blive mindre ukærligt og mindre selvrådigt, skal det ifølge Grundtvig tuges eller bindes, eller det skal lære at disciplinere og kontrollere sig selv og sine naturlige impulser og drifter.

Den ”sønlige Udkaarelses Aand” og det kristne martyrium.

Grundtvig fortolker i sine prædikener Rom 8, 12-17 på den måde, at tanken om ”den sønlige Udkaarelses Aand” i den paulinske tekst er nøje knyttet til tanken om det kristne martyrium. De, som er de kaldede og udkårne, sukker og længes derfor efter at opnå udfrielsen af det jordiske og nå frem til fuldendelsen. I en prædiken fra 1849 beskriver Grundtvig de sande kristne, som drives af ”den sønlige Udkaarelses Aand”:

Vi, som har Aandens Førstegrøde, vi sukke ved os selv og forvente med Længsel som Guds udkaarede Børn vort Legems Udløsning af Forkrænkelighedens Baand.⁴³³

⁴²⁹ ”Pindse-Søndag 1847”. Sml. GPV II, 225, ”Fastelavns-Søndag 1847” og ”4de Advents-Søndag 1848”. Jf. Nyborg 2011a.

⁴³⁰ Rom 8, 12-14: ”12, Derfor, Brødre, ere vi ikke Kjødets Skyldnere, saa at vi skulde leve efter Kjødet; 13, thi dersom I leve efter Kjødet, skulle I døe, men dersom I døde Legemets Gierninger formedelst Aanden, skulle I leve. 14, Thi saa Mange, som drives af Guds Aand, disse ere Guds Børn”.

⁴³¹ ”5te Søndag efter Paaske 1848”.

⁴³² Om Grundtvigs opfattelse af ”Legemets Gierninger” og hans tanker om sammenhængen mellem den sønlige udkårelsens ånd og disciplineringen af de kødelige lyster: GP I, 331-338: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1823 Aften-Sang” og GP II, 300-307: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1824”.

⁴³³ ”Onsdagen 4de Juli 1849”.

Det første skridt, som det kristne menneske skal tage, når det modtager udkårelsens ånd, er i Grundtvigs prædikener det tungeste. Når et af verdens børn bliver døbt, bliver det et lem på Jesu Kristi legeme, og det modtager udkårelsens ånd. At modtage denne "Udkaarelses Aand" er en udvælgelse til at blive en af "Guds Sønner", og det betyder i Grundtvigs prædikener, at det kristne menneske bliver udvalgt til martyrdøden på samme måde, som Kristus i "Hans Kiøds Dage" godvilligt og frivilligt indvilligede i at tømme "den bedske Kalk". Den kristne dåb er i Grundtvigs prædikener både en død i form af en afdøen fra det gamle menneske og en begyndelse på en løbebane, der skal føre til martyrdøden. For det menneske, som antager den "sønne Udkaarelses Aand", har Gud på den måde åbnet og "forberedt" en "en herlig Udvei fra Døden" på den måde, at dette kristne menneske kan gå den samme vej, som Kristus – der er de sande kristnes mester og mønster - allerede har banet.⁴³⁴

I en prædiken fra 1848 siger Grundtvig på samme måde, at det kristne menneske er blevet udkåret til at være en af Guds sønner ved sin omvendelse og dåb og indgang i den kristne menighed, men at denne "sønne Udkaarelse" og dens "Aand" skal stå sin prøve og bevise, at den er kraftig og levende, når det kristne menneske står ved "Grændsen" af sin "øiensynlige Løbebane" og skal vinde en "afgørende Seier over en heel fiendtlig Verden".⁴³⁵

Det centrale element i bønne "Fader Vor" er udsagnet: Din vilje ske! Dette udsagn udtrykker essensen af den "sønne Udkaarelses Aand". Bønne "Fader Vor" er den bøn, som Jesus bad umiddelbart forud for sin martyrdød, og er samtidigt den bøn, som de kristne beder umiddelbart forud for deres martyrdød, og hvormed de beviser, at de drives af den "sønne Udkaarelses Aand" og ikke er umandige ofre for nogen frygt for eller blødagtigt viger tilbage for deres kommende lidelse og martyrdød. Hvis ikke "den guddommelige Barnlighed" og "den sønne Udkaarelses Aand" til sidst beviser sig selv i en villighed til at gå ind i martyrdøden, er den ånd og barnlighed ifølge Grundtvigs prædikener kun tomme ord og indbildninger. I så fald er talen om den sønne udkårelsens ånd kun en "Tant" og "Daarskab".⁴³⁶

I martyrdøden beviser den søn, som engang er blevet kaldet, udkåret og udvalgt af en fader til en stor og prægtig løbebane, sin endelige og højeste kærlighed til denne fader, og dermed beviser han, at han er blevet "fuldvoxen", retfærdiggjort, helliggjort og lutret og virkelig har og virkeliggør den "sønne Udkaarelses Aand". Den "sønne Udkaarelses Aand" fører til sidst det kristne menneske frem til det teologiske endemål for dens løbebane nemlig martyrdøden som ifølge Grundtvigs prædiken "1ste Faste-Søndag 1849" er "en hellig Nadver", hvor det kristne menneske betjenes ved nadverbordet af "Englene", som tjener "med Lyst" og synger "med Fryd" over, at det kristne menneske har gennemlevet al sin "Møie" og bevist den højeste kærlighed til sin himmelske fader⁴³⁷:

⁴³⁴ "Onsdagen 4de Juli 1849": "Hvad der kan og skal trøste os (...) det er, at medens vi har Forkræneligheden tilfælles med den hele Skabning, har vi, som Christne et mageløst Fortrin i Opstandelsens frydefulde Haab (...) denne Tids hele Pinagtighed er for intet at regne mod den Herlighed, som skal aabenbares paa os, naar vi har stridt den gode Strid, fuldenkt Løbet herved og annamme den Livets Krone som er et evig glædeligt, saligt Liv baade til Sjæl og Legeme". Den "sønne Udkaarelses Aand" udvikles og forstærkes ved nadverbordet. I nadveren forberedes nadvergæsterne på deres kommende martyrium, som er den eneste mulige frelse ud af forkræneligheden: "Det evige Liv er nemlig noget, der slet ikke kan skjænkes os som en udvortes Gave, men kun ved en indvortes Delagtiggjørelse i hans Legem og Blod".

⁴³⁵ "5te Søndag efter Paaske 1848".

⁴³⁶ "5te Søndag efter Paaske 1848", "1ste Faste-Søndag 1849" og "5te Søndag efter Paaske 1849".

⁴³⁷ "1ste Faste-Søndag 1849".

Ligesom det kun var efter sin Daab, salvet med Aanden over alt Maal, at Jesus dreves af Aanden til Ørken at fristes af Djævelen, saaledes skal ogsaa den christne Menighed først naar den bliver fuldvoxen i og med Herren for at bestaae den store, tredobbelte Fristelse (...) og skal vinde Seier, ligesom Herren vandt, fordi den (...) har faaet Magt til at være i denne Verden, ligesom han var, og har ikke annammet en Trældoms-Aand til Frygt, men den sønlige Udkaarelses Aand, hvis *Fader vor* er Aand og Liv, og hvis Liv og Lyst er den Himmelske Faders Kiærlighed, som Herren sagde ved Enden af sin jordiske Løbebane: Fader! jeg blev i Din Kiærlighed og holdt Dine Befalinger.⁴³⁸

Hvorfor vil verden ikke acceptere barnlighedens, sønlighedens og ”den sønlige Udkaarelses Aand”?

Når Grundtvig taler om den nødvendige sammenhæng mellem kærligheden og ”den sønlige Udkaarelses Aand” og mellem kærligheden og ”Faderligheden”, er ”Verden” fuld af ”Spot”.⁴³⁹ I sine prædikener opfatter Grundtvig verdens hån, spot og latter over tanken om udkårelsens ånd som forventelig, uundgåelig og logisk. ”Verden” er, som den er, og til evig tid vil vedblive med at være.⁴⁴⁰

Der er ifølge Grundtvigs prædikener især to grunde til, at verden ikke vil modtage ”den sønlige Udkaarelses Aand”: Den ene grund er, at denne ånd – i al fald i Grundtvigs forståelse af denne udkårelsens ånd – er en accept af og et krav om, at de sande kristne skal gå martyriets og martyrdødens vej. Den anden grund er, at Grundtvig fortolker denne ånd på en almen måde således, at voksne individer i verdens øjne reduceres til børn. Ifølge verdens opfattelse er en sådan menneskeopfattelse helt umoderne og i strid med tanker om det selvstændige, kompetente individ i ”Forstands-Tiden”. Verden afviser, at kærligheden skal defineres inden for rammerne af sønligheden, den sønlige udkårelsens ånd og faderligheden. Men ”Verden” er ifølge Grundtvig kun drevet af selvklogskabens, selvophøjelsens og selvrådighedens ånd og af tanken om det enkelte menneskes selvstændighed og selvtilid:

Verden med sine stolte Ord om Aand, leer naturligviis foragtelig ad denne guddommelige Børnelærdom og Barnevei til Aandens Samfund (...) men troe vi virkelig paa Ham som vidner, at hvem der ikke vil fornede sig og blive som et Barn kommer aldrig ind i Guds Rige, faaer aldrig den guddommelige Barnligheds den sønlige Udkaarelses Aand, troe vi virkelig paa ham, da bryde vi os ikke om Verdens Latter i de Ting, det er soleklart den hverken bryder sig om, kiender eller forstaaer, og glæde os ved at Herrens Børnelærdom og Herrens Bøn [Fader Vor] blive stedse lifligere, sødere og lysere for os.⁴⁴¹

Verdens børn har ingen – og kan umuligt have nogen – forståelse for, viden om eller erfaring af det værdifulde og frelsende i den sønlige udkårelsens ånd. Verdens børn skriger efter en frihed og uafhængighed i forhold til de naturlige autoriteter. De er ofre for en unaturlig ”Gru” for ”Overmagten”

⁴³⁸ ”1ste Faste-Søndag 1849”.

⁴³⁹ ”5te Søndag efter Paaske 1848”.

⁴⁴⁰ GPV III, 214: ”5te Søndag efter Paaske 1842”.

⁴⁴¹ GPV III, 214: ”Herrens Børnelærdom” betegner i denne prædiken Guds lærdom om, at den eneste mulige frelsesvej består i, at de kristne forneder sig selv og accepterer, at de er små og svage børn under en fader altså accepterer den ”sønlige Udkaarelses Aand”.

også i en jordisk og politisk sammenhæng.⁴⁴² Den adfærd, som udvises af verdens børn, er ifølge Grundtvigs prædikener uværdig, umandig, kvindagtig og blødagtig. De mennesker, som i frihed og godvilligt har accepteret ”den sønlige Udkaarelses Aand”, lider ikke af en sådan ”slavisk” og umandig ”Trældoms-Frygt” eller ”Trældoms-Aand”.⁴⁴³ De ”skriger” ikke på en upassende og unaturlig måde efter ”Frihed”. De har ikke nogen unaturlig frygt eller ”Gru” for en faderlig ”Overmagt”, selv om de ved, at en sådan mægtig fadermagt til enhver tid kan knuse dem.⁴⁴⁴ De ved, at kærligheden og den sønlige og barnlige tillid til den faderlige overmagt driver frygten ud.⁴⁴⁵

Kærligheden, den ”sønlige Udkaarelses Aand”, ”de Svage” og ”de Stærke”.

Grundtvigs tanker om sammenhængen mellem ”den sønlige Udkaarelses Aand” og den sande kærlighed udformes inden for rammerne af en forestilling om, at den samfundsmæssige og moralske virkelighed består af to kategorier nemlig ”de Svage” og ”de Stærke”. Mennesker tilhører enten den ene eller den anden af disse kategorier. Det at være ”svag” er aldrig i Grundtvigs prædikener en værdi eller noget værdifuldt. De ”Svage” har i deres egenskab af at være svage ikke og kan ikke have nogen godhed. Hvis man vedbliver med at være ”svag”, har man tabt for evigt. Frelsen kan ifølge Grundtvigs prædikener kun ligge i, at man kommer ud af sin svaghed og bliver magtfuld og mægtig. Kun det at være stærk og mægtig og kun det, at man til sidst kan vise sig som den stærkeste og som uovervindelig, er i Grundtvigs prædikener noget værdifuldt. De ”Svage” er svage på to måder: De er svage og magtesløse over for andre mennesker, og de er svage i forhold til deres indre impulser, følelser og heftige rørelser. De har ingen selvkontrol og er ”umandige” og ”blødagtige”. Grundtvig udfolder i sine prædikener på den måde en omfattende teori om ”de Stærke” og ”de Svage”.⁴⁴⁶

⁴⁴² GPV I, 435: ”7de Søndag efter Trinitatis 1840”: ”Der har nemlig aldrig været nogen Tid, da man i Almindelighed havde en saadan Gru for enhver afgjort Overmagt, som i vore Dage, og vel kommer det ei sjelden af den Selvraadighed man ei længer bekæmper som en Last men opklækker som en Dyd, men den har dog nok sin Hoved-Grund i den Alderdoms-Svaghed og Frygtsomhed, hvoraf Menneske-Slægten nu øiensynlig lider”.

⁴⁴³ GPV I, 435: ”Denne slaviske Frygt ved hvert Glimt af afgjort Overmagt (...) hos dem, den driver til at (...) undergrave al synlig Overmagt i Legemets Verden (...) er dog ogsaa sørgelig nok hos dem, der skiælvende kaste sig i Støvet overalt hvor de see, eller formode Overmagt, denne slaviske Frygt, som er den sande Kilde til det almindelige Skrig paa Frihed og paa meer og meer Sikkerhed mod Overmagtens Misbrug, den er det ingen Sag at gjøre latterlig, men synes en Umuelighed at helbrede”.

⁴⁴⁴ GPV I, 436: Det danske ”hjertelige” folk har ifølge Grundtvig en lang og forbilledlig tradition for at være drevet af den ”sønlige Udkaarelses Aand”: ”Saaledes vandrede vore Fædre fra Slægt til Slægt trygge for deres Konges Ansigt, skiøndt han med sin Enevolds-Magt kunde knuse Enhver af dem, thi de troede paa Hans Kiærlighed”.

⁴⁴⁵ GPV I, 436: ”Kiærlighed driver Frygten ud”.

⁴⁴⁶ Jf. om ”de Stærke”: GPV I, 436, GPV II, 5 (”Lad de Bange fatte Mod, de Stærke blive Milde”), GPV II, 147 (”de Store og de Stærke”), GPV VII, 277, GPP II, 347, GP I, 153, 156, GPP I, 180. Jf. om ”de Svage”: GP XI, 287 (de små og ”de Svage” i menigheden bliver angrebet af ”Fienden og Verden” og skal derfor beskyttes af menighedens fader og hyrde), ”3die Faste-Søndag 1846” (”Saaledes er det og maa nødvendig være, saa det er ligesaa latterligt at forlange, det skulde være anderledes, forlange, at det Stærkeste ikke skulde have Overmagten, som at forlange, at Lyset skulde ikke skinne eller Ilden skulde ikke brænde (...) da er det jo de Svages egen Skyld, naar de overvældes, overvindes og udplyndres, hvad umuelig kunde skee, naar de holdt med den Stærkeste”), GP VIII, 163, ”3die Faste-Søndag 1846”, GPV III, 9, GPV III, 62, GPV V, 331, GPV V, 147, GPV VI, 317, GP III, 136, GP I, 219, GP VI, 58, GP V, 286, GP V, 70, GP VI, 173 og GP X, 241.

Kærligheden og det ”mandige”, ”mandelige” og ”mandlige”.

Indledning.

I Grundtvigs prædikener anvendes ordene ”mandig”, ”mandelig” og ”Mandighed” til at beskrive en bestemt form for adfærd og kærlighed, som er efterstræbelsesværdig, forbilledlig, påkrævet, rationel, nødvendig, naturlig og passende.⁴⁴⁷ Den mandige kærlighed er rationel på den måde, at den ifølge Grundtvigs prædikener er passende i forhold til den kontekst, hvori agenten befinder sig, og den er rationel, fordi den fremmer og gavner agentens interesser. Den mandige form for kærlighed er typisk endnu ikke mulig for barnet eller for dem, som med Grundtvigs udtryk er ”Børn i Christo”, men er mulig for det fuldvoksne menneske.⁴⁴⁸ Det mandige betegner ønskværdige egenskaber, som typisk kan ejes af voksne mandlige agenter, men som også kan og bør besiddes af voksne kvindelige agenter. Den mandige form for kærlighed er derfor en norm, som har gyldighed for alle voksne mennesker uanset, om de er mænd eller kvinder.

De kristne deltagere i den lille flok bevæger sig på en fælles løbebane fra et begyndelses- til et slutpunkt.⁴⁴⁹ Den fuldvoksne mand, som har den tilstrækkelige modenhed, magt, viden og godhed til at udvise den mandige kærlighed, er kommet længere på denne løbebane. Han har opnået en større lighed med sin mester og herre. De, som kun magter at udvise en barnlig eller kvindelig form for kærlighed, befinder sig tættere på begyndelsespunktet, og de er længere fra målet, som er en form for identitet med Kristus. De er stadig relativt set ”nykommere” på vejen og nybegyndere i menighedens lærings- og praksisfællesskab.

Den mandige kærlighed er i Grundtvigs prædikener opfyldelsen af ”Guds evige Lov”, og den beskriver en central del af det, som Grundtvig kalder ”Dyden”.⁴⁵⁰ Når den fuldvoksne kristne mand virkelig gør

⁴⁴⁷ Grundtvig beskriver sine tanker om den særlige ”mandige” kærlighedstype blandt andet i de følgende prædikener: ”2den Søndag efter Paaske 1848”, GP XII, 268; ”5te Søndag efter Trinitatis 1839”, GPV I, 528; ”22de Trinitatis-Søndag 1840”, GPV II, 402; ”Allehelgens-Dag 1841”, GPV V, 374-375; ”24de Trinitatis-Søndag 1843”, US II, 20; ”Hvi er Herrens Ord forsvundet af Hans Hus?” (Grundtvigs dimisprædiken fra 1810), GP IX, 144-145; ”2den Faste-Søndag 1836”, GP X, 177; ”Paaske-Mandag 1837”, GP IV, 99; ”3die Søndag i Faste 1826”, GP III, 134, 135 og 136; ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang” og GPP II, 253; ”Fredags-Prædiken 7de Junii 1822”.

⁴⁴⁸ Grundtvig erklærer sig i sine prædikener ofte enig med verdens vise mestre i det synspunkt, at det barnlige er noget, som skal aflægges. Kvinder og børn lever i en passiv, uvirksom og vegeerende tilstand og ”Ørkesløshed” dvs. uden at stræbe efter og uden at præstere de mandige dyder. Grundtvig henviser på den måde også ofte til formuleringen i 1 Kor 16, 13-14 som et udtryk for den aktive mandige kærlighed: ”Vær vågne, stå fast i troen, vær mandige og stærke! Alting hos jer skal ske i kærlighed”. Jf. for eksempel GPP II, 253; ”Fredags-Prædiken 7de Junii 1822”; ”Men, skal vi da ringeagte den modnere Alders Fortrin: Lyset og Kraften som fattes os i Livets Morgen-Røde, skal det da være vor Lyst og Bestræbelse at vandre i Blinde og hengigle Livet i Ørkesløshed? Er det da ikke sandt, hvad skrevet staaer, at vi skal være mandige og stærke, stræbe at arbeide medens det er Dag, omgaaes ikke som de Uvise, men som de Vise, bortkaste det Barnagtige og ei mere være unge Børn, der lade sig røres som Bølger? (...) Langt fra at vi derfor vil nægte det Ord, som byder os at stræbe efter Lys og Klarhed og glæde os derved, som byder os at aflægge det Barnagtige og opvoxe til en fuldmoden Mand hvis Hoved er Kristus, [som byder os] at glæde os i mandig Kamp og Daad til Guds Ære, langt fra at nægte det, indrømme vi det ikke blot men indskærpe det af yderste Formue”.

⁴⁴⁹ Sml. US IX, 340: *Den christelige Børnelærdom*: ”Da vor Løbe-Bane mellem Daaben og Nadveren netop er den levende Vej mellem Troen og Kjærligheden, saa voxer vort kristelige Haab ved hvert Skridt, som Guds-Barnets Herligheds-Haab, og bliver snart, ved sin vidunderlige Styrke i Kamp mod al Frygt, kjendeligt for os som ’Kristus inden i os’, i hvem vi mægte alt”. Det kristne menneske bevæger sig gradvist fra et punkt til et andet punkt. Den guddommelige vækst og væksten af den sande kærlighed beskrives af Grundtvig som en forflyttelse og bevægelse i en rumlig dimension. Sml. en tilsvarende fortolkning i Bjerg 2002, 149, 126, 120 og 134.

⁴⁵⁰ Nyborg 2010.

den mandige kærlighed, udviser han de egenskaber og den adfærd, som er passende og sømmer sig for en fuldvoksen kristen mand.

Den mandige kærlighed er den form for kærlighed, som de kristne ifølge Grundtvig kan se hos Kristus og hos de store helte, krigere, kæmper og martyrer. I den forstand definerer Grundtvig begrebet om det mandige ved en ostensiv eller pegende reference. Grundtvig anvender den mandige kærlighed som et ideal og som en norm både i en kristen eller kirkelig og i en ikke-kristen sammenhæng. I 1848 udviste det danske folk på den måde ifølge Grundtvig en mandig kærlighed i forbindelse med den slesvigske krig. Den mandige kærlighed viser sig i konfrontation, krig og kamp og forudsætter en kraft og evne til kunne løfte sværdet og til at kunne iføre sig og bære den nødvendige byrde, rustning og harnisk.⁴⁵¹

Den mandige kærlighed er den ikke-blødgigtige, ikke-kvindagtige og ikke-barnagtige form for kærlighed. Den er ikke præget af ”Menneske-Frygt” eller af ”Frygt for dem som slår Legemer ihjel”.⁴⁵² Den udspringer af en stærk og moden indre karakter. En fuldvoksen mand er ikke et afrevet blad, som flyger i vinden, eller et rør, som svajer for vinden. Han har en modstandskraft over for livets og kødets fristelser og er præget af urokkelighed, ”Standhaftighed” og ”Bestandighed”. Kvindagtigheden, barnagtigheden og blødgigtigheden lider under en kødelig svaghed og manglende modstandskraft over for jordiske glæder og sanselige nydelser og fristelser. Omvendt er mandigheden præget af en vis askese, afholdenhed og puritanisme, og den udspringer af en indlært moralsk selvkontrol og impuls kontrol. Det mandige menneske udholder den uundgåelige smerte, modgang, forfølgelse og lidelse med sindsro, fortrøstning, tapperhed og munterhed. Hans blik er rettet på himlen og fremtiden, og han kan derfor udholde angrebet fra fjendens gloende pile og tåle smerten og ubehaget i øjeblikket.⁴⁵³

⁴⁵¹ US II, 20: ”Hvi er Herrens Ord forsvundet af Hans Hus?” (1810): ”Lader os mandigen svinge (...) Ordets kraftige Sværd mod Synd og mod Vantro, uden at agte paa Tidens letsindige Spot, uden at frygte for deres Medynk, som tro sig at være kløge! Lader os med den Følelse, som kan giennemgløde Hierterne (...) stirrende mod Himlen (...) stræbe at vinde Borgere for hans Naades Rige!” Den mandige kærlighed, som er den eneste sande form for kærlighed nedefra og op, er en flammende ild, som driver de kristne til at elske deres og Guds venner og bekriige Guds fjender: GP XI, 98: ”Den brændende Nidkiærhed for Guds og Sandheds Ære, det er den mandige og den inderlige Kiærlighed til Venner og Fiender (...) som Herren har kastet paa Jorden og optændte, da Han udsendte den Sandhedens Aand som udgaaer fra Faderen som er Kiærlighed Selv”.

⁴⁵² Det, som mere end noget andet hindrer det kristne menneske i at vise og virkeliggøre en sand mandig kærlighed, er menneskefrygten. Frygten for verden og for dem, som slår legemer ihjel, er det, som i Grundtvigs prædikener er den største trussel imod, at det kristne menneske kan vokse i kærligheden og nå målet. Frygten er den sjælelige svaghed, som det kristne menneske nødvendigvis skal lære at overvinde eller kontrollere. Jf. GPV III, 151, GPV III, 119, GPV II, 415, ”6te Søndag efter Paaske 1848”, ”2den Faste-Onsdag 1849”, ”4de Søndag efter Paaske 1849” og ”6te Søndag efter Paaske 1847”.

⁴⁵³ Figuren ”Stærkodder” optræder ikke i Grundtvigs prædikener, men i hans øvrige forfatterskab er denne kæmpe og helt et symbol på den mandige kærlighed. Stærkodder er det mest tydelige modbillede af kvindagtigheden og blødgigtigheden, som er udtryk for ukærligheden. Jf. US III, 572, 323, US IV, 112, 113, 115, 116, 139, 121, US V, 500, US VII, 663, US VIII, 538-541, US X, 389, VU IV, 308, 312, 313, 340 og Bugge 1968 II, 248. Der er i Grundtvigs tekster tydelige ligheder mellem den hellige Stefan og Stærkodder. De fremviser begge den ideale hengivne lydighed opad mod deres herre og den samme form for mandig, selvopofrende, frygtløs og disciplineret kærlighed. – Sml. US X, 493-508: ”Livsfyrsten og Morderen, Faste-Prædiken med Forord og Tillæg” fra 1864. En del af denne tekst er en egentlig prædiken med en indledning nemlig US X, 493-501. Ordet ”Stærk-Odder” forekommer ikke i selve prædikenteksten, men Stærkodder optræder i det efterfølgende forklarende digt til Grundtvigs prædiken kaldet ”Dannevirke” (US X, 502-508).

Idealet om det "mandige" og om den "mandige" kærlighed og selvopofrelse er ifølge Grundtvig det centrale i "den Ebraiske Anskuelse af Mennesket". Den "romerske" ånd er umandighedens, trældommens, selvrådighedens og bløddagtighedens ånd:

At Indlemmelsen af hele den dannede Verden i Romer-Riget er (...) en voldsom Forkortelse af Slægtens Levnets-Løb, ligesom naar en Unger-Svend (...) dømmes til evigt Slaveri, og har hverken Kræfter, Mod eller Frihed til mandig Virksomhed, men gaaer som unaturlig Olding kun Graven og Fortvivlelsen imøde. Herved stadfæstes nemlig den *Ebraiske Anskuelse af Mennesket*, som skabt i Guds Billede til *Udødelighed*, men forført og faldet i Barndommen, uddrevet af sit *Paradis* (...) thi deraf kan vi (...) forklare os hele Slægtens Ungdoms-Liv, saavel i de mange Folke-Færd, der udgik fra Guds Ansigt, opgav Udødeligheden, slog Øinene til Jorden og nedgravede sig med Flid i den, som hos de Faa [Folke-Færd], der (...) bevarede Mindet om deres høie Byrd og Lysten til Livets Krone.⁴⁵⁴

Den mandige kærlighed er forbundet med Grundtvigs tanker om det højeste gode på den måde, at den udspringer af en sand viden og af en magt, styrke og kraft. Den mandige kærlighed udspringer af en sand viden og af en ægte samvittighed, idet ordet "samvittighed" i Grundtvigs prædikener betegner en sand viden.⁴⁵⁵ Den mandige kærlighed siger frygtløst sandheden til verden, selv om sandheden oftest er ilde hørt. Den sande mandige kærlighed konfronterer verden med dens ukærlighed og uvidenhed og bliver derfor mødt med vrede, spot, modstand og forfølgelse.⁴⁵⁶ Den mandige kærlighed forudsætter en indre moralsk fasthed, styrke og karakter, som gør det muligt for et menneske at modstå det sociale pres fra verden. Den mandige kærlighed forudsætter og udspringer af en moralsk selvtugtelse, selvkontrol og selvdisciplinering, hvor mennesket ikke længere er et uværdigt offer for sine naturlige impulser, følelser, "heftige Rørelser", urene lyster, trang til det behagelige, frygt eller angst eller trang til at være sødtalende og smigrende.

Den mandige kærlighed er ikke en medfødt naturlig tilbøjelighed eller evne, men et resultat af opdragelse, tugt, læring og erfaring. Det mandige er noget tillært, og den mandige kærlighed er en indlært evne og vane. Den mandige kærlighed er derfor noget habituel. I forhold til den højeste kærlighed kommer naturen og menneskets medfødte naturlige tilbøjeligheder "til Forkort". Den mandige kærlighed er en overvindelse af det naturlige og en "Konst", som et menneske kan erhverve sig inden for rammerne af en faderlig opdragelse. Kun en sådan myndig og faderlig opdragelse kan modvirke og overvinde menneskets medfødte naturlige svagelige tilbøjeligheder og på den måde muliggøre den efterstræbelsesværdige mandige kærlighed. Den mandige kærlighed kræver en evne, kraft, drift, motivation, viden og ånd, som mennesker ikke er født med. Den mandige kærlighed er i Grundtvigs prædikener både noget naturligt, fordi den er Guds evige lov og er i overensstemmelse med

⁴⁵⁴ US VI, 544-545: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836. Når Grundtvig her taler om "de Faa [Folke-Færd]", refererer han blandt andet til "Christen-Folket", som bevarer idealerne om den mandige selvopofrende kærlighed fra "den Ebraiske Anskuelse af Mennesket".

⁴⁵⁵ Nyborg 2011d.

⁴⁵⁶ Jf. GP IV, 99: "Tredje Søndag i Faste 1826": Den kristendom, som trives i verden, er en verdenskærlighed, som i virkeligheden bespøtter Kristus med sin menneskekærlighed og fornuftsdyrkelse. De sande kristne skal mandigt bekæmpe de såkaldte kristne, som benægter eksistensen af djævelen og de onde ånder. Den mandige kærlighed består i en kamp imod usandheden og ugudeligheden: "Det skal da, Christne Venner (...) være (...) vort mandige Svar til dem der saaledes, under Skin af Ærbødighed for vor Frelser, gruelig bespøtte ham, saa vist som Jesus Christus var en sandhedskierlig Mand, der afskyede al Løgn og Falskhed, saa vist var det ikke paa Skrømt, men fuldelig Alvor, naar han sagde: far ud, du urene Aand".

en sand viden om virkeligheden, og samtidigt noget unaturligt, fordi den er i strid med menneskets medfødte naturlige lyster og tilbøjeligheder.

Det mandige og det faderlige har i Grundtvigs prædikener en række fælles egenskaber. I Grundtvigs prædikener kan begrebet om den mandige kærlighed visse steder antage betydning af det faderlige – altså en kærlighed, som bevæger sig oppefra og ned – men det mest almindelige er, at den mandige kærlighed er en vertikal form for kærlighed, som bevæger sig nedefra og op, og som udtrykker en offervilje, troskab og lydighed over for en højere agent.⁴⁵⁷ Der er i Grundtvigs prædikener en indre sammenhæng mellem den faderlige og den mandige kærlighed. Når et kristent menneske præsterer en mandig kærlighed i sin kamp mod synden og ondskaben, får han en faderlig og beskyttende funktion i forhold til de små og svage i menigheden. Denne sammenhæng er tydelig, når Grundtvig beskriver den hellige Stefans og de øvrige kristne martyrs mandige kærlighed, og når han taler om den mandige kærlighed, som enhver sand hyrde og præst i den kristne menighed bør – og er bestemt til at – udvise og virkeliggøre.

De kristne er bestemt til at blive fuldkomne. Kun det menneske, som har nået fuldkommenheden, er skabt i Guds billede og efter hans lignelse. At være skabt i Guds billede er i Grundtvigs prædiken ”2den Juledag 1847” ikke en egenskab, som findes hos det ufuldendte jordiske menneske eller en tilstand i det skabte menneske. At være skabt i Guds billede er en fremtidig fuldkommen tilstand nemlig den tilstand, som den kristne martyr oplever og opnår i sin martyrdød og ved sit selvoffer. Vejen til fuldkommenheden går over erhvervelsen af den mandige og krigeriske form for kærlighed, men for at nå det fuldendte stadium skal det kristne menneske erhverve sig både ”mandlige” og ”kvindelige” dyder. Den hellige Stefan er et udtryk for mandigheden og den mandige og mandlige kærlighed, men i sin prædiken ”2den Juledag 1847” indser Grundtvig, at den mandige martyr også må optage og acceptere egenskaber og dyder fra det ”kvindelige” nemlig villigheden til at lide og til at blive ydmyget, nedværdiget og forhånet af verden:

Just som jeg nys sad og betragtede den hellige Stephanus i Herrens Lys, da blev jeg vaer, at naar man saae nøie til, skulde man ikke kunde sige, om det Mandlige eller det Kvindelige var stærkest hos ham, thi han vandrede og stred i denne Verden som en Mand, ja som en vældig Kæmpe med Aandens tveeggede Sværd der gaar til Marv og Been, men han segnede og seirede som en Kvinde, ja, som den værgeløseste, taalmodigste, ømmeste Kvinde, vi vel kan tænke os (...) Thi Herren kunde ikke været det fuldkomne Menneske uden igunden at være baade Mand og Kvinde, og kun det fuldkomne Menneske er i alle Maader skabt i Guds Billede og efter Hans Lignelse, kun i den

⁴⁵⁷ Mandigheden er både et kristent og ikke-kristent ideal. Ukærligheden viser sig i trangen til nydelse og selvstændighed og i selvklogskaben og bløddagtigheden. Mandigheden viser sig ved, at man opgiver sin selvklogskab og selvrådighed og ofrer sin egen glæde og behagelighed for at ære og tjene en højere sag: Jf. ”2den Søndag efter Paaske 1848”: ”Det er jo umueligt at leve her, hvor vi er, som Mennesker, end sige da, som gienfødte Mennesker med opladte Øine, uden at tage inderlig Deel i det lille Danske Folks Kiærlighed til Riget og Fæderneland, Dets mandige Kamp og kiærlige Opoffrelse derfor”. - Den mandige adfærd, kærlighed og hengivenhed, som er et ideal for alle de kristne deltagere i den lille flok, er krigerens feudale troskab imod hans herre. Sml. US IV, 537: ”Om Christendommens Sandhed” 1826-1827: ”Derimod foreholde vi med Rette de Døbte, hvad der unægtelig ligger i den Troskabs-Eed, de have svoret den Herre Jesus Christus, og i Krigs-Erklæringen mod hans Fiende, at de nemlig skal beflitte sig paa et *christeligt* Liv og, trods al Fiendens Fristelse, blive troe til Døden, saa de, med den *Hellig-Aands* Bistand, gjør Alt, hvad Herren behager, og mandelig bestrider Alt, hvad der strider mod ham og hans Villie!”

fuldstændige baade mandlige og kvindelige Menneskelighed kan hele Guds Kraft aabenbares og fuldkommes.⁴⁵⁸

Den mandige kærlighed betegner en adfærd, som kræves og forventes, og som derfor også siden belønnes af en højere agent.⁴⁵⁹ Det menneske, som præsterer den mandige kærlighed, vil derfor ifølge Grundtvigs prædikener opleve lykke, held, fremgang og velsignelse, fordi held og lykke ikke er tilfældige begivenheder, men en løn og en gave, som kommer ovenfra og ned. Ved at præstere en mandig form for kærlighed beviser agenten, at han er værdig og har værdi også set fra den overordnede agents synspunkt. En umandig adfærd er uværdig, vanærende og æreløs. Den mandige kærlighed udspringer af en positiv form for ærekærlighed, og den tildeler og tilføjer et menneske ære, status, ros og fortjeneste.⁴⁶⁰

Det ”mandige” og ”Mandigheden” i Grundtvigs forfatterskab uden for hans prædikener.

Tanken om det ”mandige” og ”Mandigheden” optræder et stort antal steder i Grundtvigs forfatterskab. Det mandige kan betegne den adfærd, som består i hørøstet og frygtløst at hævde sin ”Ret”⁴⁶¹. Det særligt mandige kan bestå i korstog, blodig krig og kamp.⁴⁶² Det særligt mandige viser sig i

at begejstres til ædel og mandig Kamp for den besmittede Helligdom og den undertrykte Christenhed.⁴⁶³

Det mandige kan bruges om den faderlige adfærd, som værger de små og svage imod ”Ulvene”, og som stiller ”Stormen” og dæmper ”Strømmen”.⁴⁶⁴ Hvis man elsker det jordiske liv og de jordiske glæder og ikke higer efter ære og berømmelse gennem selvofferet, er det umandigt og kvindagtigt. Det mandige består i viljen og evnen til at ofre sit eget liv og gå ind i martyrdøden og dermed vinde udødelig ære og berømmelse. I sine *Mands Minde* forelæsninger siger Grundtvig således om den danske landsfader Frederik VI, at Grundtvig ønsker at ”at fæste en Rose paa den Torne-Krone, han [Frederik VI] alt i en Menneske-Alder saa mandig, saa majestætisk og dog saa ydmyg bar”.⁴⁶⁵ Det ypperste i mandigheden viser sig i en adfærd, hvor man modigt og frygtløst står fast, forsvare den gode sag og sin egen ret og retfærdige sag og bliver en martyr for verdens ondskab. Den adelsmand eller den ædle mand, som på den måde omkommes af verden, viser os den sande mandighed⁴⁶⁶. Det kvindelige har i Grundtvigs tekster ofte den potentielle svaghed, at det kan være ustadigt, ustabilt eller svingende. Modsat er det mandige netop karakteriseret ved, at det er urokkeligt og altid står fast ved sin position.⁴⁶⁷ Modsat det kvindelige så evner det mandige at kontrollere drifterne, følelserne og

⁴⁵⁸ ”2den Juledag 1847”.

⁴⁵⁹ SmI. US VII, 150: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836: ”Den virksomste Drive-Fjer til mandig og ædel Daad, som er den smilende Udsigt til et priseligt Efter-Mæle, et med Æren udødeligt Navn! At øve ’Dyden for sin egen Skyld’ er nemlig (...) det tommeste Munds-Veir under Solen (...) [den smilende Udsigt er] hvad de *Christne* vist nok med Rette kalde den ægte og mageløs kraftige Bevæg-Grund til store Opoffrelser, ædel og utrættelig Virksomhed”.

⁴⁶⁰ Jf. Nyborg 2010, 121-122, Nyborg 2011b, 62 og Nyborg 2011a.

⁴⁶¹ US X, 72: ”Valgdagen i Kjertemind 1855”.

⁴⁶² US VII, 230: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836.

⁴⁶³ US VII, 237: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836.

⁴⁶⁴ US III, 423: *Danne-Virke II* fra 1817 om Sjællands biskop Nicolai Edinger Balles (1744-1816) ”mandige” adfærd.

⁴⁶⁵ VU IV, 347: *Mands Minde* forelæsning den 23. november 1838.

⁴⁶⁶ US VII, 600.

⁴⁶⁷ US X, 182: *Kirke-Spejl* 1871.

impulserne fra legemet og udøve en maskulin og rationel selvkontrol.⁴⁶⁸ Kvinder er i Grundtvigs tekster oftest kønnere end mænd, men mænd har i kraft af deres karakter, natur og deres indre ”Drive-Fjere”, der driver dem mod magt og berømmelse, noget, som kan opveje deres æstetiske svagheder, nemlig ”Kraften og Høiheden, som i Kvindens Øine dog nok er det Eneste, der kan skjule Herrernes Grimhed og undskylde deres Plumshed”.⁴⁶⁹

Kærligheden og det ”mandelige” og ”mandlige”.

Det ”mandige” bruges i Grundtvigs prædikener både som et beskrivende og normativt begreb. På samme måde anvender Grundtvig sit begreb om den ”mandelige” adfærd og kærlighed både deskriptivt og normativt.⁴⁷⁰ Det ”mandelige” er forbundet med kækheden og frygtløsheden og med det fuldvoksne og fuldmodne.⁴⁷¹ Begrebet det ”mandlige” optræder ofte i Grundtvigs prædikener i en beskrivende betydning, men kan også anvendes i en normativ betydning.⁴⁷² Disse tre begreber om det ”mandige”, ”mandelige” og ”mandlige” bruges til at beskrive den forbilledlige og efterstræbelsesværdige form for adfærd, tænke- og følemåde og kærlighed.

Kærligheden og det ”mandige” i Grundtvigs prædikener efter 1839.

I det følgende skal der gives nogle eksempler på Grundtvigs tanker om den særligt mandige adfærd og kærlighed i hans prædikener fra perioden efter 1839.

⁴⁶⁸ US VIII, 588: *Brage-Snak* 1844.

⁴⁶⁹ US VIII, 539: *Brage-Snak* 1844.

⁴⁷⁰ Eksempler på Grundtvigs beskrivelser af den ”mandelige” adfærd og kærlighed i hans prædikener: GPP II, 91: ”Dom Ima Advent 1821”, US IV, 436-437: ”Den christelige Kamp” (Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1825), GP III, 269: ”Alle-Helgens Dag 1825 Aften-Sang”, GP VI, 138-139: ”3die Faste-Søndag 1833”, GPV VII, 200: ”6te Søndag efter Paaske 1845” og GPV VII, 200-201: ”6te Søndag efter Paaske 1845”.

⁴⁷¹ Tankegangen og sprogbrugen i Grundtvigs prædikener og forfatterskab er udpræget maskulin. Jf. Nyborg 2010, 102 og 103. Ordet ”mandelig” optræder hyppigt i Grundtvigs øvrige forfatterskab og bruges parallelt til begrebet om det ”mandige” nemlig om den adfærd, som er kraftfuld, mægtig, selvopofrende, trofast og kærlig over for fædrene, forbilledlig, helteagtig, modig, frygtløs, stolt og ærefuld. Det ”mandelige” er både i en ikke-kristen og i en kristen sammenhæng noget forbilledligt og efterstræbelsesværdigt. Eksempler på Grundtvigs brug af det ”mandelige”: US I, 640, VU IV, 290, US VII, 55, 73, US IX, 304, VU VI, 122 (Luther agerede ”mandeligt”), US VII, 29, US V, 395, US V, 339 (”saa vi spørge hverken om hvem der skal føre ham ned fra Himmelen, eller op fra Helvede, men gaae mandelig frem i Hans Kraft, med Troen i vort Hjerte, og Bekiendelsen paa vore Læber, og da er Fienden saaledes aandelig slagen af Marken, at han skal nødes til i Fortvivelse at tye til sine gamle Vaaben mod Troen og Skriften”), US VIII, 425 (Grundtvig citerer på en anerkendende måde den engelske kirkes ritual: ”at han [den døbt] ei skal skamme sig ved Bekiendelsen af den Korsfæstede Christus, men mandelig kæmpe under Hans Banner mod Synden, Verden og Djævelen”), US II, 249, 261, 272, 309, 380 (biskop Balle agerede ”mandeligt”), 383 (om de danske helte under Napoleonskrigene). Bugge 1968 I, 224, US VI, 130 (”de der senest var vant til at seire, skammede sig dog snart ved kvindagtig Frygt, fattede Mod og gik mandelig frem”), US VI, 130, US V, 683, US VII, 247 og US IV, 537.

⁴⁷² Det ”mandlige” er det himmelstræbende og bevægelige. Det ”mandlige” hænger sammen med ”Aanden” og en voksende karakterstyrke. Det ”kvindelige” er knyttet til ”Hjertet” og til jorden og det naturlige og det dennesidige. Det ”mandlige” udfolder sig i en opadgående lineær udvikling, mens det ”kvindelige” befinder sig i en cirkulær bevægelse. Det ”kvindelige” er mere statisk og mere præget af følelser og er i højere grad modtagende. Jf. Lindhardt 1977, 29: ”Jule-Søndag 1855”. Det ”mandlige” har sit udtryk i fuglen, der stræber efter at nå himlen og højheden. Kraft, magt, viden, evne og virkelyst er knyttet til det ”mandlige”. Det ”mandlige” er præget af ”den høieste Flugt” og af ”det skarpeste Syn”. Jf. GPV VI, 324: ”15de Trinitatis-Søndag 1844”.

”5te Søndag efter Trinitatis 1839”: ”Herrens Huus skal vi mandig forsvare”.

Mandigheden er idealet for det kristne menneske. Det kristne menneske skal på sin løbebane mod målet vokse fra en sønlig kærlighed og lydighed mod herremagten til en faderlig selvopofrende form for kærlighed, hvor det kristne menneske til sidst bliver som sin herre og mester. Grundtvigs prædiken ”5te Søndag efter Trinitatis 1839” viser hans opfattelse af den inderlige sammenhæng mellem det maskulint sønlige og det maskulint faderlige. Den, som Gud har kaldet til at være en fader og hyrde for den lille kristne flok, skal ofre sig for og beskytte de små og svage og bekæmpe de onde magter, som truer den lille menighed.⁴⁷³ Det ideale kristne menneske kender ingen blødagtighed eller menneskefrygt. Han skal på en gang frygtløst, mandigt og faderligt revse, tugte og opdrage de små og svage, som endnu lever i menigheden som ”Børn i Christo”:

Vi udsendes (...) midt i Christenheden, til at tugte og formane, trøste og opbygge (...) med et lysende Exempel i vor Herres Jesu Christi og Hans Apostlers Spor, da vil vor Gierning forholde sig til Apostlernes omtrent som Propheternes til Moses i den gamle Pags Dage (...) da det ikke nær saameget er forvildede Menneskebørn, vi skal fange, eller Vildfarende vi skal omvende, som Børn vi skal opdrage i christelig Tugt og Formaning, Sydskende vi skal forlige, Splidagtighed vi skal forjage, Fiendelist vi skal opdagte og Herrens Huus vi skal mandig forsvare.⁴⁷⁴

”22de Trinitatis-Søndag 1840”: Den ”mandige Fasthed”.

Den barnlige, kvindelige og mandige form for kærlighed er i Grundtvigs prædikener klart forskellige former for kærlighed. Den ”barnlige” adfærd og kærlighed er den mindst udviklede, og den ”kvindelige” form for kærlighed er en mindre udviklet form for kærlighed end den ”mandige”. Den kvindelige kærlighed er forbundet med hengivelsen, det legemlige og med følelserne. Den mandige kærlighed er præget af karakterfasthed og er udtryk for en mere aktiv form for kærlighed. Den kristne menigheds vækst og fremgang er afhængig af tilstedeværelsen af den mandige kærlighed:

⁴⁷³ Sml. fortolkningen af Grundtvigs tanker om det præstelige embedes centrale betydning for læringsfællesskabet i den lille flok i Allchin 1997, 107-110, 115 og 117-119. Allchin henviser også til den amerikanske moralfilosof Alasdair MacIntyres tanker om karakterdannelsen og dydens udvikling i et praksisfællesskab (Allchin 1997, 107). Jf. MacIntyre 1981. Læreembedet er hos Grundtvig et afgørende organ og lem på Jesu Kristi legeme. De sande kristne præster er Herrens embedsmænd, der på en selvopofrende måde fører det kristne folk frem til målet. Allchin 1997, 109 forklarer blandt andet Grundtvigs tanke om hyrden og flokken således: ”The Church exists in and through the faith and worship of all its members and it is the task of those who teach (...) to make that faith and worship articulate on behalf of the whole community”. Sml. ogsaa tanken i GPV V, 374-375: ”24de Trinitatis-Søndag 1843” om, at Herrens embedsmænd - som sande kristne præster og hyrder - er ”Forældre” og ”Ældste”, der skal give mad til dem, som er børn i Kristus. Sml. ogsaa Grundtvigs tanker om de kristelige præster som uundværlige autoritetspersoner og embedsmænd i GP VII, 189-190: ”2den Søndag efter Paaske 1834”. Uden sådanne præstelige myndigheds personer ville det kristelige liv ikke være muligt. Kristenlivet forudsætter en stærk hierarkisk social orden: ”Ligesom nemlig enhver Konge haver Befalings-Mænd, han udsender i Riget med Fuldmagt til, paa strængt Ansvar, at handle i hans Navn, saaledes gjør Christus naturligviis ogsaa, maa saameget mere gjøre det, da han er selv usynlig, hvorfor ogsaa Hans Regjering kun blev som en Skygge, hvor Man enten Intet vilde vide af Hyrder og Lærere eller vilde gjøre dem selv. Men just fordi det er nødvendigt, at der maa være (...) Hyrder og Lærere, udsendte i Herrens Navn med hans Fuldmagt til Embedets Gierning, just, fordi det er nødvendigt, naar [hvis] hans Rige virkelig skal bestaae og [hvis] hans Hjord [skal] fødes, just derfor er det blevet et almindeligt Ordsprog i Menigheden, at der er [skal/bør være] kun een Hjord og een Hyrde; thi det trænge baade Hyrderne og Hjorden til idelig at mindes om, saa der ikke skal blive saamange Hjorde som der er Marker, saamange Riger som der er Folkefærd, og tilsidst saamange Christenheder, som der er Sogne”.

⁴⁷⁴ GP XII, 268: ”5te Søndag efter Trinitatis 1839”.

Himmelske Fader! lad os med barnlig Troskyldighed⁴⁷⁵ lytte til din Munds Ord, med kvindelig Kiærlighed omfavne og tilegne os dem, og med mandig Fasthed bygge derpaa som paa en Klippe, der ikke med alle de andre Bjerge skal henflyde i Havet, men bestaae, naar Himmel og Jord forgaaer!⁴⁷⁶

”Allehelgens-Dag 1841”: Den mandige bekendelse og det frygtløse vidnesbyrd.

Børn og kvinder savner ifølge Grundtvigs prædiken ”Allehelgens-Dag 1841” i reglen den mandige frygtløshed, bestandighed og karakterstyrke, og de kan ”ligne et Rør, der dreier sig, som Vinden blæser”. Den mandige kærlighed er kommet fri af menneskefrygten, verdenskærligheden, selvklokskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden. Det ideale kristne menneske viser sin mandige kærlighed ved lydigt og uden nogen frygt for verden at underordne sig sin herre og konge. Den mandige kærlighed består i den fribårne og ikke-slaviske⁴⁷⁷ selvydmygelse og selvfornedrelse over for herremagten. Det mandige menneske går lige som den hellige Stefan foran den lille flok som en bannerfører og ”Mærkesmand”:

Morten Luther var saa langt som vel noget Menneske og nogen Præst kan være fra at ligne et Rør, der dreier sig, som Vinden blæser (...) hans Bekiendelse og Vidnesbyrd [var] saa faste og mandige, som Nogens efter Apostlernes Dage, han bekiendte og nægtede ikke, og det var ikke sig selv, han gav Vidnesbyrd, ikke sine egne Hjernesvind, han troede og bekiendte, han bekiendte som Døberen: jeg er ikke Christus men jeg er udsendt for [foran] ham, jeg døber med Vand, men Han døber med den Hellig-Aand, jeg er ikke Herre over Troen men Menighedens Tjener, til at give Troen Vidnesbyrd.⁴⁷⁸

”24de Trinitatis-Søndag 1843”.

Det, som karakteriserer den mandige kærlighed i Grundtvigs prædikener, er især kraften og frygtløsheden. Nadverens formål er ifølge Grundtvigs prædiken ”24de Trinitatis-Søndag 1843” at fremkalde og fremelske de mandige dyder i de kristne mænd og kvinder. Det gamle Israel viser de kristne, hvad kristenfolket er og bør være. Herrens ord til de kristne ved nadveren er også det ord, som Moses talte til Israel: ”Vær mandig og vær stærk, frygt ikke, skiælv og bæv ikke for Fiendens Ansigt”.

⁴⁷⁵ Ikke kun barnagtigheden, men også selve barnligheden har ifølge Grundtvig sine svage sider. At være ”troskyldig” betegner i Grundtvigs prædikener i nogle tilfælde også en af vrangsiderne af barnligheden. Begreberne ”troskyldig” og ”Troskyldighed” bruges i Grundtvigs prædikener overvejende på en positiv måde, men mange steder fremgår det, at Grundtvig også har en tvetydig vurdering af det ”troskyldige”. Troskyldigheden er noget, som vi finder hos ”Kvinder og Børn”, og som hører til et mere umodent stadium end den fuldvoksne kristelige mand. Troskyldigheden er en positiv egenskab, som passer til ”Børnene i Forstanden”, ”de Umyndige” og til ”de troskyldige Smaa”. Eksempler på Grundtvigs dobbelttydige vurdering af det troskyldige: GPV V, 209, GPV V, 215, GPV III, 172, GPV I, 528, GPV VII, 399, GP XII, 379. ”7de Søndag efter Trinitatis 1846”. ”1ste Juledag 1847”. GP V, 89 (”de skrøbelige, vankelmodige Christne, og de troskyldige Barne-Sjæle, som vi maae kalde de slumrende Engle”), GP IX, 351-352 og GP IX, 329.

⁴⁷⁶ GPV I, 528: 22de Trinitatis-Søndag 1840.

⁴⁷⁷ Hos verdens børn finder man ifølge Grundtvigs prædikener ofte en uværdig og ”slavisk” underkastelse under overmagten. Den sande kristelige mandige kærlighed er ikke præget af en sådan vanærende ”slavisk” underkastelse. Den kristeligt set fuldvoksne mand underkaster sig i frihed og af en fri vilje sin naturlige herre og konge. Netop derved opnår han den højeste grad af frihed, og netop på den måde virkeliggør han den højeste kærlighed. Verdens børn drives af ”Trældoms-Aanden” og ”Trældoms-Frygten” og derfor kan de ikke virkeliggøre den sande mandige kristelige kærlighed, som består i den frivillige og oplyste underkastelse under overmagten. Jf. GP I, 108, GP XII, 200, GPV VI, 125, ”6te Søndag efter Paaske 1847” og GPV I, 435 (”denne slaviske Frygt ved hvert Glimt af afgjort Overmagt”).

⁴⁷⁸ GPV II, 402: ”Allehelgens-Dag 1841”.

Under den kristne nadver erhverver de kristne sig en hemmelig kraft, hvormed de kan gå imod og modstå deres og Guds fjenders gloende pile. Under nadveren fortrænges den naturlige blødagtighed hos de kristne, og under nadverhandlingen fødes og fremelskes mandigheden og den mandige kærlighed i den lille kristne flok. Den sande form for kærlighed er forbundet med krigerstyrke, viljesstyrke, kraft og magt og med en evne og vilje til at bekende Herren og gå imod Guds fjender. De kristnes nadverfællesskab er et hemmeligt fællesskab af hellige krigere. Den mandige kærlighed er den hellige ild, som brændte i den første kirkes hellige kristne martyrer:

Den Sjæl, han [Kristus] griber ved Haanden og siger til: stat op! den slipper Han igrunnen aldrig, som *Moses* sagde til Israel i Herrens Navn, da han bød Farvel: vær mandig og vær stærk, frygt ikke, skiælv og bæv ikke for Fiendens Ansigt, thi Herren din Gud, som vandrer med eder, Han vil ikke slippe dig og ei forlade dig! Og for at Sjælen ikke (...) skal gaae drømmende omkring (...) da har Herren befalet Forældrene, de Ældste til alle Tider, om de opvakte Sjæle (...) at de skal give dem *Mad*, i Hans og Apostlernes Nærværelse, saa de (...) søge Ham (...) i den hellige *Nadver*, som Han har indstiftet, for at opfylde sit Ord, at boe i Sine og at vandre i dem (...) men Alt i Hemmelighed, saa vort Samfund med Ham, de Helliges Samfund, skal vi ikke udraabe paa Gader og Stræder, hverken true med eller bryste os af, men i Stilhed fryde os ved, og bære Frugten af i Renselse fra al Kiøds og Aands Besmittelse, og i den milde og virksomme Menneske-Kiærlighed, som Han ikke blot er vort Mønster paa, men ogsaa med sin Kiærlighed (...) vor Kærne, vor Kilde, vort himmelske Lys og Lue til!⁴⁷⁹

Eksempler på beskrivelser af det ”mandige” i Grundtvigs prædikener før 1839.

Ud over de referencer, som allerede er givet til Grundtvigs tanker om mandigheden, skal i det følgende gives nogle flere eksempler fra Grundtvigs prædikener før 1839.

”2den Faste-Søndag 1836”.

Det fremgår af Grundtvigs prædiken ”2den Faste-Søndag 1836”, at han i samtiden kritiseres for at være selvmodsigende. På den ene side fremhæver han barnligheden og på den anden side er hans opfattelse præget af en stærk fremhævelse af mandigheden og de mandige dyder. I sin prædiken forklarer Grundtvig sammenhængen mellem barnligheden og mandigheden. Den sande kærlighed er ikke et udtryk for svaghed. Det højeste gode kan de kristne se et billede af hos deres ”Fader” Martin Luther. Luther fremviser de mandige dyder, som består i foreningen af den højeste viden, magt, kraft, stolthed, frygtløshed, kærlighed, munterhed i kampen og en vilje og evne til kamp og konfrontation. Målet for det kristne menneske er at vokse op til mandigheden og faderligheden og på den måde at blive som sin mester, men for at nå dette endemål må det kristne menneske begynde sin løbebane som en barnlig nykommer og discipel, som er villig til uden modstand at give sig ind under en faderlig tugt og opdragelse:

Det see vi paa Fader Luther (...) Saa idelig og inderlig han nemlig indskiærpede (...) Evangeliet om de smaa Børn (...) og den dybt ydmygende Følelse af vor Ringhed og Afmagt (...) saa var han dog, som vi veed, i sin Omgang med Verden en vældig Kæmpe,

⁴⁷⁹ GPV V, 374-375: ”24de Trinitatis-Søndag 1843”.

munter og mandig, modig og ærekær⁴⁸⁰, klog og vittig⁴⁸¹, og Verden, som umuelig kan forstaae Guds Riges Hemmeligheder, tænkte da naturligviis og sagde (...): hvilken giennemdreven Hykler, (...) som (...) overtaler Folk til at være som Kvinder og Børn (...) men røber sig selv saasnt han møder Modstand og Spot, er da langt fra at vise sig enten ydmyg eller svag eller vankundig og forsagt, men har en Jettestyrke og en Dumdristighed, en Stolthed og en Trædskhed⁴⁸², han vel priser Gud for, men maa aabenbar have af Beelzebul, Djævelens Ypperste.⁴⁸³

”Paaske-Mandag 1837”: Den ”mandige” modsat den ”kvindelige Glæde”.

Den ”mandige Glæde” er ifølge Grundtvigs prædiken ”Paaske-Mandag 1837” helt forskellig fra den ”kvindelige Glæde”, fordi mænd og kvinder har en forskellig natur og karakter. Mænd glæder sig, når den onde fjende overvindes og besejres gennem en mandig krig eller magtdemonstration. Den kvindelige glæde er præget af en følelse eller stemning af trøst og lettelse og mangler glæden, den triumferende følelse og begejstringen over den onde fjendes overvindelse og ydmygelse. Men både den ”mandige” og ”kvindelige Glæde” kan og bør findes hos de troende mænd og kvinder i den kristne menighed. Hvis man - måske fordi man er en kvinde - ikke kan føle den ”mandige Glæde” over den voldelige sejr over ondskaben, er man en mindre fuldkommen kristen. Dette ”mandige” element hører med til at være en sand kristen, og det var også et almindeligt fænomen hos fædrene:

Ligesom vi i Gaar priiste Gud, fordi vi kunde dele de gamle Christnes mandige Glæde over Dødens Nederlag og Helvedes Forstyrrelse af Guddoms-Manden, som den Himmelske Fader gav os til Kæmpe og Frelser, saaledes vil vi i dag prise Ham, fordi vi (...) kan dele deres kvindelige Glæde over Trøsten og Freden, som den første Menneske-Søn (...) bragde Kvinderne, som græd ved Graven, og giennem dem alle Dødelige, som af Hjertens Grund har Lyst til at leve og see gode Dage, har Længsler for dybe til at føle sig tilfredstillede ved det Spand af Dage og de flygtige Glæder, som er det faldne Menneskes naturlige Lod paa Jorden.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ At være ”ærekær” er i Grundtvigs prædikener en af de mandige dyder, som netop tydeligt adskiller det ”mandige” og ”mandelige” fra det kvindagtige og blødagtige. For en fuldvoksen mand – modsat for kvinder og børn - er det naturligt, passende og nødvendigt at være ”ærekær”. At være ”ærekær” er at værne om og tillægge sin ære en afgørende betydning. At være ”ærekær” er at stræbe efter anseelse, berømmelse og belønning fra en højere agent. At være ”ærekær” er at stræbe efter at blive fortjenstfuld og værdifuld. Ærekærheden hænger i Grundtvigs prædikener sammen med en anden af de mandige dyder nemlig stoltheden.

⁴⁸¹ Ordene ”vittig” og ”Vittighed” bruges i en del af Grundtvigs prædikener i betydningen ”vidende”. Det højeste mål og gode består ifølge Grundtvigs prædikener af en forening af ”Sandhed”, ”Magt”, ”Kraft”, ”Godhed” og ”Kiærlighed”, og ordene ”vittig” og ”Vittighed” hænger sammen med ”Sandheden” eller den sande viden. Når Grundtvig i sine prædikener taler om sammenhængen mellem ”Samvittigheden” og ”Kiærligheden”, forstår han også ordet ”Samvittighed” i ordets traditionelle betydning af en sand viden eller en stemme, som udtrykker en sand viden om virkeligheden. Jf. Nyborg 2011c.

⁴⁸² At være ”trædsk” er i Grundtvigs prædikener at være lumsk, snedig, durkdreven, at snyde andre med sin kløgt eller at svindle. ”Trædskheden” bruges parallelt med selvklogskaben, selvrådigheden og indbildskheden. Grundtvig refererer i det ovenstående citat de andres kritik af Luther og indirekte af ham selv. Ordet ”trædsk” anvendes aldrig positivt i Grundtvigs prædikener. Eksempler: GPV I, 204, GPV III, 444, GPV VII, 367, GPV I, 526 og GP XI, 149: ”Til Troldkarlen Elimas siger han: du Djævelunge, fuld af al List og Trædskhed, al Retfærdigheds Fiende!”.

⁴⁸³ GP IX, 144-145: ”2den Faste-Søndag 1836”.

⁴⁸⁴ GP X, 177: ”Paaske-Mandag 1837”.

”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”.

Grundtvig taler i sin prædiken på langfredag 1825 på en gang om heltedagene hos de hedenske forfædre og samtidigt om, hvad der må, skal og bør præge en sand kristentro og et sandt kristenliv. Kristus er en mandig helt ligesom fortidens hedenske helte, og Kristus kan kun æres af de kristne ved, at de uden nogen menneskefrygt går i hans fodspor. En sand kristentro kan ikke kun bestå i ”at rose sig af hans Navn, fortælle hans Bedrifter og udsjunge hans Priis”. En sand, ædel, værdig og ærefuld tro på Kristus må nødvendigvis vise sig i, at hans disciple modigt, frygtløst og mandigt efterfølger deres helt og herre og ikke bare synger salmer til hans pris og ære.

Kærligheden til heltene – Kristus og de hellige martyrer – skal udmønte sig i den adfærd, at de kristne ifører sig Guds fulde rustning og tager deres sværd op og går i fædrenes fodspor og fortsætter den krig og kamp, hvori fortidens helte vandt æren, døde og sejrede. En fader er bedre, klogere og større end sin søn, og det kvindelige, som hører til det ”svagere Køn”, er ifølge Grundtvigs prædiken kun det halve af det mandlige eller stærkere køn. Grundtvig taler i denne prædiken om, hvorledes kristentroen og kærligheden til Kristus kan udarte og forfalde til en kvindagtig og følelsesbetonet, passiv medlidenhed med heltens sørgelige skæbne. Hvis det sker, er de mænd, som engang var rigtige mænd, blevet til ”halve Mænd”, ja, de er blevet til rene ”Kvinder”:

Christne Venner! var det anderledes (...) paa slige Høitids-Dage, var Lovsangs-Røsten lav, var Skildringen af Heltens Daad og Død kun mat og lunken, eller udbredte Talerens levende Ord kun Suk og Klage, begræd de halve Mænd, som Kvinder, Heltens Skæbne (...) var det saaledes fat med Forsamlingen, o da havde Erfaringen viist, eller lærde det snart, at det var forbi med Folkets Vælde og med Rigets Ære.⁴⁸⁵

Grundtvig anvender ikke i denne prædiken begreberne ”kvindagtig” eller ”blødagtig”, men indholdet af hans prædiken er en markant modstilling af en aktiv mandig over for en passiv kvindagtig eller blødagtig form for adfærd, kærlighed og kristentro⁴⁸⁶:

Saaledes helligholdt de ypperste, ædleste Hedninge-Folk Høitids-Dagene til deres Heltens Amindelse, og var end Helten omsider sjunket blodig til Jorden for Fiendernes Sværd, saa lød dog ingen Klage, saa randt dog ingen Taare ved Tanken om hans Død, naar han kun

⁴⁸⁵ GP III, 135: ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”.

⁴⁸⁶ GP III, 133-139: ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”. Denne prædiken rummer en række beskrivelser af den mandige og faderlige form for kærlighed, der ”med en vældig Arm udfriede Folket af deres Fienders Vold” (GP III, 133). Den mandige kærlighed består i ”høimodig Kiærlighed, uegennyttig, med ædel Selv-Opoffrelse” (GP III, 133). Folket ærer og bør ære sine helte med ”høitbankende Hjerter og funklende Blik” (GP III, 133). Grundtvig taler om ”den dyriske Raahed eller vanærende Trældom, hvorunder Folket fordem sukkede, men som han [i Grundtvigs prædiken på en gang den mandige og faderlige helt og Kristus] med overmenneskelig Kraft og himmelsk Viisdom forvandlede til herlig Frihed, og, giennem Tidens Løb, ved store og varige Indstiftelser, til en Forfatning, som egner og svarer til Menneskets Adel, med sikkrende Løve, blide og ærbare Sæder, ædle og fredelige Konster til Landets Gavn og Indbyggemes Glæde” (GP III, 134). Kristus er i Grundtvigs prædiken en helt og en konge i et rige og i en stat. Grundtvig taler om menigheden som et rige og en stat, og han drager tydelige paralleller til den samtidige danske enevældige stat. Menigheden er en social hierarkisk orden, og den mandige kærlighed udtrykker sig i lydigheden og kærligheden til Kristus, som er herre og konge i den kristne statsdannelse, på samme måde som en mandig adfærd og kærlighed i de verdslige stater viser sig ved en lydighed, hengivenhed, troskab og kærlighed til rigets konge og statens herre. Kun ved en sådan mandig adfærd og hengivenhed beviser mennesket sin værdighed, menneskelighed og adelskab. Kun i det faderlige samfund gives der nogen virkelig frihed og menneskelig værdighed, og det, som karakteriserer det faderlige samfund, er netop agenternes mandighed og mandige adfærd og kærlighed.

døde værdig, ædel, seierrig (...) Selv da, naar Talerne, med mandig Alvor indskiærpede, hvormeget meer der vilde til at være værdige Børn og Frænder ad saadan en Helt, end at rose sig af hans Navn, fortælle hans Bedrifter og udsjunge hans Priis, men at dertil hørde (...) Hjertelag og Mod til at træde i de priselige Fodspor, Helten og hans troe Stalbrødre⁴⁸⁷ efterlod til et lysende Exempel for alle kommende Slægter, selv naar det saaledes indskiærpedes, at de Priseliges ægte Børn maatte gjøre Fædrenes Gierninger, og at Heltens Aand uafladelig maatte hvile paa Folket, hvis det med Æren⁴⁸⁸ skulde regne sig i Slægt med ham, ja, hvis ikke al hans Daad skulde være en Bebreidelse, alle hans Opoffrelser forgiæves for dem.⁴⁸⁹

Det mandige og det faderlige er i Grundtvigs prædiken et ideal for det menneskelige især for drenge og mænd, men også for piger og kvinder. De unges højeste ønske er eller bør være at træde i fædrenes fodspor. Den svagelige, feminine eller passive form for kærlighed er en vanslægtning og en vanartning af den sande kristelige kærlighed og ”en bælgmørk og bundløs, gabende Afgrund”.⁴⁹⁰ Den følelsesbetonede, umandige eller blødagtige kærlighed er ”Svælget, hvor de der giøgle, de der sove Livet hen, synke”.⁴⁹¹ Den ægte og passende form for kristelig adfærd og kærlighed består ikke i at være svag eller svagelig i en barnlig, ynkelig eller blødagtig gråd, suk eller afmægtig længsel:

Det [var] sædvanlig ikke Graad og Klage, men ophøiede Følelser, store Forsætter, mandige Løfter det vakde, saa Manden hviskede til Barnet: hører du, hvortil du skal opvoxe, saa de af Aar nedbøiede Oldinger kastede et spørgende, forskende Blik paa Ungersvendene, og disse, med blussende Kinder, med skiælvende Stemme, men funklende Øine, opløftede trofaste Hænder, og svor ved det Helligste de vidste, ved Heltens Ihukommelse og Fædrenes Aske at være Navnet værdige, de bar, at virke og at lide, at leve og at døe, som ægte Skud paa Helte-Stammen.⁴⁹²

De kristne er ifølge Grundtvigs prædiken bestemt til engang at vinde den berømmelse, hæder og ære, som deres helt og konge selv engang erhvervede sig gennem hans prægtige bedrifter, og de kristne er udvalgt til at vinde denne ære og berømmelse helt på samme måde, som deres forbillede, mønster og helt selv engang opnåede denne hæder og ære. De, som for alvor og med hjertet bekender sig til Kristus, må nødvendigvis på en mandig og modig måde vælge den smalle vej eller martyrens vej, som er tornefuld og lidelsesfuld, men som fører til livet, kronen og æren. Det er kun de frygtsomme, kvindagtige og blødagtige – så som de mænd, som kun er ”halve Mænd”- som vælger den brede, behagelige, jordiske og kødelige vej. De har ingen højagtelse for frelseren, og de føler ingen lyst til at efterligne eller efterfølge Kristus. De stræber ikke efter at vinde berømmelse, hæder og ære. De er ikke villige til at betale en lille pris i dette liv for siden at vinde en evig og udødelig belønning og ære. De tænker kun på, om de kan forlænge deres usle og ynkelige liv med endnu nogle få dage:

⁴⁸⁷ Grundtvig refererer også med udtrykket ”Heltens” ”Stalbrødre” til den hellige Stefan, Peter og Paulus og de øvrige martyrer fra den kristne heltetid.

⁴⁸⁸ Verdens prædikanter er æreløse. De indbilder sig ifølge Grundtvigs prædiken, at de kan tilrane og tilliste sig Guds velsignelse uden at præstere de nødvendige ofre, gerninger og bedrifter. De har ikke ære i livet. Deres adfærd er ifølge Grundtvigs prædiken skamløs, uværdig og vanærende.

⁴⁸⁹ GP III, 134.

⁴⁹⁰ GP III, 136.

⁴⁹¹ GP III, 136.

⁴⁹² GP III, 134-135.

Hvem der ei engang havde Øie for Heltens Storhed, hvem der ei engang ved hans Daads høitidelige Betragtning, og ved hans levende Ihukommelse⁴⁹³ følte Lyst til at ligne ham, fattede det ædle, modige Forsæt, efter Evne, at træde i hans Fodspor, følte inderlig Attraa efter, hos kommende Slægter, i en priselig Ihukommelse at dele hans Ære, ak, de havde endnu langt mindre Mod eller Kraft til at gjøre et virkeligt Kæmpe-Skridt paa hans ærefulde, for Efterslægten blomstrende, men for ham selv besværlige, tornefulde Bane, de solgte nødvendig, ved den første Leilighed, alt hvad han havde købt til dem med sit Blod, for nogle faa Sølv-Penge, eller dog for nogle Dages længere Besiddelse af et usselt, æreløst Liv!⁴⁹⁴

Kærligheden og det ”mandlige”.

Grundtvig anvender i sine prædikener begreberne det ”mandige” og det ”mandlige”. Disse to begreber betegner til dels det samme og til dels forskellige forhold. Både det ”mandige” og det ”mandlige” kan betegne de ideale maskuline dyder altså sådanne dyder, som typisk kan udvises af mænd, eller som typisk findes hos maskuline agenter – så som ”Gud Faderen”, Kristus eller Helligånden - men som også kan og bør findes hos kvinder eller kvindelige agenter.⁴⁹⁵

Selv om den ”mandlige” adfærd og de ”mandlige” egenskaber i Grundtvigs prædikener ofte – men langt fra altid - beskrives som højere udviklede og moralsk overlegne i forhold til de ”kvindelige”, er selve begrebet ”mandlig” i Grundtvigs prædikener ikke altid i sig selv et værdiladet udtryk på samme måde som ordet ”mandigt”. Grundtvig kan i sine prædikener være særdeles ubarmhjertig i sin kritik af de i samtiden fremherskende mandlige karakteregenskaber, som ifølge Grundtvig er præget af selvrådigheden og selvklogskaben. Det særegne ved Grundtvigs kritik af de i samtiden herskende mandlige karakteregenskaber er imidlertid, at når han er mest kritisk over for det mandlige i samtiden udtrykker han samtidigt en kritik af svagheden i det moderlige og kvindelige. Det er tydeligt, når han for eksempel kritiserer sin samtids mænd for at være blødgættede, sødtalende og kvindagtige.

”8de Trinitatis-Søndag 1838”: ”Vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv”.

Et ”Samfund” kan i Grundtvigs prædikener og i hans prædiken ”8de Trinitatis-Søndag” fra 1838 analytisk reduceres til et samfund af to parter, som spiller to forskellige roller i forhold til hinanden.⁴⁹⁶ Et samfund i kærlighed og med retfærdighed, fred og glæde kræver en ”mandlig” og en ”kvindelig” agent. Hvis disse to roller mangler, er den pågældende sociale enhed ikke noget sandt ”Samfund”, men

⁴⁹³ Heltens levende ihukommelse er den kristne nadver, som ifølge Grundtvigs prædiken skal opflamme de kristne til at efterfølge deres helt Kristus og gå den samme tomestrøede vej, som han fulgte hele vejen til martyrdøden og selvofferet.

⁴⁹⁴ GP III, 135-136.

⁴⁹⁵ Eksempler på Grundtvigs brug af ordet ”mandlig” i hans øvrige forfatterskab: Dels brugt værdineutralt om det mandlige køn: Bjørn 2007, 135 (fra *Danskeren* 1849), US VIII, 582, US VII, 219, US V, 556: *Nordens Mythologi* 1832 (”For mig er derfor *Aser* og *Vaner* hverken meer eller mindre end de *Nordiske Idealer* for den aandelige Følelse i begge sine Skikkelser: *kraftig* og *kiærlig*, mandlig og kvindelig”), US X, 54: *Den Danske Sag* 1855 (”Menneske-Livet (...) er deelt i to Skikkelser, den *mandlige* og den *kvindelige*, der ikke blot *udvortes*, men især *indvortes*, er saare forskellige, og maae med al Flid bevares i deres Eiendommelighed, for at de ved en kiærlig Vexel-Virkning kan understøtte, gavne, glæde, udvikle og udfylde hinanden”). Dels brugt værdiladet i betydningen ”mandigt”: US III, 301. Bugge 1968 I, 39 (Grundtvig om sin elev Karl: ”Opdragen af og som en Kvinde, ere alle mandlige Anlæg indslumrede; de maa vækkes”).

⁴⁹⁶ Nyborg 2010a og Nyborg 2011a.

en "Hob", en "Vrimmel", en "Mængde" eller en "Masse" af individer altså af afrevne blade, der flyger for vinden.⁴⁹⁷

Grundtvig drager i sin prædiken fra 1838 en parallel mellem relationen mellem de guddommelige agenter og det jordiske menneske og relationen mellem ægtemanden og hans hustru. Det forhold, som ifølge en sand kristen tro og anskuelse skal og bør eksistere mellem Kristus og den kristne menighed, er i Grundtvigs prædiken et "naturligt" forhold. Det er naturligt på den måde, at en hustrus underkastelse under sin ægtemand er en naturlig og passende adfærd altså en adfærd, som hun drives til på grund af en indre impuls, og en adfærd, som er passende og naturlig i forhold til den kontekst, hvori kvinden befinder sig. Relationen mellem Gud og mennesker er også - eller burde ifølge Grundtvig også være - "naturlig", fordi alle mennesker - uanset om de er mænd eller kvinder, piger eller drenge - har en indre medfødt impuls til at underordne sig og vise ærefrygt for dem, som er større, bedre eller klogere:

Naar Foreningen med Jesus Christus, staaer levende for os som det der aandelig svarer til Foreningen mellem Mand og Kvinde i et lykkeligt Ægteskab, da kan Ingen indbilde os, det er nok at sige: Herre, Herre, men at det giælder om Hjertelaget til at være Christus underdanig i alle Ting, som en Hustru sin Mand, kræves paa Menighedens Side ligesaavel en kvindelig, underdanig Kiærlighed, som paa Christi Side en mandlig, kraftig, overbærende og trofast Kiærlighed.

De kristne skal ifølge Grundtvigs prædiken forstå det kristne evangelium om kærligheden på en "levende" måde, og det betyder, at de skal sætte det i forbindelse med det, som de ved og har erfaret om de naturlige impulser, som mennesker har, og som driver dem til at ære og frygte dem, som i den naturlige orden er sat oven over dem. Disse naturlige impulser er i Grundtvigs prædikener en vigtig del af Guds skabelse af mennesket.⁴⁹⁸ Et barn kommer til at elske sin fader med en genkærlighed, fordi han var den, som elskede barnet først. En hustru kommer ligeledes hen ad vejen til at elske og ære og søge at lyde og ligne sin ægtemand, fordi han var den, som var dydigere, mere kærlig, mere overbærende, mere vidende, større og stærkere, og som elskede hende længe før det tidspunkt, hvor hun kunne elske ham:

Naar da Herren siden taler reent ud til os om sin himmelske Fader og om Hans gode, fuldkomne og velbehagelige Villie (...) da klunger det hverken tomt eller fremmed for vore Øren, men er vort Hjerte velbekiendt, fordi vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv, saa vi behøve kun at tænke alt det Syndige og Ufuldkomne bort for at faae en baade reen og levende Forestilling om vort aandelige Forhold til Gud i Christo Jesu vor Frelser, og vor[e] naturlige Forhold blive da ikke længer nogen Hindring eller Bortdragelse fra vort gudelige Liv, men renses, klares og helliges efterhaanden til

⁴⁹⁷ GPV II, 26: "som afrevne Blade til Leg for Vindene".

⁴⁹⁸ Sml. "3die Faste-Søndag 1846" om det naturlige i den tilbøjelighed, at den svagere part underordner sig den stærkere part, og US V, 161-162 om den "Ærbødighed, der er Mennesket saa naturlig". Jf. også GPV I, 436: "7de Søndag efter Trinitatis 1840": "At den (...) sande Overmagt (...) er menneskekærlig, det er en Sandhed som kun behøver at blive levende, for at helbrede alle Christne for Trældoms-Frygten, og for at neddæmpe den saavidt hos alle Mennesker med Hjerte, at det daglige Liv kan tilbagevinde sin tabte Rolighed; thi saaledes omgaaes jo under alle Himmelegne de Svage med de Stærke, og det svagere Kiøn med det Stærkere, som har afgjort Overmagt, uden al Frygt, naar de blot troe at Kiærlighed er forenet med Magten (...) Kiærlighed driver Frygten ud".

lystelige Billeder af det Aandelige, som spirer og voxer hos os til engang at afløse det Naturlige.⁴⁹⁹

Grundtvig-forskningen.

Den markante tanke om den ideale ”mandige”, ”mandlige” og ”mandelige” kærlighed, som Grundtvig i et stort antal tilfælde udfolder i sine prædikener, er ikke blevet undersøgt i forskningen. Grundtvig-forskningen har i nogle tilfælde behandlet Grundtvigs almene tanker om det ”mandige”.⁵⁰⁰ Et stort antal forskere har dog fremhævet, at Grundtvigs anskuelse og kærlighedsforståelse i høj grad er præget af feminine værdier og af en forkærlighed for det kvindelige.⁵⁰¹

Jonas (2007) er opmærksom på den kritik af den grundtvigske kvindeopfattelse, som i 1978 blev rejst af Elin Appel, men fremhæver, at Grundtvig arbejdede for ”patriarkatets afvikling” og ”kvindefrigørelsen”:

Det er i Grundtvigs generelle højagtelse af kvinden og i hans omfattende filosofiske og poetiske produktion, som netop beskæftiger sig med kønsligheden i et sådant overordnet kosmologisk, visdoms- og samfunds-perspektiv, at man skal søge kimen til denne slående fremsynethed. Man kan altså, på trods af Grundtvigs alfaderligt langskæggede fremtoning, og på trods af det, som Elin Appel meget rammende har karakteriseret som højskolernes ”senpatriarkalske system”, måske ligefrem hævde, at afviklingen af dette system, frigørelsen fra de traditionelle kønsroller har ligget iboende som en udviklingstendens i det folkelige og nationale projekt lige fra starten.⁵⁰²

Birkelund (2008) fremhæver, at Grundtvig lige som den liberale engelske filosof og kvindesagsforkæmper John Stuart Mill var en fortaler for ligestillingen af det kvindelige og mandlige. Grundtvig formulerede en moderne kritisk kønsteori om det mandige, mandlige og kvindelige og en ”kritik af den forskelsbehandling, der fandt sted mellem mand og kvinde”:

For Grundtvig og Mill var der ikke noget grundlag for at påberåbe sig en naturlig forskel mellem kvinder og mænd, sådan som de, der ville legitimere kvindens underordnede position i hjemmet og i samfundet, gjorde. Begge henviser til kulturhistoriske forhold som afgørende for mandens dominans over kvinden, herunder *den stærkeres ret* som et afgørende kulturhistorisk fænomen.⁵⁰³ I den nyere postmoderne kønsforskning,

⁴⁹⁹ GP XI, 276-277: ”8de Trinitatis-Søndag 1838”.

⁵⁰⁰ Lindhardt 1974, 9-10, Birkelund 2008, 493 og 532, Jonas 2007, 168, 169 og 184, Bojsen-Møller 2004, 178, Allchin 2002, 158, Jensen 1979, 58, Vind 1999, 418, Thyssen 1965, 98, Grell 1988, 83 og Heggem 2005, 230.

⁵⁰¹ Allchin 1997, Balslev-Clausen 1983-1984 og 1991, Birkelund 2008, Borum 1983, Brandt-Nielsen 1993, Christensen 1998, Ditlevsen 1991, Elbek 1987, 1998 og 2003, Heggem 2000, 2005 og 2007, Iversen 1987 og 1988, Jensen 1977, Jonas 2007, Stevns 1950 og Aasen 1991.

⁵⁰² Jonas 2007, 183. Grundtvigs opfattelse af kærligheden er ligesom hos den tyske filosof Walther Schubart præget af det erotiske og af en teori om sammenhængen mellem det religiøse og det sanselige og erotiske. Grundtvig opfattede det erotiske som en kosmisk, guddommelig og hellig energi. Jf. Jonas 2007, 184: ”Grundtvigs (...) teologi er (...) gennemtrukket af symboler på mandighed og kvindelighed, frugtbarhed og avlekraft (...) Det erotiske element er allestedsnærværende og rækker sågar helt ind i himlen. Selve universet blev skabt i det frugtbare samspil imellem kønslige modsætninger”. Jf. Jørgensen 2009, 33.

⁵⁰³ Birkelunds analyse (2008) bygger ikke i nogen særlig grad på Grundtvigs prædikener, men hans ovenstående analyse er i klar modstrid med tankegangen i Grundtvigs prædikener. Grundtvig taler i sine prædikener konsekvent om ”de Stærke” og ”de Svage”. Grundtvig taler i sine prædikener om, at den sande viden, forståelse, godhed og kærlighed netop findes hos

eksempelvis hos (...) Judith Butler, fremholdes den antagelse, at kønnet er socialt konstrueret, hvorfor Butler forholder sig kritisk over for påstande om en medfødt kvindelighed eller mandighed. Butler hævder, at kønsforskellen udvikles af de (...) samfundsmæssige omstændigheder (...) Denne kønsopfattelse ligner den, vi ser hos Grundtvig.⁵⁰⁴

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs tanker om kærligheden og om forholdet mellem det maskuline og feminine har ikke i nogen særlig grad været baseret på en analyse af hans prædikener.⁵⁰⁵ Derimod har Grundtvigs tanker om "det christelige Ægteskab" i *Den christelige Børnelærdom* spillet en fremtrædende rolle i forskningen. En række forskere har ud fra Grundtvigs tanker i *Den christelige Børnelærdom* fremhævet, at Grundtvig har en moderne opfattelse af forholdet mellem det mandlige og kvindelige og i høj grad taler om og er en fortaler for en lige og jævnbyrdig relation mellem mænd og kvinder. Grundtvig ser i høj grad det kvindelige som et ideal for det menneskelige. Grundtvig opfatter det kvindelige og mandlige som ligeværdige størrelser og han ser det ideale menneske som en sammensmeltning af det kvindelige og mandlige på den måde, at det kvindelige og mandlige indgår med den samme vægt i en slags androgyn sammensmeltning. En række forskere har på den måde fremhævet, at Grundtvigs tanker om kærligheden er fokuseret på det naturlige og lystorienterede og på menneskers naturlige tilbøjelighed til tiltrækning.⁵⁰⁶

Iversen (1988) fortolker på den måde Grundtvigs tanker om kærligheden og forholdene i "huslivet" og i ægteskabet som relationer mellem lige parter, som elsker hinanden. Iversen skriver om Grundtvigs tanker om relationerne i "huslivet":

Vekselvirkning beror altid på gensidighed mellem to ligeværdige parter, som respekterer og - om alt skal gå rigtigt til - elsker hinanden. Den slags forhold lærer vi imidlertid kun til bunds i huslivet - og derfor er det huslivet, der må sætte norm og eventuelt

dem, som er mægtige og stærke, og om, at de store og mægtige derfor har en moralsk, legitim og naturlig "Over-Magt". De små og svage – og det gælder også "det svagere Køn" – gør klogt i at have tillid til og underordne sig de store og mægtige. De små og svage kan med en vis ret frygte den overmagt hos de store og stærke, som til enhver tid kan "knuse" de små og svage, men "Kærligheden" – dvs. hvis de små og svage får en kærlighed og tillid til de store og mægtige – "driver Frygten ud". Jf. "3die Faste-Søndag 1846": "Saaledes er det og maa nødvendig være, saa det er ligesaa latterligt at forlange, det skulde være anderledes, forlange, at det Stærkeste ikke skulde have Overmagten, som at forlange, at Lyset skulde ikke skinne eller Ilden skulde ikke brænde". Et markant eksempel på Grundtvigs tanker om den stærkere agents naturlige og legitime magt er GPV I, 432-436: "7de Søndag efter Trinitatis 1840", hvor Grundtvig også taler om kvindernes rationelle, forbilledlige og naturlige underordning under den mandlige "Overmagt" og "Over-Magt". Tanken om den moralske og naturlige overmagt hos de stærkere agenter udtrykkes også på en markant måde i Grundtvigs prædiken "18de Trefoldigheds-Søndag 1848".

⁵⁰⁴ Birkelund 2008, 532.

⁵⁰⁵ Jf. dog Nyborg 2010, 101.

⁵⁰⁶ Thaning 1963, 676-680, Iversen 1987, 36, Iversen 1988, 78-79, Christensen 1998, 475-478, Allchin 1997, Gregersen 2000, 22, Bjerg 2002, 126, 133, 134 og 156, Stockholm 2003, 120 og Jonas 2007, 175-177, 192, 193, 185-187. - Lindhardt 1964, 112-113 analyserer ligeledes tankegangen om "det christelige Ægteskab" i *Den christelige Børnelærdom*, men opfatter Grundtvigs tanker som præget af en slags socialdarwinisme. Grundtvig taler ifølge Lindhardt mest om de sande kristelige ægteskaber mellem virkelige kristne inden for rammerne af den lille flok, og det vigtigste formål med det "christelige" ægteskab er biologisk nemlig at fremavle nye og flest mulige virkelige kristne. Grundtvig tænker ifølge Lindhardt om de sande kristne som en biologisk art, som udvikler sig gennem historien fremad imod endemålet. Sml. Toftdahl (1982, 86), som citerer P. G. Lindhardt for den følgende karakteristik fra 1957 af Grundtvigs opfattelse af den lille flok: "Har nogen her til lands med deres teologi, deres exclusive meninger og deres kirkepolitisk svigtet både evangeliet og folket, da er det ikke blot grundtvigianerne, men just Grundtvig".

revolutionere borgerlivet og ikke omvendt, for også mellem hus og folk må der - som overalt hos Grundtvig - være vekselvirkning.⁵⁰⁷

Ifølge Christensen (1998) opfatter Grundtvig det kvindelige som det kristeligt ideale og det androgyne – sammensmeltningen mellem det mandlige og kvindelige – som det nødvendige kristelige og menneskelige mål. Det kvindelige står i centrum i Grundtvigs teologi og tænkning. I følge Grundtvig er foreningen med kvinden - set fra mandens synspunkt – vejen til at blive forenet med Kristus.⁵⁰⁸

Gregersen (2000) analyserer Grundtvigs tanker om mandigheden og ”det christelige Ægteskab”. Grundtvig er en ”kristen platoniker”. Guds kærlighed er inden i ”den erotiske kærlighed (eros)”, og Gud virker inden i ”den kropslige (...) søgen”.⁵⁰⁹ Når Grundtvig sammenstiller den erotiske kærlighed mellem manden og kvinden og Guds kærlighed til mennesket, er det ikke ”kun” en ”analogi”. ”Guds kærlighed realiserer sig” i kvindens kærlighed til manden og i mandens kærlighed til kvinden. Gregersen fremhæver, at det ofte i Grundtvig-forskningen er blevet overset, at Grundtvig ikke bare er en alment menneskelig tænkner med en slags ”almen” skabelsestænkning, men at Grundtvigs tænkning er ”specifik” og kristen. I Grundtvig-forskningen er det ifølge Gregersen ofte blevet glemt, at Grundtvig taler om væksten hen imod Kristus-målet. Det jordiske menneske er ikke kun ”skabt” i Guds billede, men også ”skabt til” efterhånden at komme til at ligne Kristus. Gregersen kritiserer den thaning’ske opfattelse af Grundtvig som ”eenstrenget”.⁵¹⁰

Bojsen-Møller (2004) er et skarpt opgør med en række såkaldte myter omkring Grundtvigs opfattelse af det kvindelige og af ægteskabet og ligeledes et skarpt opgør med tilsvarende myter i den grundtvigianske bevægelse.⁵¹¹ Bojsen-Møller fremhæver det stærkt patriarkalske og kvindeundertrykkende både hos Grundtvig og hos de senere grundtvigianere. Al selvstændighed blev henregnet til det ”Ukvindelige”.⁵¹² ”Det herskende grundtvigske syn på kvinden” – både dengang og siden og både hos Grundtvig og hos de grundtvigske – var og er en ”spændetrøje”.⁵¹³ Bojsen-Møller har selv arvet disse ”gener” og lidt under disse ”omhyggeligt indlærte koder i baghovedet”, som er og har været livsfjendske, ydmygende og undertrykkende.⁵¹⁴ ”Det grundtvigske kvindesyn” reducerer kvinden til at være et offer, passiv, lidende, tjenende, afmægtig, fortabt, svag, inkompetent og

⁵⁰⁷ Iversen 1988, 79.

⁵⁰⁸ Christensen 1998, 475-478. Jf. Allchin 2002, 159, 160, 207, 212 og 213: Grundtvigs egen personlighed var en sammensmeltning af kvindelige og mandlige karaktertræk. Idealet og målet er for Grundtvig både menneskeligt og kristeligt den androgyne sammensmeltning af den kvindelige og mandlige ”arketype”. Jf. Heggem 2005, 75: ”Grundtvigs idealtipe er en helhet av mann og kvinne (og barn!), slik han også kan antyde at Kristus som idealtipe må ha vært både kvinne og mann og barn”. Kvinden er hos Grundtvig ”Grund-Mennesket”. Mennesket drives af ”lengsler, lyster og behov”, og Grundtvigs kærlighedsopfattelse er erotisk og mystisk (Heggem 2007, 150). ”Mennesket” – i betydningen alle mennesker - er ”som kjønnet kropp (...) verdens minste og viktigste og forbilledlige *helligrom* (...) Det betyr at teorien om *Gud som skaper, frelser og gjenløser* først og fremst *finner sted* i de levende konkrete kropp (...) All teologi (...) må begynne med den levende kroppen (...) Det er primært *sted og mål* for gudsnærvær (Heggem 2005, 84, sml. Heggem 2005, 72).

⁵⁰⁹ Gregersen 2000, 22.

⁵¹⁰ Gregersen 2000, 22.

⁵¹¹ Bojsen-Møller 2004, 186 taler om ”den grundtvigske familiemyte” og 182 om den ”ideologiske faderkult”, ”det totalitære system” og ”grundtvigianismens erotiske faderkult”.

⁵¹² Bojsen-Møller 2004, 185.

⁵¹³ Bojsen-Møller 2004, 185.

⁵¹⁴ Bojsen-Møller 2004, 186.

uvidende. Kun manden er i stand til at elske først og derefter i stand til at forløse og udløse en genkærlighed hos kvinden. Han er ”agerende”, og hun bliver ”forløst”.⁵¹⁵

De kristne elsker og skal elske hinanden og deres kristne brødre.

Indledning.

v13 I må ikke undre jer, brødre, hvis verden hader jer. v14 Vi ved, at vi er gået over fra døden til livet; for vi elsker brødrene. Den, der ikke elsker, bliver i døden. v15 Enhver, som hader sin broder, er en morder, og I ved, at ingen morder har evigt liv i sig. v16 Derpå kender vi kærligheden: at han satte sit liv til for os; så skylder også vi at sætte livet til for brødrene. v17 Den, der har jordisk gods og ser sin broder lide nød, men lukker sit hjerte for ham – hvorledes kan Guds kærlighed blive i ham? (1 Joh 3, 13-17).

Den danske Grundtvig-forsker Kaj Thaning (1904-1994) gav i 1963 og i en række efterfølgende værker en omfattende analyse af Grundtvigs syn på menneskelivet, kristendomssyn og opfattelse af kærligheden (Thaning 1963).⁵¹⁶ Grundtvig kæmpede ifølge Thaning hele livet med sig selv og med sine gamle ”bodskristne”, pietistiske og ”sværmeriske” forestillinger fra 1810- og 1820-erne.⁵¹⁷ I årene 1831-1832 nåede Grundtvig frem til et afgørende brud med sine gamle religiøse forestillinger, men Grundtvigs liv og forfatterskab var efter 1832 fortsat præget af, at han punkt for punkt måtte gøre op med sine gamle forestillinger om det kristne fællesskab som et samfund af de særligt udvalgte eller hellige.

Thaning fremhæver, at Grundtvig i hans arbejde med artiklerne til *Den christelige Børnelærdom* i årene mellem 1855 og 1861 nåede frem til et nyt vigtigt brud med sine gamle tanker om ”Verden”, de særligt kristnes adskillelse fra verden og tanken om den indbyrdes kærlighed hos de kristne brødre. I 1850-erne opgiver Grundtvig tanken om den kristelige stræben imod fuldkommenheden.⁵¹⁸ Han taler ikke længere om ”Verden” som noget ikke-kristent, fjendtligt eller fremmed. Tværtom indser Grundtvig i 1850-erne endegyldigt, at ”kristendommen og menigheden trænger til verden”.⁵¹⁹ Grundtvig opgiver tanken om,

⁵¹⁵ Bojsen-Møller 2004, 183-184. Bojsen-Møller henviser også til Appel 1978. Jf. også kommentarer og indledninger i Bojsen-Møller 1988 og 1999.

⁵¹⁶ Thaning beskæftigede sig i sit forfatterskab indgående med Grundtvigs forståelse af kærligheden. Jf. Thaning 1965, 77 og 79, 1966, 83, 1988, 57, 62 og 65 (hvor Thaning diskuterer med Helge Grell) og Thaning 1963, 765, 766, 775, 776 (hvor Thaning kritiserer Aronsons opfattelse af Grundtvigs tanker om kærligheden, jf. Aronson 1960), 522, 643-650, 765, 632 og 635-637. Jf. også kritikken af Thaning i Aronson 1964 og analysen af Thanings teologi og tanker i Nielsen 2002. Thanings synspunkter har spillet en afgørende rolle i Grundtvig-forskningen siden 1960-erne. Sml. dog Thyssen 1967, som gennem en omfattende undersøgelse påviser de meget store ligheder mellem Grundtvigs og den tyske pietistiske teolog Philipp Jacob Speners (1635-1705) kristendomssyn.

⁵¹⁷ Thaning 1963, 665: Grundtvig opgiver i 1850-erne endegyldigt sin gamle ”sværmeriske” forestilling om, at de kristne skal vise sig som et særligt helligt folk. Grundtvig opgiver helt et særligt fokus på det kristelige liv og fokuserer i stedet på ”det virkelige menneskeliv”. Dette virkelige menneskeliv er det liv, som leves uden for den kristne menighed.

⁵¹⁸ Thaning 1963, 665: Grundtvig ”fornægter fuldkommenhedsfantasierne og tager de bekymringer bort, som kan vækkes på grund af afstanden fra målet”.

⁵¹⁹ Thaning 1963, 665. Det kristne liv er ikke noget, som på nogen måde er adskilt fra verden eller fra livet i verden med alle dens menneskelige og folkelige indretninger. Grundtvig bliver ifølge Thaning en slags skabelses- og sekulariseringsteolog.

at et særligt kristent kærlighedsfællesskab er muligt eller ønskeligt ud fra en sand kristen anskuelse: ”Fanden løber man ikke fra ved at søge ind i en ’ren’ kirke”.⁵²⁰

Grundtvig indser i årene 1855-1857, at det kristelige er ”skjult”, og at de kristne ikke skal tro eller tænke, at de kan eller skal bevise deres kristelighed eller særlige kærlighed ved synlige gerninger.⁵²¹ Grundtvig indser i forbindelse med hans arbejde med artiklerne til *Den christelige Børnelærdom*, at de eneste mulige kristelige livstegn er den kirkelige forkyndelse og prædiken, trosbekendelse og salmesang. De kristne skal ikke bilde sig ind, at de kan vise eller bevise deres kærlighed gennem særlige kristne kærlighedsgerninger. ”Det kristelige liv er et ’Tros-Liv’ og åbenbarer sig (...) kun i disse tegn. Alle handlinger er (...) tvetydige”.⁵²² Grundtvig opdager i 1857, at det kristne liv ikke viser sig i en særlig indbyrdes kærlighed hos de kristne brødre, men udelukkende i den prædiken, trosbekendelse og salmesang, som forefindes i den kristne gudstjeneste, og som er offentlig og synlig for alle. Grundtvig når under sit arbejde med *Den christelige Børnelærdom* frem til en ny ”befrielse” fra fortidens pietistiske tankegang. Han gør en ny ”opdagelse”, der befrier ham for tanken om den særligt kristelige broderkærlighed, og som befrier ham fra de ifølge Thaning ”problematiske” tanker om verden og den indbyrdes kærlighed blandt de kristne brødre, som udtrykkes i bibelstedet 1 Joh 3, 13-17:

Forud for afhandlingen fra 1857 må ligge en veritabel ”Opdagelse” (...) Det er (...) ikke usandsynligt, at Grundtvigs befrielse kan skyldes, at han før har været i vanskelighed, naar han skulde beskrive ”det ny Liv”: i 1842 (...) gik han ud fra 1. Johs. 3,14 og konkluderede herudfra: ”... kun forgiæves vil man søge det evige Livs *Bevidsthed* andensteds end i *Kiærligheden*” [til brødrene]. De nye ”Livstegn” har (...) befriet ham fra skriftstedets ”thi vi elske Brødrene” som det nye livs - problematiske – tegn (...) Der [kan] ikke være tale om et kristeligt liv, hvis det ikke betyder fornyelse af ”et gammelt Menneske-Liv” (...) Nu fastslår [Grundtvig], at kristeligheden af det fornyede liv (...) ikke kan bevises (...) Grundtvig viger altså tilbage for den påstand, at kristendommen gør livet mere menneskeligt.⁵²³

Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om kærligheden til brødrene vil blive diskuteret i et senere afsnit. I det følgende skal gives en række eksempler på Grundtvigs tanker om, at de kristne elsker og skal elske hinanden og hverandre og deres kristne brødre og søstre i den kristne menighed.

De kristne elsker og skal elske hinanden og hverandre ”som” Kristus elskede ”Sine” og ”sine Disipler” og ”Venner”.

Det er os alle bekendt, baade at vi (...) maa elske ham igjen, som elskede os først (...) og at vi, som Vorherres Jesu sande Disipler maae elske hinanden som Brødre og Systre, ja,

Kaj Thaning havde forbindelser med den danske ”tidehvervsgrundtvigianisme”, og han fortolkede Grundtvigs tanker på en måde, som kunne være spiselig for den Tidehvervsbevægelse, som fra 1924 gjorde op med sider af det 19. århundredes teologi og kristendomssyn.

⁵²⁰ Thaning 1963, 665.

⁵²¹ Thaning 1963, 663 og 665.

⁵²² Thaning 1963, 667.

⁵²³ Thaning 1963, 667

ligesom Herren elskede os (...) vi veed, at vi er overgange fra Døden til Livet, thi vi elske Brødrene!⁵²⁴

Grundtvig citerer 1 Joh 3, 13-17 et antal steder i sine prædikener, og dette bibelsted spiller en vigtig rolle i Grundtvigs prædikener.⁵²⁵

Tanken om, at de kristne skal elske "Brødrene" og elske "hverandre" og "hinanden" er et fremtrædende element i Grundtvigs kærlighedsforståelse i hans prædikener i perioden 1832-1849 og 1854-1856.⁵²⁶ I intet tilfælde udtrykker Grundtvig, at han finder noget problem med denne tanke. Der findes i disse prædikener ingen eksempler på, at han giver udtryk for, at han ønsker at omtolke eller blive befriet for denne tanke, eller at han finder, at tanken på nogen måde kan være teologisk eller kristeligt problematisk.⁵²⁷

Grundtvigs prædikener rummer i forbindelse med hans tanke om kærligheden til brødrene dels et deskriptivt og dels et normativt element. Ifølge Grundtvigs prædikener er den sande kristne menighed karakteriseret af, at medlemmerne elsker hinanden, og samtidigt er denne indbyrdes kærlighed den regel og norm, som de kristne deltagere stræber efter at efterleve og virkeliggøre.

De, som elsker brødrene, skal indgå i himmeriget.⁵²⁸ Den indbyrdes kærlighed mellem de kristne er "det rette Livets Træ, [som] bære[r] Saligheds Frugter"⁵²⁹. De kristne brødres indbyrdes kærlighed gør

⁵²⁴ "Onsdagen 5te Juli 1848".

⁵²⁵ 1 Joh 3, 13-17 er ifølge alterbogen episteltekst til den 2. søndag efter trinitatis, men citatet optræder fordelt i Grundtvigs prædikener gennem hele kirkeåret. Jf. for eksempel Lindhardt 1977, 142: "9de Søndag efter Trinitatis 1856", GP XI, 241, 242, 243 og 244: "2den Søndag efter Trinitatis 1838", GP VIII, 249: "1ste Trinitatis Søndag 1835", GP IX, 243: "2den Trefoldigheds-Søndag 1836", GP X, 304: "13de Søndag efter Trinitatis 1837", GPV VI, 306: "13de Trinitatis-Søndag 1844", GPV I, 394: "2den Søndag efter Trinitatis 1840", "Onsdagen 5te Juli 1848", GP II, 103: "Fjerde Søndag efter Helligtrekonger 1824", GP II, 245: "Sjette Søndag efter Paaske 1824", GP II, 306: "Ottende Søndag efter Trinitatis 1824" og GP I, 297: "Anden Søndag efter Trinitatis 1823 Aften-Sang".

⁵²⁶ En undersøgelse af Grundtvigs prædikener viser, at når han anvender ordet "elske", taler han i de fleste tilfælde enten om Guds kærlighed eller om, at de kristne skal elske Gud. Men det er dog interessant, at i 26 % af de tilfælde, hvor Grundtvig anvender ordet "elske", bruger han ord som "hinanden", "hverandre", "Brødre", "Systre", "Søstre", "Sødskende i Herren" eller "Venner". - Tanken om de kristne brødres indbyrdes kærlighed optræder mange steder i Grundtvigs samlede forfatterskab. Et eksempel er US VIII, 405: *Kirkelige Oplysninger især for Lutherske Christne* 1840: Apostelen Johannes "giver os den rette Synspunkt for Kiærligheden, der i Nadveren skal gaae over fra Christus til os, saa vi lære 'at elske hverandre ligesom Han elskede os'".

⁵²⁷ I perioden 1832-1849 og 1854-1856 forekommer ikke færre end 60 eksempler på udtrykket "elske hinanden" og 57 eksempler på "elske hverandre". Eksempler fra Grundtvigs prædikener 1832-1849 og 1854-1856 på hans tanke om, at de kristne skal elske hinanden og brødrene: GP VI, 303: "13de Søndag Trinitatis 1833", GP VIII, 124-125: "5te Søndag efter Helligtrek. 1835", GP XI, 142: "Fastelavns Søndag 1838", GP XII, 243: "1ste Trinitatis-Søndag 1839", GPV I, 524: "21de Trinitatis-Søndag 1840", GPV III, 78-79: "Onsdag 2den Febr 1842", GPV III, 263-264: "3die Søndag efter Trinitatis 1842", GPV III, 77-78: "Onsdag 2den Febr 1842", GPV V, 228-229: "3die Søndag efter Paaske 1843", GPV VI, 196-197: "Pindse-Søndag 1844", GPV VI, 180-181: "2den Søndag efter Paaske 1844", GPV VI, 351-352: "Onsdagen 9de Octbr 1844", GPV VI, 270-271: "8de Søndag efter Trinitatis 1844", "Onsdagen 5te Mai 1847", "Onsdagen 2den Juni 1847", "9de Trinitatis-Søndag 1848", "Onsdagen 5te Juli 1848", "Langfredag 1848", "Skiærtorsdag 1848", "9de Trinitatis-Søndag 1848", "13de Søndag efter Trefoldighed 1849", Lindhardt 1974, 83: "Skiær-Torsdag 1855" og Lindhardt 1977, 122: "4de Søndag efter Trinitatis 1856".

⁵²⁸ GPV VI, 270-271: "8de Søndag efter Trinitatis 1844". Jf. "Onsdagen 5te Juli 1848": Den sande broderkærlighed har sit billede i "den gode Hyrde", som "sætter Livet til" for sine venner. Han ofrer og giver sit liv bort i frihed. "Ingen" kan

dem ”udødelige” og vidner om, at de er blevet ”udødelige”.⁵³⁰ De kristne elsker deres brødre i menigheden og ved at se, hvordan den indbyrdes kærlighed vokser og forstærkes, får de en sikker viden eller forvisning om, at de er på vej til målet og stadigt kommer nærmere deres mål, som er Kristus-ligheden, saligheden og himmeriget:

Ligesom vi derfor har hørt fra Begyndelsen at Herren vil kiende sine sande Disipler derpaa at de elske ham igien, som har elsket dem først og at de elske hinanden, ligesom han elsker dem.⁵³¹

Kristus har vist de kristne, hvad sand kærlighed er, nemlig at give sit eget liv for at frelse sine venner og brødre. Grundtvigs tanke er, at den sande kristne kærlighed til brødrene efterhånden tiltager i styrke, så den til sidst munder ud i den faderlige, selvopofrende kærlighed, som viser sig i martyriet.

De kristne deltagere i den lille flok elsker og skal elske deres brødre, fordi de med deres egne øjne kan se, at disse brødre drives af Guds ånd. Den, som tåler, døjer og holder ud og forbliver som en del af Jesu Kristi legeme, forbliver inden i Gud og inden i kærligheden. Menigheden er et fællesskab af martyrer og kommende martyrer, hvor alle deltagerne og det hele legeme drives fremad imod martyrdøden. Verdens børn drives ikke af den guddommelige ånd, og verdens børn kender intet til martyriets kraft, ånd eller velsignelse:

Udøs din Aand over os, saa vi elske Dig igien, som har elsket os først og elske hinanden, som din Søn, vor Herre *Jesus Christus* elskede os og opoffrede sig for os (...) *Gud er Kiærlighed og hvem der bliver i Kiærligheden, bliver i Gud og Gud i ham!*⁵³²

De kristne skal elske ”som” eller ”ligesom” Kristus. De skal ”elske hinanden ligesom han [Kristus] elskede sine Venner, der satte Livet til for dem”.⁵³³ Jesu Kristi faderlige offerdød viser de kristne hvem, de skal elske, og på hvilken måde og med hvilket formål de skal elske hinanden og brødrene i menigheden.

De kristne skal elske de genfødte og dem, som er ”født af Gud”. Brødrene i menigheden er dem, som har forladt, som er taget ud af og som har vendt sig bort fra verden. Ved deres omvendelse har de fået

”berøve” den kristne broder hans liv imod hans vilje. Brødrenes kærlighed til hinanden ”fører” dem ”fra Døden til Livet og fra Jorden til Himlen”.

⁵²⁹ ”9de Trinitatis-Søndag 1848”.

⁵³⁰ GP XI, 241: ”2den Søndag efter Trinitatis 1838”. - GP XI, 243: ”Broderkiærligheden gjør os Christne udødelige”.

Brødrenes indbyrdes kærlighed vidner tillige ifølge Grundtvigs prædiken om deres kristelige ”Saft”. ”Kraft” og ”Liv”. Udtrykket ”vi elske Brødrene” optræder otte gange i denne prædiken. Den indbyrdes broderlige kærlighed medfører de kristne brødrers ”Lykke” dvs. Guds belønning og understøttelse og deres held og fremgang på helliggørelsens vej.

⁵³¹ ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849”. At de kristne brødre elsker ”hverandre” er et vidnesbyrd om, at de er kommet nærmere til målet, som er ligheden med deres herre og mester: GPV VI, 43: ”Hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, men hvo som elsker, er født af Gud og kiender Gud, og naar I elske hverandre, da bliver Gud i eder! Det skee, i Vorherres Jesu Navn, ved den Hellig-Aand!” Jf. GPV III, 77: Verden tvivler på, at de kristne i den lille flok er de eneste sande kristne, men de kristne brødre, som lever i den lille flok, som verden hader, kan bevise, at de er de eneste sande disciple af Kristus. Over for verden kan de fremvise deres indbyrdes kærlighed som et sikkert og for alle synligt bevis på, at de er de sande disciple af Herren. Sml. GP XI, 245: De kristne brødre føler og erfarer, hvordan deres kærlighed og hengivenhed til brødrene tiltager i styrke: ”Den christne Broderkiærlighed, som Apostelen priser, kan gjøre anderledes udødelig end nogen Kiærlighed, som Verden anpriser, og det kan (...) først Evighed klarlig bevise, men, Gud være lovet, vi kan dog alt her føle det, og blive bestandig vissere paa det er virkelig”.

⁵³² GP XII, 243: ”1ste Trinitatis-Søndag 1839”.

⁵³³ GP VI, 303: ”13de Søndag Trinitatis 1833”.

en ny ånd nemlig Guds ånd eller ”den sønlige Udkaarelses Aand”, og de er blevet ”Guds Børn”. Kristus lever inden i dem, og han ”skjuler sig i de troendes Hjerter”.⁵³⁴ De kristne skal elske og de skal kun elske det, som er godt og helligt, og de mennesker, som er kommet ind i den kristne menighed, er ikke længere som verdens børn prisgivet den kødelige og åndelige besmittelse, men er kommet ind på helliggørelsens vej.⁵³⁵ De kristne elsker og de skal elske brødrene, fordi brødrene ikke længere er som verdens børn. Jesu Kristi ånd virker og arbejder inden i deres sind og legemer. Når de kristne elsker brødrene, elsker de derfor ifølge Grundtvigs prædikener også Kristus. Brødrene udgør til sammen Jesu Kristi legeme, og når de kristne – som er lemmer på legemet - elsker dette legeme, elsker de deres hoved, herre og konge.⁵³⁶

Når Grundtvig taler om de kristnes indbyrdes kærlighed og hengivenhed, er hans tanker et markant eksempel på en kontekstuel tankegang. Det, som er passende for en fader, er, at han elsker sine egne sønner. Det, som er naturligt og passende for en søn, er at elske sin fader og ikke alle mulige andre fædre. Det, som er naturligt og passende for de kristne brødre, er at elske deres egne brødre i ånden og ikke alle mulige andre mennesker, som lever uden for deres kontekst og som ikke vil underordne sig ham, som de kristne brødre frygter, ærer og anerkender som deres fader. Når de elsker hinanden, gør de det, som er naturligt, passende og sømmeligt.⁵³⁷

De kristne har fået en ny viden, ånd og ”Bevidsthed”, som verden ikke kender. Deres indbyrdes kærlighed er afhængig af og et produkt af denne ”Bevidsthed”, som er en ”Bevidsthed” og viden om vigtigheden og nødvendigheden af ”Broderkærligheden”.⁵³⁸ Men der findes ifølge Grundtvigs prædikener mange ”Grader” af denne ”Bevidsthed” hos de omvendte brødre. Nogle af de kristne brødre elsker de øvrige brødre med en større intensitet og i en højere grad. De er kommet længere på vejen, og de er kommet nærmere deres mesters godhed, kærlighed og dyder. Deres højere grad af kærlighed til brødrene har bragt dem nærmere til de himmelske boliger, og disse brødre er ligesom lysende stjerner på himlen:

Vi er overgangne fra Døden til Livet og har annammet det evige Liv i Fællesskab, som eet Legeme med mange Lemmer, med een Bevidsthed i Aanden, men med mangfoldige Grader i denne Bevidsthed (...) ligesom een Stjerne overgaaer den anden i Klarhed.⁵³⁹

Verden kender kun egenkærlighedens ånd. Den voksende indbyrdes kærlighed og hengivenhed mellem brødrene og søstrene i den lille flok er en ”Hemmelighed” og et ubegribeligt under, og den er derfor en dårskab og indbildning i verdens øjne. Den voksende indbyrdes kærlighed er kun mulig, fordi de

⁵³⁴ GPV V, 228-229: ”3die Søndag efter Paaske 1843”.

⁵³⁵ GP XII, 243: ”1ste Trinitatis-Søndag 1839”.

⁵³⁶ GP VI, 303: ”13de Søndag Trinitatis 1833”.

⁵³⁷ Sml. Holmberg 1996, som undersøger, om Grundtvig kan beskrives som en kontekstuel teolog i en nutidig forstand. Holmberg forstår dog en sådan kontekstuel tankegang som en fordomsfrihed og åbenhed hos den kristne kirke over for den omgivende samfundsmæssige og kulturelle verden. Holmberg mener, at Grundtvig var præget af en sådan åbenhed. - Grundtvigs kontekstuelle tankegang synes dog at være mere beslægtet med tanker i den filosofiske pragmatisme – som hos Charles S. Peirce - og hos den amerikanske moralfilosof Alasdair MacIntyre. Jf. MacIntyre 1981. Når MacIntyre taler om de praksisfællesskaber, som danner rammen om dydernes udvikling og som ledes af en mester som dydens eksempel og mønster, udtrykker han en kontekstuel filosofi, som har ligheder med Grundtvigs kontekstuelle tankegang i hans prædikener.

⁵³⁸ GP XI, 244.

⁵³⁹ GP XI, 244.

kristne ved deres omvendelse og indlemmelse i Jesu Kristi legeme og ved deres deltagelse i brødrenes indbyrdes kærlighedsmåltid har fået et nyt hjerte og en ny natur:

Vi har ingen Gavn og Glæde deraf [af evangeliet om Guds kærlighed], med mindre det virkelig skeer saaledes med os, og naar vi derfor troe Herren og hans Apostler, da maae vi spørge dem, hvorved det kan skee, som er underligt for vore Øine og synes umueligt, da det udkræver et nyt Hjerte i os.⁵⁴⁰

De kristne "elsker oprigtig hinanden", og de "glemmer aldrig hinanden".⁵⁴¹ De kristne skal elske hinanden og brødrene, og de skal elske vennerne og brødrene på samme måde, som Kristus elskede sine disciple. Brødrene er dem, som sidder og samles ved nadverbordet. Verdens børn har ikke nogen legitim adgang til de kristnes nadver. De er uværdige gæster. I den hellige nadver bliver de kristne deltagere hinandens brødre, og de modtager en "Kærlighed til at elske ham [Kristus] igjen og elske hinanden, ligesom han elskede!"⁵⁴².

Verden hader de kristne, men de sande kristne bindes sammen af og trøster og understøtter hinanden ved den "indbyrdes Kærlighed". Den kristne menighed er et kærlighedens fællesskab, som drives af en guddommelig form for kærlighed.⁵⁴³

De mennesker, som lever uden for den kristne menighed, kender kun en slags kærlighed nemlig "Egenkærligheden", og de kender intet til og de kan ikke have nogen erfaring af de kristnes indbyrdes broderkærlighed. "Egenkærligheden" er en mægtig kraft i det naturlige menneske og i den menneskelige natur. Kun de, som vender sig bort fra verden, kan modtage en helbredelse for den allestedsnærværende egenkærlighed.⁵⁴⁴ De, som har vendt verden ryggen, bliver ved en Guds kraft og nåde i stand til at elske - og de får en vilje til at elske - brødrene og dem, som er født af Gud:

Egenkærlighed er en Sygdom, der umelig kan helbrede sig selv, og umelig kan overvindes uden af en *stærkere* Kærlighed, efter Herrens indlysende Vidnesbyrd, at naar en stærkt Bevæbnet vogter sit Pallads, da beholder han, hvad han har, med Fred, til der kommer en Stærkere og overvinder ham.⁵⁴⁵

Den kærlighed, hvormed de kristne deltagere i den lille flok elsker hinanden, er den hellige ild, som Kristus kom for at kaste ud over jorden. De kristne brødres indbyrdes "Broderkærlighed" er den sande himmelske "brændende Kærlighed".⁵⁴⁶ Den indbyrdes kærlighed mellem de kristne er en hellig og guddommelig ild, som forvandler og helliggør de kristne brødre og som gør dem til nye mennesker, som har

⁵⁴⁰ "Onsdagen 5te Juli 1848".

⁵⁴¹ GPV V, 228-229: "3die Søndag efter Paaske 1843".

⁵⁴² Lindhardt 1974, 83: "Skiær-Torsdag 1855". Sml. "Skiærthorsdag 1849": "At vi virkelig, ved at (...) drikke hans Kalk komme til at elske ham, som elskede os først og komme til at elske hverandre, ligesom han elskede os, og gav sig selv hen for os, det er den guddommelige Kiendsgierning (...) thi Kærlighed er Fuldkommenheds Baand".

⁵⁴³ GPV VI, 351-352: "Onsdagen 9de Octbr 1844": "Ligesom Apostelen i sin Formaning udtrykkelig nævner den indbyrdes Kærlighed, saaledes er det denne Kærlighed alene, der baade skaber og opholder alt hjerteligt Fællesskab".

⁵⁴⁴ GPV I, 394: Brødrenes indbyrdes kærlighed er ikke noget naturligt. Dens væsen er helt forskelligt fra de egenskaber, som findes i "Naturen". Den broderlige kristne kærlighed er i strid med det, som sædvanligt præger menneskenaturen. Den er ikke en naturlig, men en tillært og indlært form for kærlighed.

⁵⁴⁵ GPV VI, 351-352: "Onsdagen 9de Octbr 1844".

⁵⁴⁶ GP XI, 245.

Magt til at være *Guds Børn*, som bevare Aandens Enighed i Fredens Baand, formedelst den inderlige Kiærlighed, hvormed de elske hinanden; saa det maa nødvendig være Kiærlighedens Ild, som Herren (...) var kommet for at optænde paa Jorden.⁵⁴⁷

De kristne brødre har ifølge Grundtvigs prædikener et slags skæbnefællesskab. De er gået og har valgt den samme vej. De lever i et "Menneske-Selskab", som er adskilt fra verden. Engang tilhørte de et andet "Folk" – et af de jordiske folk - og et andet "Fæderne-Huus" – en jordisk kultur og en jordisk slægt - men de forlod deres gamle hjemstavn, traditioner, slægt, venner, folk og fædreland, og de valgte at give sig ind under en konge, som ikke er en af jordens konger. De kristne brødre lever i et slags emigrantfællesskab. De har forladt verden, og de er blevet taget ud af verden. Derfor elsker de og tiltrækkes af og søger fællesskab med hinanden. De er "Fremlinger" og "Udlændinge" i denne verden og hadet og forfulgt af verden, men de understøtter, opbygger og trøster hinanden. De er "Alle besjælede af een Aand, *Sandhedens Aand* (...) og (...) Alle kiendelige paa den indbyrdes *Kiærlighed*, hvormed de i *Jesu* Navn elske[r] og stræbe[r] bestandig inderligere at elske hinanden indbyrdes, som Sydskende".⁵⁴⁸ De sande kristne tvinges på grund af verdens diskrimination og forfølgelse over i en slags ghetto-tilværelse, men verdens latterliggørelse, forfølgelse og forhånelser af de kristne brødre har også ifølge Grundtvigs prædikener den positive virkning, at den styrker deres indbyrdes kærlighed og i endnu højere grad animerer dem til at søge sammen og trøste og opbygge hinanden..

Jesu Kristi ord byder de kristne at elske brødrene og hinanden. Guds ånd, som er kærlighedens ånd, driver de kristne til at elske hinanden. Guds ånd viser sig i deres indbyrdes hengivenhed og kærlighed. Verden spotter og benægter, at der skulle kunne eksistere en særlig indbyrdes kærlighed mellem de kristne brødre. Men den indbyrdes "christelige Kiærlighed" mellem brødrene er

en dyb Hemmelighed, som Selvklogskaben og den verdslige Viisdom (...) kan spotte med (...) uden at kunne soleklart giendrive og beskiæmmes, førend han, paa hvem vi troer, vor Herre Jesus Christus, aabenbares (...) beviser alle sine Egne, at han baade elskede dem til Enden og elsker dem evindeligt, fordi de troende holdt fast paa hans Ord og lod sig af hans Faders Aand bevæge til at elske hinanden, ligesom han elskede dem, ja, til at elske ham i hinanden, i hans mindste Brødre og Systre.⁵⁴⁹

Den indbyrdes kærlighed mellem brødrene er "Fuldkommenheds Baand". Kristus har åbenbaret for sine disciple, at de skal bære det "Kiendemærke", at de skal elske hinanden og elske alt det, som er født af Gud, og at de skal komme til at elske hinanden på den måde, som han engang elskede sine venner ved at gennemlide martyrdøden og give og ofre sit liv. Den kærlighed, som brødrene i den kristne menighed føler for hinanden, er en dyb hemmelighed:

Vist nok er dette en stor Hemmelighed (...) og at det er den rette Hemmelighed Vorherre Jesus har aabenbaret naar han siger, at det skal være Kiendemærket paa hans Disipler, at de elsker hinanden, ligesom han har elsket dem, han satte Livet til for, det føler Menneske-Hjertet (...) thi i dette Hjerte staaer det skrevet med Guds Finger fra Begyndelsen at Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand (...) og dette Hjerte kan godt forstaae, at skal vi komme til at elske den Himmelske Fader, som fødte os og elske Alt hvad der er født af Ham, da maa det skee paa hemmelige, underlige Veie, thi baade er alle

⁵⁴⁷ GPV VI, 196-197: "Pindse-Søndag 1844".

⁵⁴⁸ GPV VI, 180-181: "2den Søndag efter Paaske 1844".

⁵⁴⁹ "Skiærtorsdag 1848".

Kiærlighedens Veie hemmelige og underlige, og den Vei, hvorpaa den Himmelske Kiærlighed skal overvinde, skal indtage, rense og forklare den Jordiske, maa da nødvendig være underlig og hemmelig over al Maade.⁵⁵⁰

De kristne brødre og søstre skal elske hinanden, og de lever på den måde i en ny nåde og under en ny lov.⁵⁵¹ De lever i et samfund med Kristus, og derved får de viljen, kraften og evnen til at elske hinanden. Verdens skriftkloge har ikke forstået og vil ikke forstå talen om, at de kristne brødre elsker og skal elske hinanden. Verden fortolker talen om at elske brødrene som en tale om at elske næsten og medmennesket, men den lov, som siger, at de kristne skal elske hinanden og brødrene, er noget andet end Guds evige lov om kærligheden til næsten.⁵⁵² Det, som Kristus forudså skulle være de sande kristnes ”Kiendemærke”, var deres indbyrdes ”Broderkiærlighed”:

Jeg giver eder et nyt Bud om at elske hverandre: ligesom Jeg har elsket eder, skal ogsaa I elske hinanden! Derpaa, at I har indbyrdes Kiærlighed, skal Alle kiende, at I er mine Disipler! (...) Naar man antager dette Herrens ny Bud blot for en Indskærpelse af det gamle Bud: du skal elske din Næste som dig selv, da er det ganske vist, man tager fejl (...) vi skal elske hinanden, som Han har elsket os (...) derved henvises vi ikke til os selv, men til Ham, og ei til vore egne dunkle Forestillinger om Kiærligheden, men til Hans lysende Exempel, som elskede sine Egne til Enden, og elskede sine Venner saa høit at han satte Livet til for dem. Hermed gav da Herren os en klar Forestilling om den christelige Broderkiærlighed, der langtfra at være mindre end den Kiærlighed til Næsten, som Loven krævede, tvertimod vidt overstraaler den.⁵⁵³

Er kærligheden til brødrene i Grundtvigs prædikener en vertikal eller en horisontal form for kærlighed?

Når Grundtvig i sine prædikener forklarer begrebet og fænomenet ”kærlighed”, beskriver han i de fleste tilfælde en vertikal form for kærlighed. Den faderlige, moderlige, sønlige, mandige, kvindelige og barnlige form for kærlighed er eksempler på en vertikal type af kærlighed, som finder sted inden for en relation mellem en agent, som er større, bedre og klogere, og en anden agent, som har en lavere grad af ”Sandhed”, ”Visdom”, ”Godhed”, ”Kraft” og ”Magt”. Den vertikale type af kærlighed retter sig enten opad imod de store og mægtige eller nedad imod de små og svage. Kærligheden hos de små og svage er i den vertikale form for kærlighed altid kun en ”Gienkiærlighed”. Grundtvigs tanker om de kristne brødrers indbyrdes kærlighed beskriver derimod i nogle tilfælde en form for horisontal kærlighed. I mange tilfælde forklarer Grundtvig ganske vist, at det kristne menneske skal elske eller efterhånden lære at elske sin broder, ”som” eller ”ligesom” Kristus med hans faderlige kærlighed elskede sine disciple, men i en række tilfælde synes Grundtvig at beskrive en form for horisontal

⁵⁵⁰ ”9de Trinitatis-Søndag 1848”.

⁵⁵¹ Jf. Grundtvigs kritik i GP X, 304-305 af de selvkløge teologers falske ”Tyrkiske” opfattelse af ”Naaden”. ”Naaden” står i Grundtvigs prædikener ikke i modsætning til Guds lov og krav. Når man vender sig bort fra og forlader verden, kan man komme ind under ”Naaden”, som er den faderlige tugt, irettesættelse og opdragelse i ”Fuldkommenheds Baand”.

⁵⁵² GPV III, 78: Den indbyrdes kærlighed mellem brødrene er ”en paa Jorden ny Kiærlighed, der skulde være Jesu Disiplers indlysende Kiendemærke (...) et nyt Bud, thi hverken var det givet eller kunde gives før netop i den Stund, da Han, som blev i Faderens Kiærlighed og holdt Hans Befalinger, havde viist, hvordan Han elskede sine Egne til Enden, og gik nu hen at sætte Kronen paa alle sine Kiærligheds-Giæringer med sin frivillige Pine og Død for sine Venners Liv og Fred og Glæde.”

⁵⁵³ GPV III, 77-78: ”Onsdag 2den Febr 1842”.

kærlighed mellem lige og jævnbyrdige parter, når han taler om, at de kristne brødre og søstre skal "elske hinanden" og "elske hverandre".⁵⁵⁴

En diskussion af Kaj Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om den kristne broderkærlighed.

Tanken om, at de kristne brødre elsker og skal elske "hinanden" og "hverandre", spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædikener i 1830- og 1840-erne. Det fremgår også af hans prædikener i tiden 1832-1849 og i kirkeårene 1854-1856, at han ser den indbyrdes broderlige kærlighed som et bevis for, at de sande kristne er "overgangne fra Døden til Livet".⁵⁵⁵ Som nævnt tidligere er det Kaj Thanings synspunkt, at Grundtvigs forhold til denne indbyrdes kærlighed mellem de kristne brødre ændrer sig under hans arbejde med *Den christelige Børnelærdom*. En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i perioden 1860-1872 synes også at vise, at Grundtvig mindre hyppigt taler om denne indbyrdes kærlighed i den lille flok, og at han mindre hyppigt refererer til formuleringerne i 1 Joh 3, 13-17. I årene 1840-1845 forekommer tanken om den indbyrdes broderlige kærlighed og referencer til 1 Joh 3, 13-17 langt oftere end i Grundtvigs sidste prædikener.

En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i hans sidste leveår tyder imidlertid ikke på, at han har lagt afstand til tanken om, at de sande kristne skal elske hinanden, og at de netop beviser deres kristelighed og sande kærlighed ved at vende ryggen til verden og de kødelige lyster og glæder og elske hinanden. Ifølge Kaj Thanings analyse opnår Grundtvig i midten af 1850-erne et helt nyt syn på "Verden", som betyder, at Grundtvig ikke længere opfatter verden som fjendtlig eller ikke-kristen. En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i perioden 1860-1872 viser imidlertid, at Grundtvig taler om verden på samme måde, som han gjorde i 1820-, 1830- og 1840-erne.⁵⁵⁶

Thaning hævder, at Grundtvig i 1857 i forbindelse med arbejdet med de artikler, som siden blev udgivet i *Den christelige Børnelærdom*, fortryder og lægger afstand til synspunkter vedrørende den kristne kærlighed og den broderlige indbyrdes kærlighed, som Grundtvig har formuleret i en tidligere artikel fra 1855, som også siden kommer til at indgå i samleværket *Den christelige Børnelærdom*.⁵⁵⁷ Thanings fortolkning er overraskende. Det må antages, at hvis Grundtvig havde fortrudt formuleringer

⁵⁵⁴ Sml. Bugge 2008, 120. Bugge fremhæver, at Grundtvigs tanker om menneskelivet, skolen og oplysningen fra og med 1830-erne præges af en "horisontal" tankegang. I en teologisk eller kristelig forstand kommer "Lyset" ovenfra, men i en menneskelig eller samfundsmæssig forstand kommer "Lyset" til mennesker fra agenter, som er jævnbyrdige og i en gensidig vekselvirkning. I 1830-erne opgiver Grundtvig sin oprindelige stærkt vertikale opfattelse af "menneskelivet" eller af det alment menneskelige og samfundsmæssige.

⁵⁵⁵ GP XII, 217, GP IX, 243, GP VII, 153, "2den Juledag 1848", "Onsdagen 5te Juli 1848", GP X, 304, "Skjærtorsdag 1849", GPV V, 194, GPV VI, 306, GPV II, 254 og GP VII, 318. Jf. GP IX, 243: At brødrene elsker hinanden er et bevis for, at Gud findes, lever og virker inden i brødrene. - GP XI, 241-242: De omvendte kristne og verdens børn lever i to adskilte verdener. De kristne lever i livets verden, og verdens børn lever i dødens verden.

⁵⁵⁶ En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i hans sidste leveår tyder ikke på, at han har lagt afstand til tanken om, at de sande kristne skal elske hinanden, og at de netop beviser deres kristelighed ved at vende ryggen til verden og de kødelige lyster og glæder og elske hinanden. Jf. Brandt 1880 II, 301-303 (den 2. søndag efter trinitatis 1870), 485-487 (den 2. søndag efter trinitatis 1872) og 104-107 (den 2. søndag efter trinitatis 1868). Sml. også Brandt 1880 II, 26 (den 4. søndag efter helligtrekonger 1867) og 401. Jf. Brandt 1880 II, 125 (14. søndag efter trinitatis 1868): De kristne skal elske Kristus, men de skal også elske Kristus "i hinanden", "ligesom han har elsket". "Kun Fortabelsens Barn gaar fortabt". Jf. Brandt 1880 II, 7 (fra 1866) og 386-387 om fuldkommenhedens bånd. Jf. 458: De kristne bliver salige ved at elske Gud i dem, som tilhører den kristne menighed. Man opfylder ikke Guds lov ved blot at elske mennesker i al almindelighed.

⁵⁵⁷ Thaning 1963, 666-667.

fra en artikel i 1855, var sådanne formuleringer ikke blevet medtaget i den senere samlede udgave af *Den christelige Børnelærdom* i 1868.⁵⁵⁸

Thaning lægger stor vægt på, at Grundtvigs opdagelse af de kristelige "Livs-Tegn" – bekendelsen, forkyndelsen og lovsangen i menigheden – befrier Grundtvig for og gør det muligt for ham at lægge afstand til sine gamle pietistiske tanker om, at den sande kristelighed viser sig i brødrenes gerninger og indbyrdes kærlighed. Thaning fremhæver med rette betydningen af Grundtvigs tale om disse "Livstegn" og "Livs-Tegn" i *Den christelige Børnelærdom*, men det kan indvendes mod Thanings fortolkning, at Grundtvig ingen steder i *Den christelige Børnelærdom* hævder, at disse livstegn er de tilstrækkelige betingelser for kristeligheden eller for det kristelige liv eller den nødvendige kristelige godhed og kærlighed.⁵⁵⁹ Grundtvig fremhæver disse livstegn som tydelige og nødvendige betingelser, men ingen steder som en tilstrækkelig betingelse for tilstedeværelsen af et sandt Kristus-liv.⁵⁶⁰ Der findes heller ikke i *Den christelige Børnelærdom* noget eksempel på eller nogen antydning af, at Grundtvig sammenkæder disse livstegn med tanken om den indbyrdes kærlighed mellem brødrene eller opfatter tanken om disse livstegn som en erstatning for tanken om den kristelige broderkærlighed.

De kristne er ifølge Grundtvigs tanke i *Den christelige Børnelærdom* bestemt til at udvikle en fuldkommen kristelig mandighed og en guddommelig "Kiærlighed", "Sandhed" og "Kraft", og deres frelse består netop i, at de udvikler en sådan højeste godhed. I forhold til denne udvikling af den nødvendige godhed hos de kristne er de kristelige livstegn kun et ydre synligt tegn på den kristne menighed, som viser, hvad der udvortes adskiller den kristne menighed fra andre selskaber eller samfund. Et kristent menneske opnår ikke saligheden ved blot at tage del i de kirkelige handlinger bekendelsen, forkyndelsen eller salmesangen:

Menigheds-Livet i Christus maa have kiendelige Spor af den guddommelige Treenigheds personlige Virksomhed. Førend vi imidlertid med mindste Held kan lede herom, maae vi have opdaget de christelige *Livs-Tegn* i *Menighedens* levende *Troesbekiendelse*, i *Aands-Forkyndelsen* af det tilsvarende Evangelium, og i den deraf udspringende *Menigheds-Lovsang*, som naar de er levende, unægtelig udtrykker et eiendommeligt christent Liv.⁵⁶¹

En undersøgelse af de prædikener fra 1832-1849 og 1854-1856, hvor Grundtvig taler om, at de kristne skal elske hinanden, viser, at Grundtvig i henvend halvdelen af tilfældene forklarer, at de kristne skal elske hinanden "som" eller "ligesom" Kristus elskede sine venner og lærlinge. Gud er "Kiærligheden

⁵⁵⁸ Grundtvig skrev en række artikler i årene fra 1855 til 1861, som blev udgivet i den danske teolog og salmedigter Christian Malta Kragballe's magasin *Kirkelig Samler, Tidsskrift til christelig Oplysning*. Grundtvig foranstaltede en samlet udgave af disse artikler i 1868 under navnet *Den christelige Børnelærdom*.

⁵⁵⁹ Sml. VU VI, 143 (fra 1858): Den "christne Kiærlighed" er en anden form for kærlighed end den, som findes i verden. Udviklingen af denne kærlighed er nødvendig for, at de kristne brødre kan helliggøres og frelses. De kristne brødres voksende godhed viser sig i deres gerninger og "Frugter": "Det er aabenbar kun gennem et christeligt Levnetsløb, i Tro og Haab og Kiærlighed, at *Menigheden*, og vi i den, kan komme til Forstand paa og til Klarhed over det Forhold, hvori den christne Tro, det christelige Haab og den christne Kiærlighed staaer saa vel til hinanden indbyrdes, som til deres *Kilde* i Herrens Munds-Ord ved Daaben og Nadveren, og til deres *Frugter* i det *aandelige* Guds-Rige paa Jorden".

⁵⁶⁰ Sml. GP III, 134, hvor Grundtvig forklarer, at det ikke er tilstrækkeligt at lovprise eller synge salmer til heltens ære. En sand kærlighed og ærefrygt viser sig kun derved, at man går i heltens fodspor.

⁵⁶¹ VU VI, 150. Grundtvigs udtryk "førend" viser, at disse livstegn er noget mere midlertidigt og mindre fuldstændigt end det egentlige mål for den kristelige vækst og udvikling. De kristelige livstegn er ikke en tilstrækkelig betingelse for frelsen. Jf. VU VI, 80, 81, 82, 85, 88, 91 og 92 (livstegnene er blot de "eiendommelige" og "umiskendelige" træk og egenskaber, som enhver kan iagttage hos den kristne menighed).

Selv". Grundtvig definerer ikke begrebet kærlighed på en abstrakt måde. Han forklarer den sande kærligheds egenskaber ved at pege på de handlinger, som udføres af de guddommelige agenter. Grundtvig definerer kærligheden ved en ostensiv eller pegende reference.⁵⁶² Dette særegne træk ved Grundtvigs forklaring af kærligheden og af den broderlige kærlighed bliver ikke bemærket af Thaning. Grundtvigs tanke om den indbyrdes kærlighed udtrykker sig i hans tanke om martyriet og om at ofre sig for brødrene og vennerne og derved på en faderlig måde medvirke til deres frelse. Den kristne broder er bestemt til og kan kun opnå saligheden, hvis han virkeliggør den samme type af kærlighed, som Kristus engang virkeliggjorde, da han blev korsfæstet.

Thanings synspunkt er, at Grundtvig under udarbejdelsen af de artikler, som siden samles i *Den christelige Børnelærdom*, gør op med tanken om vigtigheden af brødrenes indbyrdes kærlighed. *Den christelige Børnelærdom* rummer dog adskillige eksempler på Grundtvigs tanker om vigtigheden og nødvendigheden af de kristne brøders indbyrdes kærlighed. Når Grundtvig i *Den christelige Børnelærdom* bruger ord som "hverandre", "hinanden", "Sine", "sine Egne", "vi", "vor" og "os", refererer han til de sande kristne i den lille flok.⁵⁶³ I det følgende uddrag forklarer Grundtvig, at de kristne udgør et særligt folk og "Broderskab", som drives af en kærlighed, "Bevidsthed" og "Følelse", som adskiller dem fra verden. De kristne skal elske deres kristne venner på samme måde, som Kristus gav sit liv for sine venner. Den kristne nadver skal ikke uddeles i flæng til verdens børn, som er uværdige gæster, og som ikke hører hjemme i de sande kristne brøders indbyrdes kærlighedsfællesskab. De ukristnes helt illegitime tilstedeværelse i den kristne menighed forhindrer væksten og udviklingen af den for de kristne brøders frelse nødvendige godhed, kraft og kærlighed:

Vi [skal] (...) indskærpe de Troende, at en Hoved-Hindring for deres Menigheds-Bevidsthed og deres Følelse af Hjerter-Fællesskabet kun kan bortryddes derved, at (...) *Tros-Bekendelsen, Daaben og Nadveren* efter *Herrens* Indstiftelse bliver (...) en aldeles *fri Sag*, saa at langt fra at ville lokke (...) nogen til Bekendelse (...) og Broderskab ved *Herrens* Bord, maae de troende Christne (...) *advare* alle Mennesker (...) ikke at *lyve* for Gud (...) eller at drive Spot med *Herrens Saligheds-Midler*, som de gjør, naar de, uden Tro (...) lader sig døbe (...) og uden troende Forlængsel efter hjerteligt Fællesskab med Vorherre *Jesus Christus* og alle hans Venner, uværdig æder hans Kiød og drikker hans Blod. Først da kan det (...) igjen komme for Dagen, at Herren i dem, som troer og bliver døbte, har kiøbt sig et *Eiendoms-Folk*, og at han ved sit Bord lærer alle sine Venner at elske hinanden, ligesom han elsker Sine.⁵⁶⁴

⁵⁶² Eksempler: "Onsdagen 5te Juli 1848" og "13de Søndag efter Trefoldighed 1849". Sml. også *Den christelige Børnelærdom* i VU VI, 47.

⁵⁶³ VU VI, 47, 48, 100 og 114. Sml. VU VI, 114: "Vi", "os", "os selv", "hinanden" og "vor" refererer ikke i Grundtvigs sprogbrug til verdens børn eller til alle mennesker på jorden, men til de omvendte kristne i den lille flok: "Naar vi (...) føler os ved Daaben indfødte i Guds Rige og ved Nadveren indlemmede i *Herrens* aandelige Legeme, som er hans Fællesskab, da føler vi (...) Trang til at gjøre det tydeligt for os selv og for hinanden, at skjøndt dette for Verdens-Klogskaben klinger (...) hemmelighedsfuldt og æventyrligt (...) saa er vor Tro og Bekendelse dog (...) kiendelig og himmelvidt forskiellig fra alt Andet, og har i sig selv den klareste Sammenhæng, og den jævreste Fattelighed for alle virkelige Mennesker, som *forudsætter* sig skabte i den sande *Guds Billede* til Deelagtighed i Hans evige Liv."

⁵⁶⁴ VU VI, 47: *Den christelige Børnelærdom* artiklen "Om vor tredje Tros-Artikel" fra 1855. Sml. VU VI, 47-48: "Det [er] først ved *Herrens* Bord (...) at *Herrens* Aand i vort kiærlige *Fællesskab* (...) med Herren og med hinanden lader os føle den salige Vished (...) at vi (...) er overgangne fra Døden til Livet (...) Først, naar vi saaledes (...) forbinder vor Tro og Bekendelse med Daaben og Nadveren, som *Herrens* Naade-Midler (...) føler vi, at *Herrens* Aand, den evige *Livs-Kraft*, bliver virksom i os, saa vi kan voxer i Vorherres *Jesu Christi* Naade og Kundskaab".

Grundtvigs tanker om ”den høieste Kiærlighed”.

Indledning.

Grundtvig anvendte i nogle af sine prædikener udtrykket ”den høieste Kiærlighed” som en betegnelse for den form for kærlighed, som de kristne skal stræbe efter at virkeliggøre i deres tanker, følelser og handlinger.⁵⁶⁵ I de tilfælde, hvor Grundtvig anvendte udtrykket ”den høieste Kiærlighed”, var hans hensigt tydeligt nok at give en sammenfattende forklaring og formulering af hans kærlighedsforståelse.

Når det kristne menneske er blevet i stand til at virkeliggøre og rent faktisk udviser den højeste kærlighed, er det ifølge Grundtvigs prædikener et bevis for, at det har nået målet og er blevet som sin herre, fader og mester. Den højeste kærlighed er endemålet og formålet med at gå i ”Herrens Skole” og med opdragelsen i ”Faderens Hus”.⁵⁶⁶ Den retfærdiggørelse, helliggørelse, saliggørelse og helgendannelse, som finder sted inden for rammerne af den kristne menighed, når sit endemål, når det kristne menneske og når den kristne menighed virkeliggør ”den høieste Kiærlighed”. I dette punkt afsluttes og fuldendes menighedens oplæring, jordiske udvikling og ”guddommelige Vext”. Dette punkt fungerer i Grundtvigs prædikener som en slags eksamen, prøvelse, svendestykke eller mesterstykke. Når de kristne virkeliggør den højeste kærlighed, beviser de, at de efter en lang læringsproces har nået det punkt, som er det selvfølgerlige formål med og det iboende endemål i den kristne menighed. Når det kristne menneske er i stand til at udvise den højeste kærlighed, er han nået frem til det mål, som blev fastlagt for ham den dag, hvor han blev døbt og blev et medlem af Jesu Kristi legeme. Meningen med at blive et medlem af og en deltager i Jesu Kristi legeme er, at man skal vokse op til at blive et med dette legemes hoved nemlig Kristus. I den forstand er den højeste kærlighed også det endemål, som Kristus i ”Hans Aands Dage” bevæger sig imod.

Når Kristus i ”Hans Aands Dage” realiserer den højeste kærlighed, har verdenshistorien og den kristne kirkes historie nået sin afslutning. Guds straf og dom skal komme over verden og syndens børn, og Gud skal blive alt i alle. Realiseringen af den højeste kærlighed er en overvindelse af verden. Den højeste kærlighed er de mandige og ”mandelige” hellige mænds højst udviklede form for kærlighed. Den hellige Stefan og de kristne martyrer udfordrer og overvinder synden og verden i det øjeblik, hvor de udviser og fremviser den højeste kærlighed. At de virkeliggør den højeste grad af og form for kærlighed bevises samtidigt ved den lidelse, som de gennemlever, og ved det blod, som løber ned fra deres ansigt.

Den højeste kærlighed er i Grundtvigs prædikener en sammensmeltning af især den faderlige og mandige form for kærlighed. I den højeste kærlighed findes ingen rester af kvindagtigheden, blødagtigheden eller slapheden. I den højeste kærlighed viser det kristne menneske, at han er større og stærkere og kærligere og mere vidende end verdens børn og syndens verden. Når det kristne menneske virkeliggør den højeste kærlighed, bliver verden frådende og rasende. Den højeste kærlighed er en frygtløs og mandig modsigelse af verden og indeholder i Grundtvigs prædikener elementer af en oprørshandling og en aggressiv handling vendt imod verden.

Når det kristne menneske virkeliggør den højeste kærlighed, beviser han, at han er større, bedre og klogere end verden og har opnået den højeste grad af ”Kraft”, ”Magt”, ”Sandhed” og ”Kiærlighed”, og han viser dermed, at han er værdig til og har kraften til at indgå i de himmelske boliger. Han beviser

⁵⁶⁵ Eksempler er ”Langfredag 1848” og GP VI, 285-290: ”10de Søndag Trinitatis 1833”.

⁵⁶⁶ GP VI, 285.

med sin højeste kærlighed, at han er kommet fri af verden, af menneskefrygten og af kærligheden til verden. Han er kommet fri af det kødelige og af al den øjenslyst, begærlighed og sanselighed, som hersker i verden. Han ved, at det er ynkeligt at forsøge at forlænge sit liv med nogle få elendige dage. Når det kristne menneske viser den højeste kærlighed, beviser han, at han ikke længere tilhører verden, at hans fædreland ikke findes i denne verden, men i himlen, at han ikke længere har noget begær efter eller nogen lyst til livet i verden, at han har indset den sande natur af den kødelige, lidelsesfyldte verden, og at han har opnået evnen, viljen, kraften og magten til at forlade verden.

Grundtvigs prædiken ”10de Søndag Trinitatis 1833” om ”den højeste Kiærlighed”.

Kristus viser ifølge Grundtvigs prædiken på den 10. søndag efter trinitatis 1833 de kristne et billede af den højeste kærlighed, som de kristne skal lære at efterligne og eftergøre. Den højeste kærlighed formaner, advarer og konfronterer verden med dens ”unaturlige Blindhed” og ”Haardnakkenhed”.⁵⁶⁷ Den højeste kærlighed viser sig over for verden på den måde, at den advarer verden om, at den går med sikre skridt imod forstyrrelsen og fortabelsen. Den viser sig i formaningen til verden om, at den skal omvende sig. Den højeste kærlighed udspringer af ”Naaden” og ”Sandheden”, af kraften, magten og den sande viden. Den højeste kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken en ild og brand. Det menneske, som virkeliggør den højeste kærlighed, er omgivet af ild og flammer, og i sit indre sjæleliv føler han en brændende og flammende kærlighed og nidkærhed. Denne tanke om ilden indgår ofte i Grundtvigs beskrivelser af den hellige Stefan og af de kristne martyrer. Det jordiske menneske passerer gennem en flammende ild på sin vej til frelsen og fuldendelsen.

Den højeste kærlighed er i første række en kærlighed, lydighed og troskab, som rettes opadtil imod herren og faderen, og i anden række en kærlighed, som rettes nedadtil imod de små og svage. I den højeste kærlighed ofrer agenten sig først og fremmest over for sin konge, herre og fader og derved viser han den højeste grad af lydighed og underkastelse under faderen. Han viser sig villig og mægtig til af en fri vilje at udtømme den beske kalk, som han har modtaget og fået pålagt af faderen. Men netop ved denne underkastelse, selvydmygelse og selvopofrelse over for faderen ofrer det menneske, som viser den højeste kærlighed, også sit liv for dem, som er små og svage. Det fuldkomne menneske giver sit ”Liv til Gienløsning for mange” og viser på den måde den højeste kærlighed. De små og svage, som frelses og beskyttes ved demonstrationen af den højeste kærlighed, er de små og svage brødre og søstre i menigheden. Kristus døde for at frelse sine venner, og på samme måde skal de kristne give deres liv i martyrdøden for at frelse og beskytte deres brødre i den kristne menighed. Den højeste kærlighed består i denne selvhengivelse og selvopofrelse både opadtil og nedadtil, som samtidigt er en lydighedshandling og selvfornedrelse over for den suveræne faderlige herremagt.

Den højeste kærlighed er en sammensmeltning af en sønlig eller mandig form for kærlighed, som bevæger sig nedefra og op, og en faderlig frelsende form for kærlighed, som bevæger sig oppefra og ned. I det øjeblik, hvor et menneske realiserer den højeste kærlighed, smelter de to former for kærlighed og de to roller sammen i det menneske. Det er denne sammensmeltning som ifølge Grundtvigs prædikener finder sted, når de kristne martyrer opnår den højeste kærlighed. I den højeste kærlighed bliver et menneske som sin fader, mester og herre:

Der han kom nær til Staden, græd han over den og sagde: o, gid du dog vidste endnu den Dag i Dag, hvad der tjener til din Fred! Men nu er det skjult for dine Øine. Vi veed, mine

⁵⁶⁷ GP VI, 286.

Venner! Det var (...) Herren som talede, den Herre som er Naade og Sandhed, i hvis Mund der ei blev fundet Svig men i hvis Hjerte den reneste og høieste Kiærlighed brændte, som til hans himmelske Fader, saa til hans jordiske Brødre og Systre, de forlorne Sønner og Døtre som han løskiøbde fra Fienden, ikke med Sølv eller Guld men med sit dyrebare uskyldige Blod.⁵⁶⁸

Grundtvigs prædiken ”10de Søndag Trinitatis 1833” indeholder en markant fremhævelse af, at de kristne ikke tilhører noget af verdensfolkene, og at de ikke skal solidarisere sig med eller føle nogen kærlighed eller medlidenhed med noget af verdensfolkene. Jesus græd ikke over noget af verdens folk men over ”Jøderne”, Israel og Jerusalems døtre.⁵⁶⁹ Det kristne folk er Guds folk og er udskilt og adskilt fra verdens folk. Det kristne folk betegnes med rette som ”Israel”, og det hører til det Israels folk, som er beskrevet i Det gamle og ny Testamente:

Hvem af os kan vel tvivle om, at hvis han [Kristus] som græd over Jerusalem, vandrede endnu øiensynlig iblandt os, at han vilde føle den samme Medlidenhed med Børnene, som han følte med Fædrene (...) Han sagde til Kvinderne: I Jerusalems Døtre, græder ikke over mig men græder over eder selv og over eders Børn! Hvis vi derfor paa mindste Maade tage Deel i det Had og den Foragt, som Verden har kastet paa dette ulykkelige Folk, da ligne vi ham aabenbar slet ikke.⁵⁷⁰

Den højeste kærlighed er en kærlighed til Guds venner og til det, som er Guds eget, og som er født af ham. Den ikke en kærlighed til synden, verden eller verdensfolkene. Den højeste kærlighed viser sig i kærligheden til Israel, som er Guds folk:

Altsaa ikke hade og foragte, men inderlig elske Jøderne maae vi, om vi skal ligne ham, der græd over Jerusalem.⁵⁷¹

Vi er kun meget maadelige Christne, naar vi ikke elske det Folk, som Herrens Moder hørde til og som hans [himmelske] Fader kalder sit.⁵⁷²

Den højeste kærlighed er ikke en kærlighed til verden, men en kærlighed til Israels folk og til den konge og herre, som har kaldet, skabt og udvalgt dette folk ved at tage det ud af verden:

Propheten Sacharias taler, sigende: da skal fem Byers Folk mødes og sige til hinanden lad os gaee op og tilbede for Herrens Ansigt og de skal søge den alraadende Herres Ansigt i

⁵⁶⁸ GP VI, 285.

⁵⁶⁹ Ordene ”Jøder” og ”Jødisk” forekommer ikke færre end elleve gange i Grundtvigs prædiken fra 1833 om den ”høieste Kiærlighed”. Denne prædiken er et angreb på samtidens forfølgelse af jøderne og udtrykker en markant solidaritet med det jødiske folk (GP VI, 287 og 288). Tanken er, at kristenfolket ikke tilhører noget af verdensfolkene, men hører til det jødiske folk i dets sande form. Grundtvig taler i denne prædiken om ”Israel” over for verden på samme måde, som der tales om Israel og Guds folk over for verden i Salmernes Bog og i Det gamle Testamente. GP VI, 286: De kristne skal inderligt græde og sørge og ikke glæde sig over Jerusalems og Israels forstyrrelse efter Jesu korsfæstelse. Det er ifølge Grundtvig en stor sorg, at de kristne i det 19. århundrede ikke kan foretage ”Pillegrims-Vandring til Jerusalem” og til det Israel, som er deres ”Fædemeland”.

⁵⁷⁰ GP VI, 288.

⁵⁷¹ GP VI, 289.

⁵⁷² GP VI, 289.

Jerusalem, ja ti Mænd af Hedninger med alskens Tunge-Maal skal holde ved een Jødes Flig sigende: lad os vandre med dig thi vi have hørt at Gud er med eder!⁵⁷³

Verden vil ifølge Grundtvigs prædiken aldrig forandre sig eller blive bedre eller mere kærlig. Den højeste kærlighed består i at oplyse verden om, hvad der tjener til dens fred, men denne kærlighed vil til dommens dag blive mødt med vrede, raseri, forfølgelse og aggression. Verden vil for evigt være den samme og til evig tid gentage sig selv som et urværk. Hvis Kristus skulle vende tilbage til jorden i det 19. århundrede, ville verden på grund af hans højeste kærlighed ihjelslå ham, og verden ville endog have endnu mindre tålmodighed med denne højeste kærlighed, end man havde i det 1. århundrede:

Desuden kan vi jo forud vide at Verden ikke hader og foragter Jøderne for Christi og for Troens Skyld som den nærværende Verden jo forskyder og forhaaner trods nogen Jøde, og for hans [Kristi] Skyld, som Man sikkerlig vilde slaae ihjel hvis han kom igjen og neppe engang saalænge som Jøderne for dum, taale hans Sandheds Ord og prise hans Kiærligheds Gierninger.⁵⁷⁴

Langfredag 1848: ”Den høieste Kiærlighed”.

Det er interessant, at Grundtvig i sine prædikener om den ”høieste Kiærlighed” både i 1833 og i 1848 sammenknytter sit begreb om denne kærlighed med tanker – blandt andet om folk, offer og lydighed - fra Det gamle Testamente.

De kristne deltagere i Jesu Kristi menighed har ifølge Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848” et mønster, forbillede og eksempel på den højeste kærlighed i Abrahams villighed, evne og kraft til at ofre sit eget og i hans forståelse af nødvendigheden af at ofre sin søn Isak. Abraham er på den måde i Grundtvigs prædiken et eksempel på den højeste ”Magt”, ”Kraft”, ”Sandhed” og ”Kiærlighed”, som er målet for den guddommelige vækst og læring i den kristne menighed. Han er også et eksempel på den velsignelse, fremgang og lykke og det held, som følger - som en belønning fra den faderlige magt - efter den mandige selvopofrelse. Han reagerer på Guds kald og udvælgelse med den nødvendige og passende form for mandig lydighed og kærlighed over for sin guddommelige fader, og Abraham bliver ved denne handling selv en fader. Abraham viser de kristne, at der ikke findes nogen kvindagtighed eller blødagtighed i den højeste form for kærlighed.

Udtrykket ”den høieste Kiærlighed” forekommer tre gange og spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848”. Den højeste kærlighed udtrykkes i Jesu Kristi evne, kraft og villighed til frivilligt at gå ind i martyrdøden. Den kristne menighed, som er Jesu Kristi legeme og Kristus i hans ånds dage, er bestemt til at udvikle og fremvise den samme højeste kærlighed. Den kraft, kærlighed og viden, som er forudsætningen for at kunne udvise denne højeste kærlighed, erhverver Jesu Kristi menighed og de enkelte kristne sig i den læringsproces og i den mesterlære, som finder sted

⁵⁷³ GP VI, 286-287. Citatet fra Zakarias fremhæves to gange i Grundtvigs prædiken (GP VI, 287 og 289). Grundtvigs tanke er, at frelsen og ”Velsignelsen” kommer fra Israel. GP VI, 289: ”for at vi kunde arve Velsignelsen, i det vi velsignes med den trofaste Abraham og tage saaledes aandelig (...) fat paa een Jødes Flig og sige: lad os vandre med dig thi vi har hørt, at Herren er med eder!”. GP VI, 289: De kristne, som bor adspredt blandt hedningerne i ”Herrens Strø-Gade” og i ”den saakaldte Christenhed”, mættes ifølge Grundtvigs prædiken lige som de små hunde af smulerne fra det rige Israels bord: ”Vi mættes med Smulerne fra de Riges Bord”.

⁵⁷⁴ GP VI, 288-289.

inden for rammerne af den kristne enighed og bag ved "Zions" og "Paradisets Mur".⁵⁷⁵ Den for frelsen nødvendige realisering af den højeste kærlighed kan ikke "optændes og opflammes ved Befalinger". Den kan kun erhverves i en virkelig læringsproces i Herrens skole.

I den højeste kærlighed bliver det kristne menneske et offerlam, som bærer verdens synd. I det øjeblik, hvor det kristne menneske udviser den højeste kærlighed, bliver det på engang et med Isak, Abraham og med Kristus på korset. Den højeste kærlighed er et udtryk for en nødvendig og passende lydighed over for den himmelske fader, og den består i at dø for sine venner og dø for dem, som er født af Gud. Den højeste kærlighed er ikke en kærlighed til verden, men til brødrene og søstrene i den lille flok af sande og omvendte kristne, som verden ifølge Grundtvig stræber efter at tilintetgøre. Gud har befalet, at de kristne skal "elske hinanden". Den højeste kærlighed er at følge i Jesu Kristi fodspor og adlyde den himmelske fader, udtømme den beske kalk og dø for dem, som er Guds venner.

Den "høieste Kiærlighed" er i Grundtvigs prædiken "Langfredag 1848" det samme som "Faderens Kiærlighed". Den faderlige kærlighed er i Grundtvigs prædiken den kærlighed, som "forbinder det knækkede Rør og oppuster den rygende Tande i Menneske-Barmen".⁵⁷⁶ I udvisningen af den lydighed og ærefrygt over for den himmelske fader, som er forbundet med den højeste kærlighed, bliver det kristne menneske til en fader på samme måde, som Kristus med sin underkastelse og lydighed på korset blev en selvopofrende og frelsende fader. Den højeste kærlighed er i Grundtvigs prædiken en sammensmeltning af to slags kærlighed nemlig en vertikal form for sønlig kærlighed nedefra og op og en vertikal kærlighed, som går oppefra og ned. Den højeste kærlighed er på en gang og samtidigt "Faderens og Sønnens Kiærlighed":

Vi kiender alle Befalinger om at elske hinanden, ligesom Herren elskede os med den høieste Kiærlighed, da han satte Livet til for sine Venner.⁵⁷⁷

Temaet i Grundtvigs prædiken på langfredag 1848 er: Hvor er offerlammet? Dette spørgsmål gentages adskillige gange i Grundtvigs prædiken:

Hvor Lammet er (...) Offer-Lammet, som bærer Verdens Synd, det veed vi igrunnen ikke, før vi finder Frelseren (...) i sin Menigheds Mund og Hjerter ved den Hellig-Aand, altsaa før vi finde den af Kiærlighed sig selv opoffrende Sjæl i Herrens Ord og Herrens Folk.⁵⁷⁸

Den kristne menighed er det offerlam, som skal bære verdens synd. Den er bestemt til at efterligne og efterfølge sin herre og konge Jesus Kristus. De kristne skal lære at vise den højeste kærlighed. En sådan læring kan ikke ske med etiske formaninger alene. Den kan kun ske ved at tage Kristus til mester og

⁵⁷⁵ Nyborg 2010, 210-211. - I martyrdøden bliver den kristne discipel som sin mester. Han opnår fuldendelsen. Han når målet, og han er blevet "udlært". Jf. "2den Juledag 1847": "Fristes vi desuagtet stundum til, forskrækkede at bortvende Øiet fra Herrens trofaste Vidne med den straalende Martyrkrone, fra den lyksalige Kæmpe, der seirer herligst da han synker i Knæ (...) saa han har aabenbar stridt den gode Strid, han har fuldendt Løbet, saa han staaer ved Maalet, staaer, som en fuldkommen Discipel, tæt ved sin Mester (...) fristes vi, siger jeg, imellem til at bortvende Øiet fra et saadant Syn, hvorved alle Guds Engle fryde sig, og alle Troende, den hellige Stephans Brødre og Systre i Aanden, har endnu langt mere Grund til at fryde sig, da kommer det aabenbar kun af, at vi seer mere paa os selv end paa Stephanus, seer meer paa Jorden, vi er taget af, end paa Himlen, vi er kaldet til, og endelig seer meer paa vore egne Tanker og Veie end paa Herrens, hvis Tanker er alene dybe og vise, og hvis Veie er alle gode og jævne".

⁵⁷⁶ "Langfredag 1848".

⁵⁷⁷ "Langfredag 1848".

⁵⁷⁸ "Langfredag 1848".

lære at blive som ham. Kristus udviste den højeste kærlighed ved sin død på korset, og på den måde banede han en frelsesvej for sin menighed. I menigheden kan de kristne hen ad vejen lære de forudsætninger, som er nødvendige for at gå den samme smertefulde og tornestrøede vej, som deres mester engang fulgte:

Kunde Kiærlighed optændes og opflattes ved Befalinger, da havde Guds Kiærlighed aabenbar ikke behøvet at gjøre det store Offer, da havde Guds eenbaarne Søn hverken behøvet at fornede eller at opoffre sig selv, thi da havde aabenbar Loven været nok, Loven med de to store Bud om uindskrænket Kiærlighed til Gud og Kiærlighed til Næsten som til sig selv.⁵⁷⁹

Inden for rammerne af den sande kristne menighed modtager de kristne deltagere en ny ånd, viden og kraft, som ved afslutningen af deres løbebane kan gøre det muligt for dem at vise den højeste kærlighed og gå ind i martyriet, lige som deres mester og mønster engang har gjort:

Først naar vi har fundet dette Guds Ord, som aander og skiænker den Kiærlighed, hvormed Christus elskede os, først da veed vi, hvor Lammet er, først da kan vi pege paa Herrens Menighed, som Johannes den Døber paa hans Legeme og sige: see det Guds Lam, som bærer Verdens Synd!⁵⁸⁰

I sin prædiken ”Langfredag 1848” formulerer Grundtvig sin centrale tanke om den højeste kærlighed. Ved at blive i stand til at vise denne højeste kærlighed bliver de kristne, som er lemmer på Jesu Kristi legeme, lig med Kristus. De, som engang kun var lemmer på det hele legeme, skal til sidst vokse op og blive et med dette legemes hoved. I den kristne nadver får de kristne deltagere den sande viden og den kraft og ånd, som gør det muligt for dem at blive som Kristus og gå ind i martyrdøden og på den måde efterfølge deres mester:

Guds-Lammet, som bærer Verdens Synd, er til visse nemt at finde, hvor (...) Herrens Anordninger og Indstiftelser trolig bevares, thi der er det os alle givet at vide Guds Riges Hemmeligheder, som kun svæve dunkelt for de Andre i Lignelser, thi ingen troende Christen kan høre Herrens Røst ved Herrens Bord: dette er mit Legeme, som gives for eder (...) uden at føle i sit Hjerte: her er Lammet, som Gud-Fader selv besørgede, her er Guds-lammet, som bærer Verdens Synd.⁵⁸¹

Det kristne menneske bliver ved sin dåb og indlemmelse i Jesu Kristi legeme udvalgt til at blive ”det Christelige Paaskelam”, og gennem sin deltagelse i nadveren erhverver det sig en stigende kraft og evne, der kan bringe det frem til sin bestemmelse. Martyrernes lidelsesfyldte vej til fuldendelsen er ifølge Grundtvigs prædiken ”den store Gudfrygtigheds Hemmelighed”. Modtagelsen af blodet og legemet ved nadverbordet er en hemmelighedsfuld indvielse til martyrdøden, som verden hverken forstår eller kan eller vil forstå. Ved naverbordet modtager de kristne deltagere en ny kraft og magt og et nyt blod. Inden for rammerne af den oplæring, som finder sted i ”Fuldkommenheds Baand”, opnår de kristne i stigende grad den mægtighed, kraft, viden og kærlighed, som er nødvendig for at opfylde Guds evige lov:

⁵⁷⁹ ”Langfredag 1848”.

⁵⁸⁰ ”Langfredag 1848”.

⁵⁸¹ ”Langfredag 1848”.

Saa det giælder kun om, at dette Guds-Ord er (...) skrevet (...) med den levende Guds Aande i Hjertets Kiødtavler, thi da er Guds-Lammet i os med det samme Sind, som var og er i Jesus Christus, med den samme Guds Kiærlighed, som bevægede Faderen til at offere sin Eenbaarne, og bevægede Guds eenbaarne Søn til selv at opoffre sig for os og saaledes aabenbare den høieste Kiærlighed, som er Fuldkommenheds Baand og Lovens fylde! (...) Æder mit Ord, saa skal eders Sjæl leve, inddrikker min Aand, saa skal der rinde himmelsk Blod i eders Aarer!⁵⁸²

Verdens lutherske teologer har ifølge Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848” misforstået talen om korsets ord og frelsen ved Jesu korsfæstelse. De benægter ”den hemmelighedsfulde men nødvendige Forbindelse mellem Tro og Kiærlighed” og mellem en sand og alvorlig kristentro og en forståelse for og en villighed til at dø martyrdøden. Jordens mennesker frelses ifølge Grundtvigs prædiken ved, at de opfylder Guds evige lov, og det gør de ifølge Grundtvigs prædiken ved at virkeliggøre den højeste kærlighed ved at ofre sig i en lydighed mod den himmelske fader og give deres liv for Guds venner. Det jordiske menneske frelses ved, at det underkaster sig den himmelske herre og konge og viser ham lydighed og troskab. Kristus har ved sin villige selvfornedrelse, selvydmygelse, selvopofrelse og martyrdød vist de kristne den eneste mulige vej til frelsen:

Her tindrer Morgenstjernen over den mørke Tale om Korsets Ord som en Guds Kraft til Salighed for alle dem, som troe, skiøndt der visselig ei findes Salighed (...) uden i den Kiærlighed til Gud og Næsten, som Loven kræver, hvorfor ogsaa vor Herre og Mester har sagt: (...) I maa ikke tænke, jeg er kommet for at opløse Loven (...) jeg er ikke kommet for at opløse, men for at opfylde, ja, derfor sagde han med Rette paa Korset: det er fuldbragt, thi ved at sætte Livet til for sine Venner opfyldte Han baade Loven og Spaadommen, aabenbarede og fyldestgjorde han den høieste Kiærlighed.⁵⁸³

Jesu martyrdød er et udtryk for den højeste kærlighed. Men det nytter ikke mennesker, at de kun lytter til beretningen om Jesu offerdød og højeste kærlighed. Jordens mennesker frelses ved, at de indser, at den smertelige vej, som Kristus gik, er den vej, som fører til fuldkommenheden, fuldendelsen og frelsen:

Dersom Loven og Spaadommen, Kiærlighedens Lov og Spaadommen om Kiærlighedens Underværk: Hengivelsen af det Kiæreste og Selv-Opoffrelsen, dersom denne Lov og Prophetie kun stod skrevet paa Papiret (...) da var (...) alle Mennesker (...) udelukte fra Guds Naade, Hans Frelse og Saliggjørelse.⁵⁸⁴

G forskningen om G og den høieste Kiærlighed.

Konklusion.

⁵⁸² ”Langfredag 1848”.

⁵⁸³ ”Langfredag 1848”.

⁵⁸⁴ ”Langfredag 1848”.

Forkortelser:

GP: Thodberg, Christian (udg.) (1982-1986), *N. F. S. Grundtvigs prædikener 1822-26 og 1832-39 udgivet af Christian Thodberg*. I-XII.

GVP: Begtrup, Holger (udg.) (1924), *N. F. S. Grundtvigs Vartovs-Prædikener 1839-1860*. I Udvalg ved Holger Begtrup. København: Gyldendal.

GPV: Holm, Jette, Elisabeth A. Glenthøj, Lars Toftdahl, Leif Kallesen og Johannes B. Glenthøj i samarbejde med Christian Thodberg (udg.) (2003, 2007), *Grundtvig. Prædikener i Vartov*. Bind I-VIII.

GPP: Thodberg, Christian (udg.) (1987-1988), *N. F. S. Grundtvigs Præstø-prædikener*. I-II.

VU: Christensen, Georg og Hal Koch (udg.) (1940-1949), *N. F. S. Grundtvig. Værker i Udvalg. Udgivet ved Georg Christensen og Hal Koch*. I-X.

GSV: *Grundtvigs Sang-Værk*. I-VI. København: Det Danske Forlag 1944-1956.

US: Begtrup, Holger (ed.), (1904-1909), *Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Udvalgte Skrifter*. I-X.

Litteratur:

1. Balslev, Th. (udg.) (1955), *N. F.S. Grundtvig. Christenhedens Syvstjerne. Udgivet med Oplysninger ved Th. Balslev*.
2. Begtrup, Holger (ed.), (1904-1909), *Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Udvalgte Skrifter*. I-X. København: Gyldendal.
3. Begtrup, Holger (udg.) (1924), *N. F. S. Grundtvigs Vartovs-Prædikener 1839-1860*. I Udvalg ved Holger Begtrup. København: Gyldendal.
4. Birkelund, Regner (2005), "Kend dig selv: Om det sociale individ og det sunde samfund", *Grundtvig-Studier 2005*, 125-143.
5. Birkelund, Regner (2008), *Frihed til fælles bedste. En oppositionel stemme fra fortiden*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
6. Bjerg, Svend (2002), *Gud først og sidst. Grundtvigs teologi – en læsning af Den christelige Børnelærdom*.
7. Bjørn, Claus (1990), *Fra reaktion til grundlov. 1800-1850. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*. X. Redaktion: Olaf Olsen. København: Gyldendal, Nordisk Forlag og Politiken.
8. Bugge, K. E. (1965), *Skolen for livet. Studier i N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker* (København: Institut for dansk kirkehistorie, 1965).
9. Bugge, K. E. (1968), *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast. Udgivet af Knud Eyvin Bugge*. I-II.
10. Bugge, K. E. (1983), "Grundtvigs pædagogiske tanker", i Thodberg, Christian og Anders Pontoppidan Thyssen (red.), *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*, 210-224.
11. Christensen, Georg og Hal Koch (udg.) (1940-1949), *N. F. S. Grundtvig. Værker i Udvalg*. I-X.
12. Glenthøj, Elisabeth Albinus (1995), "Grundtvigs teologiske udvikling til omkring affattelsen af 'De Levendes Land'", *Grundtvig-Studier 1995*, 217-274.
13. Grell, Helge (1980), *Skaberordet og billedordet. Studier over Grundtvigs teologi om ordet*. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt København 1980.

14. Heggem, Synnøve Sakura (2005), *Kjærlighetens makt, maskerade og mosaikk. En lesning af N. F. S. Grundtvigs Sang-Værk til den Danske Kirke (1837)*.
15. Holm, Jette, Elisabeth A. Glenthøj, Lars Toftdahl, Leif Kallesen og Johannes B. Glenthøj i samarbejde med Christian Thodberg (udg.) (2003, 2007), *Grundtvig. Prædikener i Vartov*. Bind I-VIII.
16. Høirup, Henning (1949), *Grundtvigs syn på tro og erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig*.
17. Iversen, Hans Raun (2008), *Grundtvig, folkekirke og mission. Praktisk teologiske vekselvirkninger*.
18. Jensen, Erik Krebs (1977), "Hjertets gudbilledlighed". *For sammenhængens skyld*. 1977. s. 65-96.
19. Jonas, Uffe (2007), "Kvinde-Evangeliet: Om Grundtvigs mandebilleder og kvindesyner", 168-193, *Grundtvig-Studier*, 2007.
20. Korsgaard, Ove (2000), "Grundtvigs oplysningstanker – om at knytte bånd og løse knuder", *Grundtvig-Studier* 2000, 154-171.
21. Lindhardt, P. G. (1974), *Konfrontation. Grundtvigs prædikener i kirkeåret 1854-55 på baggrund af Kierkegaards angreb på den danske kirke og den "officielle" kristendom*.
22. Lindhardt, P. G. (1977), *Regeneration. Grundtvigs prædikener i kirkeåret 1855-56 ved P. G. Lindhardt*.
23. Lundgreen-Nielsen, Flemming (1998), "Løven i buret. Grundtvig i 1848", i: *1848 – det mærkelige år. Redigeret af Claus Bjørn*, 127-152.
24. Nielsen, Jakob Fløe (1990), "Kristologien i Grundtvigs salmer", *Grundtvig-Studier* 1989-90, 121-140.
25. Nyborg, Ole (2010), "Grundtvig, dyden og kærligheden", *Grundtvig-Studier* 2010, 96-126.
26. Nyborg, Ole (2011), "'Faderligheden', 'Kiærligheden' og 'Samfundet'. Grundtvigs prædikener i Vartov især i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849.". *Grundtvig Centerets konference: Grundtvig som samfundsbygger*. Den 24. og 25. januar 2011.
[http://grundtvigcenteret.au.dk/fileadmin/www.grundtvigcenteret.au.dk/nyheder_og_arrangementer/arrangementsarkiv/Grundtvig_som_samfundsbygger/Ole_Nyborg.pdf].
27. Nyborg, Ole (2011a), "Grundtvig, kristendom og politik", *Dansk Tidsskrift for Teologi og kirke*, nr. 2, 2011. 55-66.
28. Pedersen, Kim Arne (1995), „Metafysik og Åbenbaring. Om de triadiske, respektive trinitariske strukturer i N. F. S. Grundtvigs tænkning 1812-1815“, *Grundtvig-Studier* 1995, 75-101.
29. Pedersen, Kim Arne (2002). "'Sjæle og kroppe i tusindtal...' om sammenhængen mellem menneskesyn og kirkesyn hos Grundtvig, undersøgt med baggrund i Kierkegaards forfatterskab", i: *Grundtvig – Kierkegaard. En samtale på høje tid*, red. af Henrik Wigh-Poulsen, København: Vartov, 59-90.
30. Pedersen, Kim Arne (2002a): "Grundtvig på anklagebænken. En redegørelse for hovedlinjer i de sidste ti års danske Grundtvig-reception og deres forhold til centrale motiver i Grundtvigs forfatterskab og dets virkningshistorie", *Grundtvig-Studier*, 2002, 184-251.
31. Præstegaard, Betina Hjorth (2002), "N. F. S. Grundtvigs syn på forholdet mellem skabelse, åbenbaring og nærværelse belyst ved en sammenligning med Jürgen Moltmann", *Grundtvig-Studier* 2002, 81-120.
32. Stokholm, Anja (2003), "Om forholdet mellem skabelse og syndefald hos Grundtvig og Luther", *Grundtvig-Studier* 2003, 88-125

33. Thaning, Kaj (1963), *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv*.
34. Thodberg, Christian (udg.) (1982-1986), *N. F. S. Grundtvigs prædikener 1822-26 og 1832-39 udgivet af Christian Thodberg*. I-XII.
35. Thodberg, Christian (udg.) (1987-1988), *N. F. S. Grundtvigs Præstø-prædikener*. I-II.
36. Thomsen, Lene Frølund (2002), "Livsoplysning og livsfilosofiske perspektiver", *Grundtvig-Studier 2002*, 252-262.
37. Thyssen, Anders Pontoppidan (1991), *Grundtvig og den grundtvigske arv. Afhandlinger af Anders Pontoppidan Thyssen*. Udgivet af Jakob Balling med flere.
38. Vind, Ole (1999), *Grundtvigs historiefilosofi*.
39. Warren, Clay (2009), "Andragogy and N. F. S. Grundtvig: A critical link", *Grundtvig-Studier 2009*, 173-187.
40. Ørtved, Arne (2008), "Mennesket er ingen abekat – menneskesynet bag Grundtvigs pædagogiske tanker", *Vartovbogen 2007-2008*, 16-30.

← **Formateret:** Punktstilling

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.